

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Національний університет
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

В. В. Комаров, В. В. Баранкова

НОТАРІАТ В УКРАЇНІ

Підручник

*Затверджено Міністерством освіти і науки,
молоді та спорту України*

Харків
«Право»
2011

ББК 67.9(4УКР)75
К63

*Затверджено Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України
як підручник для студентів вищих навчальних закладів
(Лист № 1/11-4541 від 3 червня 2011 р.)*

*Рекомендовано вченою радою Національної юридичної академії України
імені Ярослава Мудрого (протокол № 4 від 19 листопада 2010 р.)*

Автори:

В. В. Комаров, академік Національної академії правових наук України, професор, завідувач кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» – розділи IV (§ 1), V (§ 1, 2), VII, IX, XI, XII;

В. В. Баранкова, кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» – розділи I, II, III, IV (§ 2), V (§ 3, 4), VI, VIII, X, XIII, XIV

Рецензенти:

Н. С. Кузнєцова – доктор юридичних наук, професор кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік Національної академії правових наук України;

С. О. Погрібний – доктор юридичних наук, професор кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія», член-кореспондент Національної академії правових наук України

Комаров В. В.

К63   Нотаріат в Україні : підручник / В. В. Комаров, В. В. Баранкова. –
Х. : Право, 2011. – 384 с.

ISBN 978-966-458-253-4

У підручнику на підставі чинного законодавства з урахуванням міжнародної доктрини нотаріату висвітлюються основні інститути та актуальні проблеми нотаріату і нотаріального процесу, його принципи, порядок вчинення окремих нотаріальних дій. Видання містить викладення як теоретичних, так і практичних аспектів нотаріальної діяльності.

Для студентів, аспірантів, викладачів юридичних вищих навчальних закладів, наукових працівників, юристів-практиків.

ББК 67.9(4УКР)75

ISBN 978-966-458-253-4

© Комаров В. В., Баранкова В. В., 2011
© «Право», 2011

Зміст

Передмова	7
Розділ I. Виникнення і розвиток нотаріату	9
§ 1. Виникнення нотаріату в Західній Європі	9
§ 2. Виникнення та розвиток нотаріату в Україні	20
Питання та завдання для самоконтролю	30
Розділ II. Нотаріат України як нотаріат класичного типу	31
§ 1. Сучасні системи нотаріату	31
§ 2. Нотаріат класичного типу та законодавство України: порівняльний аспект	32
§ 3. Нотаріат як інститут превентивного правосуддя	37
Питання та завдання для самоконтролю	40
Розділ III. Нотаріат у системі юстиції	41
§ 1. Поняття нотаріату та нотаріальної діяльності	41
§ 2. Норми, що регулюють нотаріальне провадження, у системі права	44
Питання та завдання для самоконтролю	48
Розділ IV. Професія нотаріуса та професійна етика	49
§ 1. Професія нотаріуса	49
§ 2. Професійна етика нотаріусів	52
Питання та завдання для самоконтролю	57
Розділ V. Організаційні основи діяльності нотаріату	58
§ 1. Система та компетенція нотаріальних органів	58
§ 2. Порядок призначення на посаду та звільнення з посади нотаріуса	63
§ 3. Приватна нотаріальна діяльність	69
§ 4. Контроль за нотаріальною діяльністю	73
Питання та завдання для самоконтролю	78
Розділ VI. Нотаріальний процес	79
§ 1. Поняття нотаріального процесу	79
§ 2. Суб'єкти нотаріального процесу	82
§ 3. Стадії нотаріального процесу	85

§ 4. Нотаріальні провадження.....	91
§ 5. Доказування в нотаріальному процесі.....	96
Питання та завдання для самоконтролю.....	99
Розділ VII. Принципи нотаріального процесу	100
§ 1. Поняття та система принципів нотаріального процесу.....	100
§ 2. Зміст принципів нотаріального процесу.....	100
Питання та завдання для самоконтролю.....	108
Розділ VIII. Загальні правила вчинення нотаріальних дій	109
§ 1. Місце та час вчинення нотаріальних дій	109
§ 2. Оплата вчинюваних нотаріальних дій	112
§ 3. Вимоги, що ставляться до нотаріальних документів	116
§ 4. Інші правила вчинення нотаріальних дій	126
Питання та завдання для самоконтролю.....	132
Розділ IX. Посвідчення безспірних прав	133
§ 1. Видача свідоцтва про право на спадщину	133
§ 2. Видача свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя	142
§ 3. Видача свідоцтва про придбання нерухомого майна, яке було предметом застави (іпотеки)	144
Питання та завдання для самоконтролю.....	147
Розділ X. Посвідчення безспірних фактів	148
§ 1. Основні правила посвідчення правочинів	148
§ 2. Посвідчення правочинів щодо розпорядження часткою нерухомого майна в спільній власності	157
§ 3. Загальні правила посвідчення правочинів про відчуження нерухомого майна.....	161
§ 4. Посвідчення договорів ренти.....	164
§ 5. Посвідчення договорів довічного утримання (догляду) та договорів про надання утримання	165
§ 6. Посвідчення шлюбного договору.....	168
§ 7. Посвідчення договорів застави (іпотеки)	170
§ 8. Посвідчення заповітів.....	173
§ 9. Посвідчення довіреностей	180

§ 10. Засвідчення вірності копій (фотокопій) документів і витягів із них	183
§ 11. Засвідчення справжності підпису на документах	185
§ 12. Засвідчення вірності перекладу	186
§ 13. Посвідчення фактів	187
§ 14. Прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів	190
§ 15. Вчинення морських протестів	192
Питання та завдання для самоконтролю	194
Розділ XI. Охоронні нотаріальні дії	195
§ 1. Вжиття заходів щодо охорони спадкового майна. Видача свідоцтва виконавцю заповіту	195
§ 2. Накладання заборони відчуження нерухомого майна і транспортних засобів, що підлягають державній реєстрації	204
§ 3. Прийняття документів на зберігання	209
Питання та завдання для самоконтролю	210
Розділ XII. Нотаріальні дії, спрямовані на надання документам виконавчої сили	211
§ 1. Вчинення виконавчих написів	211
§ 2. Вчинення протестів векселів	218
Питання та завдання для самоконтролю	224
Розділ XIII. Міжнародне співробітництво у сфері нотаріату	225
§ 1. Застосування законодавства іноземних держав	225
§ 2. Прийняття нотаріусами документів, складених за кордоном. Міжнародні договори	226
§ 3. Забезпечення доказів, необхідних для ведення справ в органах іноземних держав	229
§ 4. Міжнародний союз нотаріату	240
§ 5. Європейський кодекс нотаріального професійного права	244
Питання та завдання для самоконтролю	248
Розділ XIV. Судова практика	249
§ 1. Розгляд справ про визнання недійсними нотаріально посвідчених правочинів і нотаріальних актів	249
§ 2. Розгляд справ про відшкодування шкоди, заподіяної незаконними чи недбалими діями нотаріуса	360

§ 3. Розгляд справ про незаконність вчинення нотаріальної дії або незаконність відмови в її вчиненні	365
§ 4. Розгляд справ про визнання незаконним рішення про анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю	375
Питання та завдання для самоконтролю	379
Список рекомендованої літератури	380
Алфавітно-предметний покажчик	382

*Присвячується багатьом поколінням
студентів Національного університету
«Юридична академія України імені
Ярослава Мудрого» з нагоди 45-річчя
кафедри цивільного процесу*

Передмова

У правовій системі нотаріат відіграє значну роль як орган безспірної цивільної юрисдикції та превентивного правосуддя. Латинський вислів «consensus facit ius», що означає «згода творить право» (тобто сторони шляхом згоди самі створюють для себе право), підкреслює вагомість нотаріальної діяльності, у межах якої така згода сторін формулюється та оформляється в нотаріальних актах, що мають доказову силу та публічне визнання.

Роль нотаріату в Україні суттєво зростає. Це обумовлюється розвитком цивільного обороту, розширенням кола об'єктів приватної власності та зростанням потреби в ефективній та високопрофесійній діяльності нотаріусів.

Правда, функціонування нотаріату в сучасних правових системах тих чи інших країн є дещо різним, що зумовлено різним значенням нотаріально посвідчених документів. Так, нотаріальні документи у країнах, де набув поширення англосаксонський нотаріат, не мають повної доказової сили, а функції нотаріусів та адвокатів можуть бути поєднані в одній особі. Український же нотаріат належить до нотаріату латинського типу, який характеризується наданням певних доказових переваг нотаріально посвідченим документам та особливим статусом нотаріуса, що є одночасно представником вільної професії та особою, наділеною публічними повноваженнями. Цей факт логічно зумовлює відповідний розвиток законодавчого врегулювання нотаріальної діяльності, орієнтований на основні стандарти класичної системи нотаріату, поширені в усіх країнах континентальної Європи.

Сімдесят одна країна світу має нотаріат, заснований на традиціях писаного права. При цьому в їх правовому просторі нотаріат розглядається як гарант найбільш важливих прав: власності, сімейних, підприємницьких тощо.

Наявність загальних принципів організації та діяльності нотаріатів різних країн дозволила утворити на міжнародному рівні спеціальну організацію нотаріату — Міжнародний союз нотаріату як неурядову організацію, завдання якої полягають у підтримці, координації та розвитку нотаріальної діяльності на міжнародному рівні. На підставі тісної співпраці між національними нотаріатами Союз має забезпечувати незалежність та високу значущість нотаріату з метою кращого захисту прав окремих осіб та суспільства в цілому.

Міжнародне співробітництво в нотаріальній галузі набуває все більшого поширення. Для України це зумовлюється, зокрема, її вступом в листопаді 1995 р. до Ради Європи і необхідністю виконання зобов'язань, передусім правового характеру, які взяла на себе наша держава.

У зв'язку з підвищенням значущості нотаріату особливі вимоги ставляться не тільки до нотаріальної діяльності, а й до особи нотаріуса. У своїй діяльності нотаріуси реалізують основні завдання нотаріату та належать до органів, що виконують нотаріальні функції. Відносини між нотаріусом та заінтересованими особами мають довірчий характер, а тому передбачають збереження конфіденційності інформації про майновий та немайновий стан осіб, що звертаються за вчиненням нотаріальних дій. Професійна діяльність нотаріуса забезпечує превентивний правовий захист і унеможливорює порушення в майбутньому різноманітних прав та інтересів суб'єктів права й виникнення спорів у судах.

Отже, нотаріат як інститут позасудового превентивного захисту своєю діяльністю має сприяти досягненню завдань правосуддя, запобігаючи виникненню судових спорів шляхом попередження порушення цивільних прав та інтересів, забезпечення їх належної реалізації. Адже, за відомим латинським висловом «*melior est iustitia vere praeventiens quam se vere puniens*», кращим є правосуддя, що істинно попереджає, ніж те, що суворо карає.

Слід зазначити, що останнім часом науковці приділяють нотаріату дедалі більше уваги. Розвивається наука про нотаріат, ширшого визнання та поглиблення набуває теорія нотаріального процесу. Крім того, украй необхідними є вивчення в юридичних закладах освіти навчальної дисципліни «Нотаріат» та підготовка фахівців у галузі нотаріальної практики. Якраз цьому і має сприяти даний підручник.

Автори з глибокою повагою висловлюють щире подяку рецензентам за рецензування рукопису підручника.

Розділ I

Виникнення і розвиток нотаріату

---

§ 1. Виникнення нотаріату в Західній Європі

Особливе значення має вивчення виникнення нотаріату в Західній Європі, який представляє в теперішній час його класичну модель.

Уперше органи, що виконували нотаріальні функції, виникли у Стародавньому Римі. Формалізм, що панував у стародавньоримській правовій системі, викликав появу юридичних формул, дотримання яких було необхідним для всіх, хто звертався до судових установ¹. Редакція юридичних актів, значення яких залежало від точного дотримання таких формул, становила одну з функцій римських юрисконсультів.

У подальшому виникає й інший, нижчий клас обізнаних у юриспруденції осіб, обов'язком яких було механічне підведення даного правового випадку під ту чи іншу норму. До них належали перш за все численні писці, які перебували на службі у держави або приватних осіб. Частково вони служили при посадових особах римського управління і суду. До їх обов'язків входили: підготовка публічних документів, ведення громадських рахунків, спостереження за внесенням едиктів і складання процесуальних формул для осіб, що спорять між собою. За часів Римської імперії такі писці були об'єднані в окремі канцелярії при римських магістратах із складною бюрократичною організацією.

Крім того, за республіканських часів існувало чимало приватних писців, які відігравали роль власних юрисконсультів у приватних осіб. Вони були, як правило, рабами останніх, надавали їм допомогу своїми юридичними знаннями та технічною роботою — стенографуванням та записом угод, творів або промов. Існували вони і за часів Римської імперії.

З часом, коли численний штат писців уже не зміг задовольнити потребу римлян у допомозі осіб, спеціально обізнаних у сфері юриспруденції, виник особливий клас вільних людей — табеліонів. Під ними розумілися особи, які, не перебуваючи на державній службі, займалися у вигляді вільного промислу складанням юридичних актів

---

¹ Див.: Боголепов, Н. Учебник истории римского права [Текст] / Н. Боголепов. – М., 1895. – С. 143.

та цінних паперів під контролем держави для всіх, хто цього потребував, за встановлену законом винагороду¹. До класу табеліонів могли вступати всі вільні особи без будь-яких обмежень, аби вони були знайомі з юриспруденцією. Свої обов'язки вони виконували в особливих конторах, які знаходилися у певних публічних місцях. До складу такої контори, крім самого табеліона, входили ще помічник та декілька учнів. Діяльність табеліонів перебувала під постійним контролем із боку державної влади в особі певних органів та посадових осіб — дефензорів, які спостерігали за точним дотриманням табеліонами урядових приписів і, головним чином, за недопущенням складання ними різних протизаконних угод.

За своєю зовнішньою структурою інститут табеліонів мав дещо спільне із сучасним нотаріатом, однак ототожнювати їх не можна, оскільки, незважаючи на весь нагляд, що здійснювався державною владою за діяльністю табеліонів, вчинювані ними акти все ж таки не мали публічної довіри (на відміну від актів, які вносилися до судових протоколів) і жодної переваги відносно звичайних приватних документів². Табеліони — тільки помічники у складанні документів, своєрідні юрисконсульти, а акти, що складалися ними, не мали законної сили.

Більш близьким до сучасного нотаріату за своїм значенням був інший інститут, що існував у римському праві, хоча він і не набув спочатку значного поширення. Це явка табеліональних документів у суді із занесенням їх до протоколу. Явка ця стосувалася не тільки тих документів, які на підставі самого закону мали бути внесені до протоколу під страхом їх недійсності (дарування на великі суми, судові заповіти та відкриття заповітів тощо), але й усіх інших документів та актів, якщо на то була воля сторін.

Шляхом такого протоколювання документи, що посвідчувалися табеліонами, набували сили публічних актів і ставали безспірними. У цьому випадку мова йшла вже не тільки про надання певної юридичної допомоги, а й про засвідчення приватних актів та документів, що надає їм особливої сили і значення безспірних. Місцем вчинення явок були всі судові установи, деякі органи управління и кесарські намісники у провінціях. Особи, що бажали укласти угоду, зверталися до відповідного магістрату і просили про внесення до протоколу акту, який був

¹ Див.: Ляпидевский, Н. П. История нотариата [Текст] / Н. П. Ляпидевский. – М., 1875. – Ч. 1. – С. 57.

² Див.: Объяснительная записка к проекту новой редакции Положения о нотариальной части [Текст]. Ч. 1. – СПб., 1904. – С. III, IV (Введение).

ними вчинений у табеліона. Після цього здійснювався допит цих осіб з метою встановлення їх особи та свободи волевиявлення, після чого акт записувався цілком в особливі книги, а контрагентам за їх бажанням видавалися особливі витяги, підписані магістратом та писцем.

Поряд зі світським інститутом табеліонів, який набував із часом усе більшого поширення та суворої організації, у християнській церкві виникає аналогічна йому установа — нотаріат¹. Уже на початку III ст. при єпископах під час їх бесід із народом були присутні особливі особи, до обов'язків яких входило записувати такі бесіди та складати протоколи. У подальшому такі нотаріуси зустрічаються не тільки у папських, патріарших та єпископських канцеляріях, а й при абатах та інших нижчих церковних владах, причому їм властива корпоративна побудова бюрократичного характеру. Маючи великий вплив на правове життя всієї держави, церква не обмежилася організацією нотаріату виключно для потреб церковного управління, а з часом почала вводити цей інститут і у світське життя шляхом призначення особливих нотаріусів для мирян, які конкурували з табеліонами та публічними писцями римського права. При цьому вже у VIII ст. утворений церквою світський нотаріат зводиться у ступінь державної посади, що затверджується духовною владою, унаслідок чого набуває того великого значення у правовому житті держави, яке дозволило йому в середні віки справляти вплив на розвиток нотаріального інституту взагалі.

Інститут табеліонату, що розвинувся в Римській імперії, зберігся і після навали варварів. Так, уже Едикт Ротарі (643 р.) вимагав письмових форм для договорів купівлі-продажу та відпущення на волю рабів. За законом Ліутпранда (713–735 рр.), низку угод вимагалось укладати тільки письмово, при цьому документам, що вчинялися у нотаріуса, надавалося все більше правового значення. Як за формою, так і за змістом ці документи мало відрізняються від римських табеліональних актів імператорського періоду та свідчать про рецепцію римського права, що вже розпочалася в ті часи.

Разом із постановами про документи в цих законах визначалися й особи, які їх вчиняли (так звані канцелярії). Вони були присутні в судових засіданнях, вели протоколи, складали судові рішення та документи про найважливіші договори, що вчинялися перед народними зборами. Канцелярії керувалися формулами, напрацьованими ще

---

¹ Див.: Линицкий, А. М. Нотариат советских республик [Текст] / А. М. Линицкий. — Харьков, 1927. — Кн. 1. — С. 9.

за часів Римської імперії, і цим підготували ґрунт для кінцевої рецепції римського права¹.

Поряд із такими писцями розвивається інститут особливих королівських нотаріусів, про яких уперше говориться в Едикті Ротарі. На відміну від нотаріусів римських імператорів, їм належало не тільки право вчинення документів для приватних осіб, а й деяка судова влада. До того ж при вирішенні судових спорів самим королем ними складалися протоколи та рішення. Ці документи, подібно табеліональним, не мали публічної сили і нічим не відрізнялись від звичайних приватних документів.

Набагато більшого значення набули такі нотаріуси у франкських королів, які заснували особливу королівську канцелярію, що складалася з певної кількості нотаріусів, на чолі яких спочатку перебувало декілька рефендаріїв, а в подальшому один канцлер. Крім того, за часів Каролінгів було засновано особливу канцелярію при вищому судовому місці — гофгерихті, члени якої (нотаріуси) були підпорядковані пфальцграфу. Ця канцелярія здійснювала засвідчення приватних документів, після чого вони набували характеру публічних актів. Значення останніх було настільки великим, що їх оспорювання заборонялося під страхом страти. Документи ці стосувалися, наприклад, таких угод, як передача нерухомого майна іноземцю, повне вивільнення раба, призначення загального представника в суді тощо.

Разом із розвитком нотаріальної діяльності в королівській канцелярії як у вищій судовій установі провінційні нотаріуси, що перебували при окремих судових та адміністративних місцях, також почали набувати все більшої самостійності, займаючись нотаріальною діяльністю подібно колишнім публічним писцям. Велике значення в цьому відношенні мав капітулярій 803 р., що покладав на зендграфів обов'язок затвердження нотаріусів, які обиралися певною кількістю для кожної місцевості з публічних писців. Про кожного обраного нотаріуса зендграф на підставі цього капітулярія мав доносити імператору, після чого нотаріус вносився до списків імператорської канцелярії. Таким чином, провінційний нотаріат із вільної професії поступово перетворювався на державну посаду, яка отримувала повноваження від імператора і перебувала у безпосередньому зв'язку з його власною канцелярією². До обов'язків таких нотаріусів входило викладення судових

¹ Див.: Трунев, П. Я. Нотариат [Текст] / П. Я. Трунев. – М., 1926. – С. 6.

² Див.: Объяснительная записка к проекту новой редакции Положения о нотариальной части [Текст]. Ч. 1. – СПб., 1904. – С. X (Введение).

рішень тих місць, при яких вони перебували, і складання приватних актів та документів аналогічно тому, як це робилося в імператорській (королівській) канцелярії. Такі документи, складені у присутності графа та нотаріуса, набували значення публічних актів, а тому мали переваги відносно приватних документів. Було встановлено особливу таксу для винагороди нотаріусів (Едикт Лотаря 843 р.).

Перетворення вільного нотаріату на державну посаду все ж не скасувало повністю існування колишніх писців та нотаріусів. Писемність, що розвилася в ці часи, та необхідність викладення всіх значущих актів у письмовій формі обумовили той факт, що прості, не затверджені верховною владою нотаріуси продовжували існувати ще довгий час поряд із новим інститутом офіційного нотаріату, зберігаючи колишню корпоративну побудову. Однак значні привілеї нотаріусів, які обиралися зендграфами з кола нотаріальної корпорації, спонукали й інших її членів отримати так звану авторизацію, тобто повноваження від державної влади. Намагання ці відповідали і бажанням самого уряду, для якого було досить важливо шляхом делегування повноважень якомога більшій кількості нотаріусів досягти організації їх в єдину державну установу, яка б перебувала під безпосереднім контролем державної влади. Тому протягом IX та X ст. кількість таких «авторизованих» нотаріусів в Італії все більше зростала. У першій половині XI ст. авторизація стала основним принципом в організації нотаріату.

Що стосується компетенції нотаріусів, то головним їх обов'язком, крім участі в засіданнях судових та адміністративних місць як секретарів та протоколістів, було складання різних актів та документів, а для приватних осіб — і видача копій з нотаріальних актів. Процедура видачі копій залежала від того, чи намагалися сторони надати їй повного документального значення або ж отримати тільки список для пам'яті. У першому випадку копія могла бути видана лише за участю судді, який остаточно підтверджував тотожність її з протоколом, у другому — видавалася самим нотаріусом. Деякі документи подавалися нотаріусом до міської канцелярії або в особливу установу, де вони вносилися до книги реєстрів, після того як була встановлена правильність і законність їх вчинення.

Отже, в Італії IX–XI ст. публічна сила, а значить, і якість безспірності всіх вчинюваних у нотаріусів документів поступово і все більш тісно пов'язуються з фактом авторизації, тобто наділення нотаріусів офіційними державними повноваженнями шляхом затвердження їх на посаді представниками верховної влади.

З Італії нотаріат поширився у Францію (XII ст.) та Німеччину (XIV ст.). У Франції інститут італійського нотаріату, сприйнятий уже у XII ст., досить швидко зазнав деяких значних змін. Тут вчинення офіційних актів було поєднано із судовими функціями і здійснювалося різними органами судової влади — як одноособовими, так і колегіальними. Унаслідок цього такі вчинювані офіційним шляхом документи набували тієї ж сили, що й справжні судові рішення, тому їх можна було безпосередньо примусово виконувати без порушення власне цивільного процесу.

Першу реформу у французькому нотаріаті провів Людовік IX, який у 1270 р. заснував у Парижі 60 посад нотаріусів, цілком незалежних від голови вищого суду, і тим заклав підґрунтя відділення судової влади від нотаріату та спірної юрисдикції від безспірної. Ці нотаріуси мали здійснювати акти завжди вдвох і потім подавали їх зберігачеві судової печатки для прикладення такої¹. У 1302 р. Філіпп Красивий заснував нотаріусів, відокремлених від судової влади, у всіх королівських володіннях, причому суддям було заборонено користуватися своїми писцями як нотаріусами.

Винятково великий вплив на розвиток нотаріального інституту у Франції мало розпорядження Філіппа Красивого 1304 р., яке вимагало, щоб усі нотаріуси при вчиненні ними актів складали особливий документ, що вносився до книги протоколів, і потім видавали сторонам докладну виписку. Було встановлено, що всі нотаріуси затверджуються у своєму званні королем та обираються з осіб бездоганних та здібних. Однак паризькі нотаріуси далеко не одразу підкорилися цим вимогам і досить довгий час ще продовжували видавати особам, що до них зверталися, прості копії без складання належного акта. Тому в 1437, 1539 та 1541 рр. були видані королівські ордонанси, які підтверджували розпорядження 1304 р., разом із тим для досягнення суворого виконання цих правил була заснована особлива посада табеліонів, унаслідок чого всі нотаріуси Франції розділилися на три групи. Перший клас складали нотаріуси у вузькому значенні цього слова, які не мали права видавати сторонам жодних витягів, а мали обмежуватися складанням чорнового акта; до другого класу належали табеліони, яким нотаріуси мали передавати ці документи для виготовлення формального акта; третій клас нотаріусів складався з тих, хто володів правами,

¹ Див.: Змирлов, К. Французский законопроект о реформе нотариата [Текст] / К. Змирлов // Журн. М-ва юстиции. — 1897. — № 3. — С. 344.

простих нотаріусів і табеліонів. У їх розпорядженні перебувало, як правило, декілька писців у різних місцевостях їх округу, які і складали для контрагентів первісні документи, які подавалися потім принципалу для вчинення остаточного акта.

Однак уже Франциск I розпорядився про призначення в усіх округах королівських судів табеліонів, яким було надано виключне право виготовлення копій для сторін. У кожному окрузі було засновано особливу посаду — гардес-нотес, до обов'язків яких входило прикладати до документів королівську печатку, унаслідок чого останні набували виконавчої сили. У 1543 р. було остаточно встановлено несумісність звань нотаріуса та табеліона і були більш детально визначені права та обов'язки як тих, так і інших. Патентом від 12 грудня 1577 р. в особі паризьких нотаріусів були поєднані нотаріальні обов'язки з обов'язками гардес-нотес, причому ще раніше їм були надані також і права табеліонів. Велика кількість переваг такого об'єднання нотаріальних функцій примусила Генриха IV у травні 1597 р. поширити інститут паризького нотаріату на всю Францію, наслідком чого було утворення посади нотаріуса-табеліона-гардес-нотес. Разом з тим король зробив посади нотаріуса спадковими і такими, що підлягали вільному розпорядженню осіб, які їх займали. У подальшому Людовік XIV у 1696 та 1706 рр. остаточно скасував посаду гардес-нотес і надав кожному нотаріусу право мати свою печатку з королівським гербом, які вони й повинні були прикладати до всіх вчинюваних у них актів.

У такому вигляді інститут французького нотаріату проіснував до Великої французької революції, коли 27 вересня — 6 жовтня 1791 р. конституційними зборами був оприлюднений закон, який разом із скасуванням феодальної системи позбавив сеньйорів права призначення нотаріусів, можливості спадкувати та продавати нотаріальні посади та поєднав їх усіх під загальною назвою «нотаріус паблікс». Кількість нотаріусів була заздалегідь обмежена, і діяльність їх була допущена тільки в межах того департаменту, в якому вони проживали.

Однак після набрання цим законом чинності було визнано необхідність нових реформ у цьому напрямку. Це викликало появу відомого закону 16 березня 1803 р., або 25 Вентоза XI р. Цим законом уведено інститут нотаріату в тому вигляді, в якому він зберігся з незначними змінами до початку Першої світової війни.

На підставі цього закону нотаріуси стали публічними посадовими особами, що призначаються представником виконавчої влади

(президентом) за клопотанням попередника пожиттєво¹. Кожний нотаріус повинен жити у місці, призначеному для нього урядом. Нотаріуси розподілялися на три класи — при судових палатах, судах першої інстанції та мирових суддях. Перші діяли в межах округу палати, другі — району суду, треті — мирової дільниці². Нотаріусам суворо заборонялося здійснювати свої посадові обов'язки поза межами свого району. Порушення цієї заборони тягнуло за собою лише каральні наслідки для нотаріуса, але в жодному разі не незначність цих дій з точки зору закону. Кількість нотаріусів у кожній місцевості визначалася самим урядом і могла бути скорочена лише при дотриманні особливих, зазначених у законі умов.

Усі акти безспірної юрисдикції підлягали веденню нотаріусів. На них покладалося складання опису майна, проведення прилюдних торгів, видача різного роду свідоцтв, складання шлюбних угод, актів про усиновлення дітей, установлення іпотек тощо.

Порядок вчинення нотаріальних актів передбачав присутність двох нотаріусів або ж одного нотаріуса та двох свідків — грамотних французьких громадян, що живуть у тому ж адміністративному окрузі. Сторони, які складали акт, мали бути особисто відомі нотаріусу; у противному разі їх особа мала бути посвідчена не менш ніж двома свідками, що мали всі вищевказані якості.

Кожний акт повинен був містити вказівку на час та місце його вчинення, імена та звання осіб, що його вчинюють, та присутніх при цьому свідків і самого нотаріуса. Будь-які виправлення та підчистки у тексті акта мали бути обов'язково обговорені в його кінці. Підписаний акт мав зберігатися у нотаріуса, сторони ж отримували копії або особливі виписки, що містили застереження про їх виконання у тій же формі, як і судові рішення. Усі вчинювані нотаріусом акти вносилися до особливих реєстрів, форма яких встановлена декретом 28 березня 1810 р.

Усі нотаріальні акти вважалися повним доказом та підлягали негайному виконанню на всій території французької держави, як і судові рішення. Зупинення їх виконання здійснювалося лише за постановою кримінального суду в разі порушення обвинувачення у підробці (ст. 1319 Кодексу Наполеона)³.

¹ Див.: Змирлов, К. Французский законопроект о реформе нотариата [Текст] / К. Змирлов // Журн. М-ва юстиции. — 1897. — № 3. — С. 345.

² Див.: Вольман, И. С. Нотариат: очерк организаций современного Западно-Европейского нотариата [Текст] / И. С. Вольман // Вестн. права. — 1915. — № 30. — С. 873.

³ Див.: Французский гражданский кодекс 1804 г. [Текст] / пер. И. С. Перетерского. — М., 1941. — С. 290.

Таким чином, можна назвати найбільш характерні риси французького нотаріату: 1) повне відділення спірної юрисдикції від безспірної з передачею останньої до виключного відання нотаріату; 2) надання нотаріальним актам сили судових рішень, так що примусове їх виконання могло здійснюватися без участі в цьому судової влади; 3) надання нотаріусам права рекомендувати собі наступника, що тягло за собою можливість продажу нотаріальних місць на відміну від усіх інших посад публічного характеру; 4) довічне призначення на посаду нотаріусів.

У Німеччині поява нотаріусів італійського типу належить до XIV ст., вони перебували при різних присутствених місцях у ролі офіційних писців. Спочатку призначення нотаріусів, як і італійських, залежало від Папи Римського та імператора, оскільки надані їм повноваження за загальним принципом вважалися дійсними повсюди. З часом право такого призначення перейшло до німецьких імператорів, які здійснювали його разом із Папою та не втратили своїх привілеїв і пізніше. З появою в Німеччині особливих пфальцграфів імператори почали делегувати їм також і право призначення нотаріусів, яке в XV ст. зробилося їх виключним привілеєм.

У зв'язку із зловживаннями, що спостерігалися в нотаріальній діяльності, а головне — з досить частими призначеннями з боку гоффальцграфів нотаріусами осіб, абсолютно не обізнаних у юриспруденції, уже досить скоро після рецепції італійського нотаріату в Німеччині почала відчуватися нагальна потреба в більш докладному та точному законодавчому врегулюванні нотаріальної справи. Виданий імператором Максиміліаном I у 1512 р. перший нотаріальний устав, хоча і регламентував діяльність нотаріусів щодо складання та посвідчення приватних документів, однак не вніс скільки-небудь суттєвих, значних змін у діяльність нотаріального інституту. Подальший його розвиток відбувався, з одного боку, на ґрунті впорядкування канцелярій при рейхс-каммер-герихт, що регулював цілий ряд законів XVI та XVII ст. (1521, 1548, 1555, 1557 рр. тощо), а з другого — шляхом видання окремих партикулярних законів для різних місцевостей Німецької імперії, яка в ті часи була роздробленою державою.

Поряд із розвитком партикулярного законодавства ще одне явище мало великий вплив на розвиток нотаріального інституту в Німеччині — це рецепція французького права, що мала місце в багатьох німецьких державах на початку XIX ст. Принципи французького нотаріату, які мали багато переваг порівняно з німецьким законодавством XVII

та XVIII ст., справили дуже великий вплив на подальший розвиток нотаріального інституту в німецьких державах. У Німеччині почали поступово з'являтися різні законодавчі акти, які утворювалися за зразком французького закону 1803 р. і більш чи менш вдало його реценіювали. Найбільш характерною відмінністю цих законодавчих актів від французьких слід вважати встановлення нагляду в особі судових установ. Крім того, ніде у Німеччині не було проведено відділення спірної юрисдикції від безспірної так різко та виразно, як це було зроблено у Франції, унаслідок чого діяльність нотаріусів виявлялася в багатьох аспектах такою, що конкурувала з діяльністю судових місць.

З часу укладення Північно-Німецького союзу та заснування Німецької імперії все більш гостро поставало питання про необхідність нотаріального інституту в Німеччині та видання одного загального нотаріального уставу. Найбільш значущий крок у цьому напрямку був зроблений імперським законом від 17 травня 1898 р. про безспірну юрисдикцію та пруським Законом про безспірну юрисдикцію від 21 вересня 1898 р., що поєднали нотаріальні установи всієї Пруссії в один інститут, підпорядкований одним і тим же нормам. За цими законодавчими актами право вчинення та засвідчення різних приватноправових документів належить у Німеччині рівною мірою і нотаріусам, і нижчим, одноособовим судовим місцям. Вчинення акту відбувалося шляхом складання у присутності нотаріуса, контрагентів та свідків особливого протоколу, який зачитувався вголос і підписувався всіма присутніми особами; потім за вимогою сторін останнім могла бути видана посвідчена виписка з протоколу. Судове або нотаріальне посвідчення здійснювалося тільки, якщо підпис зроблено або визнано у присутності нотаріуса або судді (ст. 126 Цивільного уложення Німецької імперії)¹.

Не могли брати участь у складанні акта як судді, нотаріуси, писці чи свідки: а) особи, що укладали акт; б) їх родичі; в) особи, на користь яких вчинювався акт. Що стосується питання про силу і значення нотаріальних актів, то воно вирішується у § 794–880 загальнонімецького Уставу цивільного судочинства в редакції від 20 травня 1898 р., який визнає, що вчинені законно німецькими нотаріусами документи підлягають примусовому виконанню без подальшої участі судової влади, причому виконавчий лист видається самим нотаріусом, який зберігає цей документ; те саме стосується і документів, вчинених за участю суду.

¹ Див.: Гражданское уложение Германской империи [Текст] // Прил. к Журн. М-ва юстиции. – СПб., 1898. – С. 26.

З огляду німецьких законодавчих актів кінця XIX — початку XX ст., які регулюють діяльність нотаріату¹, випливає, що вони здебільшого сприйняли основні принципи французького нотаріату (здатність нотаріальних документів до безпосереднього примусового виконання, довічний характер нотаріальної посади тощо). Разом із тим спостерігається відсутність чіткої межі між спірною та безспірною юрисдикцією, наслідком чого є підкорення нотаріусів нагляду судових місць та надання останнім деяких нотаріальних функцій, покладених французьким законодавством виключно на нотаріуса. Так, І. С. Вольман у 1915 р. писав, що нотаріат в Німеччині так само тісно пов'язаний із судовими установами, як і у нас, якщо не більше. Судді в Німеччині у сфері нотаріату відіграють досить велику, активну роль, конкуруючи з нотаріусами, а в деяких випадках виключаючи діяльність нотаріусів. Таким чином, вчинення нотаріальних дій у Німеччині можуть здійснювати як нотаріуси, так і судді².

Що стосується організації нотаріату в Англії та США, слід зазначити, що нотаріату в західноєвропейському розумінні і як особливої системи там не було. За загальним правилом для дійсності угод особливої форми не потребувалося (ст. 821 Саксонського цивільного уложення)³.

Нотаріальні дії доручаються головним чином суддям та судовим урядовцям. Наприклад, в Уставі цивільного судочинства Каліфорнії великий розділ присвячений правилам провадження в охоронному суді, яким вважається в кожному повіті вищий суд. Аналогічні суди були у штатах Нью-Йорк, Іллінойс, Массачусетс⁴. Однак фактично

---

¹ Велике значення мав і прусський Закон про безспірну юрисдикцію від 21 вересня 1898 р., який у VI відділі доволі докладно регулював громадський стан нотаріусів на території Пруського королівства. Нотаріуси на підставі цього закону призначалися міністром юстиції довічно з осіб, що задовольняють умовам зайняття судових посад. Кожному нотаріусу визначалися місце проживання та округ, у межах якого він міг здійснювати покладені на нього обов'язки. Нотаріуси перебували на дійсній державній службі, але не отримували платні і не мали права на пенсії. Винагороду отримували від осіб, що до них зверталися, за особливою таксою, установленою державним канцлером і міністром юстиції. У дисциплінарному відношенні нотаріуси дорівнювалися до суддів.

² Вольман, І. С. Нотариат: очерк организаций современного Западно-Европейского нотариата [Текст] / И. С. Вольман // Вестн. права. – 1915. – № 30. – С. 874.

³ Див.: Саксонское гражданское уложение [Текст] // Саксонские гражданские законы. Вып. 1. Гражданское уложение. – СПб., 1885. – С. 192.

⁴ Див.: Малышев, К. Гражданские законы Калифорнии [Текст] / К. Малышев. – СПб., 1906. – Т. 2. – С. 351, 301, 329.

існують і нотаріуси, коло дій яких складають вчинення за бажанням осіб, що звернулися до них, різного роду актів цивільного права, зберігання оригіналів актів, засвідчення дат.

Таким чином, уся історія нотаріату підтверджує, що він розвивався як безспірна публічна юрисдикція на відміну від судової юрисдикції.

§ 2. Виникнення та розвиток нотаріату в Україні

Становлення та організація вітчизняного нотаріату мають свою історію. У розвитку вітчизняного права, на відміну від розглянутих раніше законодавств західноєвропейських держав, участь органів урядової влади у вчиненні приватноправових юридичних актів та документів відмічається набагато раніше і справляє набагато більший вплив на розвиток інституту нотаріату¹. Так, уже у XII ст. складання таких актів перейшло до рук дяків та піддячих, які в досить великій кількості перебували при різних присутствених місцях. У XIII ст. дяків стали називати писцями. Спочатку це були особи вільної професії, потім вони представляли первісний склад приказів, що виникли у XV ст., а в подальшому (XVII ст.), у період повного розвитку приказної системи, перетворилися на обов'язкових членів приказів, що справляли великий вплив на здійснення всіх судових та адміністративних справ у державі.

Основна діяльність дяків, так само як їх найближчих помічників (піддячих), полягала в тому, що вони відали всією письмовою частиною тієї урядової установи, при якій перебували: складання грамот, їх редакція та викладення на письмі, підписання грамот, видача прохачам оригіналів, копій та довідок — усе це входило до обов'язків дяків. Вони ж відали нотаріальними функціями приказів, переданими їм у XVI ст. Паралельно з приказними дяками у XVI ст. з'являється особливий клас майданних піддячих, призначений для складання письмових актів у містах. Майданні піддячі, на думку багатьох правознавців, є зачатком того органу публічної діяльності, який у подальшому вилігся у форму нотаріату². Це свого роду табеліони.

---

¹ Див.: Мейчик, Д. М. Грамоты XIV и XV веков [Текст] / Д. М. Мейчик. – М., 1883. – С. 71.

² Див.: Плохотенко, А. К. Курс нотариата [Текст] / А. К. Плохотенко. – М., 1910. – С. 1–2.

З XIV ст. почали з'являтися особливі форми закріплення юридичних актів, що надавали їм сили та значення. Так, уже у Псковській судній грамоті згадується, що для повної достовірності деяких актів вимагалось, щоб список акта був покладений у соборі Святої Трійці¹. За Судебниками Іоанна III та Іоанна IV вступ вільних осіб до холопства та відпустка на волю холопів мали вчинятися не інакше як із затвердженням уряду, що реєструвалося в особливих книгах². З 1558 р. особи, що приймали новохрещених на службу, записували вчинювані на них купчі у скарбників. 15 лютого 1597 р., після закріпачення селян, вийшов указ царя Федора Іоанновича, яким було приписано: «Подлинные докладные и купчие и всякие крепости и кабалы записывать в Холопьем Приказе в книги, а тем всяким холопьям крепостям людским книгам быти за дьячею рукою большего для укрепления». Таким чином, кінцеве закріплення деяких актів було передано до рук вищого урядового місця — приказу, що дозволяє визнати його першою установою нотаріального характеру.

Значною віхою в розвитку нотаріального інституту стало Уложення царя Олексія Михайловича 1649 р., яке не тільки впорядкувало та систематизувало діючі до його появи окремі укази, але й утворило передумови та підставу того складного порядку закріплення прав на майно, який у подальшому був прийнятий у Зводі законів 1832 р. та довгий час зберігав свою силу. На думку Л. Б. Мандельштама, Уложення 1649 р. хоча і не створює органу публічної діяльності з якоюсь більш-менш суворою організацією, але встановлює відмінність у силі та значенні актів (або купчих, як вони тоді звалися) домашніх від вчинених у майданних піддячих, які, очевидно, набувають особливої публічної сили, є безспірними³.

Укладені та підписані дяками купчі користувалися більшою повагою та довірою і вважалися безспірними доказами у цивільному процесі. Оспорювання їх справжності не тільки не допускалося, але навіть супроводжувалося суворими покараннями для особи, яка «учнет ту крепость на суде лживить»⁴.

¹ Псковская Судная грамота [Текст]. – СПб., 1914. – С. 12.

² Судебники Иоанна III и Иоанна IV 1487 и 1550 годов [Текст]. – Харьков, 1915. – С. 3–4.

³ Мандельштам, Л. Б. Учреждение нотариата и его организация [Текст] / Л. Б. Мандельштам // Журн. М-ва юстиции. – 1989. – № 4. – С. 36.

⁴ Соборное Уложение Царя Алексея Михайловича 1649 г. [Текст]. – М., 1907. – С. 73–74.

За часів Петра I та його послідовників роботи в галузі порядку вчинення актів велися з 1693 по 1761 р. Головним перетворенням, що мало безумовний вплив на весь подальший розвиток нотаріату, слід вважати встановлення суворого нагляду за майданними піддьячими та безпосередньої їх залежності від органів урядової влади¹.

Нагляд за діяльністю майданних піддьячих доручався в різні часи різним органам (наприклад, Оружейній палаті — 1701 р., особливому приказу кріпосних справ — 1702 р., Московській ратуші — 1703 р., губернаторам — 1708 р. та Юстиць-колегії, утвореній у 1819 р.). Урешті-решт, за часів Катерини II разом зі скасуванням у 1755 р. Юстиць-колегії вчинення кріпосних актів було передано палаті цивільного суду, яка являла собою поєднаний Департамент Юстиць- та Вотчинної колегій². При кожній палаті цивільного суду, а також при повітових судах були засновані відділення кріпосних справ, які існували до введення в дію Нотаріального положення 1866 р.

Установлювалася обов'язковість вчинення всіх письмових угод у належній установі — «у кріпосних справ». Однак усе подальше законодавство наступників Петра I було спрямоване на пом'якшення вимог, що ставляться при вчиненні актів кріпосним порядком. Саме цим пояснюється поява тих численних винятків із загального правила, які часто зустрічаються в усіх подальших законодавчих актах. Але, звільняючи певні види актів від обов'язкового вчинення їх «у кріпосних справ», законодавство не передбачало виключення їх повністю з-під нагляду урядової влади та внаслідок цього заснувало новий спосіб вчинення таких документів, який був перехідним від кріпосного до домашнього: це так званий явочний порядок вчинення актів, за якого вчинений домашнім порядком акт подається до певного присутственого місця тільки для засвідчення. Залежно від місця засвідчення акту виділялися явочний кріпосний та явочний нотаріальний види вчинення актів.

Так, до кола актів, які обов'язково вчинювалися кріпосним порядком під страхом їх повної недійсності, за Зводом законів 1832 р. належали: а) акт про звільнення селян від кріпосної залежності; б) будь-які акти,

¹ Див., наприклад: О порядке исследования подписей на крепостных актах в случае возникшего о подлинности оных спора, или сомнения, о писании крепостей в поместных и вотчинных делах в Поместном приказе и о потребном числе свидетелей для подписания крепостных актов [Текст] : Указ Петра I // Полное собрание законов Российской империи. – М., 1830. – Т. III. – С. 678–679.

² Див.: Указ Екатерины II от 7 ноября 1775 г. № 14392 [Текст] // Полное собрание законов Российской империи. – СПб., 1830. – С. 240.

спрямовані на перехід або обмеження права власності на нерухоме майно; в) документ про відчуження кріпосних людей; г) акти про переуступку рекрутських квитанцій. Деякі акти, що вчинювалися не кріпосним порядком, мали бути вчинені (явлені) у будь-якій з установ кріпосних справ на розсуд сторін незалежно від суми самого акту. До таких належали: а) запродажні написи на нерухоме майно; б) духовні заповіти; в) угоди про найм майна; г) довіреності та деякі інші.

Явочним порядком могли бути вчинені всі акти, крім тих, для яких було встановлено кріпосний порядок вчинення або явка «у кріпосних справ». Згідно зі ст. 529 Зводу законів «места и лица, у коих является акт к свидетельству, обязаны: а) удостовериться в подлинности его; б) рассмотреть, не противен ли он законам; взыскать установленный сбор; в) записать акт в книгу; г) засвидетельствовать оный, возвратить его просителю».

З наведеного короткого огляду правил про порядок закріплення прав на майно і вчинення нотаріальних актів, що містилися у Зводі законів, видно, що в ньому не було чітко проведено межу між актами домашніми, нотаріальними та кріпосними. Крім того, нічого не говорилось ані про порядок обрання та призначення нотаріусів, ані про знання, що від них вимагалися, ані про порядок посвідчення справжності актів та осіб сторін, які вимагали вчинення цих актів. Також не були вказані всі умови, необхідні для надання вчиненому в нотаріуса акту офіційного значення. Унаслідок покладення нотаріальних обов'язків на судові місця не було чіткого розподілу провадження по вчиненню актів та провадження у спірних питаннях, що вимагали судового вирішення.

Характерною рисою діяльності кріпосних нотаріальних установ за Зводом законів 1832 р. була відсутність суворої та однакової їх організації. Паралельно з колишніми відділеннями кріпосних справ, що перебували у безпосередній підпорядкованості та залежності від судових місць, існував цілий ряд інших установ (почасти самостійного характеру, почасти пов'язаних із різними адміністративними присутственими місцями), наділених тими ж правами та повноваженнями.

Так, Звід законів передбачав порядок, за яким право вчинення кріпосних актів належало головним чином відділенням кріпосних справ, заснованим при палатах цивільного та кримінального суду (при повітових судах — на суму не більшу 200 крб). На чолі таких відділень для завідування ними призначалися особливі доглядачі, що керували цілим

штатом чиновників, які йменувалися кріпосними писцями. Усі службовці «у кріпосних справ» призначалися присутствієм того місця, при якому вони перебували, і були підпорядковані нагляду членів та секретаря останнього, зокрема одного з членів цивільної палати.

Однак паралельно складання кріпосних актів дозволялося в цілій низці інших урядових установ (наприклад, в обласному правлінні Кавказької області та ін.). У повітах право вчинення кріпосних актів, що належало повітовим судам, було поступово поширене на багато інших місцевих установ (магістрати й ратуші, поліцейські й повітові управління та ін.).

Унаслідок роз'єднаності та децентралізації нотаріальної справи, а також відсутності правильного та добре організованого нагляду за нотаріальними установами відчувалася нагальна потреба в серйозній реформі всього інституту, спрямованій на об'єднання його в одну цілісну урядову установу, вільну від стороннього впливу інших присутствених місць адміністративного та судового відомств. Це завдання покликане було вирішити Положення про нотаріальну частину 1866 р.¹

Головною ідеєю цього Положення було відділення нотаріальної частини від судової. Вирішено було виключити з ведення судових установ нотаріальні функції щодо вчинення актів та інших несудових дій. У містах були засновані нотаріуси, коло яких було обмеженим. Вони призначалися старшим головою судової палати з осіб, які витримали іспит та внесли доволі значну заставу, що поповнювалася з часом із винагороди, отримуваної нотаріусом. Державна рада вважала, що доручити судовим місцям засвідчення актів є незручним, оскільки завідування кріпосною частиною відволікало б членів судових місць від властивих їм судових занять у спірних справах, тому зручніше за все доручити закріплення актів на нерухоме майно шляхом внесення їх до кріпосних книг старшим нотаріусам, які очолюють нотаріальні архіви при окружних судах, власне вчинення подібних актів доручити² іншим нотаріусам. Вчинення актів щодо нерухомого майна також було виключено з ведення мирових суддів.

Автономізація нотаріату викликала необхідність належного визначення статусу нотаріуса, який характеризувався двома найважливішими моментами: з одного боку, нотаріуси визнавалися такими, що

¹ Положение о нотариальной части [Текст] // Свод Законов Рос. Империи. Т. XVI, ч. 1. – СПб., 1892. – С. 215–246.

² Див.: Мандельштам, Л. Б. Учреждение нотариата и его организация [Текст] / Л. Б. Мандельштам // Журн. М-ва юстиции. – 1899. – № 4. – С. 38.

не перебували на державній службі і не мали права присвоєння чинів та отримання пенсій, а з другого — їх діяльності було надано статус приватної юридичної практики. Таким чином, нотаріус був одночасно і посадовою особою, що дозволяло піддавати його дисциплінарним стягненням за порушення посадових обов'язків, і представником вільної юридичної професії.

Положення про нотаріальну частину 1866 р. регулювало діяльність нотаріату до 1917 р. у період 1918–1920 рр. Організації та діяльності нотаріату в УСРР приділялося мало уваги. Нотаріальна компетенція в цей час нормативно не була визначена. Цивільний оборот був украї незначним. Зобов'язальні відносини зводилися до аліментних, шлюбно-майнових розділів, побутової купівлі-продажу, побутового підряду і не виходили за межі домашнього вжитку.

Декрет РНК УСРР від 19 лютого 1919 р. «Про суд»¹ скасував до-революційні нотаріальні органи України, що існували до того часу, а декретом від 25 лютого 1919 р.² було засновано інститут народних нотаріусів, що проіснував до 16 квітня 1921 р.³ Вчинення найпростіших нотаріальних дій було покладено на нарсуди, міліцію та домкомбіді.

Рост цивільного обороту, пов'язаний із переходом до нової економічної політики, об'єктивно зумовив суттєвий розвиток нотаріальної діяльності. Існування договірних відносин між державними господарськими організаціями та приватними особами потребувало встановлення контролю за законністю вчинюваних правочинів. З цією метою в 1921 р. були видані декрети, що вимагали обов'язкового нотаріального засвідчення договорів про державні підряди та поставки, а також угод про купівлю-продаж немуніципалізованих жилих будівель. Таке посвідчення здійснювали нотаріальні столи при губернських відділах та повітових бюро юстиції⁴. У зв'язку з відсутністю законодавчого акта, яким регулювалася б нотаріальна діяльність, було розроблено й прийнято у 1923 р. українське нотаріальне положення⁵.

¹ Див.: Узаконення та розпорядження Робіт.-сел. Уряду України за 1919 р. [Текст]. – Х., 1925. – С. 147.

² Про засновання народних Нотаріальних Камер [Текст] : Декрет Ради Нар. комісарів України // Узаконення та розпорядження Робіт.-сел. Уряду України за 1919 р. – Х., 1925. – С. 203–204.

³ Див.: Про нотаріальні функції [Текст] : Постанова ради Нар. Комісарів України // Збір законів і розпоряджень Робіт.-сел. Уряду України. – 1921. – Ч. 6. – С. 194–195.

⁴ Див.: Павлов, А. А. Нотариат [Текст] / А. А. Павлов. – Харьков, 1926. – С. 45.

⁵ Положення про державний нотаріат від 20.04.23 р. [Текст] // Збір законів і розпоряджень Робіт.-Сел. Уряду України. – 1923. – № 13. – Арт. 232. – С. 419–428.

Цей законодавчий акт передбачав утворення в усіх містах, а також у найбільш значних пунктах сільської місцевості державних нотаріальних контор. Там, де нотаріальні контори не були засновані, виконання нотаріальних функцій (за деяким винятком, наприклад засвідчення угод) покладалося на народних суддів. Розташування нотаріальних контор устанавлювалося виконками місцевих Рад та затверджувалося Народним комісаром юстиції. На чолі нотаріальних контор стояли нотаріуси, що призначалися президіями губернських Рад народних суддів з кола осіб, які володіли виборчими правами та пройшли встановлені іспити у комісії, що призначалася президією Раднарсуду за програмою, затвердженою Нарком'юстом. Нотаріуси не мали права на сумісництво не тільки у приватних організаціях, а й у державних установах. Вони були державними службовцями та отримували винагороду від держави за встановленими ставками, як і всі службовці.

Таким чином, місце нотаріату в системі державних органів було точно встановлено: нотаріат було включено до складу органів юстиції. Організація та керівництво нотаріатом доручалися органам судового управління¹.

У 1925 р. в Україні було прийняте нове Нотаріальне положення² слідом за прийняттям Цивільного кодексу України, що передбачав для низки цивільно-правових угод обов'язкове нотаріальне посвідчення під страхом недійсності, а відносно інших угод надавав право розсуду сторонам — чи посвідчувати угоду в нотаріальній конторі, чи обмежитися простою письмовою формою без нотаріального посвідчення. З Нотаріального положення були виділені суто організаційні питання, які увійшли до Положення про судоустрій УСРР (розд. VIII «Про державний нотаріат»)³.

У подальшому поряд із республіканським законодавством про нотаріат виникає і законодавство Союзу РСР, що регулювало питання організації нотаріату та основні принципи діяльності нотаріальних органів. Основи судочинства Союзу РСР та союзних республік від 29 жовтня 1924 р.⁴ встановили однакову структуру нотаріальних органів для всіх

¹ Див.: Нотариат в СССР [Текст] / отв. ред. А. Ф. Клейнман. — М., 1960. — С. 20.

² Нотариальное положение от 16 декабря 1925 г. [Текст] // Собр. Узаконений и Распоряжений Рабоче-Крест. Правительства Украины. — 1925. — № 102. — Ст. 557.

³ Положение о судоустройстве УСРР от 23 октября 1925 г. [Текст] // Собр. Узаконений и Распоряжений Рабоче-Крест. Правительства Украины. — 1925. — № 92, 93. — Ст. 522.

⁴ Основы судоустройства Союза ССР и союзных республик от 29 октября 1924 г. [Текст] // Собр. Законов и Распоряжений Рабоче-Крест. Правительства СССР. — 1924. — № 23. — Ст. 203.

союзних республік, призначення нотаріусів та їх звільнення губернськими і повітовими виконавчими комітетами Рад, вимоги до кандидатів на посаду нотаріуса, можливість виконання окремих нотаріальних дій народними судами, а також волосними та районними виконавчими комітетами Рад і, врешті-решт, необхідність видання загальносоюзного закону про основні принципи нотаріату, з яким мали бути узгоджені республіканські положення про державний нотаріат.

14 травня 1926 р. ЦВК та РНК СРСР видали постанову «Про основні принципи організації державного нотаріату»¹. У ньому були сформульовані основні принципи організації та діяльності нотаріальних органів, а також завдання державних нотаріусів, до яких перш за все належала перевірка відповідності вчинюваних ними дій та документів, що ними склалися, чинним законам. Цим документом було встановлено, що посвідчення угод та вчинення інших дій здійснюються державними нотаріальними конторами, які діють у порядку, що визначається законодавством союзних республік відповідно до загальносоюзного закону. Окремі функції державних нотаріальних контор законодавством союзних республік можуть покладатися на народні суди та виконкоми місцевих рад. Нотаріальні дії за кордоном в інтересах радянських громадян та організацій виконуються консульськими установами Союзу РСР.

Стаття цієї постанови скасувала різницю між вчиненням актів і посвідченням угод. Замість цих двох форм нотаріальних дій було встановлено єдине нотаріальне посвідчення угод. Скасовані всякого роду актові книги та встановлено, що нотаріальне посвідчення угод полягає в написі про це на самому акті за підписом державного нотаріуса з прикладенням печатки нотаріальної контори.

На основі постанови від 14 травня 1926 р. союзні республіки прийняли положення про нотаріат. Законодавство союзних республік пішло шляхом розширення нотаріальних функцій, особливо з метою вивільнення народних судів від справ безспірного характеру.

Нове Нотаріальне положення в Україні було прийнято 14 серпня 1928 р.² Воно характеризувалося такими основними моментами:

розширення функцій нотаріальних контор — їм передані справи окремого провадження, підсудні раніше народним судам (виконавчі

---

¹ Собрание законов и распоряжений Рабоче-крестьянского Правительства СССР. — 1926. — № 35. — Ст. 252.

² Нотаріальна устава [Текст] // Збірник Узаконень та Розпоряджень Робітн.-селянського Уряду України. — 1928. — № 20. — Арт. 183.

написи на безспірних зобов'язаннях, вжиття заходів охорони спадкового майна та прийняття до депозиту предметів зобов'язань);

на нотаріальні контори покладено обов'язок видавати закладні свідоцтва;

розширені нотаріальні функції райвиконкомів, зокрема, сільських та селищних Рад;

уведено однакову форму нотаріального засвідчення всіх актів та доказів.

У 60-ті рр. було проведено нову кодифікацію цивільного і цивільного процесуального законодавства, а в подальші роки поновлено шлюбно-сімейне, колгоспне, земельне, трудове та інше законодавство. У зв'язку з цим багато правил колишніх законодавчих актів про нотаріат втратили чинність, виявилися прогалини, з'явилася необхідність у законодавчому врегулюванні низки питань, поставлених нотаріальною практикою та розроблених правовою наукою. Нотаріальні положення в Україні приймалися 26 грудня 1956 р. та 31 серпня 1964 р.

У 1973 р. був розроблений і прийнятий Закон СРСР «Про державний нотаріат»¹. Він містив норми про завдання та організацію державного нотаріату, принципи його діяльності, компетенцію, загальні правила вчинення нотаріальних дій та про застосування законодавства про нотаріат до іноземців та осіб без громадянства. Законом було встановлено компетенцію виконкомів місцевих Рад, а також уперше перелічені документи, що дорівнюються до нотаріально посвідчених, указані посадові особи, що вповноважені посвідчувати такі документи². Закон змінив систему джерел законодавства про нотаріат, передбачив прийняття союзними республіками законів про державний нотаріат (а не положень, як це мало місце раніше). Подібне вирішення питання було спрямоване на підвищення значущості та авторитету республіканських актів про нотаріусів із врахуванням характеру та сутності норм, які мали знайти закріплення в цих законах, а також сприяло тій ролі, яку відігравав нотаріат серед інших юрисдикційних органів, покликаних захищати права та законні інтереси громадян і організацій³. Відповідно до загальносоюзного закону від 25 грудня 1974 р. було

---

¹ Ведомости Верхов. Совета СССР. – 1973. – № 30. – Ст. 393.

² Див.: Седугин, П. Новый общесоюзный Закон о государственном нотариате [Текст] / П. Седугин // Соц. законность. – 1973. – № 10. – С. 5–6.

³ Див.: Лесницкая, Л. Ф. Закон о государственном нотариате [Текст] / Л. Ф. Лесницкая // Сов. государство и право. – 1973. – № 12. – С. 55.

прийнято Закон УРСР «Про державний нотаріат»¹, де була конкретно визначена компетенція нотаріальних органів та врегульований порядок вчинення окремих нотаріальних дій.

Незважаючи на те, що цей закон наділяв нотаріальні органи достатньо широкою компетенцією, донедавна нотаріат був не дуже помітною інституцією. Формування ринкових відносин, що викликало посилення цивільно-правової активності населення, розвиток підприємництва, цивільного та міжнародного економічного обороту обумовили прийняття 2 вересня 1993 р. Закону України «Про нотаріат»² (далі — Закону), принциповою новиною якого було введення у вітчизняне законодавство та нотаріальну практику приватного нотаріату.

Порівняння нового Закону із раніше діючим дозволяє зазначити, що за своєю структурою та змістом правового регулювання нотаріальних дій він повністю сприйняв раніше діюче законодавство. Аналіз указаних законодавчих актів у частині кола нотаріальних дій, правил вчинення окремих нотаріальних дій, застосування законодавства іноземних держав свідчить навіть про уніфікованість режимів їх правового регулювання.

Нові положення, що містяться в цьому Законі, стосуються організації нотаріату і не зачіпають режиму вчинення нотаріальних дій. Вони передбачають уведення приватного нотаріату, більш докладну регламентацію правового статусу нотаріуса та допуску осіб до нотаріальної діяльності, а також утворення державних нотаріальних архівів.

Таким чином, історико-правовий аналіз виникнення та розвитку нотаріальних органів дозволяє зробити такі висновки:

виникнення органів, що виконують нотаріальні функції, завжди зумовлено достатньо високим рівнем розвитку господарського життя держави, що викликає потребу в укладенні угод, правочинів та забезпеченні їх правового значення, публічного визнання, тобто їх юридичної достовірності;

нотаріальна діяльність завжди має публічно-правовий характер. Публічна сила, а отже, і якість безспірності прав, фактів та документів забезпечуються наділенням нотаріуса державно-владними повноваженнями шляхом затвердження його на посаді представниками державної влади;

---

¹ Ведомости Верхов. Совета УССР. — 1975. — № 1. — Ст. 4.

² Ведомости Верхов. Совета Украины. — 1993. — № 39. — Ст. 383.

утворення сучасних нотаріальних органів — результат відділення спірної юрисдикції від безспірної та віднесення останньої до компетенції нотаріату. Отже, нотаріальна діяльність (як різновид юрисдикційної) має здійснюватися у процесуальній формі, яка є гарантією прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Як виник і розвивався інститут нотаріату?
2. Чим відрізнялися моделі нотаріату Італії, Німеччини та Франції?
3. Якими чинниками правової системи зумовлюється виникнення нотаріату?
4. Які етапи розвитку українського нотаріату?
5. Які висновки щодо правової сутності нотаріату дозволяє зробити аналіз історії його виникнення та розвитку?

Розділ II

Нотаріат України

як нотаріат класичного типу

---

§ 1. Сучасні системи нотаріату

У теперішній час існують два типи нотаріальних систем, де форми організації нотаріату є різними залежно від того, яку роль та значення у сфері реалізації прав визнає за нотаріатом та чи інша держава.

Першу групу складають нотаріальні органи англосаксонських країн (Англія, США тощо), до компетенції яких входить лише посвідчення документів та підписів. Наприклад, в англійських судах посвідчений нотаріусом документ не має повної юридичної сили доказу та потребує перевірки фактів, викладених у правочині. Система англосаксонського типу характеризується тим, що кодифіковані закони тут нечисленні, джерелами правових норм є переважно традиції та прецеденти, утворені юридичною практикою. З метою забезпечення основного принципу цивільного обороту — свободи правочинів — передбачена можливість користуватися будь-якими доказами. Сторони, що укладають контракт, перебувають «віч-на-віч» і, навіть передбачуючи заздалегідь можливі конфлікти з приводу виконання такої угоди, покладаються на суд, який повинен буде вирішити виниклий у подальшому спір.

Другу групу складають нотаріальні органи країн латинського, так званого «писаного», права, де з метою скорочення кількості справ, що розглядаються судами, визнається особлива важливість письмових доказів, в яких фіксуються юридичні умови укладення різних правочинів. З метою забезпечення превентивного захисту прав окремих осіб та юридичної сили контрактів, що укладаються, у цих країнах уповноважують (призначають та контролюють) кваліфікованих професіоналів посвідчувати достовірність вчинюваних юридичних дій, з тим щоб гарантувати ефективність різних прав. При цьому мається на увазі, що вирішення виниклих у подальшому конфліктів за допомогою судових органів має бути винятком, оскільки при укладанні угоди створюються всі умови для її подальшої реалізації згідно із законом та інтересами сторін.

Довгий час існування англосаксонської системи нотаріату виправдовувалося вимогами прагматизму, швидкості та ефективності. Її при-

бічники об'являли систему латинського права джерелом формалізму, зволікань і труднощів. Останнім часом все більша кількість країн визнає переваги системи класичного нотаріату. Для суб'єктів права, і особливо для суб'єктів цивільного обороту, важливим є той факт, що звернутися до нотаріуса набагато дешевше та скоріше, ніж у подальшому ставати стороною в судовому спорі, сплачуючи досить дорогі послуги адвокатів і витрачаючи час та зусилля на доведення фактів, які могли б вважатися безспірними.

Таким чином, система нотаріату як засобу попередження судових спорів, у тому числі й таких, що виникають з контрактів, стає сьогодні найбільш поширеною.

Однак і в системі латинського права існує різна організація органів нотаріату. У більшості західноєвропейських країн, а також у Латинській Америці та Японії функціонує нотаріат, де нотаріус є особою вільної юридичної професії, не входить до державного апарату і не є державним службовцем. Однак свої повноваження він отримує від державної влади, держава делегує йому право посвідчувати документи, що їм редагуються або складаються, з метою надання їм публічної сили та доказовості, яку можна оспорити тільки в судовому порядку.

Існує ряд країн, де нотаріуси є тільки державними службовцями (наприклад, Португалія). Донедавна до таких належали Україна та Росія. Аналіз Закону «Про нотаріат» дозволяє висувати, що він орієнтований на класичну модель нотаріату¹. Цей факт є результатом усвідомлення того, що реорганізація нотаріату (якому досить довго не приділялося достатньої уваги) в теперішній час має розглядатися як необхідна умова ефективної взаємодії держави та права в межах економічного ринку. Одним із першочергових заходів, ужитих країнами, що намагаються ввести ринкову економіку, стала реставрація нотаріального інституту за типом країн латинського права.

§ 2. Нотаріат класичного типу та законодавство України: порівняльний аспект

Розглянемо основні риси класичної системи нотаріату та прослідкуємо, наскільки вони враховані законодавством України про нотаріат.

---

¹ Див.: Комаров, В. Новый Закон «О нотариате» [Текст] / В. Комаров // Бизнес Информ. – 1993. – № 42. – С. 15.

У країнах класичного нотаріату нотаріус є посадовою особою, наділеною державною владою, та одночасно спеціалістом вільної юридичної професії. Нотаріус наділяється повноваженнями держави, що надає йому якість посадової особи, а його діяльності — публічний, офіційний характер. Саме тому призначення на посаду нотаріуса здійснюється, як правило, міністром юстиції. Питання про розташування нотаріальних офісів також вирішується і контролюється державою (визначається кількість нотаріальних офісів та їх місцезнаходження; вирішується питання про їх утворення, скасування, реорганізацію). Контролюється державою і здійснення власне нотаріальної діяльності (у розумінні якісного технічного оформлення документів, дотримання формальностей, ведення звітності, виконання інших обов'язків нотаріуса).

Відповідно до ст. 1 Закону нотаріат — це система органів та посадових осіб, на яких покладений обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, і вчинювати інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності. Вчинення нотаріальних дій покладається як на приватних, так і на державних нотаріусів.

Недоліком чинного нотаріального законодавства слід вважати відсутність у ньому вказівки на те, що нотаріус уповноважений вчиняти нотаріальні дії державою. Це уточнення сприяло би більш правильній регламентації вступу на посаду приватнопрактикуючого нотаріуса.

Державний нотаріус призначається на посаду і звільняється з посади Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі (ч. 3 ст. 17 Закону). Приватний нотаріус згідно зі ст. 24 Закону має пройти реєстрацію у відповідному управлінні юстиції. Діяльність приватного нотаріуса може здійснюватися тільки на підставі наділення його державою повноваженнями на вчинення нотаріальних дій. Закріплений (підтверджений) цей момент має бути не реєстрацією, а призначенням на посаду. Різниця тут суттєва, і вона полягає в тому, що відмова у реєстрації приватної нотаріальної дії не допускається, а призначення на посаду, тобто наділення повноваженнями, можливе лише у випадку, коли є необхідність у відкритті, утворенні нових посад нотаріусів.

Однією з характерних рис нотаріату класичної моделі є надання переваг письмовим, у першу чергу нотаріальним, доказам. У цьому зв'язку виявляється певна проблема: українське процесуальне законодавство не надає жодних переваг нотаріально посвідченим документам.

Так, ст. 62 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК) передбачає, що жодні докази не мають для суду заздалегідь встановленої сили. На наш погляд, слід законодавчо закріпити положення про те, що нотаріально посвідчені правочини або документи не можуть бути оспорені показаннями свідків.

У країнах класичного нотаріату нотаріусу як посадовій особі заборонено прямо чи побічно здійснювати несумісні з посадою нотаріуса функції та брати участь у діяльності, яка може бути небезпечною для його матеріальних інтересів або матеріальних інтересів осіб, що до нього звертаються (операції на біржі, у комерції, банківська діяльність, посередництво); використовувати свою посаду для отримання документів, які становлять інтерес для нього самого чи членів його родини.

Частина 2 ст. 3 Закону також містить заборону для нотаріуса перебувати у штаті інших державних, приватних і громадських підприємств і організацій, займатися підприємницькою та посередницькою діяльністю, виконувати іншу оплачувану роботу, крім передбаченої ст. 4 Закону, викладацької та наукової у вільний від роботи час. Стаття 9 Закону передбачає визнання недійсними нотаріальних дій, вчинених нотаріусом чи іншою посадовою особою на своє ім'я та від свого імені, на ім'я та від імені його родичів.

Нотаріус класичної школи обмежений територіально у здійсненні своєї діяльності. Він може вчиняти нотаріальні дії тільки в межах фіксованого державою нотаріального округу.

Відповідно до ст. 13¹ Закону нотаріус також не вправі здійснювати нотаріальну діяльність за межами свого нотаріального округу, за винятком заміщення інших нотаріусів у випадках, передбачених Законом. Стаття ж 25 Закону зобов'язує приватного нотаріуса мати робоче місце у межах нотаріального округу, визначеного за його заявою управлінням юстиції відповідно до адміністративно-територіального поділу України.

Плата за вчинення нотаріальних дій як принцип латинського нотаріату класичного типу також фіксується державою. Основне правило, відповідно до якого визначається її розмір, полягає в компенсації різниці між вартістю оформлення документів, що приносять великий прибуток, та так званих «нерентабельних» документів.

По-іншому регулюється цей момент українським законодавством. Згідно зі ст. 19 Закону за вчинення нотаріальних дій державні нотаріуси справляють державне мито у розмірах, встановлених чинним законодавством. Розмір же оплати нотаріальних дій, що вчинюються приватним нотаріусом, визначається за домовленістю між нотаріусом та заінтересо-

ваною особою без фіксування в Законі її вищої межі (ст. 31 Закону). При цьому фіксується, навпаки, нижча межа, оскільки, відповідно до п. 1 Указу Президента України «Про впорядкування справляння плати за вчинення нотаріальних дій» від 10 липня 1998 р., розмір плати, яка справляється за вчинення нотаріальних дій приватними нотаріусами, не може бути меншим від розміру ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами за аналогічні нотаріальні дії.

Вирішити це питання необхідно по-іншому, виходячи з таких міркувань. По-перше, нотаріат — орган, що захищає права та законні інтереси фізичних та юридичних осіб, і тому він має бути доступним для осіб, які потребують його послуг. Гарантією доступності нотаріату має бути чітко встановлена такса. Для заінтересованих осіб не повинно мати значення, до якого нотаріуса звернутися. Головна мета законодавця — максимально забезпечити доступність нотаріальної діяльності, допомогти реалізувати дедалі зростаючий попит на вчинення нотаріальних дій. По-друге, можливість визначати розмір оплати вчинюваних нотаріальних дій надає нотаріатові комерційного характеру і може призвести до конкуренції між нотаріусами, що є абсолютно неприпустимим. Конкуренція необхідна у підприємницькій діяльності, займатися якою нотаріус не може. Наслідок конкуренції — погоня за клієнтами, що призводить до зловживань правами і сприяє не стільки нормуванню ролі учасників правочину та інших юридично значущих дій, скільки «обходу» вимог законодавства.

Нотаріус класичної школи зобов'язаний гарантувати свою професійну відповідальність, як правило, шляхом страхування. У Франції, наприклад, існує диференційована відповідальність за вчинення професійних помилок та розтрати.

Український Закон говорить, що шкода, спричинена особі внаслідок незаконних чи недбалих дій державного нотаріуса, відшкодовується в порядку, передбаченому законодавством України (ст. 21), а приватного нотаріуса — у повному обсязі.

Вільний характер діяльності нотаріуса класичної системи нотаріату проявляється в тому, що він не перебуває на державній службі й організує здійснення своєї діяльності на свій розсуд. Джерелом доходів нотаріуса є плата за вчинювані нотаріальні дії у межах встановленого тарифу. Він сам наймає та оплачує своїх працівників і вирішує питання, пов'язані з обладнанням робочого місця, несе особисту відповідальність за вчинювані ним нотаріальні дії і надані консультації.

Вільний характер діяльності має переваги для заінтересованих осіб, що звертаються до нотаріуса: вони вільні у виборі, критерієм якого слугують компетенція нотаріуса та якість вчинюваних ним дій. Можливість притягнути нотаріуса до відповідальності за заподіяну ним у процесі своєї діяльності шкоду створює важливу гарантію законності нотаріальних дій.

Основний зміст нотаріальної діяльності полягає у посвідченні будь-яких правочинів та документів, яким сторони повинні або бажають надати характеру достовірності, тобто офіційної сили. У процесі здійснення цих функцій реалізуються обов'язки нотаріуса консультувати сторони про можливі наслідки зобов'язань, які вони покладають на себе в межах правочину, що укладається. Нотаріус має також допомагати контрагентам викладати свої наміри у встановленій законом формі та досягати згоди в разі виникнення будь-яких протиріч, дотримуючись законних інтересів кожного клієнта, інакше кажучи, відігравати роль своєрідного арбітра та радника з тим, щоб у процесі вчинення нотаріальної дії з'явився документ, що має законну силу і приводить до результатів, які очікувалися сторонами.

Таким чином, у країнах класичного нотаріату нотаріальна практика не обмежується власне юридичною сферою, а здійснення нотаріальної діяльності передбачає вирішення питань, що належать до економічної, фінансової, соціальної та податкової галузей. Знання, якими володіє нотаріус, його практичний досвід дозволяють йому надавати більше ніж технічну допомогу. Дуже часто він є конфіденційним консультантом для тих, кому необхідно прийняти важливі рішення, які тягнуть за собою певні правові наслідки.

Частина 2 ст. 4 Закону наділяє нотаріуса правом складати проекти правочинів та заяв, виготовляти копії документів та виписки з них, а також надавати роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій та консультації правового характеру.

Характерною рисою класичного нотаріату є його корпоративна побудова. У всіх країнах — членах Міжнародного союзу нотаріату нотаріуси об'єднуються у професійну організацію, незалежну від державної влади, завданнями якої є: представництво професії на різних рівнях; вирішення питань щодо підбору, навчання та організації стажування нотаріальних кадрів, утворення та скасування нотаріальних офісів; розв'язання спорів між самими нотаріусами; контроль за здійсненням нотаріальної діяльності.

Щодо українського законодавства, то ст. 16 Закону передбачає лише можливість для нотаріусів об'єднатися у регіональні, загальнодержавні, міжнародні спілки та асоціації. Діяльність нотаріусів, що займаються приватною практикою, має певну специфіку, яка обумовлює необхідність обов'язкового членства приватного нотаріуса у нотаріальній палаті. Згідно з Уставом Нотаріальної палати України, затвердженим установчою конференцією нотаріусів України 22 квітня 1993 р., головна мета цієї організації — об'єднання на професійній основі зусиль нотаріусів для затвердження та захисту їх законних інтересів, сприяння підвищенню їх професійного рівня та вдосконаленню правової допомоги, що надається органами нотаріату громадянам, підприємствам та організаціям. Але ні Устав Нотаріальної палати, ні Закон не містять указівок на виконання Нотаріальною палатою вкрай важливої функції дисциплінарного контролю за виконанням професійних обов'язків приватними нотаріусами, що утворювало б додаткову гарантію отримання громадянами та організаціями нотаріальних послуг на належному рівні.

Наведені аргументи свідчать про те, що в Законі «Про нотаріат» не вирішені всі питання, пов'язані з орієнтацією українського законодавства на стандарти класичної моделі нотаріату. У цьому зв'язку слід обговорити нагальність новелізації українського нотаріального законодавства.

§ 3. Нотаріат як інститут превентивного правосуддя

Обов'язок держави із захисту прав громадян зводиться не тільки до відновлення чи визнання порушених або оскаржених прав, а й до недопущення їх порушення чи оспорювання.

Нотаріальна діяльність має превентивний (попереджувальний) характер, захищаючи права і законні інтереси громадян від можливих порушень у майбутньому, надаючи нотаріальним документам безспірного характеру. Правочин, засвідчений у нотаріальному порядку, гарантує набувача прав від усяких несподіванок, є правомірним і стійким. Превентивна роль нотаріату проявляється при здійсненні нотаріальних дій, при відмові в їх здійсненні, при роз'ясненні сторонам наслідків вчинених дій.

Таким чином, інституту нотаріату в правовій державі приділяється одна з ключових ролей не тільки в наданні правової допомоги

громадянам, юридичним особам і в забезпеченні їхньої правової безпеки, а й у запобіганні спорам між учасниками договірних відносин. Участь нотаріуса при розробці умов угоди перед її практичним виконанням дозволяє уникнути виникнення спорів про право між сторонами за укладеною і нотаріально засвідченою угодою, а також робить їх відносини більш стабільними і передбачуваними, особливо в умовах ринку. Участь нотаріуса дозволяє забезпечити кожну зі сторін угоди правовим захистом уже на стадії оформлення права і договору, у той час як судовий захист може знадобитися пізніше, на стадії спору.

Судова та нотаріальна діяльність має низку загальних рис, наявність яких дозволяє говорити про існування своєрідної логічної й ефективної системи із захисту прав і законних інтересів учасників цивільного обороту, у межах якої ніякої конкуренції чи заміни однієї ланки іншою не відбувається. Більш того, наявність інституту нотаріату сприяє значному зниженню навантаження на судову систему.

Отже, і у правосуддя, і у нотаріату є спільна мета — забезпечення захисту прав громадян і юридичних осіб. І суддя, і нотаріус діють від імені держави, реалізують владні повноваження. Присутність нотаріуса в цивільно-правових відносинах як представника державної влади полягає в тім, що він покликаний, по-перше, реалізувати державну функцію з охорони і захисту прав, не допускаючи їх порушення, і, по-друге, надати цивільно-правовим відносинам законного, стабільного, безконфліктного і передбачуваного характеру. І суддя, і нотаріус при здійсненні своїх функцій в однаковій мірі повинні бути незалежні і від держави, і від учасників процесу. Цей факт, у свою чергу, обумовлює такі принципи діяльності судді і нотаріуса, як об'єктивність, неупередженість, підкорення тільки закону і неприпустимість втручання в їх професійну діяльність.

Судова реформа спрямована на забезпечення розгляду всіх справ, віднесених до судової підвідомчості. Вирішення цього завдання, зокрема, може здійснюватися шляхом розвитку такої несудової юрисдикції, як нотаріат, і більш повного використання його позитивного потенціалу у сфері цивільних правовідносин.

Взаємодія нотаріату із судовою системою виявляється в таких аспектах.

По-перше, за допомогою здійснення нотаріальної діяльності виключається необхідність звернення до суду і порушення цивільного процесу, а саме:

шляхом забезпечення законності, з'ясування дійсного волевиявлення сторін, унаслідок чого угоді надається безконфліктний характер

і виключається в майбутньому виникнення спору про право, що впливає з такої угоди;

шляхом безпосереднього захисту цивільних прав за допомогою вчинення виконавчого напису, посвідчення несплати чеків, вчинення протестів векселів та ін.

По-друге, нотаріальна форма забезпечує доказову силу правам, фактам і документам, що полегшує при необхідності в подальшому процес розгляду і вирішення цивільних справ у суді, установлення фактів, що входять у предмет доказування по даній справі.

Щоб укладення будь-якого договору вважалось законним, необхідне обов'язкове дотримання декількох передумов: не повинні викликати сумнівів дійсність підписів сторін договору, їх дієздатність, час і місце укладення договору; умови угод, що укладаються, не повинні суперечити вимогам закону; мають бути забезпечені свобода волевиявлення при правочинах і відповідність сформульованих у договорі положень дійсним намірам сторін, чим охороняються права й інтереси та гарантується незалежність навіть більш економічно слабкої сторони.

Контроль за наявністю всіх зазначених елементів має здійснюватися особою, що заслуговує на довіру, не пов'язаною зі сторонами угоди, яка при необхідності може сприяти сторонам в оформленні договору, що відповідає всім перерахованим вище вимогам. Реалізація цих цілей і становить зміст нотаріальної діяльності.

Довіра цивільного обороту до нотаріальних документів і дій ґрунтується на двох моментах: а) нотаріус — посадова особа з державними контрольними функціями, і сама участь такої особи в складанні документа дає суспільству гарантію проти зловживань, тим більше що за законом на нотаріуса покладений обов'язок здійснювати контроль за законністю вчинених нотаріальних дій; б) нотаріус у межах своїх повноважень — фахівець, особа компетентна, отже, і договори, укладені в нотаріальних органах, є правильними і за своєю формою, і по суті. Це щонайкраще забезпечує права сторін, і водночас максимально утверджується авторитет держави як інституту, що є гарантом захисту законних прав та інтересів громадян.

Перший момент є більш важливим у цивільному обороті з урахуванням того, що закон іноді вимагає обов'язкового нотаріального посвідчення певних договорів. Разом із тим законодавство покладає на нотаріат обов'язок сприяти громадянам, підприємствам, установам, організаціям у здійсненні їх прав і законних інтересів таким чином, щоб їх юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду.

Другий момент пов'язаний з оформленням вчинюваних нотаріальних дій. Розробка форми нотаріальних документів — результат не тільки і не стільки вказівок законодавця, а багаторічної практики нотаріату, що відповідає потребам суспільства. Уся розмаїтість цивільно-правових документів проходить через нотаріат, і абсолютно природно, що тут у зв'язку з життєвими потребами розробляються нові, найбільш доцільні форми документів, які задовольняють потреби цивільного обороту.

Нотаріат значно полегшує встановлення обставин справи в судовій процедурі, оскільки юридична чинність виданих нотаріусом документів надзвичайно висока. І хоча закон не дає переваг ніяким доказам (згідно з цивільним процесуальним законодавством України), проте нотаріальні документи мають певні особливості. Вони об'єктивно викликають довіру в суду, оскільки видані незалежною, безсторонньою, компетентною особою, не зацікавленою в результаті спору. І якщо можна заперечувати показання одних свідків за допомогою показань інших, то більшість нотаріально оформлених документів можна оспорювати тільки шляхом пред'явлення відповідного позову, наприклад, про визнання недійсним заповіту, свідоцтва, договору і т. п.

Таким чином, в основу характеристики нотаріату як інституту превентивного правосуддя покладене розуміння нотаріату як органу, покликаного не здійснювати судові функції, а сприяти досягненню завдань правосуддя і запобігати виникненню судових спорів за допомогою попередження порушення цивільних прав і інтересів, забезпечення їхньої належної реалізації, що можна назвати превентивним захистом.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Назвіть основні сучасні світові системи нотаріату. Чим вони відрізняються між собою?
2. Які основні риси нотаріату класичної системи?
3. Які норми в українському законодавстві про нотаріат свідчать про його орієнтацію на модель нотаріату класичного типу?
4. У чому полягає роль нотаріату як інституту превентивного правосуддя?
5. Що означає термін «превентивний захист»?

Розділ III

Нотаріат у системі юстиції

---

§ 1. Поняття нотаріату та нотаріальної діяльності

Конституція України (ст. 59) гарантує кожному громадянину право на отримання кваліфікованої правової допомоги. Нотаріат поряд з іншими інститутами забезпечує реалізацію цього конституційного права громадян, при цьому предмет його діяльності обмежений рамками безспірної цивільної юрисдикції.

У відповідності до ст. 1 Закону нотаріат в Україні — це система органів і посадових осіб, на яких покладено обов'язок засвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, і вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Нотаріат є інститутом, що забезпечує охорону та захист прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб шляхом вчинення нотаріальних дій від імені держави. Нотаріальна діяльність спрямована на надання офіційної сили, вірогідності юридичним правам, фактам і документам. Діяльність нотаріату має певну спільність з діяльністю інших органів цивільної юрисдикції. Разом із тим нотаріальна форма охорони і захисту відрізняється від інших форм. Особливість нотаріальної форми полягає в тому, що вона, як правило, спрямована не на безпосередній захист, а на попередження порушення права і тому предмет її діяльності специфічний. На відміну від судової діяльності, предметом якої переважно є спори про право цивільне, предмет нотаріальної діяльності становлять безспірні справи. Як указує В. Н. Аргунов, нотаріус оформляє волю суб'єктів угоди, суд і інші правоохоронні органи вирішують спори учасників сформованих у результаті угоди правовідносин¹.

Органи нотаріату здійснюють тільки їм властиві функції, серед яких уявляється можливим виділити найбільш істотні.

1. Функція забезпечення безспірності і доказової сили документів. Нотаріально засвідчений договір у випадку спору, що впливає з договору, у суді полегшує стороні можливість довести свої права, тому

---

¹ Аргунов, В. Н. Каким быть нотариату в России [Текст] / В. Н. Аргунов // Вестн. МГУ. Серия 11, Право. — 1994. — № 2. — С. 27.

що зміст прав і обов'язків сторін договору, дійсність їх підписів, час здійснення договору офіційно підтверджені нотаріальним органом і тому є достовірними, безспірними.

2. Функція забезпечення законності при укладенні угод (контрольна функція). Стійкість договору, іншої угоди чи юридичного акта пов'язується з їхньою правомірністю, і тому нотаріус перевіряє наявність необхідного складу юридичних фактів, у тому числі правоздатність і дієздатність сторін, приналежність їм суб'єктивних прав, які вони передають іншим особам, і т. д. Відповідно до ч. 4 ст. 5 Закону нотаріус зобов'язаний відмовити у вчиненні нотаріальної дії у випадку невідповідності останньої законодавству України чи міжнародним договорам. У зв'язку з існуванням приватного нотаріату особливо слід зазначити, що контроль за законністю угод — функція державна і тільки держава може покласти цю функцію на приватного нотаріуса, наділивши його певними повноваженнями.

3. Функція надання правової допомоги особам, що звернулися за вчиненням нотаріальних дій. Останнім часом ця функція набуває все більшого значення, що зумовлено низкою обставин. По-перше, Конституція України (ст. 3) проголосила, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Ці найважливіші положення Конституції реалізуються, зокрема, і за допомогою діяльності нотаріату. По-друге, реалізація даної функції наближає українських нотаріусів до нотаріусів латинської школи, що беруть безпосередню участь у підготовці контрактів, здійснюють певну діяльність як радники сторін, прагнучи виключити саму можливість появи правових суперечок. Таким чином, наявність даної функції свідчить про те, що інститут нотаріату покликаний не тільки засвідчувати факти чи фіксувати обставини, які мають юридичне значення, а й надавати суб'єктам правових відносин усебічну правову допомогу.

При вчиненні будь-якої нотаріальної дії нотаріус приймає юридично значуще рішення (у формі свідоцтва чи посвідчувального напису), що впливає на правовий статус заінтересованих осіб. Прийняття такого рішення можливе лише в результаті розгляду і вирішення юридичної справи, тобто застосування норм права до окремого явища — правової ситуації. Тому нотаріальну діяльність варто розглядати як специфічну правову форму діяльності, сутність якої полягає в тому, що в її рамках здійснюється застосування правових норм шляхом реалізації нотаріальним юрисдикційних повноважень у безспірних справах.

Застосування права (у тому числі нотаріатом) є особливою формою його реалізації — державно-владною діяльністю, у результаті якої шляхом винесення індивідуальних правових актів суб'єкти суспільних відносин наділяються конкретними суб'єктивними правами й обов'язками.

Необхідність застосування права у певних сферах суспільних відносин визначається природою і характером цих відносин. Воно необхідно там, де а) правовідносини, що виникають, мають пройти контроль з боку держави в особі її компетентних органів; б) для виникнення правовідносин потрібне спеціальне встановлення наявності чи відсутності конкретних фактів; в) потрібно формально закріпити ті чи інші дії, оформити їх як юридично значущі факти з одночасною перевіркою їх правильності і законності, що саме і має місце в діяльності нотаріату.

Усе це свідчить про те, що нотаріальна діяльність має правовий характер, який виявляється у двох аспектах. По-перше, нотаріальні дії вчиняються на підставі закону й у порядку, установленому законом. По-друге, нотаріальні дії тягнуть за собою правові наслідки: «Якщо провести умовну паралель, то нотаріальні дії мають те ж правостановлююче значення, що і судові рішення. Різниця лише в тім, що до нотаріуса звертаються, коли немає цивільно-правового спору і сторони в добровільному порядку мають намір закріпити ті чи інші правові відносини й обставини, що впливають з них, гарантувати таким шляхом захист своїх прав і законних інтересів як у даний час, так і на майбутнє»¹.

Діяльність нотаріату є різновидом правозастосовчої, юрисдикційної діяльності, зачіпає найбільш важливі й істотні аспекти здійснення прав громадянами та юридичними особами і тому має здійснюватися в процесуальній формі, що забезпечує єдність і адекватність правового змісту та юридичної форми договору чи іншої юридично значущої дії, виявлення дійсного волевиявлення сторін, баланс публічних і приватних інтересів.

Відносини, що виникають у зв'язку зі здійсненням нотаріальної діяльності між нотаріусами і заінтересованими у вчиненні нотаріальних дій особами з приводу посвідчення юридичних фактів (угод), прийняття заходів до охорони спадкового майна, видачі свідоцтв про

---

¹ Низовский, Р. Возрождение нотариата в России [Текст] / Р. Низовский // Хоз-во и право. — 1993. — № 5. — С. 16.

право на спадщину й іншого, за своїм характером є процесуальними, спрямованими на вирішення матеріально-правових питань, віднесених до їх компетенції (тобто нотаріальної справи).

Прийняття нотаріусом рішення передують встановлення кола фактів, передбачених нормою, що підлягає застосуванню в даному випадку; збирання, вивчення й оцінка документів — доказів у справі; перевірка відповідності вчинених дій вимогам закону і дійсним намірам сторін та ін. Нотаріат здійснює такі процесуальні дії, як прийняття документів від громадян і юридичних осіб, визначення їх належності й допустимості для вчинення нотаріальної дії, витребування додаткових документів, повідомлення заінтересованих осіб і т. д. За наявності підстав можлива відмова у вчиненні нотаріальної дії, її відкладення, зупинення тощо.

Як бачимо, нотаріальна діяльність передбачає досить велике коло юридичних дій, здійснюваних у рамках нотаріального провадження з приводу розгляду і вирішення конкретної нотаріальної справи.

Таким чином, нотаріат як галузь юстиції за своєю правовою природою і сутнісними характеристиками тяжіє до судової влади і сприяє досягненню завдань правосуддя, що дозволяє характеризувати його як інститут попереджувального правосуддя.

§ 2. Норми, що регулюють нотаріальне провадження, у системі права

Нотаріат як складова частина системи юстиції здійснює свою діяльність у процесуальній формі, що дозволяє говорити про існування нотаріального процесу і викликає необхідність вирішення проблеми галузевої належності норм, які регулюють діяльність нотаріату.

Ця проблема висвітлювалася головним чином теоретиками цивільного процесу й адміністративного права, природно, з різних точок зору. Одні вчені думають, що нотаріально-процесуальні норми є підгалуззю цивільно-процесуального права, інші стверджують, що нотаріальне законодавство є складовою частиною адміністративного законодавства, зокрема адміністративного процесуального.

Вважаємо неправильним віднесення нотаріату до адміністративних органів, а законодавства, яке регулює його діяльність, — до адміністративного законодавства. Адміністративні органи як складова частина

механізму виконавчої влади покликані здійснювати особливий вид державної діяльності — виконавчо-розпорядчу, специфіка якої полягає в практичному виконанні вимог законів і інших нормативних актів. Очевидно, що органи юстиції, і зокрема нотаріат, подібних завдань не виконують, оскільки є не виконавчо-розпорядчими, а правоохоронними органами і здійснюють діяльність з охорони права від порушень, із захисту прав, а також із попередження правопорушень.

Якщо метою виконавчо-розпорядчої діяльності є реалізація функції державного управління, тобто визначення чи встановлення статусу суб'єктів права, то метою діяльності нотаріату, як уже відзначалося, — захист і охорона існуючих суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів. У першому випадку результатом адміністративної діяльності виступає управлінське рішення, яким один суб'єкт (керуючий) наказує що-небудь іншому суб'єкту (керованому), а результатом нотаріальної діяльності — нотаріальний акт як різновид правозастосовного акта, що офіційно підтверджує вже об'єктивно існуючі суб'єктивні права й обов'язки. Таким чином, маються теоретичні підстави стверджувати, що нотаріально-процесуальні норми є підгалуззю цивільного процесуального права.

Визначення місця нотаріальних процесуальних норм у системі права і співвідношення їх із цивільно-процесуальними можливо на підставі вивчення предмета і методу правового регулювання.

Предметом нотаріального процесуального права є нотаріальні процесуальні правовідносини, які характеризуються такими особливостями: обов'язковим їхнім суб'єктом є нотаріус; загальним об'єктом — завдання нотаріальної діяльності; їхній зміст становлять процесуальні права й обов'язки суб'єктів нотаріального процесу, а також діяльність останніх; виникають такі правовідносини тільки, коли існує норма права, що безпосередньо передбачає можливість їхньої появи.

Отже, предметом нотаріального процесуального права є суспільні відносини, які складаються між нотаріусами (нотаріальними органами), з одного боку, й іншими особами — суб'єктами нотаріального провадження — з другого, з приводу посвідчення прав і фактів, що мають юридичне значення, а також здійснення інших нотаріальних дій з метою надання їм юридичної вірогідності. Предметом цивільного процесуального права є суспільні відносини, які виникають при здійсненні правосуддя у цивільних справах, що не виключає, однак, деяку спільність предметів цивільного процесуального і нотаріального

процесуального права, обумовлену єдністю спірної і безспірної юрисдикцій. А. Г. Гойхбарг, наприклад, відзначав, що суд, розглядаючи безспірні справи в порядку окремого провадження, діє скоріше як орган нотаріальний, який засвідчує певні факти, що є підставою для обумовлених ними прав визначених осіб¹.

Метод правового регулювання — це способи, прийоми, використовувані при правовому регулюванні визначеного якісно своєрідного виду суспільних відносин. У теорії цивільного процесуального права це положення конкретизоване і під методом правового регулювання розуміють правовий режим². До елементів методу процесуального правового регулювання належать: а) загальне юридичне становище сторін (правосуб'єктність); б) специфіка юридичних фактів; в) зміст правових відносин; г) специфіка санкцій; д) процесуальна форма.

Загальне юридичне становище суб'єктів при здійсненні правосуддя і нотаріальної діяльності практично збігається. Особи, що звертаються за здійсненням нотаріальних дій, так само повинні бути визнані правоздатними і дієздатними, як позивачі та відповідачі по цивільних справах у суді. Так само, як і в цивільному процесуальному праві, більшість норм має дозволяючий, а не забороняючий характер; учасники процесу можуть займати тільки одне властиве їм процесуальне становище і робити тільки ті дії, що дозволені й передбачені нормами процесуального права. Але при цьому учасники нотаріального процесу вільно розпоряджаються правами, якими вони наділені відповідно до закону. Зокрема, ініціатива порушення нотаріального провадження переважно належить заінтересованим особам, а не нотаріусам. У цьому простежується елемент диспозитивності, властивий нотаріальному процесу, хоча для подальшого розвитку провадження у справі в нотаріаті потрібна не настільки значна ініціатива осіб, що звернулися до нотаріуса, як у судовому провадженні.

Специфіка юридичних фактів як елементу методу правового регулювання не відрізняється від їхньої специфіки в цивільному процесі в розумінні їх правоутворюючого значення для розвитку нотаріального процесу, оскільки вони являють собою процесуальні дії, які впливають на хід процесу внаслідок того, що через реалізацію одних прав й обов'язків служать появі інших. Таким юридичним фактом, який

¹ Гойхбарг, А. Г. Курс гражданского процесса [Текст] / А. Г. Гойхбарг. — М. ; Л., 1928. — С. 285.

² Див.: Комаров, В. В. Метод правового регулирования гражданских процессуальных отношений [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук / В. В. Комаров. — Харьков, 1980.

впливає на весь процес, є, наприклад, звернення до нотаріуса із заявою про прийняття спадщини в порядку ст. 67 Закону.

Права й обов'язки осіб, що беруть участь у нотаріальному процесі, з урахуванням специфіки предмета діяльності нотаріату — безспірної юрисдикції — не можуть збігатися з правами й обов'язками осіб, що беруть участь у цивільному судочинстві.

Санкції як елемент методу нотаріального регулювання в основному не відрізняються від цивільно-процесуальних: це санкції скасування і процесуальних важелів (міри захисту).

Метод нотаріального регулювання характеризується і таким його елементом, як нотаріальна процесуальна форма. Нотаріальні норми передбачають визначений порядок та умови діяльності нотаріусів і інших суб'єктів нотаріального процесу.

Таким чином, метод нотаріального процесуального права і метод цивільного процесуального права характеризуються низкою загальних рис і перший є різновидом другого методу регулювання.

Аналіз законодавства про нотаріат, його правоохоронної природи свідчить про специфічну диференціацію правового регулювання у сфері юстиції, генетичних зв'язках у природі й у правовій формі діяльності органів правосуддя і нотаріату. Подібно тому як цивільно-правовий метод поширюється (з деякими особливостями) на ряд відокремлених від цивільного права зовсім самостійних сьогодні галузей (сімейне, трудове, господарське право та ін.), так і цивільно-процесуальне регулювання сприяє появі нових процесуальних галузей, що регламентують діяльність несудових органів цивільної юрисдикції. Функціональна спрямованість процесуальних норм, що встановлюють порядок діяльності юрисдикційних органів із захисту й охорони цивільних прав, справедливо розглядається М. К. Юковим як підстава для об'єднання всієї сукупності цих норм у єдину «родину», у складі якої цивільне процесуальне право є фундаментальною галуззю¹.

Дійсно, у процесі становлення і розвитку сучасної системи органів цивільної юрисдикції (суду, господарського суду, нотаріату), діяльність яких тісно взаємопов'язана (чим забезпечуються всебічна й ефективна охорона і захист суб'єктивних цивільних прав фізичних і юридичних осіб), склалася нова система цивілістичних процесуальних галузей.

---

¹ Юков, М. К. Теоретические проблемы системы гражданского процессуального права [Текст] : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / М. К. Юков. – Свердловск, 1982. – С. 15–16.

Її складають: цивільне процесуальне право, предметом якого є відносини, що виникають при здійсненні правосуддя з цивільних справ; господарське процесуальне право, предметом якого є розгляд справ у господарському суді; нотаріальне процесуальне право, що регламентує процесуальну діяльність нотаріату. Прийняття 24 березня 1998 р. Закону України «Про державну виконавчу службу»¹, 21 квітня 1999 р. Закону України «Про виконавче провадження»² дає підстави думати, що до цієї системи входить і виконавчий процес, який регулює діяльність державної виконавчої служби.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Розкрийте поняття нотаріату та нотаріальної діяльності.
2. Визначте предмет нотаріальної діяльності.
3. Які завдання покладені на нотаріат?
4. Що становить зміст нотаріальної діяльності?
5. Визначте місце норм, що регулюють діяльність нотаріату, у системі права.
6. Охарактеризуйте предмет і метод нотаріального процесуального права.

---

¹ Голос України. – 1998. – 21 квіт.

² Бизнес. – 1999. – 31 трав.

Розділ IV

Професія нотаріуса та професійна етика

---

§ 1. Професія нотаріуса

Належне функціонування правової системи та посилення судового захисту прав і свобод громадян, створення ефективно діючої ринкової економіки та необхідність захисту українського підприємництва тощо потребують відповідного рівня професійності всіх осіб — учасників юридичної практики, і зокрема нотаріусів як спеціалістів у галузі застосування права, забезпечення законності й гарантування прав заінтересованих осіб.

Вимоги до особи, яка має намір займатися нотаріальною діяльністю, закріплені безпосередньо в Законі. Так, відповідно до ст. 3 Закону нотаріусом може бути громадянин України, що має вищу юридичну освіту (університет, академія, інститут) та пройшов стажування протягом шести місяців у державній нотаріальній конторі або у нотаріуса, який займається приватною нотаріальною практикою, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Не може бути нотаріусом особа, що має судимість.

Нотаріус як представник юридичної професії є юридичним радником і публічною посадовою особою, яка шляхом здійснення правозастосовної юрисдикційної діяльності у формі вчинення нотаріальних дій надає юридичної сили та вірогідності юридичним правам, фактам та документам. Нотаріус складає та посвідчує акти, яким сторони повинні або хочуть надати офіційної сили, а також забезпечує їх тривале зберігання, можливість отримання копії з них або витягів. Акт, посвідчений нотаріусом, має силу доказу стосовно свого змісту, закріплених у ньому прав та обов'язків, часу його складання та справжності підписів у ньому. Особлива доказова сила нотаріальних актів пов'язана передусім із наслідками недотримання нотаріальної форми деяких правочинів у відповідності до вимог Цивільного кодексу України (далі — ЦК) (наприклад, ст. 657, 718, 732 ЦК).

Таким чином, нотаріус є фахівцем у галузі несудового розв'язання конфліктів або запобігання їм. У ситуації, коли конфлікт триває і у сфері нотаріальної діяльності через реалізацію повноважень нотаріуса

розв'язати його неможливо, нотаріус зобов'язаний відмовити у вчиненні даної нотаріальної дії та роз'яснити сторонам можливість звернення до суду за вирішенням спору, оскільки це є прерогативою суду.

Свої повноваження нотаріус реалізує від імені держави, що відбивається у його статусі як посадової особи незалежно від форми організації діяльності.

Зміст професійної діяльності нотаріуса зумовлюється структурою професійної праці юриста (яким і є нотаріус). Кінцевою метою професійної праці нотаріуса як юриста є охорона та захист прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб та держави. Усі інші цілі, які розглядаються як у рамках окремих законів і правових галузей, так і стосовно напрямів професійної юридичної діяльності, є похідними від зазначеної мети, підлеглими їй і, так чи інакше, спрямовані на те, щоб дії (або бездіяльність) суб'єктів права забезпечували економічні права та свободи, право власності, особисту безпеку тощо.

Предмет праці юриста — це те, на що націлені його інтелектуальні та фізичні зусилля. Як предмет праці юриста виступають, по-перше, норми права, по-друге, правовідносини, по-третє, юридична кваліфікація, що притаманно і праці нотаріуса.

Засобами професійної діяльності спеціаліста-юриста є юридична техніка, до якої належать змістовні прийоми правового мислення, використаний при цьому понятійний апарат, а також технічні засоби пошуку, опрацювання та збереження інформації, засоби зв'язку, які або опрацьовуються спеціально для професійної юридичної діяльності (наприклад, інформаційно-пошукові системи, які містять дані про злочинців та злочини), або адаптовані до потреб та умов професійної діяльності юриста.

Для характеристики професії нотаріуса важливими також є процедури професійної діяльності як сукупність правил, яким з необхідністю повинна бути підпорядкована праця спеціаліста-юриста. Для нотаріуса — це нотаріальний процес зі своїм інструментарієм (докладніше про це див. у розд. VI).

Напрями професійної юридичної діяльності багатопланові і відбиваються у певних виробничих функціях. Серед них: правозастосовна (застосування норм матеріального і процесуального права); наглядова (контроль законності); установча (утворення органів державної влади і місцевого самоврядування; реєстрація юридичних станів, прав, фактів); правотворча (локальна правотворчість) і надання правових

послуг (надання адвокатських та нотаріальних послуг). Як видно, у структурі юридичної практики нотаріальна діяльність має забезпечити надання правових послуг.

Нотаріус як правник має сприяти захисту прав і свобод та забезпечувати реалізацію законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Це завдання виконується через надання консультацій та роз'яснень з юридичних питань відповідно до компетенції; складання проектів заяв та інших документів правового характеру. Надання правам, фактам, документам юридичної вірогідності є результатом застосування таких повноважень нотаріуса: надання консультацій і роз'яснень з питань нотаріальної діяльності та вчинення нотаріальних дій відповідно до компетенції; складання проектів нотаріальних та інших документів нотаріального провадження; ведення діловодства й нотаріального архіву.

У процесі своєї професійної юридичної діяльності нотаріус виконує додаткові виробничі функції, які впливають з основних і спрямовані на їх виконання. До них можна віднести: організаційну (забезпечення професійної діяльності), а також деонтологічну.

Організаційна функція передбачає: наукову організацію праці та ведення діловодства; дотримання вимог і стандартів з організації праці, галузевих нормативних актів; упровадження у професійну діяльність нових методик і науково-технічних досягнень; використання комп'ютерних технологій та спеціальної техніки; формування інформаційно-пошукових, реєстраційних і статистичних документів.

Деонтологічна функція, яка базується на нормах професійної етики, пов'язана з реалізацією соціальних якостей професійної нотаріальної діяльності та реалізацією соціальних якостей при спілкуванні з колегами, заінтересованими особами та взагалі перед суспільством. Реалізовувати соціальні якості професійної діяльності нотаріуса означає: діяти в дусі поваги до своєї професії; виконувати професійні обов'язки відповідно до принципів незалежності, верховенства права, законності, конфіденційності тощо; діяти в дусі справедливості, гуманності, доброзичливості, лояльності, великодушності щодо суб'єктів права; діяти відповідно до вимог презумпції добропорядності до суб'єктів права. Реалізація соціальних якостей при спілкуванні з колегами передбачає вміння сприяти здійсненню ідеї правосуддя у правовій державі; ставитися з повагою до колег при здійсненні професійної діяльності; застосовувати і виконувати правила етики юриста.

Для правника характерним є те, що він повинен мати й певні здібності, які так чи інакше відображаються на його діяльності професіонала, службовій та позаслужбовій професійній поведінці. Це стосується і нотаріуса. Серед багатоманітних здібностей такого характеру можна виділити інтелектуальні, світоглядні, психологічні.

До інтелектуальних здібностей належать загальні професійні знання, здатність до вирішення розумових завдань, як типових, так і нестандартних, здатність до навчання, спостережливість, здатність концентруватися на предметі пізнання, сприймати інформацію в процесі комунікації та ін.

Світоглядні здібності включають у себе ставлення до загально-визнаних соціальних цінностей, перш за все до основних прав та свобод особистості; правову свідомість, до якої належать ставлення до права, закону, держави; етичні та моральні нормативи, у тому числі милосердя, співчуття, почуття честі й особистої гідності.

Психологічні здібності відображають розвиненість вольового начала, психологічне сприйняття, правдивість, комунікативність, самооцінку, темперамент тощо.

Наведене свідчить, що до нотаріуса ставляться досить високі вимоги і як до професійного юриста, і як до людини з точки зору її особистих якостей. Такий підхід характерний для юридичних професій, представники яких виконують публічно-правові функції незалежно від того, належать вони до посадових осіб держави чи до осіб вільної юридичної професії.

§ 2. Професійна етика нотаріусів

Як особи вільної юридичної професії нотаріуси незалежно від того, працюють вони індивідуально, у складі професійних об'єднань чи за наймом, мають певні обов'язки. Сукупність цих обов'язків становить зміст професійної етики, або деонтології (від грец. «деонтос» — те, що потрібно робити, і «логос» — наука або вивчення).

Виходячи з того, що етика — це сукупність норм поведінки представників будь-якої професії, професійною етикою нотаріусів слід визнати сукупність правил поведінки нотаріусів у їх взаємовідносинах із заінтересованими особами, що до них звернулися, та всіма іншими особами.

Необхідність формування та розвитку етичних норм у нотаріальній діяльності зумовлена її певною суспільною значимістю та довірчим характером відносин між нотаріусами та заінтересованими особами.

Етичні норми у професійній діяльності нотаріуса склалися в міру розвитку інституту нотаріату й отримували своє певне оформлення у законодавстві про нотаріат та у правилах (кодексах) корпоративної поведінки.

Як правило, останнім часом набула поширення практика прийняття правил професійної нотаріальної етики безпосередньо нотаріальною спільнотою через певні органи нотаріального самоврядування.

Так, у 1995 р. набув чинності Європейський Кодекс нотаріальної етики. Кодекс був прийнятий 3–4 лютого 1995 р. Асамблеєю нотаріусів у Неаполі (зі змінами від 20–21 жовтня 1995 р. — у Граці). Мотиви прийняття Кодексу пов'язуються з вільним пересуванням людей, капіталів, майна, збільшенням кількості правочинів та торговельних операцій, включаючи збільшення юридичних операцій з іноземним елементом, розширенням умов їх співпраці, гарантуванням заінтересованим особам отримання їх допомоги та порад.

Кодекс передбачає, що нотаріус є публічною посадовою особою, вільним професіоналом і має дотримуватися правил етики своєї країни. Як довірена особа своїх клієнтів нотаріус зобов'язаний зберігати професійні таємниці і нотаріальну тайну. Ці обов'язки поширюються на співробітників, партнерів за умовами законодавства країни, де вони працюють.

Структурно можна виділити етичні вимоги — обов'язки нотаріусів стосовно заінтересованих осіб, що до них звернулися; стосовно своїх колег; стосовно професійної діяльності й суспільства.

Серед етичних вимог до нотаріуса стосовно заінтересованих осіб можна виділити такі його обов'язки.

Обов'язок виконувати свої професійні повноваження і не ухилятися від них. Нотаріус не може відмовляти у вчиненні нотаріальної дії, крім випадків, прямо і вичерпно передбачених законодавством (ст. 49 Закону).

Обов'язок консультиувати сторони. Нотаріус — не просто редактор документів. Він зобов'язаний сприяти сторонам та інформувати їх про всі юридично значимі аспекти їх відносин: перевіряти дотримання інтересів кожної зі сторін; інструктувати їх з приводу взаємних прав та обов'язків; роз'яснювати наслідки обов'язків, які сторони на себе покладають; висвітлити всі можливі ризики та небезпеки, що можуть

виникнути при реалізації правочину; зазначити гарантії, які надаються законом для забезпечення реалізації волевиявлення сторін.

Обов'язок бути професійно компетентним. Нотаріус повинен володіти технічною та інтелектуальною компетентністю. Поради нотаріуса мають базуватися на нормах чинного на момент вчинення нотаріальної дії законодавства. Отже, професійна діяльність нотаріуса потребує постійного вдосконалення знань та підвищення кваліфікації. Зміст норм права, які застосовуються нотаріусом, має бути достовірно викладений заінтересованим особам.

Обов'язок бути морально бездоганним. Поради мають даватися нотаріусом не тільки виходячи з обставин, що склалися на момент вчинення нотаріальної дії, а й з урахуванням можливих змін у майбутньому. Узагалі, нотаріус через свої поради має забезпечити юридичну безпеку для осіб, що до нього звернулися.

Обов'язок зберігати професійну таємницю. Його дотримання забезпечує довіру, що виявляється заінтересованими особами до нотаріуса, і одночасно є умовою такої довіри.

Обов'язок відшкодувати шкоду, заподіяну діями нотаріуса. Нотаріус повинен скласти акт, чинний з точки зору як змісту, так і форми; акт, здатний довести в разі необхідності зміст, час та умови укладення правочину, який він посвідчує; акт, який забезпечує бажаний юридичний результат з мінімальними витратами і в найкращих умовах. Нотаріус повинен надавати змістовні консультації про способи реалізації правочинів, які давали б змогу сторонам захистити свої законні інтереси. Нотаріус має гарантувати такий захист до того моменту, коли бажаний результат буде досягнутий. У разі ж невиконання будь-якої з цих функцій нотаріус несе відповідальність, проявом якої є відшкодування шкоди. При цьому цивільно-правова відповідальність нотаріусів складає одну зі сторін професійної відповідальності в цілому.

Важливе значення мають етичні вимоги до нотаріальної діяльності, що трансформуються в обов'язки нотаріуса стосовно своїх колег, серед яких слід назвати такі.

Взаємодопомога. Нотаріуси повинні допомагати один одному порадами, послугами, іншим чином підтримувати колег. Вони не повинні прилюдно висловлювати свою думку або давати оцінку колегам та посвідченим ними актам; вони повинні попереджати їх про недоліки, які такі акти можуть містити та допомагати їм, наскільки це можливо, виправляти становище.

Заміщення. Нотаріус повинен замінювати іншого нотаріуса на його прохання у випадку неможливості виконання ним своїх обов'язків (ст. 29 Закону).

Дотримання закону. Нотаріус, який посвідчує акт за колегу, що не може вчинити нотаріальну дію у зв'язку із заборонаю ст. 9 Закону (наприклад, родинні зв'язки з однією зі сторін), має попередньо перевірити зміст цього акта, якщо він був складений колегою.

Заборона недобросовісної конкуренції. Нотаріус не вправі також монополізувати певну сферу нотаріальної діяльності або роботу з певними особами, перешкоджаючи роботі інших нотаріусів.

Участь у професійній підготовці колег. Нотаріус повинен брати участь у навчанні та стажуванні осіб, що мають намір займатися нотаріальною діяльністю, а також сприяти підвищенню кваліфікаційного рівня своїх колег.

Участь у роботі, спрямованій на розвиток професії. Нотаріус, обраний чи призначений для виконання окремих адміністративних, інших функцій чи окремого доручення, має виконувати таку роботу сумлінно та відповідально перед своїми колегами.

У сучасних умовах, урахувавши підвищення значущості юридичної професії, важливе значення мають етичні норми, які опосередковують відповідальність нотаріуса перед суспільством. У цьому аспекті можна виділити такі етичні правила, яких має дотримуватися нотаріус.

Нотаріус повинен захищати інтереси людини, суспільства та держави, дотримуючись вимог закону. Нотаріус має сприяти зміцненню в суспільстві віри в закон та справедливість, ідеї правосуддя. Для того щоб правильно виконувати свої функції, нотаріус повинен постійно вдосконалювати свої знання та розвивати вміння застосовувати їх на практиці. Нотаріус має дбати також про професійний рівень осіб, які співробітничать із ним. Нотаріус повинен виконувати вимоги закону, що забороняють йому сумісництво, заняття підприємницькою та посередницькою діяльністю, а також виконання іншої оплачуваної роботи.

Нотаріус не може вчиняти в особистих інтересах або в інтересах інших осіб дії, які б могли поставити під сумнів безпристрасність та незалежність нотаріальної діяльності, скомпрометувати нотаріуса у громадській думці, заподіяти шкоду честі та гідності професії нотаріуса.

Нотаріус повинен всіляко сприяти підвищенню престижу професії.

Унормування етичних засад (правил) професійної діяльності нотаріусів стало загальною міжнародною тенденцією. Етичні засади професійної діяльності нотаріуса сформульовані Міжнародним союзом нотаріату таким чином:

поважай своє міністерство, органи державної влади та органи професійної спільноти;

вчиняй нотаріальну дію, якщо ти впевнений, що дієш у рамках закону, вирішуй сумніви до вчинення нотаріальної дії; утримуйся від вчинення дії за наявності найменшого сумніву в її законності та правильності;

відавай належне Правді;

дій обачно;

вивчай матеріали з пристрастю та підвищеною ретельністю;

радься із Честю;

керуйся Справедливістю;

обмежуйся Законом;

працой із Гідністю;

пам'ятай, що твоя місія полягає в тому, щоб не допускати цивільно-правових спорів.

Виходячи з доцільності внормування професійної нотаріальної етики, за ініціативою міжнародної конференції нотаріусів (Полтава, 15–17 травня 2002 р.) в Україні розроблений проект Правил професійної етики нотаріуса. Ці Правила є узагальненням стандартів поведінки та добросовісності нотаріусів. Вони ґрунтуються на визначених Законом «Про нотаріат» принципах нотаріату, спрямовані на створення умов для підвищення авторитету нотаріату та зміцнення престижу нотаріальної професії, покликані слугувати системою орієнтирів для нотаріусів при виконанні ними своїх професійних обов'язків, а також мають закріпити єдину систему критеріїв оцінки етичних аспектів поведінки нотаріуса. Правила містять п'ять розділів, які закріплюють відповідно: обов'язки нотаріуса перед державою і суспільством; обов'язки нотаріуса; обов'язки нотаріуса щодо професії; обов'язки нотаріуса перед Міністерством юстиції України та Палатою нотаріусів України; дисциплінарні санкції та дисциплінарні провадження¹.

Слід зазначити, що значення етичних норм професійної діяльності нотаріусів концентровано, як засадничий принцип, закріплено

---

¹ Нотаріат для вас. – 2002. – № 7–8. – С. 2–4.

у присязі, яка складається нотаріусом при вступі на посаду відповідно до ст. 6 Закону: «Урочисто присягаю виконувати обов'язки нотаріуса чесно і сумлінно, згідно з законом і совістю, поважати права і законні інтереси громадян і організацій, зберігати професійну таємницю, скрізь і завжди берегти чистоту високого звання нотаріуса».

Питання та завдання для самоконтролю

1. Які основні риси характеризують професію нотаріуса?
2. Які професійні якості повинен мати нотаріус?
3. Які особи можуть бути нотаріусами?
4. Визначте зміст професійної етики нотаріуса.
5. Які норми Закону України «Про нотаріат» закріплюють етичні вимоги до нотаріуса?
6. Які етичні обов'язки має нотаріус перед суспільством, заінтересованими особами, колегами?

Розділ V

Організаційні основи діяльності нотаріату

---

§ 1. Система та компетенція нотаріальних органів

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про нотаріат» вчинення нотаріальних дій покладається на нотаріусів, що працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси). У населених пунктах, де нема нотаріусів, нотаріальні дії вчиняються уповноваженими на це посадовими особами органів місцевого самоврядування. Вчинення нотаріальних дій за кордоном покладається на консульські установи України, а у випадках, передбачених чинним законодавством, — на дипломатичні представництва України. Крім того, посвідчення заповітів та довіреностей, що доривнюються до нотаріальних, може провадитися особами, указаними у ст. 40 Закону (головними лікарями лікарень, лікувальних закладів, санаторіїв; капітанами морських судів; начальниками експедицій тощо).

Держава покладає на нотаріальні органи функцію вчинення нотаріальних дій та наділяє їх владними повноваженнями (компетенцією).

Законодавство про нотаріат, на відміну від ЦПК України, не містить норми, яка б закріплювала загальні правила підвідомчості справ нотаріальним органам. У Законі прямо перелічуються нотаріальні дії, які в сукупності складають компетенцію нотаріальних органів.

Повноваження нотаріальних органів на вчинення нотаріальних дій регламентуються залежно від суб'єкта, уповноваженого здійснювати нотаріальні функції.

Найбільш широке коло нотаріальних дій вчиняється державними та приватними нотаріусами. Відповідно до ст. 34 Закону та п. 2 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України (далі — Інструкції), затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 3 березня 2004 р.¹, нотаріуси вчиняють такі нотаріальні дії:

---

¹ Офіц. вісн. України. – 2004. – № 10. – Ст. 639.

посвідчують правочини (договори, заповіти, довіреності та ін.);
вживають заходів щодо охорони спадкового майна;
видають свідоцтва про право на спадщину;
видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя;
видають свідоцтва про посвідчення та про прийняття на зберігання секретних заповітів;
оголошують секретні заповіти;
видають свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів);
провадять опис майна фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою або місце перебування якої невідоме;
видають дублікати документів, що зберігаються у справах нотаріуса;
накладають та знімають заборону відчуження нерухомого майна (майнових прав на нерухоме майно) і транспортних засобів, що підлягають державній реєстрації;
засвідчують вірність копій (фотокопій) документів і виписок з них;
засвідчують справжність підпису на документах;
засвідчують вірність перекладу документів з однієї мови на іншу;
посвідчують факт, що фізична чи юридична особа є виконавцем заповіту;
посвідчують факт, що фізична особа є живою;
посвідчують факт перебування фізичної особи в певному місці;
посвідчують час пред'явлення документів;
передають заяви фізичних і юридичних осіб іншим фізичним і юридичним особам;
приймають у депозит грошові суми та цінні папери;
вчиняють виконавчі написи;
вчиняють протести векселів;
пред'являють чеки до платежу і посвідчують неоплату чеків;
вчиняють морські протести;
приймають на зберігання документи.

Законодавством України на державних нотаріусів може бути покладено вчинення й інших нотаріальних дій.

Державні нотаріуси у державних нотаріальних архівах видають дублікати та засвідчують правильність копій (фотокопій) і виписок з документів, які зберігаються у справах цих архівів (ст. 35 Закону, п. 4 Інструкції).

Компетенція посадових осіб органів місцевого самоврядування, відповідно до ст. 37 Закону, визначається таким чином.

У населених пунктах, де немає нотаріусів, уповноважені на це посадові особи органів місцевого самоврядування вчиняють такі нотаріальні дії: вживають заходів до охорони спадкового майна; посвідчують заповіти (крім секретних); видають дублікати посвідчених ними документів; засвідчують вірність копій (фотокопій) документів і виписок із них; засвідчують справжність підписів на документах. Посадові особи органів місцевого самоврядування не мають права оформляти документи, призначені для дії за кордоном.

Компетенція консульських установ України передбачає вчинення широкого кола нотаріальних дій (ст. 38 Закону):

посвідчення правочинів (договорів, заповітів, доручень та ін.), крім іпотечних договорів, правочинів про відчуження та заставу жилих будинків, квартир, дач, садових будинків, гаражів, земельних ділянок, іншого нерухомого майна, що знаходиться в Україні;

вжиття заходів до охорони спадкового майна;

видача свідоцтв про право на спадщину;

видача свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя;

засвідчення вірності копій документів та виписок з них;

засвідчення справжності підпису на документах;

засвідчення вірності перекладу документів з однієї мови на іншу;

посвідчення факту, що громадянин є живим;

посвідчення факту знаходження громадянина в певному місці;

посвідчення тотожності громадянина з особою, зображеною на фотокартці;

посвідчення часу пред'явлення документів;

прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів;

вчинення виконавчих написів;

прийняття на зберігання документів;

вчинення морських протестів.

Законодавством України можуть бути передбачені й інші дії, які вчиняються консульськими установами України.

Законодавство про нотаріат окремо визначає компетенцію посадових осіб щодо засвідчення заповітів та довіреностей, що дорівнюють-ся до нотаріально засвідчених. Відповідно до ст. 40 Закону до нотаріально посвідчених заповітів (крім секретних) прирівнюються:

заповіти осіб, які перебувають на лікуванні у лікарні, госпіталі, іншому стаціонарному закладі охорони здоров'я, а також осіб, які проживають у будинках для осіб похилого віку та інвалідів, посвідчені головними лікарями, їх заступниками з медичної частини або черговими лікарями цих лікарень, госпіталів, інших стаціонарних закладів охорони здоров'я, а також начальниками госпіталів, директорами або головними лікарями будинків для осіб похилого віку та інвалідів;

заповіти осіб, які перебувають під час плавання на морських, річкових суднах, що ходять під прапором України, посвідчені капітанами цих суден;

заповіти осіб, які перебувають у пошукових або інших експедиціях, посвідчені начальниками цих експедицій;

заповіти військовослужбовців, а в пунктах дислокації військових частин, з'єднань, установ, військово-навчальних закладів, де немає нотаріусів чи посадових осіб органів місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, також заповіти працівників, членів їх сімей і членів сімей військовослужбовців, посвідчені командирами (начальниками) цих частин, з'єднань, установ або військово-навчальних закладів;

заповіти осіб, які тримаються в установах виконання покарань, посвідчені начальниками таких установ;

заповіти осіб, які тримаються у слідчих ізоляторах, посвідчені начальниками слідчих ізоляторів.

До нотаріально посвідчених довіреностей прирівнюються:

довіреності військовослужбовців, а в пунктах дислокації військових частин, з'єднань, установ, військово-навчальних закладів, де немає нотаріуса чи посадових осіб органів місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, також довіреності працівників, членів їх сімей і членів сімей військовослужбовців, посвідчені командирами (начальниками) цих частин, з'єднань, установ або військово-навчальних закладів;

довіреності осіб, які тримаються в установах виконання покарань чи слідчих ізоляторах, посвідчені начальниками таких установ чи слідчих ізоляторів;

довіреності осіб, які проживають у населених пунктах, де немає нотаріусів, посвідчені уповноваженою на це посадовою особою органу місцевого самоврядування, крім довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, довіреностей на управління і розпорядження корпоративними правами та довіреностей на користування та розпорядження транспортними засобами.

Посадові особи, перелічені у ст. 40 Закону, зобов'язані негайно передати по одному примірнику посвідчених ними заповітів у державний нотаріальний архів за місцем проживання заповідача.

Капітани морських суден зобов'язані передати по одному примірнику посвідчених ними заповітів начальникові порту України або консулові України в іноземному порту для подальшого направлення їх до державного нотаріального архіву за місцем проживання заповідача.

Державний нотаріус державного нотаріального архіву зобов'язаний перевірити законність заповіту, що надійшов на зберігання, та залишити у себе отриманий ним примірник заповіту з повідомленням про це заповідача та посадової особи, яка посвідчила заповіт. У разі встановлення невідповідності заповіту законні державний нотаріус державного нотаріального архіву повідомляє про це заповідача і посадову особу, яка посвідчила заповіт.

Якщо заповідач не мав місця проживання в Україні або якщо місце проживання заповідача невідоме, заповіт направляється до Київського державного нотаріального архіву.

Посвідчення заповітів і доручень посадовими особами, зазначеними у ст. 40 Закону, провадиться з дотриманням вимог чинного законодавства в порядку, який визначається постановою Кабінету Міністрів України від 15 червня 1994 р.¹

Стаття 4 Закону наділяє нотаріуса такими правами:

виребувати від підприємств, установ і організацій відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій;

одержувати плату за надання консультацій правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, за вчинення приватними нотаріусами нотаріальних дій, за надання додаткових інформаційно-технічних послуг;

складати проекти правочинів і заяв, виготовляти копії документів та виписки з них, а також давати роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій і консультації правового характеру. Чинним законодавством нотаріусу можуть бути надані й інші права.

Відповідно до ст. 5 нотаріус зобов'язаний:

здійснювати свої професійні обов'язки відповідно до закону і принесеної присяги;

сприяти фізичним та юридичним особам у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попере-

¹ Законодавство України про нотаріат [Текст] // Бюл. законодавства і юрид. практики України. – 1998. – № 5. – С. 444–450.

джати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду;

зберігати в таємниці відомості, одержані ним у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій;

відмовити у вчиненні нотаріальної дії в разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам;

вести нотаріальне діловодство та архів нотаріуса відповідно до встановлених правил;

дбайливо ставитися до документів нотаріального діловодства та архіву нотаріуса, не допускати їх пошкодження чи знищення;

надавати документи, інформацію і пояснення на вимогу Міністерства юстиції України, Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі при здійсненні ними повноважень щодо контролю за організацією діяльності та виконанням нотаріусами правил нотаріального діловодства;

постійно підвищувати свій професійний рівень, а у випадках, передбачених законом, проходити підвищення кваліфікації;

виконувати інші обов'язки, передбачені законом.

§ 2. Порядок призначення на посаду та звільнення з посади нотаріуса

Нотаріусом може бути громадянин України, що має вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менше трьох років, пройшов стажування протягом одного року в державній нотаріальній конторі або у нотаріуса, який займається приватною нотаріальною практикою, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю. Не має права бути нотаріусом особа, що має судимість за вчинення злочину, обмежена у дієздатності або визнана недеєздатною за рішенням суду.

Основним завданням стажування осіб, що мають намір займатися нотаріальною діяльністю, є вивчення специфіки роботи та набуття необхідних для подальшої праці практичних навичок, опанування передового досвіду організації праці. Відповідно до ст. 13 Закону стажистом нотаріуса може бути громадянин України, що має вищу юридичну освіту, стаж роботи у сфері права не менше трьох років, володіє

державною мовою. Умови роботи стажиста визначаються трудовим контрактом між стажистом та приватним нотаріусом або державною нотаріальною конторою із дотриманням законодавства про працю. Нотаріус забезпечує підготовку стажиста до нотаріальної діяльності. Строк стажування незалежно від причин (робота за спеціальністю в минулому, достатня підготовка тощо) скороченню не підлягає.

Умови та порядок проходження стажування встановлюються Міністерством юстиції України.

Відповідальність за проведення стажування в державних нотаріальних конторах покладається на завідуючого нотаріальною конторою або його заступника, а у приватного нотаріуса — на цього нотаріуса. По закінченні строку стажування безпосередній його керівник складає висновок про результати проходження стажування. Цей документ має відображати ступінь підготовки стажиста, отримані ним у ході стажування практичні навички та знання.

Для визначення рівня професійної підготовки осіб, що мають намір займатися нотаріальною діяльністю, при Головному управлінні юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управліннях юстиції в областях, містах Києві та Севастополі створені кваліфікаційні комісії нотаріату. Положення про кваліфікаційну комісію нотаріату, затверджене наказом Міністерства юстиції України від 1 грудня 2006 р., передбачає загальні положення, повноваження і порядок її роботи, порядок розгляду заяв осіб, що мають намір займатися нотаріальною діяльністю.

Особа, яка бажає займатися нотаріальною діяльністю, подає особисто або надсилає поштою до кваліфікаційної комісії заяву, засвідчену в установленому порядку копію диплома про вищу юридичну освіту та висновок про результати проходження стажування.

За результатами розгляду заяви кваліфікаційна комісія приймає рішення про допуск цієї особи до складання кваліфікаційного іспиту або про відмову в допуску.

За результатами складання кваліфікаційного іспиту комісія приймає рішення про внесення Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі подання до Міністерства юстиції України про видачу свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю.

Особи, які не склали кваліфікаційний іспит, допускаються до його повторного складання не раніше ніж через один рік.

Рішення кваліфікаційної комісії може бути оскаржене до Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату при Міністерстві юстиції України протягом місячного строку з дня вручення його копії заінтересованій особі або до суду.

8 грудня 2006 р. Кабінет Міністрів України затвердив Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату, відповідно до якого скарги на рішення кваліфікаційних комісій нотаріату розглядаються Комісією за участю особи, що звернулася зі скаргою, та представника комісії нотаріату, рішення якої оскаржується. Неявка зазначених осіб не є перешкодою для розгляду скарги, однак Комісія може визнати їх явку обов'язковою.

За результатами розгляду справи Вища кваліфікаційна комісія може постановити таке рішення:

залишити рішення кваліфікаційної комісії без змін, а скаргу без задоволення;

допустити особу, що подала скаргу, до складання повторного іспиту Вищої кваліфікаційної комісії;

скасувати рішення кваліфікаційної комісії нотаріату та допустити особу до заняття нотаріальною діяльністю. Рішення Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату може бути оскаржене до суду.

На підставі рішення кваліфікаційної комісії нотаріату Міністерством юстиції України видається свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю. Відмова у видачі свідоцтва може бути оскаржена до суду протягом місячного строку з дня її отримання.

Порядок видачі свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю, затверджений наказом Міністерства юстиції від 22 червня 2009 р., передбачає, що для отримання свідоцтва до Міністерства юстиції України подається заява, до якої додаються подання управління юстиції; витяг з протоколу засідання кваліфікаційної комісії або рішення Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату; копія довідки про відсутність судимості; копія диплома про повну вищу юридичну освіту; копія трудової книжки; ксерокопія паспорта та документ банківської установи про внесення плати за видачу свідоцтва. При подачі заяви має бути представлений документ, що посвідчує особу заявника.

Заява розглядається протягом п'ятнадцяти днів з дня її подання. За результатами розгляду заяви приймається рішення: про видачу свідоцтва; про відмову у видачі свідоцтва; про залишення документів без розгляду.

За наявності підстав особі, що звернулася, видається свідоцтво встановленого зразка.

Рішення про відмову у видачі свідоцтва приймається в разі, коли на момент звернення особи до Міністерства юстиції України виникли обставини, що перешкоджають отриманню свідоцтва, зокрема: а) втрата особою громадянства України; б) набрання законної сили обвинувальним вироком суду; в) набрання законної сили рішенням суду про визнання особи недієздатною, обмежено дієздатною або винесення ухвали про застосування до неї примусових заходів медичного характеру.

Заява про видачу свідоцтва залишається без розгляду, якщо вона подана без необхідних документів.

За видачу свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю вноситься плата, розмір якої відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 22 лютого 1994 р. «Про розмір плати за видачу свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю»¹ складає десять мінімумів доходів громадян, що не обкладаються податком, а за видачу його дубліката — у розмірі 50 % цієї суми.

Особа, якій уперше надається право займатися нотаріальною діяльністю, в урочистій обстановці складає присягу в Головному управлінні юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управліннях юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

Свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю може бути анульоване Міністерством юстиції України за власною ініціативою нотаріуса або за поданням Головного управління юстиції в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі у випадках:

втрати громадянства України або виїзду за межі України на постійне проживання;

винесення щодо нотаріуса обвинувального вироку, який набрав чинності;

винесення ухвали про застосування щодо нотаріуса примусових заходів медичного характеру, що набрала законної сили;

винесення постанови про припинення кримінальної справи щодо нотаріуса з nereабілітуючих підстав;

¹ Законодавство України про нотаріат [Текст] // Бюл. законодавства і юрид. практики України. – 1998. – № 5. – С. 49–50.

винесення рішення суду, що набрало законної сили, про обмеження дієздатності особи, яка виконує обов'язки нотаріуса, визнання її недієздатною або безвісно відсутньою, оголошення її померлою;

неодноразового порушення нотаріусом чинного законодавства при вчиненні нотаріальних дій або грубого порушення закону, яке завдало шкоди інтересам держави, підприємств, установ, організацій, громадян;

невідповідності нотаріуса займаній посаді внаслідок стану здоров'я, що перешкоджає нотаріальній діяльності;

перебування нотаріуса в штаті інших державних, приватних та громадських підприємств і організацій, заняття підприємницькою і посередницькою діяльністю, а також виконання іншої оплачуваної роботи, крім складання проектів угод і заяв, виготовлення копій документів та виписок з них, дачі роз'яснень з питань вчинення нотаріальних дій і консультацій правового характеру, заняття викладацькою і науковою роботою у вільний від роботи час;

порушення вимог щодо додержання таємниці вчинюваних нотаріальних дій;

вчинення нотаріальних дій на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені свого чоловіка чи своєї дружини, їхніх та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер), а також на ім'я та від імені працівників даної нотаріальної контори, працівників, що перебувають у трудових відносинах з приватним нотаріусом;

набрання законної сили рішенням суду про порушення нотаріусом вимог законодавства при вчиненні ним нотаріальної дії;

знищення нотаріусом або з його вини архіву нотаріуса або окремих документів.

Рішення про анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю може бути оскаржене до суду протягом місяця з дня його отримання.

Призначення на посаду державного нотаріуса та звільнення його з посади провадиться Головним управлінням юстиції в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

Реєстрація приватної нотаріальної діяльності провадиться Головним управлінням юстиції в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі за заявою особи, що має свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю, та за наявності акта про сертифікацію про відповідність

робочого місця (контори) приватного нотаріуса встановленим Законом умовам. У заяві зазначається назва нотаріального округу, в якому особа буде займатися нотаріальною діяльністю.

Реєстраційне посвідчення видається управліннями юстиції у 7-денний строк з моменту подачі заяви. Відмова у реєстрації приватної нотаріальної діяльності допускається лише у разі, коли подані документи не відповідають встановленим вимогам.

Після отримання реєстраційного посвідчення приватний нотаріус має протягом 30 робочих днів розпочати нотаріальну діяльність. Якщо протягом цього строку без поважних причин нотаріус не приступить до роботи, за рішенням управління юстиції видане йому реєстраційне посвідчення може бути анульоване.

Приватний нотаріус повинен мати своє робоче місце у межах нотаріального округу, який визначається управлінням юстиції за заявою нотаріуса відповідно до адміністративно-територіального розподілу України. У містах, що мають районний розподіл, округом діяльності нотаріуса є територія відповідного міста.

Приватна нотаріальна діяльність припиняється, а реєстраційне посвідчення анулюється Головним управлінням юстиції в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі шляхом видання наказу у випадках:

подання приватним нотаріусом письмової заяви про припинення своєї діяльності;

анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю;

якщо приватний нотаріус не має приміщення для розміщення робочого місця або це приміщення не відповідає встановленим вимогам;

коли приватний нотаріус не уклав договір про страхування цивільно-правової відповідальності або розмір страхової суми не відповідає вимогам Закону;

смерті приватного нотаріуса або оголошення його померлим у порядку, встановленому законом;

припинення громадянства України або виїзду за межі України на постійне проживання;

призначення приватного нотаріуса на посаду, зайняття якої несумісне із здійсненням нотаріальної діяльності;

невиконання приватним нотаріусом наказу Міністерства юстиції України, Головного управління юстиції в Автономній Республіці Крим,

головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі про зупинення його нотаріальної діяльності, за винятком випадків оскарження приватним нотаріусом такого наказу;

набрання законної сили обвинувальним вироком суду, яким приватний нотаріус засуджений за навмисний злочин;

набрання законної сили рішенням суду про визнання приватного нотаріуса недієздатним, обмежено дієздатним або про застосування до нього примусових заходів медичного характеру;

набрання законної сили рішенням суду про визнання приватного нотаріуса безвісно відсутнім.

Приватний нотаріус, діяльність якого припиняється, у місячний строк з дня одержання копії наказу зобов'язаний передати документи, що стосуються вчинених ним нотаріальних дій, до відповідного державного нотаріального архіву.

§ 3. Приватна нотаріальна діяльність

Прийнятий у 1993 р. Закон України «Про нотаріат» змінив організаційну структуру побудови нотаріату в Україні. Це поклало початок нотаріальній реформі, метою якої є утворення нотаріату, адекватного ринковій економіці демократичної держави.

У правовому житті нашого суспільства тоді з'явився новий суб'єкт — приватнопрактикуючий нотаріус. І хоча досвід приватної нотаріальної практики в Україні вже є, питання про правовий статус вільного нотаріуса досить довго не було законодавчо врегульоване, що утворювало юридичну прогалину і припускало неправильне та надто вільне тлумачення статусу приватнопрактикуючого нотаріуса як підприємця.

При правильному визначенні статусу приватного нотаріуса найбільш значними є два аспекти:

приватний нотаріус здійснює свою діяльність від імені держави, яка делегує йому спеціальні повноваження і наділяє його певним обсягом прав та обов'язків;

при цьому приватний нотаріус не перебуває у штаті державного апарату, а організує свою діяльність самостійно: орендує або придбаває приміщення, наймає та оплачує працю робітників, техніку та інше обладнання. Не отримуючи заробітної платні з бюджету, приватний нотаріус за вчинення нотаріальних дій стягує платню, розмір якої

визначається за домовленістю між нотаріусом та громадянином або представником юридичної особи.

Подібна організація діяльності приватного нотаріуса за своїми зовнішніми ознаками має багато спільного з підприємницькою діяльністю. Однак за жодних умов вона не може бути визнана підприємницькою, спрямованою на отримання прибутку.

Відповідно до ч. 3 ст. 1 Закону документи, що оформлюються державними і приватними нотаріусами, мають однакову юридичну силу. Це свідчить про те, що за юридичним характером, за своєю сутністю діяльність приватнопрактикуючого нотаріуса нічим не відрізняється від діяльності державного нотаріуса. Вчинення нотаріальних дій — це особливий вид діяльності, яка є правозастосовною, юрисдикційною за своїм характером незалежно від її суб'єктного складу. Розподіл нотаріусів на два види обумовлений не характером їх обов'язків, а особливостями внутрішньої організації та фінансового забезпечення нотаріальної діяльності. У противному разі документи, посвідчені державним нотаріусом, мали б переваги відносно документів, посвідчених приватним нотаріусом, і в існуванні вільного нотаріату не було б жодного сенсу.

Сутність нотаріальної діяльності, її завдання, як уже вказувалося, свідчать про публічно-правову природу нотаріату як органу безспірної цивільної юрисдикції.

При вчиненні нотаріальних дій і державні, і приватні нотаріуси рівною мірою реалізують усі функції нотаріальної діяльності: забезпечення безспірності та доказової сили документів, законності вчинюваних актів, сприяння фізичним та юридичним особам у здійсненні їх прав та законних інтересів.

Аналіз сутності нотаріальної діяльності як правової форми, її юридично-владного характеру, завдань та функцій нотаріату дозволяє висувати, що нотаріат приватним бути не може. Він завжди є публічним органом. Термін «приватний» відноситься не до нотаріату, а до організаційних форм діяльності нотаріуса. Сутність нотаріальної діяльності, що здійснюється приватнопрактикуючим нотаріусом, не змінюється — вона залишається юрисдикційною.

Існує думка, що введення приватного нотаріату знищило монополію держави на нотаріальну діяльність. Говорити про це неправомірно, оскільки нотаріальні дії завжди вчинюються від імені держави і мають державно-публічний характер. Тільки цим забезпечується виконання нотаріальних функцій, і тільки це є гарантом доказової сили нотарі-

альних документів. Для того щоб акти приватнопрактикуючого нотаріуса мали силу офіційних, держава має наділити його певними повноваженнями, що в сукупності складають компетенцію нотаріуса.

Нотаріус, на відміну від підприємця, не вправі обирати на свій розсуд суб'єкта, з яким він вступить у правовідносини, відмовити у вчиненні нотаріальних дій можна тільки у випадках, передбачених ст. 49 Закону. Відмова з будь-яких інших підстав є незаконною і може бути оскаржена в судовому порядку.

Здійснюючи свою діяльність, нотаріус має бути безпристрасним та незалежним, надавати рівною мірою правову допомогу всім особам, що до нього звернулися. Саме тому ч. 2 ст. 3 Закону забороняє нотаріусу здійснювати підприємницьку діяльність.

Визначення статусу вільного нотаріуса передбачає і вирішення питання про статус його доходу. Вважати його прибутком лише з тієї причини, що надходить він не з державного бюджету, неправильно. Валовий виторг та чистий дохід нотаріуса суттєво відрізняються. У нотаріуса має бути досить коштів для покриття витрат на придбання та утримання власного (або орендованого) приміщення, техніки, іншого обладнання, необхідної літератури, інформаційних правових програм, для виплати заробітної платні, підвищення кваліфікації, сплати внесків на утримання Нотаріальної палати України, податків за себе та своїх працівників тощо.

Самофінансування, що є однією з основних засад діяльності вільного нотаріату, проявляється, зокрема, в тому, що приватнопрактикуючий нотаріус несе повну матеріальну відповідальність за вчинювані ним нотаріальні дії. У разі заподіявання шкоди внаслідок незаконних дій або недбалості приватний нотаріус зобов'язаний відшкодувати її за рахунок власних коштів. Для забезпечення відшкодування заподіяної шкоди він має укласти з органом страхування договір службового страхування або внести на спеціальний рахунок у банківську установу страхову заставу.

Існують так звані рентабельні та нерентабельні нотаріальні дії. При цьому дії, що вимагають більших затрат часу, але мають низьку вартість, як би «субсидіюються» за рахунок інших дій з високою вартістю.

Кошти, що надходять до приватного нотаріуса, не є прибутком. У літературі справедливо висувалися пропозиції надати цим коштам статусу коштів на забезпечення майнової безпеки громадян та юридичних осіб.

Крім зазначеного, слід звернути увагу й на те, що в нотаріальній діяльності не може бути присутня конкуренція, яка є характерною для підприємницької діяльності.

Таким чином, у Законі України «Про нотаріат» окремо має бути закріплене принципово важливе положення про те, що нотаріус не є підприємцем, а нотаріальна діяльність не є підприємницькою і не спрямована на отримання прибутку.

Пріоритетним у правовому статусі нотаріуса слід вважати здійснення функцій державної влади. Юридично-владні повноваження нотаріусів прямо впливають із сутності нотаріату та вирішуваних ним завдань. У зв'язку з цим постає питання про віднесення приватних нотаріусів до посадових осіб. Вирішення його викликає певні труднощі, обумовлені різними підходами до поняття посадової особи в галузях права та відсутністю єдиного визначення поняття посадової особи у праві України.

Так, у ст. 2 Закону України «Про державну службу» від 16 грудня 1993 р.¹ зазначається, що посадові особи — це керівники та заступники керівників державних органів та їх апарату, інші державні службовці, на яких законами або іншими нормативними актами покладено здійснення організаційно-розпорядчих і консультативно-радчих функцій.

У розділі XVII Кримінального кодексу України, що передбачає відповідальність за посадові злочини, під посадовими особами розуміються особи, що постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальними повноваженнями.

Як бачимо, ці визначення не збігаються, але загально визнаною є характеристика посадової особи, за якою вона ототожнюється з керівником, державним службовцем, особою, що здійснює за посадою адміністративно-управлінські функції. Однак беззастережно визнаються посадовими особами представники державної влади, до яких, безумовно, належить і нотаріус. Будь-яка посадова особа має бути наділена державою певними владними повноваженнями. При цьому вона може обіймати посаду в різних державних та недержавних органах, громадських об'єднаннях, виконувати відповідні повноваження

---

¹ Вестник Верхов. Совета Украины. — 1993. — № 52. — Ст. 490.

різного характеру згідно з нормативними актами. Такими є нові підходи до поняття посадової особи.

Приватнопрактикуючий нотаріус володіє унікальним дуалістичним статусом, який обумовлює необхідність віднесення його до посадових осіб незалежно від того, що він не перебуває на державній службі і не включений до штату державного апарату. Ця виключність його правового становища проявляється в тому, що він виконує функції державної влади в порядку здійснення покладених на нього державою спеціальних повноважень.

Отже, приватнопрактикуючий нотаріус є одночасно посадовою особою, наділеною державною владою, і спеціалістом вільної юридичної професії. Саме так вирішено це питання у країнах, де традиційно діє вільний нотаріат (Франція, Італія, Німеччина тощо).

Та обставина, що нотаріус — посадова особа, діяльність якої забезпечує правовий контроль у сфері державного обороту і має державно-владний характер, зачіпає найбільш важливі права і законні інтереси громадян та організацій, визначає необхідність державного контролю як державного, тобто бюджетного, так і приватнопрактикуючого нотаріуса.

Нотаріальна діяльність ліцензується у певному порядку. І державний нотаріус, і нотаріус, що займається приватною практикою, вчиняють нотаріальні дії від імені держави. При цьому державі не байдуже, яка в них кваліфікація. Тому, відповідно до ст. 3 Закону, нотаріусом може бути лише особа, яка отримала свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю.

Ураховуючи те, що держава делегувала приватним нотаріусам право на вчинення нотаріальних дій, вона залишила за собою функцію контролю за законністю виконання ними своїх посадових обов'язків.

§ 4. Контроль за нотаріальною діяльністю

Чинний Закон України «Про нотаріат» закріплює два види контролю за діяльністю нотаріусів: адміністративний (статті 18, 33) та судовий (ст. 50). Ці види контролю відрізняються за змістом, предметом, формами, контролюючими суб'єктами, підставами здійснення та можливими наслідками. Предметом контролю за діяльністю нотаріусів є правильність здійснення нотаріальної діяльності (законність вчинюваних нотаріусами нотаріальних дій) та організація нотаріальної

діяльності. Принциповим для нотаріальної діяльності є той факт, що контроль за законністю вчинення нотаріальних дій може здійснювати виключно суд як єдиний орган, який своїм рішенням може визнати незаконними: нотаріальну дію, відмову у вчиненні нотаріальної дії, нотаріально посвідчені правочини, заповіти тощо. Також тільки суд може визнати нотаріуса зобов'язаним відшкодувати шкоду, заподіяну внаслідок незаконних дій нотаріуса. Щодо адміністративного контролю, то він має здійснюватися саме за організацією нотаріальної діяльності. Так, відповідно до статей 18, 33 Закону керівництво державними нотаріальними конторами здійснюється Міністерством юстиції України через Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, які здійснюють перевірку організації нотаріальної діяльності нотаріуса та виконання ним правил нотаріального діловодства за певний період.

Судовий контроль за нотаріальною діяльністю здійснюється в межах розгляду конкретної цивільної справи, що має на меті вирішення питання про законність дій нотаріуса. Відповідно предмет судової діяльності можуть становити три категорії справ:

1. Розгляд позовних заяв у справах про визнання недійсними нотаріально посвідчених правочинів, заповітів, виконавчих написів тощо.

2. Розгляд позовних заяв до нотаріусів про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконних чи недбалих дій нотаріусів, відповідно до статей 21 та 27 Закону.

3. Розгляд скарг на неправильно вчинену нотаріальну дію або відмову в її вчиненні.

Першу категорію справ, що розглядаються в позовному провадженні, складають спори про право цивільне, які виникають із правовідносин, що набули нотаріального оформлення. Складності тут викликає визначення процесуального становища нотаріуса як суб'єкта цивільного процесу. Нерідко в судовій практиці нотаріуси в таких справах виступають співвідповідачами, що є неправильним. При вирішенні цього питання слід виходити з визначення предмета судової діяльності, який становлять спірні матеріально-правові відносини, наприклад договірні (якщо недійсними визнаються виконавчі написи нотаріусів, нотаріально посвідчені договори купівлі-продажу, міни, дарування, довічного утримання тощо) або спадкові (при розгляді справ про визнання недійсними свідоцтв про право на спадщину, заповітів). Склад сторін у таких спра-

вах зумовлюється особливістю цих правовідносин, суб'єктом яких нотаріус не є. Судове рішення в таких справах має містити висновок про обсяг та належність прав та обов'язків суб'єктів спірних правовідносин, а не нотаріуса. Звісно, особу, яка є позивачем, ніхто, і в тому числі суд, не може обмежити у виборі відповідачів. Але якщо нотаріус буде визначений як відповідач у позовній заяві, то в позові до нього в результаті розгляду справи слід відмовляти, оскільки він не в змозі своїми діями або припиненням своїх дій вплинути на поновлення порушеного права позивача. Отже, відповідати, тобто виконувати певні обов'язки, підтверджені судовим рішенням у справі, можуть тільки суб'єкти спірних матеріальних правовідносин: інша сторона договору, інші спадкоємці або особа, яка не має права спадкувати.

Інші варіанти визначення процесуального становища нотаріуса полягають у такому: нотаріус може бути свідком або третьою особою, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, оскільки, як ми вже встановили, заінтересованості в предметі спору, яким є спірні матеріальні правовідносини, нотаріус не має. При цьому слід виходити зі складу фактів, що становлять предмет доказування в тій чи іншій справі.

Підставами визнання нотаріально посвідченого правочину недійсним і, як наслідок, нотаріального акта незаконним можуть бути обставини, які умовно можна поділити на дві групи. До першої групи належать обставини матеріально-правового характеру, передбачені у ЦК у цій якості і, як правило, не пов'язані із діяльністю нотаріуса: наприклад, помилка (ст. 229 ЦК), такий стан дієздатної особи, коли вона не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними (ст. 225), обман (ст. 230), насильство (ст. 231 ЦК), зловмисна домовленість представника однієї сторони з другою стороною (ст. 232 ЦК), фіктивність правочину (ст. 234 ЦК) тощо. До другої групи належать обставини, що виникають унаслідок незаконних чи недбалих дій нотаріуса і є наслідком порушення процесуального порядку вчинення тієї чи іншої нотаріальної дії: нез'ясування питання про дієздатність особи, про згоду співвласників на відчуження майна, що перебуває у спільній власності, незабезпечення права переважної покупки для співвласників, недотримання вимог до документів, інші порушення норм законодавства, що являють собою загальні та спеціальні правила вчинення нотаріальних дій.

Якщо нотаріальна дія визнається незаконною на підставах першої групи, це здебільшого не тягне за собою для нотаріуса жодних правових

наслідків. Відповідно в таких справах він заінтересованості не має взагалі й тому може брати участь у них тільки як свідок.

У випадку ж, коли підставами скасування правової сили нотаріального акта стануть обставини другої групи, завжди є потенційна можливість пред'явлення до нотаріуса позову про відшкодування шкоди, заподіяної його незаконними або недбалими діями. Це свідчить про заінтересованість нотаріуса у розгляді первісного позову і наявність підстав для його участі як третьої особи, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору. Визначення його як такого суб'єкта цивільного процесу надає нотаріусу певного правового статусу і можливість власними діями внаслідок реалізації наданих йому процесуальних прав відстоювати свою правову позицію та впливати на рух справи, зокрема оскаржувати незаконні судові рішення в апеляційному та касаційному порядку.

Другу категорію складають справи, які впливають із пред'явлених до нотаріусів позовів про відшкодування шкоди, заподіяної їх діями. Згідно зі ст. 21 Закону шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних або недбалих дій державного нотаріуса, відшкодовується в порядку, передбаченому законодавством України. Це означає, що такий позов має бути звернений до нотаріальної контори або нотаріального архіву, де працює нотаріус і які є юридичними особами (ст. 1172 ЦК). Останні, у свою чергу, можуть звернутися до нотаріуса, з вини якого була відшкодована шкода і виплачені певні грошові суми (ст. 1191 ЦК, ст. 130 Кодексу законів про працю України). Це зумовлює можливість залучення або допуску нотаріуса до участі у справі як третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору. Отже, у подібних випадках можливий такий суб'єктний склад: позивач — заінтересована особа, яка вважає, що внаслідок незаконних або недбалих дій нотаріуса їй завдано шкоду; відповідач — державна нотаріальна контора чи державний нотаріальний архів; третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, — державний нотаріус, незаконними або недбалими діями якого завдано шкоду позивачу (на думку останнього).

Відповідно до вимог ст. 27 Закону шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних дій чи недбалості приватного нотаріуса, відшкодовується у повному розмірі. Це означає, що суб'єктний склад у даних справах буде таким: позивач — заінтересована особа, якій завдано шкоди, та відповідач — приватний нотаріус, незаконними чи недбалими діями якого, на думку позивача, йому заподіяно шкоду.

Необхідною підставою для відповідальності нотаріуса в таких справах є його незаконні чи недбалі дії. Рішення про задоволення позову у справах щодо відшкодування шкоди може бути постановлене лише за умови попереднього (в іншому судовому процесі) розгляду судом питання про недійсність нотаріального акта через незаконність дій нотаріуса, незаконність вчиненої нотаріальної дії або відмови в її вчиненні.

Третя категорія справ — справи щодо оскарження нотаріальних дій або відмови в їх вчиненні за відсутності спору про право. Так, згідно зі ст. 50 Закону нотаріальна дія або відмова у її вчиненні, нотаріальний акт оскаржуються до суду. Право на оскарження нотаріальної дії або відмови у її вчиненні, нотаріального акта має особа, прав та інтересів якої стосуються такі дії чи акти. У зв'язку з цим виникає питання: в якому порядку розглядати ці справи — або за правилами адміністративного судочинства, або за правилами цивільного судочинства.

Вирішення цього питання можливе на підставах уточнення правової природи нотаріальної діяльності та складу повноважень нотаріуса.

Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 17 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС) компетенція адміністративних судів поширюється на спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності. Законодавче тлумачення поняття «суб'єкт владних повноважень» дано у п. 7 ч. 1 ст. 3 КАС, де зазначено: суб'єкт владних повноважень — орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень.

Чи можна розглядати діяльність нотаріуса як таку, у межах якої здійснюються владні управлінські функції? Цілком очевидно, що інститут нотаріату не повинен розглядатися як орган виконавчої влади. У діях нотаріуса немає ані адміністративного примусу, ані управлінських повноважень, хоча він і є посадовою особою, а нотаріальну діяльність слід характеризувати як публічно-правову, оскільки вона здійснюється від імені держави. Між нотаріальною та адміністративною діяльністю існує суттєва різниця за юридичним характером, колом суб'єктів та структурою їх правовідносин, цілями, результатами та методами регулювання.

Таким чином, необхідно визнати, що такі справи мають розглядатися за загальними правилами, тобто в порядку позовного провадження.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Яка система нотаріальних органів України?
2. Визначте компетенцію приватних нотаріусів.
3. Охарактеризуйте співвідношення компетенції нотаріальних органів.
4. Які нотаріальні дії входять до компетенції державних нотаріусів?
5. Яким чином законодавство визначає межі нотаріального округу?
6. Який порядок наділення нотаріуса повноваженнями, встановлений чинним законодавством, та якими актами він регулюється?
7. Які підстави для анулювання свідоцтва на право заняття нотаріальною діяльністю?
8. Ким і в якому порядку здійснюється контроль за здійсненням нотаріальної діяльності?

Розділ VI

Нотаріальний процес

---

§ 1. Поняття нотаріального процесу

Розгляд питання про місце нотаріату в системі юстиції і про його природу приводить до висновку про те, що нотаріальна діяльність є процесуальною за своїм характером. У зв'язку з цим є актуальною характеристика нотаріального процесу як різновиду юридичного процесу.

Оскільки нотаріат — спеціальний правозастосовчий, юрисдикційний орган, що владно вирішує в межах своєї компетенції правові питання, його діяльність можна розглядати як особливий вид державної діяльності, здійснюваної у визначеному процесуальному порядку. Відносини, що виникають у зв'язку зі вчиненням нотаріальної діяльності між нотаріатом і фізичною, юридичною особою з приводу посвідчення юридичних фактів (угод), вживання заходів до охорони спадкового майна, видачі свідоцтв про право на спадщину й ін., за своїм характером є процесуальними, спрямованими на вирішення матеріально-правових питань, віднесених до його компетенції. Усе це свідчить про те, що процесуальний порядок вчинення нотаріальних дій, маючи визначену регламентовану систему процесуальних дій, становить зміст нотаріального процесу.

Для розробки визначення нотаріального процесу і його характеристики як самостійного правового інституту необхідно враховувати, що питання про природу юридичного процесу взагалі є дискусійним.

У теорії цивільного процесуального права розроблене поняття цивільного процесу як сукупності процесуальних дій суду й учасників процесу, що відбуваються у визначеному, установленому законом порядку¹. Аналогічне поняття процесу розроблене і в науках кримінального² й адміністративного³ процесів. Слід зазначити, що більшістю

¹ Див.: Гагаринов, А. В. Понятие гражданского процесса [Текст] / А. В. Гагаринов // Правоведение. — 1988. — № 4. — С. 99.

² Див.: Шпилев, В. Н. Содержание и формы уголовного судопроизводства [Текст] / В. Н. Шпилев. — Минск, 1974. — С. 39.

³ Див.: Сорокин, В. Д. Административно-процессуальное право [Текст] / В. Д. Сорокин. — М., 1972. — С. 127.

правознавців процесуальне право розуміється виключно як судове¹ і лише деякі з них допускають існування інших, несудових процесуальних форм (І. Жеруоліс, С. В. Курильов, Д. М. Чечот та ін.).

На наш погляд, уявлення про те, що процесуальне право — це судове процесуальне право, а юридичний процес — це судовий процес, судочинство, не враховують розширення сфери процесуального регулювання, розвиток нових процесуальних форм. У процесуальній формі здійснюється не тільки судова діяльність, а й діяльність інших юрисдикційних органів. Разом із тим законодавча інституалізація різновидів юридичних процесів, у тому числі й нотаріального, не означає уніфікованості процесуального порядку вирішення юридичних справ, тому що діяльність із захисту права в різних формах юрисдикції неоднакова за своїм характером, завданнями і цілями. Кожна форма захисту цивільних прав конструюється з урахуванням специфіки компетенції органу і покладених на нього завдань, а особливості в організаційній структурі, компетенції, способах вирішення справи, що характеризують той чи інший юрисдикційний орган, визначають наявність судової, нотаріальної, третейської та інших процесуальних форм.

Вищевикладене дозволяє вважати, що нотаріальна процесуальна діяльність — це правозастосовна, юрисдикційна діяльність, у рамках якої компетентним органом — нотаріусом вирішується конкретна нотаріальна справа, а результатом є правозастосовний нотаріальний акт, що містить висновок про наявність у заінтересованої особи певного права чи наявність юридичного факту. Нотаріальний процес — це форма вчинення цієї діяльності, вид юридичного процесу, що являє собою встановлений законом порядок вчинення нотаріальних дій. Зміст нотаріального процесу становлять процесуальні дії нотаріусів або прирівняних до них осіб і інших учасників нотаріального процесу, якими реалізуються їх процесуальні права й обов'язки.

Нотаріальний процес характеризується низкою ознак, властивих юридичному процесу. Нотаріальний процес — це розгляд (вирішення) певної юридичної справи. Юридична справа — обставина, що розглядається на підставі закону, а її наслідки здійснюються у виконання закону².

¹ Див.: Зайцев, И. М. Гражданская процессуальная форма: понятие, содержание и значение [Текст] / И. М. Зайцев, Н. А. Рассихатская // Государство и право. — 1995. — № 2. — С. 48.

² Див.: Теория юридического процесса [Текст] / под ред. В. М. Горшенева. — Харьков, 1985. — С. 53.

У результаті вирішення юридичної справи нотаріусом (вчинення нотаріальних дій) юридичні права й обов'язки осіб, стосовно яких ці дії були вчинені, санкціонуються державою, документам надається офіційне значення, що дозволяє зазначеним особам набувати певного статусу і здійснювати певні дії (приміром, успадковувати майно за заповітом).

Нотаріальний процес — правова форма діяльності уповноважених на те органів держави і посадових осіб. Вчинення нотаріальних дій здійснює суворо встановлене коло осіб, конкретний склад і обсяг компетенції яких установлений законодавством (статті 1, 3, 34, 35, 37, 38, 40 Закону). Порушення правил, що визначають компетенцію осіб, які можуть вчинювати нотаріальні дії, тягне за собою несприятливі процесуальні наслідки — визнання недійсними вчинюваних дій (див., наприклад, ст. 9 Закону).

Нотаріальний процес як різновид юридичного процесу — це діяльність, результати якої обов'язково оформляються у відповідних процесуальних актах-документах. Так, у відповідності до ст. 48 Закону при посвідченні правочинів, засвідченні правильності копій документів і виписок з них, справжності підписів на документах, правильності перекладу документів з однієї мови на іншу, а також часу пред'явлення документа на відповідних матеріалах вчиняються посвідчувальні написи. На підтвердження права на спадщину, права власності, посвідчення фактів, що фізична особа є живою, про перебування фізичної особи у певному місці, про прийняття на збереження документів видаються відповідні свідоцтва. Стаття 89 Закону регулює питання про зміст виконавчого напису.

Крім того, згідно зі ст. 52 Закону всі нотаріальні дії, вчинені нотаріусом чи посадовою особою виконавчого комітету, реєструються в реєстрах нотаріальних дій.

Юридичний процес і нотаріальний процес як його різновид — діяльність, яка викликає об'єктивну потребу в процедурно-процесуальній регламентації, що є гарантією правильного, швидкого й ефективного розгляду справи, винесення законного й обґрунтованого рішення.

Нотаріальний процес — діяльність, безпосередньо пов'язана з необхідністю використання різних методів і засобів юридичної техніки. У нотаріальному процесі існує система вимог, що ставляться до нотаріального провадження, які містяться в Правилах ведення нотаріального діловодства, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 31 грудня 2008 р., і встановлюють єдиний для державних

і приватних нотаріусів порядок ведення нотаріального діловодства, складання й оформлення службових документів. Порядок складання нотаріальних свідочств і посвідчувальних написів, ведення реєстрів для реєстрації нотаріальних дій, а також інших книг, пов'язаних зі вчиненням нотаріальних дій, регулюється також Інструкцією.

Оскільки нотаріальний процес — різновид юридичного процесу і зводиться до передбаченого законом порядку вчинення нотаріальних дій, він характеризується складним структурним змістом. Елементами нотаріального процесу, на нашу думку, є його суб'єкти, стадії і провадження, що дозволяють окреслити просторово-часові межі та предметний зміст цієї форми діяльності.

§ 2. Суб'єкти нотаріального процесу

До суб'єктів нотаріального процесу належать нотаріальні органи й особи, що беруть участь у здійсненні нотаріальних дій.

Усі суб'єкти нотаріального процесу залежно від функцій, цілей участі можуть бути об'єднані в три групи.

Першу складають нотаріальні органи — державні та приватні нотаріуси, посадові особи органів місцевого самоврядування, консульські установи України. Другу групу утворюють юридично заінтересовані особи. Це фізичні та юридичні особи, за дорученням яких чи у відношенні яких відбувалися нотаріальні дії, та їх представники (ч. 2 ст. 8 Закону). До третьої групи належать особи, не заінтересовані в результаті нотаріальної справи, але які також беруть участь у нотаріальному процесі (експерти, перекладачі, зберігачі й опікуни спадкового майна та ін.). Мета їх участі — сприяти здійсненню нотаріальної діяльності і винесенню нотаріусом законного й обґрунтованого нотаріального акта.

Нотаріальні органи є центральними й обов'язковими суб'єктами нотаріального процесу, вони наділені повноваженнями приймати обов'язкові для всіх інших суб'єктів нотаріальні акти. Владний характер повноважень нотаріальних органів забезпечує можливість залучення до процесу заінтересованих осіб і інших суб'єктів, збір, дослідження й оцінку доказів і таку організацію процесу, що створює умови для одержання заінтересованими особами очікуваного результату відповідно до закону, тобто для виконання завдань нотаріату.

Покладаючи на нотаріальні органи функцію вчинення нотаріальних дій, держава наділяє їх реальними владними повноваженнями. Правосуб'єктність нотаріальних органів має своєрідний характер. Вона виявляється в компетенції, тому що нотаріальні органи наділяються державою не право- і дієздатністю, а правами й обов'язками, сукупність яких і складає компетенцію нотаріальних органів щодо вчинення нотаріальних дій.

Компетенція нотаріальних органів має різний обсяг, тому що коло повноважень на вчинення основних нотаріальних дій різне залежно від суб'єкта, що представляє нотаріальний орган.

Крім нотаріусів і посадових осіб, уповноважених вчинювати нотаріальні дії, до суб'єктів нотаріального процесу належать заінтересовані у справі особи.

Ці особи, у свою чергу, поділяються на осіб — ініціаторів процесу, тобто тих, хто порушує нотаріальне провадження, звертаючись до нотаріуса за вчиненням нотаріальної дії, і осіб, що притягуються до процесу нотаріальним органом.

Наприклад, у порядку ст. 85 Закону нотаріус приймає від боржника в депозит грошові суми і цінні папери для передачі їх кредитору. Про надходження грошових сум і цінних паперів нотаріус сповіщає кредитора і на його вимогу видає йому грошові суми і цінні папери. Тут ініціатором процесу виступає боржник, а кредитора нотаріальний орган зобов'язаний залучити до процесу. Аналогічна ситуація складається при застосуванні ряду інших статей Закону. Так, ст. 55 Закону передбачає, що при наявності заборони відчуження майна, обтяженого боргом, правочин про його відчуження засвідчується лише у випадку згоди кредитора і набувача на переведення боргу на набувача. Стаття 72 Закону передбачає обов'язкову участь у нотаріальному процесі стягувача, якщо не відбулися прилюдні торги житлового будинку; ст. 71 — спадкоємців померлого з подружжя при видачі свідоцтва про право власності на частку у спільному майні подружжя; ст. 63 — спадкоємців при відкритті спадщини; п. 99 Інструкції вимагає обов'язкової згоди всіх співвласників при оформленні правочину про передачу в заставу майна, що знаходиться в спільній власності.

Існування інституту обов'язкової участі заінтересованих осіб обумовлене тим, що в результаті вчинення нотаріальної дії можуть бути порушені їх права й інтереси. Така участь забезпечує реалізацію безспірного характеру нотаріального провадження: якщо між зазначеними особами й ініціатором процесу виникає спір, продовження нотаріаль-

ного процесу стане неможливим, виникне судовий процес. Відсутність же спору між ними в межах нотаріального процесу виключає і виникнення судового спору в подальшому.

До заінтересованих осіб належать також законні (статті 80, 81 Закону) і договірні (ст. 44 Закону) представники. Їх інтерес визначається безпосередньо законом (батьки, усиновителі, опікуни чи піклувальники) або договором (адвокати). Здійснюючи функцію сприяння тим, кого представляють, у досягненні їх цілей у процесі, представники здатні впливати на виникнення і хід нотаріального процесу.

До незаінтересованих осіб у нотаріальному процесі слід віднести експертів (ст. 51 Закону), перекладачів (статті 15 і 79 Закону), зберігачів, опікунів і інших осіб, яким передано на збереження спадкове майно (ст. 61 Закону), свідків (ст. 94 Закону) та інших осіб.

Суб'єкти цієї групи не впливають на хід і розвиток процесу, а тільки сприяють успішній діяльності інших учасників тим, що надають необхідний фактичний матеріал. Висновки експертів є для нотаріусів джерелами відомостей, необхідних для вирішення питання про дійсність представлених документів. Перекладач — процесуальна фігура, необхідна для реалізації принципу державної мови в нотаріальному провадженні і забезпечення здійснення громадянами своїх прав. Без його участі нотаріус, що не володіє відповідною мовою, просто не зможе виконувати нотаріальну дію, передбачену ст. 79 Закону, — посвідчення правильності перекладу. Зберігачі й опікуни спадкового майна — суб'єкти нотаріального процесу, що сприяють належній організації охорони. Свідки підтверджують ті фактичні обставини, що послужать підставою для складання акта про морський протест.

Серед суб'єктів нотаріального процесу слід виділити й осіб, уповноважених заінтересованими громадянами чи організаціями. Вони беруть участь у процесі в порядку ст. 45 і ст. 97 Закону, підписуючи правочин замість особи, що не може це зробити власноручно внаслідок фізичного недоліку, хвороби чи з інших поважних причин, або одержуючи від нотаріуса прийняті на збереження в іншій особі документи. Ці суб'єкти відрізняються від представників тим, що спеціально уповноважуються заінтересованими особами на вчинення лише однієї процесуальної дії і внаслідок цього не мають заінтересованості в процесі. Крім того, у ст. 45 Закону вказується, що правочин не може підписувати особа, на користь якої чи за участі якої її посвідчено, тобто заінтересована особа.

§ 3. Стадії нотаріального процесу

Стадійність — це ознака нотаріального процесу, що визначає його динаміку, послідовність здійснення процесуальної діяльності. Стадія нотаріального процесу як його складова частина утворюється сукупністю нотаріальних процесуальних дій, спрямованих до однієї найближчої процесуальної мети, і характеризується просторово-часовими межами, специфічним колом суб'єктів, що володіють певними правами й обов'язками, властивими їм саме в цій стадії, та процесуальними документами, що видаються нотаріусом у даній стадії.

З урахуванням запропонованого визначення в нотаріальному процесі можливо виділити такі обов'язкові стадії:

порушення нотаріального провадження;

підготовка до вчинення нотаріальної дії;

розгляд нотаріальної справи по суті та прийняття нотаріального акта.

Стадія порушення нотаріального провадження складається з подачі заяви і прийняття її посадовою особою, що вчиняє нотаріальну дію. Прийняттю заяви передуює перевірка передумов на вчинення тієї чи іншої нотаріальної дії й умов реалізації цього права. Стадія порушення нотаріального провадження починається в момент звернення заінтересованої у вчиненні нотаріальної дії особи до нотаріуса або прирівняної до нього особи і закінчується прийняттям рішення про вчинення нотаріальної дії чи про відмову в її вчиненні.

Підстави до відмови в порушенні нотаріального провадження вичерпно закріплені в законодавстві. Так, ст. 49 Закону, п. 31 Інструкції передбачають, що нотаріус чи інша посадова особа, що вчиняє нотаріальні дії, відмовляє в здійсненні нотаріальної дії, якщо:

вчинення такої дії суперечить закону;

не подані відомості (інформація) та документи, необхідні для вчинення нотаріальної дії;

дії підлягають вчиненню іншим нотаріусом чи прирівняною до нього особою;

з проханням про вчинення нотаріальної дії звернулася недієздатна особа, особа, цивільна дієздатність якої обмежена, або представник, що не має необхідних повноважень;

правочин, що укладається від імені юридичної особи, не відповідає обсягу її цивільної правоздатності.

Нотаріус або прирівняна до нього особа не приймає для вчинення нотаріальних дій документи, якщо вони не відповідають вимогам законодавства або містять відомості, що порочать честь і гідність людини.

За своїм характером підстави до відмови в порушенні нотаріального провадження можуть бути поділені на дві групи. До першої належать випадки, коли в заінтересованій особі відсутнє право на звернення в органи нотаріату (вчинення дій, про які просить заінтересована особа, суперечить закону; правочин, що укладається від імені юридичної особи, не відповідає обсягу її цивільної правоздатності і т. д.). До другої — випадки, коли заінтересованою особою не дотримуються необхідні умови вчинення права на звернення в нотаріальні органи (дії підлягають здійсненню іншим нотаріусом чи посадовою особою; із проханням про вчинення нотаріальної дії звернулася недієздатна особа чи представник, що не має необхідних повноважень, та ін.).

У стадії порушення нотаріального процесу нотаріусом здійснюються також дії, спрямовані на встановлення особи громадянина, що звернувся за вчиненням нотаріальної дії (ст. 43 Закону), і перевірку дієздатності фізичних і правоздатності юридичних осіб, які беруть участь у правочинах (ст. 44 Закону).

Стадія підготовки як самостійна стадія нотаріального процесу має своєю метою створити необхідні умови для правильного вчинення нотаріальної дії і прийняття нотаріального акта. Зміст стадії підготовки складають дії, пов'язані з:

- 1) установленням кола фактів, що мають значення для даної справи;
- 2) визначенням кола доказів, необхідних для підтвердження цих фактів;
- 3) вирішенням питання про склад осіб, що мають взяти участь у вчиненні даної нотаріальної дії;
- 4) забезпеченням представлення всіх потрібних доказів і доведення до відома осіб, заінтересованих у справі, тієї інформації, одержання якої ними від нотаріуса передбачено законодавством;
- 5) роз'ясненням особам, що звернулися за вчиненням нотаріальних дій, їх змісту і значення із зазначенням можливих правових наслідків.

Вирішення питання, пов'язаного зі встановленням кола фактів, що мають значення для даної справи, здійснюється з урахуванням норми матеріального права, яка регулює ті відносини, що стануть предметом нотаріальної діяльності.

Саме коло фактів, які підлягають установленню в конкретній нотаріальній справі, зумовлює вимоги нотаріуса про надання документів,

що підтверджують ці факти. Наприклад, відповідно до п. 62 Інструкції документами-доказами, здатними підтвердити право власності на майно, можуть бути:

нотаріально посвідчені договори купівлі-продажу, довічного утримання, ренти, дарування, міни;

спадковий договір;

свідоцтво про придбання арештованого нерухомого майна з прилюдних торгів;

свідоцтво про придбання заставленого майна на аукціоні (публічних торгах);

свідоцтво про право приватної власності на будинок і т. д.

У стадії підготовки справи нотаріус зобов'язаний з'ясувати питання про наявність одного з перелічених документів.

Визначивши коло фактів і доказів, що їх підтверджують, нотаріус має з'ясувати коло суб'єктів процесу по даній справі. У першу чергу це заінтересовані особи та їх представники. У випадках, передбачених законом, це можуть бути також особи, що підписують правочин замість заінтересованих осіб, які самі цього зробити не можуть. Визначення інших суб'єктів обумовлюється матеріально-правовими особливостями конкретної нотаріальної справи. Так, при укладенні шлюбного договору необхідна присутність обох із подружжя. Найбільш широким колом суб'єктів характеризуються спадкові справи. Суб'єктами нотаріального процесу по таких справах можуть бути:

спадкоємці;

хранителі, опікуни й інші особи, яким передано на збереження спадкове майно;

відповідні фінансові органи, коли успадковує держава;

експерти, оцінщики майна;

свідки, присутність яких необхідна при складанні опису спадкового майна, та ін.

З'ясувавши коло суб'єктів, нотаріус зобов'язаний вжити заходів до їхнього оповіщення. Так, у відповідності до ст. 63 Закону нотаріус може зробити виклик спадкоємців шляхом публічного оголошення чи повідомлення про це в пресі.

Згідно з ч. 2 ст. 5 Закону і п. 8 Інструкції нотаріус зобов'язаний роз'яснити заінтересованим особам їх права та обов'язки, зміст і значення представлених ними проектів правочинів. Приміром, при посвідченні договору про відчуження споруджень і будівель сторонам

роз'яснюється зміст статей 22 і 30 Земельного кодексу України. Відповідно до п. 151 Інструкції при посвідченні довіреності на ведення справи в суді нотаріус роз'ясняє довірителю, що уповноважена особа (представник) вправі вчиняти від його імені всі процесуальні дії. Обмеження повноважень представника щодо вчинення конкретних процесуальних дій мають бути обумовлені в довіреності.

Деякі вчені дії із роз'яснення правового значення і змісту вчинюваних дій відносять до змісту стадії розгляду справи по суті і вчинення нотаріальної дії. Видається, що така точка зору є необґрунтованою і не сприяє вдосконалюванню нотаріальної практики. Подібне роз'яснення має на меті надання допомоги заінтересованим особам у реалізації своїх матеріальних і процесуальних прав. Тому інформацію про них ці особи мають одержати якомога раніше після початку процесу, тобто в стадії підготовки, тому що вже з моменту виникнення процесу вони повинні знати свої процесуальні права й обов'язки, щоб мати можливість повноцінно використовувати їх для досягнення своїх цілей.

Здійснивши всі підготовчі дії, нотаріус переходить до розгляду справи по суті і здійснення нотаріального акта, що закінчується винесенням відповідного процесуального документа — видачею нотаріального свідоцтва чи вчиненням посвідчувального напису. Саме в цій стадії нотаріус зобов'язаний переконатися в тім, що зміст вчинюваних дій відповідає вимогам закону і намірам сторін.

Предметом діяльності нотаріуса в стадії розгляду справи по суті і вчинення нотаріального акта буде аналіз представлених доказових матеріалів, їх дослідження й оцінка, на підставі чого буде зроблений висновок про застосування норм матеріального права й оформлений і виданий відповідний процесуальний документ.

Розглянута стадія складається з декількох частин: підготовча частина; безпосереднє вчинення посвідчувального напису або видача свідоцтва; реєстрація нотаріальної дії.

Зміст підготовчої частини складають дії, пов'язані зі встановленням фактичних обставин у справі. З цією метою нотаріус перевіряє надані документи, дає їм остаточну оцінку, робить висновок про юридичні факти, про право або законний інтерес особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії. Наприклад, при посвідченні заповіту нотаріус перевіряє, чи не містить заповіт розпоряджень, що суперечать чинному законодавству (п. 160 Інструкції). Якщо в заяві другого з подружжя про згоду на відчуження спільного майна зазначено, кому

персонально (прізвище, ім'я, по батькові, найменування юридичної особи) він погоджується продати, подарувати, віддати в заставу або з ким обміняти нажите майно чи обговорена ціна продажу, інші умови його відчуження чи застави, нотаріус при посвідченні договору зобов'язаний перевірити дотримання умов, перерахованих у такій заяві (ч. 3 п. 44 Інструкції).

До змісту підготовчої частини належить також вчинення попередніх дій, що повинні передувати здійсненню нотаріального акту по деяких справах.

У рамках підготовчої частини при посвідченні правочинів і здійсненні деяких інших нотаріальних дій у випадках, передбачених законодавством, перевіряється дійсність підписів учасників угод і інших осіб, що звернулися за вчиненням нотаріальної дії (ст. 45 Закону).

Нотаріально засвідчувані угоди, а також заяви й інші документи підписуються в присутності нотаріуса чи іншої посадової особи, що вчиняє нотаріальну дію. Якщо правочин, заява чи інший документ підписаний під час відсутності зазначених осіб, фізична особа повинна особисто підтвердити, що документ підписаний нею.

Якщо фізична особа внаслідок фізичної вади, хвороби чи з інших поважних причин не може власноручно підписати правочин, заяву чи інший документ, за її дорученням і в її присутності й у присутності нотаріуса правочин, заяву чи інший документ може підписати інша фізична особа. Про причини, з яких фізична особа, заінтересована у вчиненні нотаріальної дії, не мала змоги підписати документ, вказується у посвідчувальному написі. Правочин не може підписувати особа, на користь якої чи за участі якої вона засвідчується.

Вчинення нотаріального акта полягає:

1) у видачі свідоцтв:

- про право на спадщину;
- про право на частку в спільному майні подружжя;
- про передачу заяви;
- про посвідчення totoжності громадянина з особою, зображеною на фотографії;
- про прийняття на збереження документів відповідно до прикладеного опису;
- про посвідчення факту перебування фізичної особи в живих та у певному місці тощо;

2) у видачі виконавчого напису;

- 3) у здійсненні посвідчувального напису на:
  - правочинах;
  - договорах;
  - боргових документах про внесок грошей на депозит (поряд з видачею квитанції);
  - чеках про неплатіж;
  - документах про час їх пред'явлення;
  - векселі про платіж;
- 4) у здійсненні посвідчувального напису про:
  - засвідчення дійсності підпису на документі;
  - вірність перекладу чи копії документа;
- 5) у вчиненні напису про заборону відчуження майна;
- 6) у складанні акта опису спадкового майна;
- 7) у вчиненні морського протесту;
- 8) у складанні акта про протест векселя:
  - у неплатежі;
  - у неакцепті;
  - у недатуванні акцепту.

Законодавство (ст. 42 Закону) передбачає можливість відкладення нотаріальної дії:

- 1) у разі необхідності витребування додаткових відомостей чи документів від посадових осіб підприємств, установ і організацій;
- 2) у разі направлення документів на експертизу;
- 3) якщо відповідно до закону нотаріус повинний переконатися у відсутності у заінтересованих осіб заперечень проти вчинення цієї дії.

Строк, на який відкладається вчинення нотаріальної дії в цих випадках, не може перевищувати одного місяця (ч. 2 ст. 42 Закону, п. 12 Інструкції).

Вчинення нотаріальної дії може бути також припинене за заявою заінтересованої особи, що бажає звернутися в суд для заперечування права чи факту, про посвідчення якого просить інша заінтересована особа. Якщо протягом десяти днів від суду не буде отримане повідомлення про надходження заяви, нотаріальна дія має бути вчинена. У випадку одержання від суду повідомлення про надходження заяви заінтересованої особи, що заперечує право чи факт, про посвідчення якого просить інша заінтересована особа, вчинення нотаріальної дії припиняється до вирішення справи судом (ст. 42 Закону).

Стаття 52 Закону передбачає, що всі нотаріальні дії реєструються в реєстрах нотаріальних дій. Запис нотаріальної дії провадиться нотаріусом чи іншим працівником державної нотаріальної контори або особою, що знаходиться в трудових відносинах із приватним нотаріусом, тільки після того, як посвідчувальний напис на документі чи документ, виданий нотаріусом, ним підписані.

Нотаріальна дія вважається вчиненою з моменту її реєстрації в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій (п. 25 Інструкції).

§ 4. Нотаріальні провадження

Нотаріальне провадження є елементом нотаріального процесу, що характеризує його предметні ознаки. Предметом нотаріальної діяльності є справи, що впливають з цивільних (у широкому розумінні) правовідносин, у яких відсутній спір про право і про факт.

Усі перелічені в ст. 34 Закону нотаріальні дії мають, по-перше, загальні властивості, що дозволяють віднести їхнє вчинення до ведення нотаріату, і, по-друге, особливості, що обумовлюють можливість поділу їх на відповідні групи. Аналіз їх загальних властивостей і дозволяє сформулювати предмет нотаріальної діяльності в цілому, тобто своєрідну нотаріальну підвідомчість, а дослідження особливостей приводить до необхідності виділення видів нотаріальних проваджень.

Нотаріальне провадження в цілому можна визначити як сукупність процесуальних дій, що здійснюються нотаріусами й іншими суб'єктами нотаріального процесу у визначеному, закріпленому законом порядку. Тим самим підкреслюється, що форма і порядок вчинення нотаріальних дій мають визначену правову врегульованість.

Вид же нотаріального провадження (чи окремі нотаріальні провадження) — це порядок вчинення об'єднаних у певні групи нотаріальних дій, подібних за своєю матеріально-правовою природою, що обумовила процесуальні особливості їх вчинення.

Порядок вчинення нотаріальних дій регламентують загальні та спеціальні правила, дотримання яких є загальнообов'язковим, тому що цим забезпечується правильне і швидке вирішення нотаріальної справи, видання законного й обґрунтованого нотаріального акта.

Зміст нотаріального провадження взагалі, тобто загальний порядок, утворюють основні правила вчинення нотаріальних актів, що діють

однаковою мірою незалежно від того, який конкретно нотаріальний акт вчинюється. Інакше кажучи, застосування норм загального порядку вчинення нотаріальних дій не залежить від їх характеру й обов'язкове для всіх випадків. Це стосується правил, що визначають обов'язки нотаріуса:

сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їх прав і в захисті їх законних інтересів;

роз'яснити права й обов'язки;

попереджати про наслідки нотаріальних дій;

зберігати таємницю вчинених нотаріальних дій;

відмовити у здійсненні нотаріальної дії за підставами, передбаченими у Законі;

установити особу і перевірити справжність підписів учасників угоди й інших осіб, що звернулися до нотаріуса;

не приймати документів, що суперечать закону чи містять відомості, які порочать честь і гідність громадян;

відкласти вчинення нотаріального акта з метою витребування необхідних документів від установ, організацій, посадових осіб або в разі направлення документів на експертизу;

роз'яснити порядок оскарження відмови у вчиненні нотаріальної дії і т. д.

Крім того, Закон як загальні правила вчинення нотаріальних дій називає:

норми, що регулюють місце і час вчинення нотаріальних дій;

перевірку дієздатності фізичних і правоздатності юридичних осіб;

витребування відомостей і документів, необхідних для вчинення нотаріальних дій;

вимоги до документів, що представляються для вчинення нотаріальних дій;

вчинення посвідчувальних написів і видачу свідоцтв;

заходи, що вживаються нотаріусами і прирівняними до них особами при виявленні порушень закону;

реєстрацію нотаріальних дій;

видачу дублікату нотаріально засвідченого документа.

Кожне з цих правил конкретно розглядається у відповідних розділах даного підручника.

Спеціальний порядок нотаріального провадження регламентується стосовно кожної конкретної нотаріальної дії. Процесуальний порядок

розгляду різних нотаріальних справ має особливості залежно від предмета нотаріальної діяльності при розгляді певної групи нотаріальних справ.

У літературі неодноразово робилися спроби класифікувати нотаріальні дії. Для цього обиралися різні критерії.

Так, В. Н. Аргунов пропонує всі нотаріальні дії розділити на дві великі групи: обов'язкові — у випадках, коли реалізація суб'єктивних прав неможлива без їх нотаріального оформлення, і необов'язкові — коли нотаріальні дії відбуваються за заявою громадян та організацій і цілком залежать від їхнього розсуду. Вчинення чи невчинення таких дій не впливає на реалізацію суб'єктивних прав і служить лише мірою їх охорони¹. Подібна класифікація, безумовно, має підстави, але не дозволяє виділяти види нотаріального провадження, тому що жодних процесуальних особливостей вчинення обов'язкових нотаріальних дій порівняно з тими, котрі відбуваються за бажанням громадян, не має.

У більш ранніх роботах з питань нотаріату класифікація нотаріальних дій проводилася за іншими підставами — за їх цілеспрямованістю, змістом, правовим результатом, тобто у зв'язку з тим чи іншим етапом розвитку цивільних правовідносин.

Так, К. С. Юдельсон, класифікуючи нотаріальні дії, виділяє 9 груп нотаріальних дій: а) посвідчення угод; б) засвідчення безспірних обставин; в) охоронні дії; г) установлення правового положення відсутнього; д) підтвердження майнових прав; е) забезпечення зобов'язань; ж) сприяння виконанню зобов'язань; з) забезпечення доказів; и) примус до виконання безспірних зобов'язань².

Не говорячи вже про те, що деяких із перерахованих дій на сьогоднішній день немає в компетенції нотаріату, слід зазначити, що істотним недоліком цієї класифікації є множинність груп нотаріальних дій, а також необґрунтованість віднесення в окремих випадках до тієї самої групи різних за своїм змістом нотаріальних дій.

Класифікація має сприяти з'ясуванню змісту і значення всіх нотаріальних дій разом і кожної окремо. Визначивши загальний предмет і загальні цілі нотаріальної діяльності, можливо виділити окремі цілі і предметну спрямованість конкретної нотаріальної дії.

¹ Аргунов, В. Н. Нотариальные услуги населению [Текст] / В. Н. Аргунов. – М., 1991. – С. 37.

² Юдельсон, К. С. Советский нотариат [Текст] / К. С. Юдельсон. – М., 1959. – С. 28.

Нотаріат покликаний охороняти законні права й інтереси громадян і організацій шляхом вчинення нотаріальних дій з метою надання їм юридичної вірогідності. Вирішенню цього загального завдання служать конкретні завдання, що мають на меті вчинення будь-якого нотаріального акта. Тому зміст нотаріальної дії означає не що інше, як окремих предмет діяльності нотаріуса, з урахуванням того, що загальним предметом є безспірні справи.

Найбільш поширеною є класифікація нотаріальних дій за їх цілеспрямованістю та змістом. Виходячи з цього критерію, нотаріальні дії можна розділити на чотири групи і відповідно виділити чотири види нотаріальних проваджень:

а) по здійсненню нотаріальних дій, спрямованих на посвідчення безспірного права;

б) по здійсненню нотаріальних дій, спрямованих на посвідчення безспірного факту;

в) по здійсненню нотаріальних дій, спрямованих на забезпечення збереження майна і документів;

г) по здійсненню нотаріальних дій, спрямованих на надання документу виконавчої сили.

Запропонована класифікація, на наш погляд, може бути визнана найбільш вдалою тому, що має практичне і теоретичне значення. Вона сприяє, з одного боку, більш глибокому аналізу і пізнанню сутності нотаріальних дій, а з другого — удосконаленню процесуального порядку розгляду нотаріальних справ і розробці спеціальних правил їх вчинення.

До групи нотаріальних актів, спрямованих на посвідчення безспірного права, належать нотаріальні дії, пов'язані з видачею свідоцтв: про право на спадщину; про право власності на частку у спільному майні подружжя; про придбання жилих будинків з прилюдних торгів. Об'єктом охорони при здійсненні подібних актів є наявні суб'єктивні права фізичних та юридичних осіб. При здійсненні нотаріальних дій даної групи нотаріус підтверджує суб'єктивні права заінтересованих осіб, зокрема, досягається мета надання вірогідності безспірному праву: спадкування; власності на частку у спільному майні подружжя; власності на придбаний з прилюдних торгів жилий будинок. Видані на підтвердження цих безспірних прав свідоцтва надалі можуть бути визнані недійсними тільки в судовому порядку.

До нотаріальних дій, спрямованих на посвідчення і засвідчення безспірних фактів, належать:

посвідчення правочинів;

посвідчення факту, що фізична особа є живою;

посвідчення факту перебування фізичної особи у певному місці;
посвідчення тотожності фізичної особи з особою, зображеною на фотографії;

посвідчення часу пред'явлення документів;
посвідчення факту передачі заяв фізичних та юридичних осіб іншим фізичним та юридичним особам;

прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів тощо.

До цієї ж групи належать дії із засвідчення фактичних даних:

посвідчення вірності копій документів і виписок з них;
посвідчення справжності підписів на документах;
посвідчення правильності перекладу документів з однієї мови на іншу;

вчинення морських протестів.

При цьому здійснюється охорона законних інтересів, що полягає у наданні вірогідності та визнанні безспірними певних фактів.

До нотаріальних дій, спрямованих на забезпечення збереження майна і документів, належать:

вжиття заходів до охорони спадкового майна;
видача свідоцтва виконавцю заповіту;
прийняття документів на збереження;
накладення заборони відчуження жилого будинку й іншого нерухомого майна.

Для цих нотаріальних дій загальною ознакою, що їх поєднує, є те, що всі вони спрямовані на забезпечення збереження певних об'єктів.

Четверту групу складають нотаріальні дії, спрямовані на надання документу виконавчої сили:

вчинення виконавчого напису;
вчинення протестів векселів, а також пред'явлення чеків до платежу і посвідчення несплати чеків;
вчинення протестів векселів.

На прохання чекоутримувача нотаріус у випадку несплати чека робить виконавчий напис (ч. 3 ст. 93 Закону). Таким чином, видача виконавчого напису і протест векселів — це лише різні форми нотаріальних дій із надання безспірному документу виконавчої сили. Виконавчий напис нотаріуса, вексель з оцінкою нотаріуса про протест і чек з написом нотаріуса, що засвідчує несплату чека, не тільки засвідчують факт заборгованості, а й відповідно до ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження» мають силу виконавчого документа.

§ 5. Доказування в нотаріальному процесі

Нотаріальна діяльність передбачає значне коло юридичних дій, які вчиняються в рамках нотаріального провадження з приводу розгляду конкретної нотаріальної справи. Тому прийняттю нотаріусом рішення передуює встановлення кола фактів, передбачених у кожному конкретно-му випадку нормою, що підлягає застосуванню. Доказування як елемент нотаріального провадження відрізняє останнє від суто технічної процедури й характеризує нотаріальну діяльність як процесуальну.

Для встановлення наявності або відсутності певних юридичних фактів, з якими пов'язана можливість застосування відповідної норми, нотаріусу необхідно одержати докази, дослідити й оцінити їх. Відповідно до ст. 42 Закону надання доказів здійснюється заінтересованими у вчиненні нотаріальної дії особами, і тільки у визначених законом випадках (ст. 46 Закону) нотаріус має такі докази витребувати.

Доказування в нотаріальному процесі можна визначити як процесуальну діяльність суб'єктів нотаріального провадження, що спрямована на встановлення юридичних фактів, необхідних для постановлення законного та обґрунтованого нотаріального акта, і охоплює собою надання, дослідження та оцінку доказів.

Надання нотаріусу заінтересованою особою всіх необхідних для вчинення нотаріальної дії документів — найважливіша умова правильного розгляду нотаріальної справи. Оскільки нотаріус постановляє нотаріальний акт на підставі закону, заінтересовані особи особисто або за вказівкою нотаріуса мають надати всі необхідні докази. Якщо нотаріус встановить, що особою не подані всі потрібні документи і є необхідність у дослідженні додаткових відомостей, він не тільки приймає рішення про відкладення вчинення нотаріальної дії, а й зобов'язаний надати особі необхідні роз'яснення, а у виняткових випадках і витребувати такі документи, тобто посприяти заінтересованим особам у реалізації їх прав та законних інтересів. Витребування доказів має місце у випадку, коли самому заявникові досить складно (або просто неможливо) отримати певні документи.

Наступними етапами доказування є дослідження і оцінка доказів. Дослідження й оцінка доказів здійснюється нотаріусом на підставі визначення предмета доказування.

При вчиненні нотаріальних дій у переважній більшості випадків застосовуються матеріальні норми права: при посвідченні правочи-

нів — статті 202–214 ЦК; при посвідченні довіреностей — статті 244–250 ЦК тощо. При цьому слід встановлювати факти, передбачені цими нормами. Але стосовно деяких нотаріальних дій такий зв'язок із матеріальним правом не простежується (наприклад, при посвідченні справжності перекладу документів; посвідченні фактів, що фізична особа є живою або перебуває у певному місці тощо).

Отже, предметом доказування в нотаріальному процесі є сукупність юридичних фактів, установлення і перевірка яких необхідні для вчинення конкретної нотаріальної дії. Коло цих фактів окреслює як матеріальне, так і нотаріальне процесуальне законодавство.

Разом із тим відповідні пункти Інструкції, які регулюють процесуальний порядок вчинення тієї чи іншої нотаріальної дії, завжди містять як перелік фактів, що підлягають встановленню та перевірці нотаріусом, так і вказівку на засоби їх доказування. Виняток становлять нотаріальні дії, при здійсненні яких нотаріус має посвідчувати факти, в існуванні яких можна переконатися особисто внаслідок того, що вони відбуваються тепер, а не в минулому (поза межами нотаріального провадження). У таких випадках виключається необхідність дослідження доказів. Прикладами можуть бути статті 80, 81 Закону.

Визначення доказів нотаріальне законодавство не містить. Однак це не означає, що цієї категорії зовсім немає в нотаріальному процесі. Сам термін «докази» неодноразово вживається у тексті Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

Виходячи з основних положень процесуальної доктрини доказування, докази в нотаріальному процесі слід визначати як єдність фактичних даних і засобів доказування, що взаємопов'язані як зміст і процесуальна форма. Отже, передусім докази мають характеризуватися як фактичні дані, тобто відомості про факти. При цьому як докази в нотаріальному процесі можуть розглядатися відомості не про будь-які факти, а тільки про ті, які підлягають установленню в конкретній нотаріальній справі. Саме ця ознака доказів і визначає їх належність. Крім того, нотаріальні процесуальні норми передбачають, щоб обставини в конкретній нотаріальній справі встановлювалися не довільним шляхом, а саме тими засобами і в тому порядку доказування, які визначені в самому законодавстві. Доказами в нотаріальному процесі будуть фактичні дані, яким притаманні всі перелічені ознаки.

Нотаріальне законодавство вирізняє такі засоби доказування в нотаріальному процесі: письмові докази, які використовуються практично в усіх нотаріальних справах; висновки експертів; показання свідків.

Необхідність надання письмових доказів для вчинення нотаріальної дії закріплено в Інструкції (наприклад, вимоги пп. 61, 68, 138, 212 тощо). Це практично єдиний засіб доказування, який застосовується при вчиненні майже кожної нотаріальної дії.

Використання інших засобів доказування в нотаріальному процесі має певну специфіку і здійснюється у випадках, передбачених законом. Так, відповідно до ч. 2 ст. 51 Закону документ, справжність якого викликає сумнів у нотаріуса, може бути ним затримано і направлено на експертизу. З аналізу наведеної статті випливає та суттєва обставина, що висновок експерта підтверджує тільки справжність певного документа — письмового доказу, а не існування юридичного факту.

Нотаріальне законодавство передбачає два види нотаріальних дій за участю свідків — посвідчення заповітів (п. 158 Інструкції) і вчинення морських протестів (ст. 95 Закону). При цьому тільки другий випадок можна розглядати як приклад використання особливого засобу доказування — показань свідків, які б містили певну інформацію у справі. У випадку ж посвідчення заповіту свідки не дають показань, не передають нотаріусу жодної доказової інформації, необхідної для нотаріального провадження, а практично відіграють роль своєрідних понять.

З огляду на предмет доказування нотаріус вирішує питання щодо належності, допустимості, достатності й достовірності доказів. Належність доказів — це правило, яке ґрунтується на такій ознаці доказів, як їх здатність підтверджувати певні факти, необхідні для вчинення нотаріальної дії. При цьому нотаріус виходить, як вже зазначалося, з предмета доказування та доказів, визначених нотаріальним законодавством.

Допустимість засобів доказування — це відповідність їх процесуальної форми вимогам Закону. Практично дотримання цього правила в нотаріальному процесі зводиться до такого. По-перше, не можна підтверджувати факти, які мають значення для можливості здійснення нотаріальної дії, жодними іншими засобами доказування, окрім передбачених законом. По-друге, для кожного конкретного факту Закон установлює відповідні засоби доказування. Заінтересована особа має подати один із визначених у законодавстві документів — доказ, який є в її розпорядженні на підтвердження цього факту (наприклад, п. 62 Інструкції). По-третє, до документів, які подаються для виконання нотаріальних дій, установлюються певні вимоги, що забезпечують законність та обґрунтованість нотаріальних дій (вимоги ст. 47 Закону).

Достатність доказів оцінюється нотаріусом з урахуванням їх належності та допустимості. Для вчинення нотаріальної дії заінтересована особа має подати докази на підтвердження всіх фактів, установлення яких для даної справи є необхідним за Законом. Нотаріус не вправі вчинити нотаріальну дію й постановити нотаріальний акт, якщо відсутній будь-який із зазначених Законом доказів, оскільки такий нотаріальний акт буде необґрунтованим. Разом із тим слід особливо наголосити на тому, що нотаріус не має права вимагати від заінтересованої особи документів чи відомостей, які не мають відношення до вчинюваної нотаріальної дії.

Визначення достовірності доказів у нотаріальному процесі зводиться до перевірки справжності письмових документів. З точки зору теорії доказів здебільшого це офіційні документи, тобто письмові матеріали, що виходять від державних установ, посадових осіб і складені в порядку здійснення посадових обов'язків. До них належить велика група документів, яку можна поділити на певні підгрупи. Це документи, що виходять від: органів влади та місцевого самоврядування; посадових осіб органів державного управління; судових органів; посадових осіб державних установ, підприємств і організацій тощо.

Дати оцінку такому письмовому доказу означає проаналізувати всі його якості з токи зору справжності відомостей, що в ньому містяться.

Якщо ж справжність поданого документа викликає у нотаріуса сумнів, він вправі затримати цей документ і направити його на експертизу (ч. 2 ст. 51 Закону). Відповідно до п. 30 Інструкції у таких випадках нотаріус виносить постанову.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Визначте поняття нотаріального процесу та його характерні ознаки.
2. Дайте класифікацію суб'єктів нотаріального процесу.
3. Які є стадії нотаріального процесу?
4. Визначте зміст стадії порушення нотаріальної справи.
5. Визначте зміст стадії підготовки до вчинення нотаріальної дії.
6. Визначте зміст стадії розгляду нотаріальної справи по суті.
7. Які види нотаріальних проваджень існують у нотаріальному процесі?
8. Що є предметом нотаріальної діяльності у цих видах нотаріальних проваджень?

Розділ VII

Принципи нотаріального процесу

---

§ 1. Поняття та система принципів нотаріального процесу

Нотаріальний процес характеризується низкою принципів, які забезпечують виконання завдань нотаріату. Принципи нотаріального процесу — це найбільш загальні правові вимоги до вчинення нотаріальної діяльності, що відображають характер нотаріального провадження. Вони знаходять своє закріплення в нормах права.

Принципи нотаріального процесу можна класифікувати за різними підставами. Наприклад, за сферою поширення вони поділяються на загальноправові (характерні для всіх галузей права); міжгалузеві (спільні з цивільним процесом); галузеві (властиві тільки нотаріальній діяльності). За функціональною ознакою можна виділити принципи організації нотаріату і принципи вчинення нотаріальної діяльності.

Найбільш доцільною видається класифікація принципів нотаріального процесу за джерелом їх закріплення в спеціальному законодавстві про нотаріат. З урахуванням цього критерію до принципів нотаріального процесу належать принципи:

- законності;
- обґрунтованості нотаріальних актів;
- диспозитивності;
- безпосередності;
- державної мови нотаріального провадження;
- сприяння громадянам і організаціям у реалізації їхніх прав;
- таємниці вчинення нотаріальних дій.

§ 2. Зміст принципів нотаріального процесу

Принцип законності. У загальному розумінні зміст принципу законності в нотаріальній діяльності полягає в тому, що вчинення нотаріальних дій, віднесених до компетенції нотаріальних органів, може здійснюватися тільки з дотриманням вимог діючого законодавства України.

Принцип законності при здійсненні нотаріальних дій необхідно розглядати у двох аспектах. По-перше, усі дії нотаріуса та інших посадових осіб повинні підкорятися відповідним законодавчим актам. По-друге, у рамках нотаріального процесу дотримуватися законів повинні й інші суб'єкти — громадяни та юридичні особи, що звертаються за вчиненням нотаріальних дій.

Проявом розглянутого принципу стосовно діяльності нотаріальних органів є постанова законного нотаріального акта, законність якого завжди пов'язується при цьому з дотриманням матеріальних і процесуальних норм.

Матеріально-правовий прояв принципу законності полягає в тому, що нотаріус вчиняє нотаріальні дії, керуючись правовими нормами, які регулюють певні правовідносини. Так, при вирішенні питання про видачу свідоцтва про право на спадщину застосовуються відповідні норми ЦК; при посвідченні шлюбного контракту та видачі свідоцтва про право власності подружжя застосовуються норми Сімейного кодексу.

Процесуально-правовий прояв цього принципу полягає в тому, що порядок вчинення будь-якої нотаріальної дії суворо врегульований законодавством.

Урегулювання законом порядку вчинення діяльності має дуже велике значення: будь-який державний чи приватний нотаріус вчиняє нотаріальні дії за тими самими правилами. Отже, дотримання вимог нотаріальних процесуальних норм поряд із нормами матеріальними — обов'язкова умова постанови законного нотаріального акта. Так, у відповідності до ст. 2 Закону правовою основою діяльності нотаріату є Конституція України, сам Закон, інші законодавчі акти України. Стаття 7 Закону вказує, що нотаріуси та прирівняні до них особи у своїй діяльності керуються законами України, постановами Верховної Ради України, указами і розпорядженнями Президента України, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, наказами Міністра юстиції України, а на території Автономної Республіки Крим, крім того, і законодавством Автономної Республіки Крим, нормативними актами обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій.

Нотаріуси в установленому порядку в межах своєї компетенції вирішують питання, що впливають із норм міжнародного права, а також укладених Україною міжнародних угод.

У рамках принципу законності варто звернути увагу і на незалежність нотаріуса. Чинне законодавство не містить норми, яка закріплює

вала б положення про те, що нотаріус є незалежним при здійсненні нотаріальних дій. Разом із тим очевидно, що при здійсненні нотаріальних дій нотаріус керується тільки законом і ніякі вказівки для нього не є обов'язковими, якщо вони стосуються змісту нотаріальної дії і не відповідають законодавству. Питання про правомірність вчинення нотаріальної дії чи про відмову в її вчиненні вирішує сам нотаріус, тому що він підкоряється тільки закону. Зацікавлені особи можуть оскаржити його дії в суд, рішення якого після набуття законної сили є обов'язковим як для нотаріуса, так і для осіб, що беруть участь у справі. Ніякі інші особи й органи, крім суду, що розглянув скаргу на дії нотаріуса, не можуть давати вказівок щодо дій, вчинених нотаріусом. Тому незалежність нотаріуса тісно пов'язана з принципом законності.

Принцип обґрунтованості нотаріальних актів. Цей принцип вимагає, щоб вчинені нотаріальні дії ґрунтувалися на дійсних обставинах, підтверджених необхідними відомостями і документами. Точно розмежувати поняття «відомості» і «документи» важко. Очевидно, до категорії документів можна віднести акти державних органів, що фіксують обставини, які мають юридичне значення, чи правові відносини: рішення суду про наявність родинних відносин, свідоцтва органів РАЦСу про народження, реєстрацію шлюбу, розлучення, смерть, довідки про належність житлового будинку певній особі тощо. Відповідно відомості складає будь-яка інша інформація, наприклад повідомлення кредитної установи про відсутність внеску на ім'я спадкодавця. Однак для використання в нотаріальному процесі ця інформація все одно повинна бути викладена в письмовій формі та відповідати певним вимогам, передбаченим законодавством. Тому можна зробити висновок, що принципової різниці між документами і відомостями в нотаріальному провадженні не існує і вони повинні бути об'єднані терміном «документи».

Подані матеріали нотаріус оцінює з точки зору їх належності, допустимості та вірогідності. Він перевіряє, чи документ виданий правомочним органом, чи підписаний відповідними посадовими особами, чи дотримана встановлена форма документа, чи зберіг він силу й інші обставини.

Подання зацікавленою особою нотаріусу всіх необхідних документів для вчинення нотаріальної дії — найважливіша умова правильного вирішення нотаріальної справи, одна з гарантій недопущення помилок з боку нотаріуса. Перелік необхідних документів, як правило, визна-

чений у законодавстві. При цьому нотаріус чи інша посадова особа, що вчиняє нотаріальну дію, не має права вимагати від заінтересованих осіб документів, які не стосуються суті вчинюваної нотаріальної дії, крім передбачених законодавством.

Стаття 46 Закону надає нотаріусу чи іншій посадовій особі право витребувати від підприємств, установ і організацій документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій. Відповідні документи мають бути подані протягом строку, визначеного нотаріусом. Цей термін не може перевищувати одного місяця.

Іноді вважається, що, якщо для вчинення нотаріальної дії недостатньо даних, наданих заінтересованими особами, нотаріус має сам збирати необхідні документи. Це твердження не можна визнати правильним, оскільки ст. 42 Закону точно вказує, що нотаріальні дії вчинюються після їх оплати в день подачі всіх необхідних документів, тобто дії щодо надання документів є обов'язком заінтересованої особи.

Не виникає необхідності у витребуванні матеріалів, якщо вони знаходяться в розпорядженні особи, що звернулася до нотаріуса, чи без ускладнень можуть бути нею отримані у відповідних установах (копії судових рішень, довідки з місця проживання чи роботи і т. д.). У таких випадках нотаріус лише роз'ясняє заявнику, які саме документи необхідні для вчинення конкретної нотаріальної дії (наприклад, стягнення заборгованості на підставі виконавчого напису). Якщо ж потім необхідні документи не будуть представлені, нотаріальна дія не вчиняється.

Проте існують випадки, коли самому заявнику дуже важко чи просто неможливо одержати деякі документи. Це може мати місце за підставами суб'єктивного характеру: старість, інвалідність, хворобливий стан, неправомірна відмова будь-якої посадової особи видати такі довідки, тривала затримка з їх одержанням і т. ін. Іноді певні документи, відповідно до чинного законодавства, видаються тільки обмеженій кількості заінтересованих суб'єктів або взагалі не видаються без запиту компетентних органів (свідоцтва органів РАЦСу, медичні довідки, інформація про внески й ін.). У таких випадках нотаріус повинен реалізувати свої повноваження по витребуванню матеріалів нотаріальної справи.

Принцип обґрунтованості закріплений у ст. 42, ч. 2 ст. 54, ст. 55 і ряді інших статей Закону, що зобов'язують нотаріуса перевіряти наявність певних фактів для вчинення тієї чи іншої нотаріальної дії.

Принцип диспозитивності. Закон передбачає необхідність особистої ініціативи заінтересованої особи в охороні її прав та інтересів. Тому принцип диспозитивності в нотаріальному процесі полягає в тому, що нотаріальне провадження може виникнути, як правило, тільки за ініціативою заінтересованих осіб, а не нотаріальних органів. Нотаріальний орган вчиняє нотаріальні дії за наявності письмової чи усної заяви такої особи. Так, подача заяви як засобу порушення нотаріального процесу передбачена статтями 57, 67, 70 Закону. А статті 80–82 вказують, що посвідчення фактів перебування громадянина в живих, перебування громадянина у визначеному місці, тотожності громадянина з особою, зображеною на фотографії, здійснюється на прохання громадянина.

За загальним правилом нотаріальний орган дій за власною ініціативою не вчиняє.

Винятки становлять випадки, передбачені законом, коли нотаріальні дії можуть відбуватися за ініціативою нотаріусів чи інших осіб. Наприклад, відповідно до ст. 60 Закону нотаріуси за місцем відкриття спадщини за повідомленням підприємств, установ, організацій, громадян або за своєю ініціативою вживають заходів щодо охорони спадкового майна, якщо це необхідно в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів, кредиторів чи держави. Однак заходи охорони майна померлого не вживаються, якщо спадкоємці померлого проживали разом із ним або якщо спадкоємці є, але ніхто з них не заявляє про необхідність вжиття таких заходів.

Ще один виняток із розглянутого принципу передбачено ст. 73 Закону. Мова йде про накладення заборони відчуження нерухомого майна. Це нотаріальна дія, що забезпечує законність правочинів (договору позики, довічного утримання, застави житлового будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна).

Принцип безпосередності. Даний принцип полягає в такому:

а) при здійсненні нотаріальної дії повинні безпосередньо бути досліджені певні документи (ст. 42 Закону) і встановлені особи учасників цивільних відносин, що звернулися за вчиненням нотаріальної дії (ст. 43 Закону);

б) нотаріально посвідчувані правочини, а також заяви й інші документи мають бути підписані в присутності нотаріуса або іншої посадової особи, яка вчиняє нотаріальну дію; якщо ж правочин, заява або інший документ підписаний за відсутності цих посадових осіб, фізична особа має особисто підтвердити, що документ підписаний нею.

Якщо фізична особа внаслідок фізичних вад, хвороби чи з інших поважних причин не може власноручно підписати правочин, заяву чи інший документ, то з її доручення в її присутності й у присутності нотаріуса чи посадової особи, що вчиняє нотаріальні дії, зазначені документи може підписати інша фізична особа. Про причини, внаслідок яких заінтересована особа не мала змоги підписати документ, вказується у посвідчувальному написі. Правочин не може підписувати особа, на користь якої чи за участі якої він засвідчується.

Окремим проявом принципу безпосередності при здійсненні такої нотаріальної дії, як посвідчення заповіту, є правило, згідно з яким заповіт має бути особисто подано заінтересованою особою нотаріусу для посвідчення. Посвідчення заповіту через представника не допускається (ст. 56 Закону).

Принцип державної мови. У відповідності до ст. 15 Закону і ст. 20 Закону «Про мови в Українській РСР» нотаріальне діловодство ведеться українською мовою. Якщо особа, що звернулася за вчиненням нотаріальної дії, не знає мови, якою ведеться діловодство, тексти оформлюваних документів мають бути переведені їй нотаріусом чи перекладачем. Для оформлення нотаріального документа з одночасним його перекладом затверджені спеціальні посвідчувальні написи (форма 54, 57)¹, в яких посвідчується правильність усного перекладу тексту договору (якщо нотаріус перекладав сам) чи вказується, що усний переклад тексту договору зроблений перекладачем, дійсність підпису якого засвідчується. Особа, що не володіє українською мовою, має право в нотаріальному процесі користуватися послугами перекладача і ставити свій підпис тією мовою, якою вона володіє.

Принцип сприяння фізичним і юридичним особам у реалізації їх прав і інтересів. Відповідно до ч. 2 ст. 5 Закону нотаріус зобов'язаний сприяти фізичним та юридичним особам у здійсненні їх прав і захисті законних інтересів, роз'яснити права й обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних дій, з тим щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду.

Аналіз статей діючого Закону дозволяє зробити висновок, що розглянутий принцип реалізується в таких повноваженнях нотаріуса, як з'ясування відповідності волевиявлення особи її діям і намірам (ч. 2 ст. 54 Закону) і надання допомоги у виборі оптимального варіанта

¹ Див. Правила ведення нотаріального діловодства, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 31 грудня 2008 р. № 2368/5.

правочину, що, у свою чергу, полягає в: роз'ясненні прав і обов'язків, відповідних законів і підзаконних актів; попередженні про наслідки вчинених нотаріальних дій (ст. 5 Закону); складанні проектів правочинів і заяв, виготовленні копій документів і виписок з них (ст. 4 Закону); витребуванні необхідних документів-доказів (ст. 46 Закону).

Принцип таємниці вчинення нотаріальних дій. На відміну від судів, що розглядають і вирішують справи відкрито і гласно, нотаріуси й посадові особи, що вчиняють нотаріальні дії, повинні зберігати таємницю вчинення цих дій (ч. 2 ст. 5, ст. 8 Закону).

Нотаріальна таємниця — це сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, у тому числі про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права й обов'язки тощо.

Вимога таємниці нотаріальних дій означає насамперед те, що їх слід вчиняти тільки в присутності безпосередньо заінтересованої особи (чи осіб) і лише в разі потреби в присутності тих, хто надає їм допомогу (представників, перекладача, фізичних осіб, що підписують документи за хворих чи неписьменних, і т. д.). При цьому особа, що підписується за іншу особу, спеціально не повідомляється про зміст документа. Ніхто зі сторонніх не повинний спостерігати за ходом нотаріальної процедури. Ці умови нотаріус зобов'язаний виконати незалежно від того, вчиняє він нотаріальні дії в приміщенні контори чи поза ним. Відповідно учасники нотаріального провадження можуть наполягати на створенні обстановки, що виключає розголошення даних, які вони мають намір тримати в секреті.

Довідки про вчинені нотаріальні дії та копії документів, що зберігаються у нотаріуса, видаються нотаріусом виключно фізичним та юридичним особам, за дорученням яких або щодо яких відбувалися нотаріальні дії. У разі смерті особи чи визнання її померлою такі довідки видаються спадкоємцям померлого. У разі визнання особи безвісно відсутньою опікун, призначений для охорони майна безвісно відсутнього, має право отримувати довідки про вчинені нотаріальні дії, якщо це необхідно для збереження майна, над яким установлено опіку.

Довідки про вчинені нотаріальні дії та інші документи надаються нотаріусом протягом десяти робочих днів на обґрунтовану письмову вимогу суду, прокуратури, органів дізнання і досудового слідства у зв'язку з кримінальними, цивільними, господарськими чи адміністративними справами, справами про адміністративні правопорушен-

ня, що знаходяться в провадженні цих органів, з обов'язковим зазначенням номера справи та прикладенням гербової печатки відповідного органу. Зазначені вимоги мають бути належним чином оформлені: слідчий орган виносить постанову, суд (чи суддя) — відповідну ухвалу. Матеріали ці підлягають збереженню у справах нотаріальної контори чи приватного нотаріуса. До офіційного порушення справи запити в нотаріальні органи не допускаються.

Довідки про суму нотаріально посвідчених договорів, які необхідні виключно для встановлення додержання законодавства з питань оподаткування, надаються нотаріусом протягом 10 робочих днів на обґрунтовану письмову вимогу органів державної податкової служби.

Вимогу таємниці необхідно також враховувати при виконанні запитів компетентних інстанцій: документація повинна передаватися шляхами і способами, що виключають ознайомлення з нею сторонніх осіб.

Принцип таємниці поширюється не тільки на довідки і документи, а також на усні і письмові пояснення осіб, ознайомих зі змістом нотаріальних дій. Такі пояснення можуть бути дані тільки органам суду, прокуратури, слідства (наприклад, у формі показань нотаріуса як свідка у справі). При цьому нотаріус не має права давати свідчення як свідок щодо відомостей, які становлять нотаріальну таємницю, крім випадків, коли цього вимагають особи, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії.

На вимогу Міністерства юстиції України, Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі з метою регулювання організації нотаріальної діяльності нотаріуси видають підписані ними копії документів та витяги з них, а також пояснення нотаріусів у строк, установлений цими органами.

Вимога збереження таємниці поширюється не тільки на зміст нотаріальної дії, а й на факт звернення з проханням про її вчинення.

Особливий режим установлений для заповітів. За законом громадянин може в будь-який час змінити чи скасувати складений ним заповіт. Заповіт тягне за собою юридичні наслідки лише після смерті заповідача. Тому до його смерті жодних довідок про заповіти нотаріальні органи видавати не мають права. Названих у заповіті спадкоємців не можна вважати особами, відносно яких вчиняються нотаріальні дії, а тому вони не вправі одержувати відповідну інформацію. Дане право вони набувають з моменту відкриття спадщини.

Обов'язок дотримання таємниці нотаріальних дій поширюється також на осіб, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням службових обов'язків. Маються на увазі як особи, що перебувають з нотаріусом у трудових правовідносинах, так і посадові особи органів, що керують діяльністю нотаріату, яким (наприклад, при перевірках, ревізіях) стануть відомі конкретні факти нотаріального провадження. Від цього обов'язку вони не звільняються з переходом на іншу роботу чи виходом на пенсію.

Зберігати таємницю вчинення нотаріальних дій, зрозуміло, не зобов'язані самі заінтересовані особи. Вони можуть повідомляти кому завгодно про складені заповіти, договори, доручення і т. д.

Особи, винні в порушенні таємниці вчинених нотаріальних дій, несуть відповідальність у порядку, встановленому законодавством України. У даному випадку підлягають застосуванню санкції, що містяться в трудовому праві, у тому числі звільнення з посади (для державних нотаріусів). Якщо розголошення таємниці вчинення нотаріальних дій завдало матеріальної шкоди, то вона підлягає відшкодуванню на підставі відповідних статей Закону і ЦК. Якщо ж такі дії спричинили наслідки, що є складом злочину, то проти винного можливо порушення кримінальної справи.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Якою є система принципів нотаріального процесу?
2. Які принципи є міжгалузевими для судової та нотаріальної діяльності?
3. Визначте зміст принципу законності.
4. Визначте зміст принципу обґрунтованості нотаріальних актів.
5. Визначте зміст принципу таємниці вчинення нотаріальних дій.
6. Визначте зміст принципу диспозитивності в нотаріальному процесі.
7. Визначте зміст принципу безпосередності в нотаріальному процесі.
8. Визначте зміст принципу державної мови нотаріального провадження.
9. Визначте зміст принципу сприяння фізичним та юридичним особам у реалізації їх прав та інтересів.

Розділ VIII

Загальні правила вчинення нотаріальних дій

---

§ 1. Місце та час вчинення нотаріальних дій

Відповідно до ст. 41 Закону нотаріальні дії можуть вчинюватись будь-яким нотаріусом або посадовою особою органів місцевого самоврядування на всій території України. Однак деякі з них можуть бути здійснені тільки визначеним нотаріусом, вчинення їх іншими нотаріусами заздалегідь ставить під сумнів законність нотаріальної дії і, отже, ті наслідки, які воно тягне за собою. Коло таких дій досить чітко окреслене законодавством.

Так, посвідчення правочинів про відчуження, іпотеки жилого будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна, а також правочинів щодо відчуження, застави транспортних засобів, що підлягають державній реєстрації, здійснюється нотаріусом за місцезнаходженням (місцем реєстрації) зазначеного майна або за місцезнаходженням (місцем реєстрації) однієї із сторін відповідного правочину (ст. 55 Закону).

Заходи щодо охорони спадкового майна вживаються нотаріусом за місцем відкриття спадщини (ст. 60 Закону). Про припинення охорони спадкового майна нотаріус за місцем відкриття спадщини попередньо повідомляє спадкоємців, а в разі переходу майна за правом спадкоємства до держави — відповідні фінансові органи (ст. 65 Закону).

Свідоцтво про право на спадщину на майно, що переходить за правом спадкоємства до спадкоємців або держави, видається нотаріусом за місцем відкриття спадщини (ст. 66 Закону).

Свідоцтво про право власності на жилий будинок, квартиру, дачу, садовий будинок, гараж, земельну ділянку та інше нерухоме майно видається нотаріусом за місцем його знаходження (ст. 70 Закону).

Свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з них видається державним нотаріусом за місцем відкриття спадщини (ст. 71 Закону).

Свідоцтво про придбання жилого будинку з прилюдних торгів видається нотаріусом за місцезнаходженням будинку (ст. 72 Закону).

Заборона відчуження жилого будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, іншого нерухомого майна накладається за місцезнаходженням цього майна (ст. 73 Закону).

Прийняття нотаріусом у депозит грошових сум та цінних паперів провадиться за місцем виконання зобов'язань (ст. 85 Закону).

Прийняття чеків для пред'явлення до платежу та посвідчення несплати чеків провадиться нотаріусом за місцем знаходження платника (ст. 93 Закону).

У ряді випадків місце вчинення нотаріальної дії визначається міжнародними правочинами України (ст. 103 Закону).

Якщо певна нотаріальна дія з огляду на правила про місце вчинення нотаріальних дій не може бути вчинена даним нотаріусом, останній відмовляє в її вчиненні на підставі ч. 2 ст. 49 Закону та роз'яснює при цьому, куди необхідно звернутися.

Відповідно до ч. 2 ст. 41 Закону нотаріальні дії вчиняються:

- у приміщенні державної контори;
- у державному нотаріальному архіві;
- у приміщенні, яке є робочим місцем приватного нотаріуса;
- у приміщенні органу місцевого самоврядування.

В окремих випадках, коли заінтересована особа не може з'явитися в зазначене приміщення, а також якщо цього вимагають особливості посвідчуваного правочину, нотаріальні дії можуть бути вчинені поза межами зазначених приміщень. Тут задовольняються перш за все інтереси фізичних осіб, які не можуть унаслідок хвороби, інвалідності або з інших поважних причин прибути до державної нотаріальної контори, до приватного нотаріуса або до виконкому. Закон не встановлює докладного переліку цих причин. Практично дана норма застосовується доволі широко при вчиненні таких нотаріальних дій, як посвідчення заповітів, довіреностей, засвідчення вірності підписів та ін. Державне мито при цьому стягується у розмірі встановлених ставок за відповідні дії. Крім того, сплачуються фактичні витрати, пов'язані з виїздом для вчинення нотаріальної дії.

Якщо нотаріальна дія вчиняється поза межами приміщення державної нотаріальної контори або поза приміщенням, що є робочим місцем приватного нотаріуса, у посвідчувальному написі та в реєстрі нотаріальних дій обов'язково записується місце вчинення нотаріальної

дії (удома, у лікарні, на підприємстві, в установі, організації тощо) із зазначенням адреси, а також причин, з яких нотаріальна дія була вчинена поза зазначеними приміщеннями.

Що стосується правил про час вчинення нотаріальних дій, то ст. 42 Закону закріплює, що нотаріальні дії вчиняються після їх оплати у день подачі всіх необхідних документів. Ця стаття є однією з важливіших гарантій, спрямованих на своєчасне вчинення нотаріальних дій і на охорону прав фізичних і юридичних осіб, що звертаються до нотаріуса.

Якщо нотаріус встановлює, що не всі документи представлені або не сплачено державне мито, він пропонує заінтересованій особі надати відсутні документи або сплатити мито. До усунення вказаних недоліків нотаріальна дія не вчиняється.

Для вчинення певних нотаріальних дій законодавством передбачено спеціальні строки, яких мають дотримуватися як особи, що звертаються за вчиненням нотаріальних дій, так і посадові особи, що їх вчиняють. Наприклад, свідоцтво про право на спадщину видається по закінченні шести місяців з дня відкриття спадщини.

У деяких випадках вчинення нотаріальної дії може бути відкладено або зупинено.

Відкладення означає перенесення вчинення нотаріальної дії на більш пізній строк (ч. 2 ст. 42 Закону). Як правило, цей строк не може перевищувати одного місяця. Більш короткий строк — не більше десяти днів — встановлюється у випадках, коли є заява заінтересованої особи, що свідчить про бажання останньої звернутися до суду для оспорування права або факту, про посвідчення яких просить інша заінтересована особа. Протягом цього строку заінтересована особа має реалізувати своє право на звернення до суду, бо тривала невизначеність у відносинах може суттєво зачіпати права інших осіб.

Окрім підстав, зазначених у ст. 42 Закону, Інструкція у п. 39 передбачає додаткові підстави для відкладення. Так, якщо у нотаріуса або посадової особи, яка вчиняє нотаріальні дії, є підстави припускати, що будь-хто з учасників правочину страждає на хронічний, стійкий психічний розлад, що істотно впливає на здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними, а відомостей про визнання такої особи недієздатною чи обмежено дієздатною немає, нотаріус відкладає посвідчення правочину і з'ясовує, чи не було постановлене судом рішення про визнання фізичної особи недієздатною.

Аналогічним чином слід вчинити і в тому разі, якщо виникає припущення, що учасник правочину внаслідок зловживання спиртними напоями або наркотичними речовинами ставить свою сім'ю у скрутне матеріальне становище, у зв'язку з чим необхідно з'ясувати, чи не постановлялося судом рішення про визнання його обмежено дієздатним. Якщо такого рішення нема, нотаріус у необхідних випадках повідомляє про своє припущення осіб, які можуть звернутися до суду із заявою про визнання фізичної особи недієздатною або обмежено дієздатною.

Згідно з ч. 5 ст. 42 Закону у випадку отримання від суду повідомлення про надходження заяви заінтересованої особи, що оспорує право чи факт, про посвідчення яких просить інша заінтересована особа, вчинення нотаріальної дії зупиняється до вирішення справи судом. Зупинення означає, що вчинення нотаріальної дії припиняється у зв'язку з виникненням обставин, які перешкоджають виконанню нотаріальних функцій, до усунення цих обставин. Дане положення засноване на тому, що нотаріат є органом, який посвідчує правочини, що з жодного боку не викликають сумнівів. Будь-який сумнів, який при цьому може виникнути, має бути усунений. Якщо в судовому органі є справа позовного або окремого провадження, від якої залежить визнання певного права чи факту, то нотаріус не має права вчинити нотаріальну дію, доки справу не буде розглянуто та рішення не набере чинності.

§ 2. Оплата вчинюваних нотаріальних дій

Оплата вчинюваних нотаріальних дій регулюється ст. 19 та ст. 31 Закону, відповідно до яких витрати у нотаріальному процесі складають:

державне мито, що стягується за вчинення нотаріальних дій нотаріальними конторами і органами місцевого самоврядування, а також за видачу дублікатів нотаріально посвідчених документів (ст. 19 Закону; Декрет Кабінету Міністрів України «Про державне мито» від 21 січня 1993 р.¹ (далі — Декрет));

плата за надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, не пов'язаних з вчиненими нотаріальними діями, а також технічного характеру, встановлена управліннями юстиції Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій (ст. 19 Закону);

¹ Вестник Верхов. Рады Украины. – 1993. – № 26. – Ст. 281.

оплата вчинених приватними нотаріусами нотаріальних дій у відповідності до ст. 31 Закону, стягнута за домовленістю між нотаріусом і фізичною чи юридичною особою, що звернулася за здійсненням нотаріальних дій. Однак п. 1 Указу Президента України «Про упорядкування стягування плати за здійснення нотаріальних дій» від 10 липня 1998 р.¹ установлює, що її розмір не може бути меншим від розміру ставок державного мита, стягнутого державними нотаріусами за аналогічні нотаріальні дії;

оплата додаткових послуг правового характеру, наданих приватними нотаріусами, стягнута за домовленістю (ст. 31 Закону);

оплата фактичних витрат, пов'язаних з виїздом державного нотаріуса (посадової особи виконкому) за межі нотаріальної контори (виконкому) для здійснення нотаріальних дій (п. 4 ст. 3 Декрету), та інші витрати (пп. 152, 190, 276 Інструкції).

За складання нотаріусом свідоцтв про підтвердження права на спадщину, права власності, посвідчення фактів про те, що фізична особа є живою, про перебування її у визначеному місці, тотожність фізичної особи з особою, зображеною на фотографії, про прийняття на збереження документів, а також видачу дублікатів документів додаткова плата не стягується.

Державне мито в нотаріальному процесі — це грошова сума, що стягується відповідно до закону в державний бюджет із зацікавлених осіб за вчинення в їх інтересах певних дій. Його розмір обчислюється відповідно до Декрету (пп. 3 і 4 ст. 3).

За способом обчислення державне мито поділяється на просте, пропорційне і змішане.

Просте державне мито визначається у твердих ставках у вигляді певної частини не оподаткованого податком мінімуму доходів громадян і стягується в більшості випадків. Наприклад, за посвідчення заповітів стягується державне мито у розмірі 0,05 не оподаткованого податком мінімуму доходів фізичних осіб; за посвідчення вірності копій документів і виписок з них (за сторінку) — 0,01 не оподаткованого податком мінімуму доходів громадян.

Пропорційний державний збір обчислюється у певних відсотках: від вартості майна, що викупується, чи предмета застави — при посвідченні договорів купівлі-продажу майна державних підприємств, а також при посвідченні договору застави;

¹ Уряд. кур'єр. — 1998. — 16 лип. — С. 3.

від грошової оцінки земельної ділянки — при посвідченні договору оренди (суборенди) земельної ділянки.

Змішане державне мито обчислюється у відсотках від певної суми, але з обмеженням нижньої межі. Наприклад, за здійснення виконавчих написів стягується державне мито у розмірі 1 % стягнутої суми, але не менш 3 і не більше 100 не оподатковуваного податком мінімуму доходів громадян.

Чинне законодавство передбачає, що ряд осіб має пільги зі сплати державного мита. Так, ст. 4 Декрету встановлює, що від сплати державного мита звільняються:

– фізичні особи — за видачу або посвідчення вірності копій документів, необхідних для призначення й одержання державної допомоги і пенсій, а також по справах опіки й усиновлення (удочеріння);

– фізичні особи — за посвідчення їх заповітів і договорів дарування майна на користь держави, а також на користь державних підприємств, установ і організацій;

– фінансові органи і державні податкові інспекції — за видачу їм свідоцтв і дублікатів свідоцтв про право держави на спадщину і документів, необхідних для одержання цих свідоцтв, за здійснення державними нотаріальними конторами виконавчих написів про стягнення податків, платежів, зборів і недоїмок;

– фізичні особи — за видачу їм свідоцтв про право на спадщину:

а) на майно осіб, що загинули при захисті СРСР і України, у зв'язку з виконанням інших державних або суспільних обов'язків чи з виконанням боргу громадянина по порятунку життя людей, охороні суспільного порядку і боротьбі зі злочинністю, охороні власності громадян або колективної чи державної власності, а також осіб, що загинули чи умерли внаслідок захворювання, пов'язаного з Чорнобильською катастрофою;

б) на майно осіб, реабілітованих у встановленому порядку;

в) на житловий будинок, пай у житлово-будівельному кооперативі, квартиру, що належала спадкодавцю на праві приватної власності, якщо вони проживали в цьому будинку, квартирі протягом шести місяців із дня смерті спадкодавця;

г) на житлові будинки в сільській місцевості за умови, що ці громадяни будуть постійно проживати в цих будинках і працювати в сільській місцевості;

д) на внески в установах Ощадбанку й інших кредитних установах, на страхові суми по договорах особистого і майнового страхування,

облігації державних позик і інші цінні папери, суми заробітної плати, авторське право, суми авторського гонорару і винагород за відкриття, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, топографії інтегральних мікросхем, сорти рослин та раціоналізаторські пропозиції;

е) на майно осіб селянського (фермерського) господарства, якщо вони є членами цього господарства;

– неповнолітні фізичні особи — за видачу їм свідоцтв про право на спадщину;

– фізичні особи, віднесені до категорій 1 і 2 потерпілих унаслідок Чорнобильської катастрофи;

– фізичні особи, віднесені до категорії 3 потерпілих унаслідок Чорнобильської катастрофи, що постійно проживають до відселення чи самостійного переселення або постійно працюючи на території зон відчуження, безумовного (обов'язкового) і гарантованого добровільного відселення, за умови, що вони за станом на 1 січня 1993 р. прожили чи відроби́ли в зоні безумовного (обов'язкового) відселення не менш двох років, а в зоні гарантованого добровільного відселення — не менш трьох років;

– фізичні особи, віднесені до категорії 4 потерпілих унаслідок Чорнобильської катастрофи, постійно працюючі і проживаючі чи постійно проживаючі на території зони посиленого радіоекологічного контролю, за умови, що за станом на 1 січня 1993 р. вони прожили чи відроби́ли в цій зоні не менш чотирьох років;

– інваліди Великої Вітчизняної війни і сім'ї воїнів (партизан), що загинули або пропали без звістки, і прирівняні до них у встановленому порядку особи;

– інваліди I і II груп;

– місцеві державні адміністрації, виконкоми місцевих рад народних депутатів, підприємства, установи, організації, колективні сільськогосподарські підприємства, що придбавають житлові будинки з надвірними будівлями (крім м. Києва і курортних місцевостей), квартири для громадян, що виявили бажання виїхати з території, що піддалася радіоактивному забрудненню в результаті Чорнобильської катастрофи, а також громадяни, що виявили бажання виїхати з території, що піддалася радіоактивному забрудненню в результаті Чорнобильської катастрофи, і власники цих будинків і квартир;

– Національний банк України і його установи, за винятком госпрозрахункових;

– Пенсійний фонд України, його підприємства, установи й організації; Фонд України соціального захисту інвалідів і його відділення.

Крім того, місцеві ради народних депутатів мають право встановлювати додаткові пільги для окремих платників по сплаті державного мита, що зараховується до місцевого бюджету, а Міністерство фінансів України — по державному миту, що зараховується до Державного бюджету України (ст. 5 Декрету).

Відповідно до п. 11 Примірного положення про порядок надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, що не пов'язані з вчиненими нотаріальними діями, а також послуг технічного характеру, затвердженого наказом Міністра юстиції України 4 січня 1998 р.¹, від оплати за надання правової допомоги звільняються інваліди Великої Вітчизняної війни, інваліди I і II груп, громадяни — за надання їм правової допомоги, необхідної для призначення й одержання державної допомоги і пенсій.

Державне мито по договорах, за якими одна сторона звільняється від сплати державного мита, сплачується цілком другою стороною (якщо вона також не звільнена від сплати мита).

Сплачене державне мито підлягає поверненню частково або цілком у випадках внесення мита в більшому розмірі, ніж передбачений чинним законодавством; відмови державних нотаріусів чи органів місцевого самоврядування у вчиненні нотаріальних дій. Повернення державного мита провадиться за умови, якщо заява подана протягом року з дня зарахування її в бюджет.

§ 3. Вимоги, що ставляться до нотаріальних документів

До документів, що подаються для вчинення нотаріальних дій, ставляться певні вимоги, які забезпечують законність і обґрунтованість нотаріальних дій.

У відповідності до ст. 47 Закону не приймаються для здійснення нотаріальних дій документи, які не відповідають вимогам законодавства або містять відомості, що принижують честь, гідність та ділову репутацію фізичної особи або ділову репутацію юридичної особи, що

¹ Законодавство України про нотаріат [Текст] // Бюл. законодавства і юрид. практики. – 1998. – № 5. – С. 186.

мають підчистки або дописки, закреслені слова чи інші незастережні виправлення, документи, текст яких неможливо прочитати внаслідок ушкодження, а також написані олівцем.

Дописки, закреслені слова чи виправлення, що є в документах, наданих для здійснення нотаріальної дії, повинні бути завірені підписом посадової (уповноваженої на це) особи і печаткою підприємства, установи, організації чи особи, що видали документ. При цьому виправлення мають бути зроблені таким чином, щоб можна було прочитати як виправлене, так і помилково написане, а потім виправлене чи викреслене.

Не приймаються для вчинення нотаріальної дії документи, у яких не можна прочитати все первісно в них написане, наприклад документи, залиті чорнилом, потерті й ін.

Не приймаються порвані документи і документи, складені на двох і більше окремих аркушах, якщо аркуші не пронумеровані, не прошнуровані і кількість прошнурованих аркушів не завірено підписом посадової (уповноваженої на це) особи і печаткою підприємства, установи, організації чи особи, що видали документ.

Тексти нотаріально посвідчуваних правочинів, копії документів і виписок з них, перекладів і заяв повинні бути написані зрозуміло і чітко, числа і терміни, що стосуються змісту посвідчуваних правочинів, мають бути позначені хоча б один раз словами, а назви юридичних осіб та їх ідентифікаційний код за даними Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців — без скорочень із зазначенням їх місцезнаходження. У необхідних випадках зазначаються номери рахунків юридичних осіб у банках (кредитних установах), а також дата, місце народження та місце роботи фізичних осіб.

Прізвища, імена і по батькові фізичних осіб, їх місце проживання та ідентифікаційний номер за даними Державного реєстру фізичних осіб — платників податків, крім уповноважених представників юридичних осіб, повинні бути написані повністю із зазначенням місця їх проживання, а у випадках, передбачених законом, — із зазначенням дати їх народження. При посвідченні правочинів за участю іноземних громадян зазначається також і їх громадянство.

На нотаріально оформлюваних документах не заповнені до кінця рядки й інші вільні місця прокреслюються, за винятком документів, призначених для дії за кордоном, у яких прокреслення не допускаються. Дописки і виправлення повинні бути застережені нотаріусом перед

підписами відповідних осіб (сторін правочинів та інших осіб, що підписали правочин, заяву та ін.) і повторені в кінці посвідчувального напису. При цьому виправлення мають бути зроблені так, щоб усе помилково написане, а потім закреслене можна було прочитати.

Виправлення, зроблені в тексті нотаріально оформлюваного документа, який не потребує підпису особи, що звернулася за вчиненням нотаріальної дії (наприклад, копія документа), застерігаються нотаріусом лише в кінці посвідчувального напису до підпису нотаріуса і проставлення печатки.

Якщо документ, що підлягає посвідченню чи засвідченню, викладений неправильно чи неграмотно (або складений із порушенням вимог чинного законодавства), нотаріус пропонує особі, що звернулася за вчиненням нотаріальної дії, виправити його або скласти новий. На прохання заінтересованої особи документ може бути складений нотаріусом.

Оскільки від нотаріусів повинні виходити документи, написані ясно і чітко, слід прийти до висновку, що закреслювання і виправлення варто допускати лише в крайніх випадках, коли неможливо чи надто важко скласти або одержати новий документ або виправлення тексту незначні і не стосуються головних моментів. За інших обставин нотаріусу варто наполягати на пред'явленні документа без виправлень і підчищень.

Якщо справжність наданого документа викликає сумнів, нотаріус вправі затримати цей документ і направити його до експертної установи для проведення відповідного дослідження, про що виносить постанову, в якій вказуються:

дата винесення постанови;

прізвище, ініціали нотаріуса, що виносить постанову, найменування й адреса державної нотаріальної контори або найменування нотаріального округу й адреса розташування робочого місця приватного нотаріуса;

найменування документа, дата його видачі, ким і на чие ім'я він виданий;

ким (прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання) поданий документ для здійснення нотаріальної дії;

обставини, що викликали необхідність направлення документа на експертизу;

куди (якій експертній установі) направляється документ для проведення експертизи;

питання, поставлені на вирішення експертизи.

Документи, на підставі яких вчинено нотаріальну дію, додаються до примірника правочину, свідоцтва про право на спадщину тощо, які залишаються у справах державної нотаріальної контори або приватного нотаріуса.

Оригінали документів (наприклад, свідоцтво про народження, шлюб, смерть) повертаються особам, що надали їх, а у нотаріуса залишаються їх копії.

Копії (фотокопії) надаються заінтересованими особами або на їх прохання виготовляються нотаріусом, іншим працівником державної контори або особою, що перебуває в трудових відносинах із приватним нотаріусом. На таких копіях нотаріус робить напис: «З оригіналом згідно», проставляє дату і свій підпис, що скріплює печаткою.

Документи, що посвідчують особу фізичних осіб, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій, їх представників або представників юридичних осіб, повертаються особам, що їх подали, без залишення копій, але в реєстрі записуються найменування документа, його номер, дата видачі і найменування установи, що видала документ.

Якщо фізична особа звернулася за посвідченням вірності копії документа або виписок із документа, нотаріус встановлює її особу і робить у реєстрі позначку «Особу встановлено».

Документи, що підтверджують сплату в передбачених законом випадках податку з доходів громадян, повертаються особам, які здійснили таку оплату. У цьому разі нотаріус у реєстрі для реєстрації нотаріальних дій записує найменування документа, його номер, дату та найменування установи банку, в якому здійснено платіж. Фотокопія платіжного документа долучається до примірника правочину, що залишається у справах нотаріуса.

Не слід залишати в державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса такі документи чи їх копії:

документи, які підтверджують право власності громадян або юридичних осіб на жилий будинок (частку будинку), квартиру, дачу, садовий будинок, гараж, земельну ділянку, інше нерухоме майно (свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя, державні акти про право колективної чи приватної власності на землю, договори купівлі-продажу, дарування, міни жилого будинку (частини будинку), квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна, в тому числі зареєстровані на біржі та ін.), — якщо посвідчується правочин про заставу, оренду тощо майна чи

найом житла, відчуження власником частини належного йому майна, а також коли учасники спільної часткової власності мають один спільний правостановлюючий документ на згадане майно і один із них відчужує належну йому частку (чи частку від частки); при відчуженні не закінчених будівництвом будинків (частин будинків), інших будівель; договори про порядок установавання чи зміну розміру ідеальних часток у спільній частковій власності, а також договори про порядок володіння та користування спільним майном.

При посвідченні правочинів про відчуження частки майна (або частки від частки) на правостановлюючих документах, що повертаються відчужувачам, робиться напис про зміст посвідченого договору, наприклад: «Продано 1/4 частину цього будинку за договором, посвідченим 15 лютого 1993 року, за № 1231», дата, підпис нотаріуса, що скріплюється печаткою нотаріуса;

сертифікат про право на земельну частку (пай), трудова книжка члена колективного або іншого сільськогосподарського підприємства, яке містилося на території, що зазнала радіоактивного забруднення, — при посвідченні договорів відчуження земельної частки (паю);

охоронні свідоцтва — при посвідченні договорів піднайму;

свідоцтва про реєстрацію, технічні паспорти, реєстраційні талони, чеки, довідки-рахунки магазину на автотранспортні засоби, інші самостійні машини і механізми, — при посвідченні договорів про їх відчуження, заставу, оренду, видачі свідоцтва про право на спадщину чи про право власності на неї;

документи, що підтверджують факт передачі майна з правом його застави.

Про наявність зазначених документів робиться відмітка в реєстрі нотаріальних дій одночасно з реєстрацією нотаріальної дії, для вчинення якої вимагався один із таких документів, або відмітка на примірниках правочинів, на заявах про видачу свідоцтв про право на спадщину і свідоцтв про право власності або на інших документах, що приєднуються до нотаріально оформлених документів, після чого вони повертаються особі, яка їх подала. Відмітка, в якій зазначається назва документа, ким, коли, за яким номером та на чие ім'я він виданий, підписується нотаріусом.

Можливе залишення у справах нотаріуса копій (фотокопій) документів, що повертаються сторонам правочинів. У таких випадках, крім необхідних відміток, на залишених копіях нотаріус робить напис «З оригіналом згідно».

Певні вимоги ставляться і до правозастосовних актів — документів, що постановляються нотаріусами.

Нотаріальні акти-документи служать юридичною формою, якою наділяються процесуально оформлені рішення, прийняті нотаріусом при здійсненні своїх повноважень за участю певних осіб, на яких поширюється юридична чинність цих актів.

Нотаріальні акти-документи мають обов'язкову юридичну чинність, оскільки нотаріуси здійснюють свою діяльність від імені держави. Скасування нотаріальних актів допускається тільки судом. Офіційний характер цих документів виражається не тільки в тім, що вони оформляються спеціально уповноваженими на те суб'єктами, а й у тім, що їх природа, структура і реквізити закріплені в законодавстві.

Порушення закріпленої законом форми нотаріальних актів-документів тягне за собою визнання їх недійсними. Видається, що це положення повинно бути прямо закріплене в ст. 52 Закону.

У ході розгляду нотаріальної справи і здійснення нотаріальної діяльності можливе постановлення цілого ряду нотаріальних актів-документів. За юридичним значенням і функціями їх можна розділити на три групи:

1) акти, що виступають підсумком діяльності нотаріуса і фіксують результат застосування норм матеріального права та вирішення нотаріальної справи;

2) акти, що фіксують відсутність умов для застосування норм матеріального права і невиникнення чи припинення нотаріального процесу з цієї причини;

3) акти, що оформляють процесуальні дії, необхідність здійснення яких виникає в ході розгляду нотаріальної справи.

До *першої групи* належать такі види нотаріальних актів-документів:

нотаріальні свідоцтва;

посвідчувальні написи;

виконавчі написи;

акти про протест векселів у несплаті, чи неакцепті, чи недатуванні акцепту;

написи про заборону відчуження нерухомого майна;

акти про морський протест.

У відповідності до ст. 48 Закону на підтвердження права на спадщину, права власності на частку в спільному майні подружжя, повно-

важень виконавця заповіту, посвідчення та прийняття на зберігання секретного заповіту, оголошення секретного заповіту, про придбання майна з публічних торгів (аукціону), а також посвідчення фактів, що фізична особа є живою, про перебування її у певному місці, тотожність фізичної особи з особою, зображеною на фотографії, про час пред'явлення документів, про прийняття на зберігання документів видаються відповідні свідоцтва, форми яких затверджуються Міністерством юстиції України.

При посвідченні правочинів, засвідченні вірності копій документів і виписок із них, справжності підпису на документах, вірності перекладу документів з однієї мови на іншу, а також при посвідченні пред'явлення документа на відповідних документах вчиняються посвідчувальні написи. Однак ст. 48 Закону дає неповний перелік нотаріальних дій, результат яких оформляється посвідчувальним написом. Посвідчувальний напис вчиняється і при посвідченні несплати чека, здійсненні протестів векселів у несплаті або неакцепті на поданих документах (чеках, векселях).

У цих випадках нотаріус також складає акти про протест векселів у несплаті, неакцепті і недатуванні акцепту.

Посвідчувальний напис може бути розміщений як на лицьовому боці оформлюваного документа, так і на його звороті.

Посвідчувальний напис має бути виконаний зрозуміло, чітко, без підчищень, вільні місця — прокреслені, дописки й інші виправлення — застережені.

Для здійснення посвідчувальних написів можуть застосовуватися штампи з текстом відповідного напису.

Якщо посвідчувальний напис не вміщується на нотаріально оформлюваному документі, він має бути продовжений чи викладений повністю на прикріпленому до документа спеціальному бланку нотаріального документа. У цьому випадку аркуші, на яких викладений текст документа, і аркуш з посвідчувальним написом прошнуровуються або скріплюються у спосіб, що унеможлиблює їх роз'єднання без порушення цілісності, пронумеровуються, кількість аркушів завіряється підписом нотаріуса з прикладенням його печатки.

Для викладу посвідчувального напису або його продовження допускається також підклеювання аркуша паперу. При цьому нотаріус повинен проставити печатку таким чином, щоб частина її відбитка знаходилася на підклеєному аркуші.

Прикріплення і підклеювання аркушів паперу для напису про за-свідчення правильності копії документа, а також для напису на дублі-каті документа не допускаються.

Виконавчі написи вчиняються нотаріусом для стягнення грошових сум або витребування від боржника майна на документах, що встанов-люють безспірну заборгованість¹. На прохання чекоутримувача нота-ріус у випадку несплати чека також робить виконавчий напис. Зміст виконавчого напису регулюється ст. 89 Закону. Виконавчі написи не тільки засвідчують факт заборгованості, а й надають документу виконавчої сили.

Векселі, опротестовані нотаріусами у встановленому законом по-рядку, є виконавчими документами. Таким чином, посвідчувальний напис на векселі прирівнюється до виконавчого напису і наділяє век-сель виконавчою силою. Таке формулювання видається не зовсім вдалим, оскільки варто розрізняти наслідки протесту векселя в непла-тежі та неакцепті.

Протест у неакцепті можливий тільки за переказним векселем. Під акцептом векселя розуміється згода платника прийняти на себе зобов'язання оплатити його в певний термін. Отже, до акцептування зобов'язаним вважати платника не можна. Тому здійснення протесту в неакцепті свідчить про виникнення спору, що має в подальшому ви-рішуватися судом, а не нотаріатом, предметом діяльності якого є без-спірні справи. При цьому опротестований у неакцепті вексель має бути не виконавчим документом, а лише підставою для пред'явлення позову про стягнення платежу за таким векселем, оскільки платник повинен мати право відстояти свою позицію в ході судового розгляду. Нотаріальна ж форма охорони суб'єктивних прав і законних інтересів не пристосована для розгляду і вирішення спірних справ.

До першої групи нотаріальних документів також належить напис про заборону відчуження нерухомого майна, що проставляється на поданих для вчинення нотаріальних дій документах: на повідомленні установи банку, підприємства, організації про видачу кредиту, на до-говорах застави або довічного утримання.

---

¹ Перелік документів, за яким стягнення заборгованості провадиться у безспірно-му порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 р. № 1172 (Офіц. вісн. України. – 1999. – № 26. – С. 69–73).

Вчинення морського протесту — нотаріальна дія, що забезпечує доказову силу заяви капітана судна про подію, яка мала місце в період плавання або стоянки судна і може послужити підставою для висування до судновласника майнових вимог. На підставі такої заяви, даних судового журналу, а також опитування самого капітана і, по можливості, не менш чотирьох свідків із числа членів судової команди нотаріус складає акт про морський протест.

Форми всіх перерахованих документів були затверджені наказом Міністерства юстиції України від 31 грудня 2008 р. № 2368/5 «Про затвердження правил ведення нотаріального діловодства».

Відмітною рисою цих нотаріальних актів-документів є те, що вони наділяють якістю безспірності і вірогідності права, факти і документи, впливають на правовий статус заінтересованих у вчиненні нотаріальної дії осіб і дозволяють їм згодом (поза рамками нотаріального процесу) реалізувати свої права й інтереси, вчинити певні дії.

Такі правозастосовні акти, виступаючи підсумком діяльності нотаріуса, фіксують результати вирішення нотаріальної справи, оформляють основні висновки, отримані в ході нотаріального процесу. Так, характеризуючи такий нотаріальний акт, як свідоцтво про право на спадщину, П. С. Никитюк обґрунтовано пише: «Владне, авторитетне судження про законність спадкування містить нотаріальне свідоцтво про право на спадщину — акт, безумовно, юрисдикційний. За своїм правовим значенням свідоцтво близьке до судового рішення у справах безспірного провадження і як правопідтвердний документ є юридичним фактом. У всякому разі воно змінює правове становище і спадщини, і осіб, яким його видали або яких воно стосується»¹.

До другої групи актів-документів належить постанова про відмову у вчиненні нотаріальної дії. У відповідності до ст. 49 Закону нотаріуси або посадові особи, що вчиняють нотаріальні дії, відмовляють у здійсненні нотаріальної дії, якщо:

здійснення такої дії суперечить закону;

дії підлягають здійсненню іншим нотаріусом або іншою посадовою особою;

з проханням про вчинення нотаріальної дії звернулася недієздатна особа або її представник, що не має необхідних повноважень;

правочин, що укладається від імені юридичної особи, не відповідає обсягу її цивільної правоздатності.

¹ Никитюк, П. С. Реализация наследственных прав [Текст] / П. С. Никитюк // Сов. государство и право. — 1973. — № 2. — С. 113.

У таких випадках на прохання заінтересованої особи нотаріус повинен не пізніше чим у триденний термін винести постанову про відмову. Посадові особи органів місцевого самоврядування викладають причини відмови у довільній формі. Винесена нотаріусом постанова про відмову у вчиненні нотаріальної дії має відповідати вимогам, закріпленим у п. 32 Інструкції.

Юридичне значення цього документа полягає у створенні процесуальних гарантій законності, обґрунтованості відмови у вчиненні нотаріальної дії і забезпечення реалізації прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб, заінтересованих у виникненні нотаріального процесу.

Третю групу документів, що характеризують процесуальне оформлення нотаріальної діяльності, складають такі документи, як:

постанова про призначення експертизи (ч. 2 ст. 51 Закону, п. 30 Інструкції);

акт опису спадкового майна (п. 190 Інструкції);

акт про неможливість вживання заходів до охорони спадкового майна (ч. 1 ст. 61 Закону, п. 190 Інструкції);

постанова про призначення хранителя спадкового майна (ч. 2 ст. 61 Закону, п. 190 Інструкції);

розпорядження про видачу зі спадкового майна грошових сум на покриття витрат, пов'язаних з доглядом за спадкодавцем, його похороном і т. д. (ст. 64 Закону, п. 199 Інструкції).

Усе це документи, що фіксують дії нотаріуса, здійснювані на підставі застосування нотаріальних процесуальних норм, і забезпечують хід нотаріального процесу.

Нотаріальні дії, вчинені нотаріусами України, виконуються з використанням спеціальних бланків нотаріальних документів (далі — спеціальні бланки). Відповідно до ч. 3 ст. 34 Закону тексти договорів, заповітів, довіреностей, свідоцтв, актів про морські протести та протести векселів, перекладів у разі засвідчення нотаріусом вірності перекладу документів з однієї мови на іншу, заяв, на яких нотаріусом засвідчується справжність підпису, за винятком тих примірників, що залишаються у справах нотаріуса, а також дублікатів нотаріальних документів викладаються на спеціальних бланках нотаріальних документів з лицьового і зворотного боку цих бланків.

Зразок, опис бланка, а також порядок витрачання, зберігання, обігу та звітності спеціальних бланків установлюються Кабінетом Міністрів України.

Зазначені нотаріальні дії, вчинені без використання спеціальних бланків нотаріальних документів, є нечинними.

Виконавчі написи вчиняються нотаріусами на документах, які встановлюють заборгованість. Якщо виконавчий напис не вміщується на документі, що встановлює заборгованість, то він має бути продовжений чи викладений повністю на прикріпленому до документа спеціальному бланку нотаріального документа.

Вчинення інших нотаріальних дій здійснюється без використання спеціальних бланків нотаріальних документів.

На примірнику, що залишається у справах нотаріуса, нотаріус після посвідчувального напису у правому нижньому куті аркуша зазначає серію та номери використаних на нотаріальну дію спеціальних бланків нотаріальних документів. Серія та номер використаного бланка зазначаються також у реєстрі для реєстрації нотаріальних дій у графі «Зміст нотаріальної дії. Місце вчинення нотаріальної дії. Номер спеціального бланка нотаріального документа, на якому викладено зміст вчиненої нотаріальної дії. Дата та номер перевірки спеціального бланка нотаріального документа».

Для виготовлення витягів та довідок з Єдиних та державних реєстрів інформаційної системи Міністерства юстиції України використовуються спеціальні бланки документів реєстрів інформаційної системи Міністерства юстиції України. Перелік витягів та довідок із реєстрів, для виготовлення яких використовуються спеціальні бланки, установлюється Міністерством юстиції України. Зразок та опис спеціальних бланків, а також порядок постачання, зберігання, обліку та звітності їх витрачання встановлюються Міністерством юстиції України.

§ 4. Інші правила вчинення нотаріальних дій

Відповідно до ст. 43 Закону при вчиненні нотаріальних дій нотаріуси та посадові особи, що вчиняють нотаріальні дії, встановлюють особу учасників цивільних відносин, які звернулися за вчиненням нотаріальної дії, їх представників або представників юридичної особи, що звернулися за вчиненням нотаріальних дій.

У випадках, коли за фізичну особу, яка внаслідок фізичної вади, хвороби або з будь-якої іншої причини не може підписати правочин, заяву або інший документ, їх підписує інша фізична особа, нотаріус

встановлює особу заінтересованого громадянина — ініціатора нотаріальної дії, та особу громадянина, що підписався замість нього.

Установлення особи здійснюється за паспортом або іншими документами, які виключають будь-які сумніви щодо особи учасника цивільних відносин (паспорт громадянина України, паспорт громадянина України для виїзду за кордон, дипломатичний паспорт чи службовий паспорт, посвідчення особи моряка, посвідка на проживання особи, яка мешкає в Україні, але не є громадянином України, національний паспорт іноземця або документ, що його замінює, посвідчення водія, посвідчення інваліда чи учасника Великої Вітчизняної війни, посвідчення, видане за місцем роботи фізичної особи, довідка про звільнення з місць позбавлення волі та ін.).

Посвідчення водія, особи моряка, інваліда чи учасника Великої Вітчизняної війни, посвідчення, видане за місцем роботи фізичної особи, не можуть бути використані громадянином України для встановлення його особи під час укладення правочинів.

Особа неповнолітнього, до 16-ти років, встановлюється за свідочством про народження за умови підтвердження батьками (одним із батьків) про те, що ця особа є їх дитиною.

Обов'язковість дотримання вимоги про встановлення особи зумовлена необхідністю внесення до реєстру для реєстрації нотаріальних дій відомостей про особу, що з'явилася, та документи, на підставі яких її особу встановлено.

При посвідченні правочинів з'ясовується обсяг цивільної дієздатності фізичних осіб та перевіряється правоздатність юридичних осіб, що беруть участь у правочинах. У разі укладення правочину представником фізичної або юридичної особи перевіряються його повноваження (ст. 44 Закону).

Визначення обсягу цивільної дієздатності фізичної особи здійснюється за паспортом або іншими документами, передбаченими Законом, які унеможливають виникнення будь-яких сумнівів щодо обсягу цивільної дієздатності фізичної особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії. У разі потреби нотаріусу надається довідка про те, що особа не страждає на психічний розлад, який може вплинути на її здатність усвідомлювати свої дії та (або) керувати ними.

У разі наявності сумнівів щодо обсягу цивільної дієздатності фізичної особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, нотаріус зобов'язаний звернутися до органу опіки та піклування за місцем

проживання відповідної фізичної особи для встановлення факту відсутності опіки або піклування над такою фізичною особою.

При перевірці цивільної правоздатності та дієздатності юридичної особи нотаріус зобов'язаний ознайомитися з установчими документами, свідоцтвом про державну реєстрацію і витягом з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців цієї юридичної особи та перевірити, чи відповідає нотаріальна дія, яка вчиняється, обсягу її цивільної правоздатності та дієздатності.

У разі наявності у нотаріуса сумнівів щодо поданих документів він може витребувати від цієї юридичної особи, державного реєстратора, органів державної податкової служби, інших органів, установ та фізичних осіб додаткові відомості або документи.

Нотаріусу подається довіреність або інший документ, що надає повноваження представникові. Дійсність довіреності перевіряється нотаріусом за допомогою Єдиного реєстру довіреностей.

Якщо від імені юридичної особи діє колегіальний орган, нотаріусу подається документ, в якому закріплено повноваження даного органу та розподіл обов'язків між його членами.

У разі наявності сумнівів щодо уповноваженого представника, а також його цивільної дієздатності та правоздатності нотаріус має право зробити запит до відповідної фізичної чи юридичної особи.

Особливі правила існують для підписання нотаріально посвідчених правочинів, заяв та інших документів (ст. 45 Закону).

Нотаріально посвідчувальні правочини, а також заяви та інші документи підписуються у присутності нотаріуса. Якщо правочин, заява чи інший документ підписаний за відсутності нотаріуса, фізична особа має особисто підтвердити, що документ підписаний ним.

Якщо фізична особа внаслідок фізичної вади, хвороби або з інших поважних причин не може власноручно підписати правочин, заяву чи інший документ, за її дорученням і в її присутності та в присутності нотаріуса правочин, заяву чи інший документ може підписати інша фізична особа. Про причини, з яких фізична особа, заінтересована у вчиненні нотаріальної дії, не могла підписати документ, зазначається у посвідчувальному написі. Правочин не може підписувати особа, на користь або за участю якої її посвідчено.

Якщо фізична особа, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, неписьменна або сліпа, нотаріус, крім того, прочитусь їй текст документа, про що на документі робиться відповідна відмітка. Якщо сліпа фізична особа письменна, вона сама підписує документ.

Якщо глуха, німа або глухоніма фізична особа, що звернулася за вчиненням нотаріальної дії, письменно, вона сама прочитує документ і підписує його. Якщо така особа неписьменна, то при вчиненні нотаріальної дії обов'язково повинна бути присутня письменно особа, яка може порозумітися з глухою, німою або глухонімою особою і посвідчити своїм підписом, що зміст правочину, заяви чи іншого документа відповідає волі учасника нотаріальної дії.

При вчиненні нотаріальних дій нотаріус має бути неупередженим. Тому відповідно до ст. 9 Закону нотаріус або посадова особа органу місцевого самоврядування, що вчинюють нотаріальні дії, не вправі вчиняти нотаріальні дії на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені свого чоловіка чи своєї дружини, його (її) та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер), а також на ім'я і від імені працівників даної нотаріальної контори, працівників, що перебувають у трудових відносинах з приватним нотаріусом, або працівників даного органу місцевого самоврядування. Посадові особи органу місцевого самоврядування не вправі вчиняти нотаріальні дії також на ім'я і від імені даного органу. У зазначених випадках нотаріальні дії вчиняються в будь-якій іншій державній нотаріальній конторі, у приватного нотаріуса чи в іншому органі місцевого самоврядування. Посадові особи, перелічені у ст. 40 Закону, не вправі посвідчувати заповіти та доручення на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені свого чоловіка або своєї дружини, його (її) та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер). Нотаріальні і прирівняні до них дії, вчинені з порушенням встановлених цією статтею правил, є недійсними.

Усі нотаріальні дії, вчинені нотаріусом, реєструються у реєстрах нотаріальних дій (ст. 52 Закону).

Кожній нотаріальній дії присвоюється окремий порядковий номер. Номер, під яким нотаріальна дія зареєстрована в реєстрі, позначається на документах, що видаються нотаріусом, чи в посвідчувальних написах.

Запис у реєстрі для реєстрації нотаріальних дій є доказом вчинення нотаріальної дії.

Реєстри повинні бути прошнуровані, аркуші їх пронумеровані. Кількість аркушів у реєстрі повинна бути завірена підписом посадової особи Головного управління юстиції Міністерства юстиції в Автономній Республіці Крим, обласних, Київського та Севастопольського міських управлінь юстиції, уповноваженої на те начальниками цих

управлінь. Підпис посадової особи скріплюється гербовою печаткою відповідного управління юстиції.

Запис нотаріальної дії в реєстр провадиться нотаріусом чи консультантом державної нотаріальної контори або особою, яка знаходиться у трудових відносинах з приватним нотаріусом, у присутності нотаріуса і тільки після того, як посвідчувальний напис на документі або документ, що видається нотаріусом, ним підписані.

Запис у реєстр олівцем не допускається.

Кожен нотаріус веде окремий реєстр. У державній нотаріальній конторі, де працюють кілька нотаріусів, реєстрам присвоюються індекси, які збігаються з номером печатки державного нотаріуса. У цьому випадку номери на документах, оформлюваних державним нотаріусом, позначаються таким чином: № 1-1, № 1-2, № 2-1 та ін., де перша цифра означає номер печатки державного нотаріуса, а друга — порядковий номер нотаріальної дії за реєстром.

Дописки та виправлення, зроблені в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій, повинні бути застережені нотаріусом і скріплені його підписом.

До реєстру для реєстрації нотаріальних дій вноситься запис про вже вчинену нотаріальну дію саме після підписання нотаріусом документа та проставлення на ньому печатки.

Відомості про вчинення окремих видів нотаріальних дій підлягають реєстрації в Єдиних та державних реєстрах, перелік та порядок ведення яких установлюється Міністерством юстиції України.

Державні нотаріуси державних нотаріальних архівів управи видавати витяги із реєстрів для реєстрації нотаріальних дій, що зберігаються в архіві, за письмовою заявою фізичних або юридичних осіб, щодо яких або за дорученням яких вчинялися нотаріальні дії, а також за письмовою вимогою суду, господарського суду, прокуратури, органів слідства і дізнання у зв'язку зі справами, що знаходяться в їх провадженні.

Виписки з реєстрів нотаріальних дій про заповіти видаються тільки після смерті заповідача.

Стаття 53 Закону передбачає можливість видачі дубліката нотаріально посвідченого документа.

У разі втрати документа, посвідченого або виданого нотаріусом чи посадовою особою органу місцевого самоврядування, за письмовою заявою осіб, за дорученням яких або стосовно яких вчинювалась нотаріальна дія, державним нотаріальним архівом видається дублікат втраченого документа.

До передачі в архів примірників документів, посвідчених або виданих нотаріусом, дублікат втраченого документа видається нотаріусом за місцем його зберігання.

Державний нотаріальний архів чи державна нотаріальна контора видають також дублікати заповітів, які надійшли на зберігання від посадових осіб, зазначених у ст. 40 Закону.

Дублікати документів, посвідчених або виданих нотаріусом чи посадовою особою органу місцевого самоврядування, можуть бути видані за письмовою заявою спадкоємців осіб, за дорученням яких або щодо яких вчинялася нотаріальна дія, виконавця заповіту, а також на запит нотаріуса, яким заведено спадкову справу. У цьому разі нотаріусу, крім свідоцтва про смерть таких осіб, подаються документи, які підтверджують їх родинні стосунки (свідоцтво виконавця заповіту).

Дублікат заповіту може бути виданий указаним у заповіті спадкоємцям, виконавцю заповіту після подачі ними свідоцтва про смерть заповідача. У разі смерті спадкоємців, які були вказані в заповіті, дублікат може бути виданий їх спадкоємцям після подачі ними свідоцтва про смерть заповідача і померлого спадкоємця.

До заяви про видачу дубліката заповіту або видачу дубліката іншого документа спадкоємцям осіб, за дорученням яких або щодо яких вчинялася нотаріальна дія, виконавцю заповіту нотаріус долучає засвідчену ним фотокопію свідоцтва про смерть та засвідчені фотокопії інших документів, які підтверджують їх родинні стосунки (фотокопія свідоцтва виконавця заповіту).

Дублікат секретного заповіту не видається.

Нотаріус при видачі дубліката втраченої довіреності перевіряє дійсність цієї довіреності за даними Єдиного реєстру довіреностей.

Дублікати втрачених довіреностей підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиному реєстрі довіреностей відповідно до Положення про Єдиний реєстр довіреностей, затвердженого наказом Мініюсту України від 29 травня 1999 р. № 29/5.

Дублікат документа повинен містити весь текст посвідченого або виданого документа, оригінал якого вважається таким, що втратив чинність.

На дублікаті документа робиться відмітка про те, що він має силу оригіналу, і вчиняється посвідчувальний напис. Крім того, про видачу дубліката нотаріус робить відмітку на примірнику документа, який зберігається у справах державної нотаріальної контори чи приватного нотаріуса.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Які загальні правила вчинення нотаріальних дій передбачені чинним законодавством?
2. Які особливості вчинення нотаріальних дій поза робочим місцем нотаріуса?
3. Які існують підстави та строки відкладення і зупинення нотаріального провадження?
4. На підставі яких документів нотаріус встановлює особу, що звернулася за вчиненням нотаріальної дії?
5. Яка процедура підписання нотаріальних документів?
6. Які вимоги ставляться до нотаріальних документів?
7. В яких випадках нотаріус відмовляє у вчиненні нотаріальних дій і який порядок оформлення відмови?
8. Визначте склад витрат у нотаріальному процесі.
9. Яким чином і в якому порядку реєструються нотаріальні дії?

Розділ ІХ

Посвідчення безспірних прав

---

§ 1. Видача свідоцтва про право на спадщину

Свідоцтво про право на спадщину — правовстановлювальний документ, який офіційно і безспірно підтверджує наявність права власності на майно, що переходить за спадком.

Отримання цього документа є правом спадкоємців, які можуть просити нотаріуса видати свідоцтво, але не зобов'язані його отримувати, за винятком випадків, коли успадковується нерухоме майно. Відповідно до ст. 1297 ЦК України спадкоємець, який прийняв спадщину, у складі якої є нерухоме майно, зобов'язаний звернутися до нотаріуса за видачею йому свідоцтва про право на спадщину на нерухоме майно.

В інших випадках, якщо спадщина прийнята спадкоємцями відповідно до вимог закону, відсутність свідоцтва про право на спадщину не тягне за собою втрати цього права (ст. 1296 ЦК). Практично свідоцтво не потрібне, якщо переходить право на спадкове майно, яке не підлягає реєстрації і не потребує оформлення будь-якого правовстановлювального документа. Свідоцтво про право на спадщину необхідне, коли об'єктом спадкового наступництва є право власності на майно або майнові права, що вимагають документального підтвердження.

Особливістю вчинення цього виду дії є те, що вона може бути здійснена не у будь-якого нотаріуса, а тільки за місцем відкриття спадщини (ст. 66 Закону). Згідно зі ст. 1221 ЦК місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця, якщо воно невідоме — місцезнаходження нерухомого майна або його основної частини, а за відсутності нерухомого майна — місцезнаходження основної частини рухомого майна. Місцем проживання визнається місце, де фізична особа проживає постійно, переважно або тимчасово. Місцем проживання неповнолітніх, що не досягли 14-річного віку, є місце проживання їх батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вони проживають, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я, в якому вони проживають (ст. 29 ЦК).

Місцем відкриття спадщини для громадян України, що постійно проживають за кордоном, є та країна, де вони проживали, і залежно від юрисдикції цієї країни свідоцтво про право на спадщину буде видаватися або консульською установою України, або відповідним органом даної країни.

Свідоцтво про право на спадщину видається після закінчення шести місяців з дня відкриття спадщини, а у випадках, передбачених ч. 2 ст. 1270 та ч. 3 ст. 1272 ЦК, — не раніше зазначених строків.

Видача цього документа спадкоємцям, що прийняли спадщину, строком не обмежена.

Свідоцтво видається спадкоємцям, що прийняли спадщину, тобто тим, які постійно проживали разом зі спадкодавцем або подали заяву нотаріусу про прийняття спадщини. Доказами постійного проживання разом зі спадкодавцем можуть бути: довідка житлово-експлуатаційної організації, правління житлово-будівельного кооперативу, відповідного органу місцевого самоврядування про те, що спадкоємець безпосередньо перед смертю спадкодавця проживав разом із ним; копія рішення суду, що набрало законної сили, про встановлення факту своєчасного прийняття спадщини; реєстраційний запис у паспорті спадкоємця або в домовій книзі, який свідчить про те, що спадкоємець постійно проживав разом зі спадкодавцем на час відкриття спадщини, та інші документи, що підтверджують факт постійного проживання разом зі спадкодавцем.

Ці документи приймаються нотаріусом з урахуванням у кожному випадку всіх конкретних обставин і за відсутності заперечень з боку інших спадкоємців.

Заяви про прийняття спадщини, про відмову від неї і про видачу свідоцтва про право на спадщину мають бути складені в письмовій формі і подані до нотаріуса особисто.

Якщо заява, на якій справжність підпису спадкоємця не засвідчена, надійшла поштою, вона приймається нотаріусом, заводиться спадкова справа, а спадкоємцю пропонується надіслати заяву, оформлену належним чином, або прибути особисто до нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини.

Справжність підпису на таких заявах має бути нотаріально засвідченою. У випадку ж, коли заява подається спадкоємцем до нотаріуса за місцем відкриття спадщини особисто, посвідчувати справжність підпису на заяві не треба. У такому разі державний нотаріус установлює особу спадкоємця і перевіряє справжність його підпису, про що

робить відмітку на заяві, де зазначаються найменування документа, що посвідчує особу спадкоємця, номер та дата його видачі, найменування установи, підприємства, організації, що його видали, рік народження спадкоємця.

Не допускається прийняття заяв про прийняття спадщини, про відмову від неї або заяв про їх відкликання, складених від імені спадкоємців їх представниками, що діють на підставі довіреностей.

Неповнолітня особа має право подати заяву про прийняття спадщини без згоди своїх батьків або піклувальника.

Малолітня, неповнолітня, недієздатна особа, а також особа, цивільна дієздатність якої обмежена, вважаються такими, що прийняли спадщину, за відсутності заяви від їх імені про відмову від спадщини.

Особа, яка подала заяву про прийняття спадщини або про відмову від неї, може відкликати її протягом строку, установленого для прийняття спадщини.

Прийняття і відмова від спадщини можуть мати місце щодо всього спадкового майна. Спадкоємець не вправі прийняти одну частину спадщини, а від іншої частини відмовитися. Спадкоємець, який прийняв частину спадщини, вважається таким, що прийняв усю спадщину.

Відмова спадкоємця за заповітом від прийняття спадщини не позбавляє його права на спадкування за законом.

Спадкоємець має право відмовитися від частки у спадщині іншого спадкоємця, який відмовився від спадщини на його користь.

При підготовці до видачі свідоцтва про право на спадщину за законом або заповітом нотаріус за даними Спадкового реєстру перевіряє наявність та чинність спадкової справи, спадкового договору, заповіту. У разі наявності спадкового договору нотаріус вимагає подання йому примірника цього договору, якщо з витягу з Єдиного реєстру не буде вбачатися предмет спадкового договору.

У разі існування вже заведеної спадкової справи щодо того самого спадку нотаріус відмовляє у прийнятті заяви (іншого документа), рекомендуючи заявнику подати її за місцезнаходженням цієї справи, а в разі потреби — вимагає цю справу для подальшого провадження.

Підставами закликання до спадкування є родинні стосунки, шлюб, перебування непрацездатної особи на утриманні спадкодавця не менш ніж рік до його смерті, заповіт. У перших трьох випадках нотаріус видає свідоцтво про право на спадкування за законом, у четвертому — свідоцтво про право на спадкування за заповітом.

Свідоцтво про право на спадщину за законом видається, якщо нотаріус має докази:

факту смерті спадкодавця;

часу та місця відкриття спадщини;

наявності підстав для закликання до спадкування;

такі, що підтверджують склад спадкового майна, а в разі необхідності — наявність оцінки цього майна;

сплати державного мита;

перебігу строку для прийняття спадщини всіма спадкоємцями.

Свідоцтво про право на спадщину за заповітом видається, якщо у нотаріуса є докази:

факту смерті спадкодавця;

наявності заповіту, який на день видачі свідоцтва не скасований і не змінений;

наявності та чинності спадкового договору;

часу, місця відкриття спадщини;

складу спадкового майна;

такі, що підтверджують наявність осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині;

сплати державного мита;

перебігу встановленого законом строку для вступу у право спадкування.

Усі факти, що підлягають установленню, мають бути підтверджені відповідними письмовими доказами. Показання свідків є неприпустимими.

Так, факт смерті і час відкриття спадщини підтверджуються свідоцтвом органу реєстрації актів цивільного стану про смерть спадкодавця.

Доказами родинних та інших стосунків спадкоємців зі спадкодавцем є: свідоцтва органів реєстрації актів цивільного стану, копії актових записів; записи у паспортах про іншого з подружжя; копії рішень суду, що набрали чинності, про встановлення факту родинних та інших відносин.

Факт перебування на утриманні підтверджується рішенням суду, що набрало законної сили, про встановлення факту перебування непрацездатної чи неповнолітньої особи на утриманні.

Непрацездатність утриманця, пов'язана з віком, перевіряється за паспортом, свідоцтвом органу реєстрації актів цивільного стану про народження; непрацездатність, пов'язана зі станом здоров'я, —

за пенсійною книжкою або довідкою, виданою відповідним органом медико-соціальної експертизи.

Місце відкриття спадщини підтверджується: свідоцтвом органів реєстрації актів цивільного стану про смерть спадкодавця, якщо його останнє постійне місце проживання і місце смерті збігаються; довідкою житлово-експлуатаційної організації, правління житлово-будівельного кооперативу про постійне місце його проживання; записом у домовій книзі про постійне проживання спадкодавця, а якщо місце проживання померлого невідоме — документом (витягом із Реєстру прав власності та ін.) про місцезнаходження нерухомого спадкового майна або його частини.

Якщо об'єктів нерухомого майна декілька і їх місцезнаходження різне, місцем відкриття спадщини є місцезнаходження одного з об'єктів цього майна за вибором спадкоємців. За відсутності нерухомого майна місцем відкриття спадщини є місцезнаходження основної частини рухомого майна, що може бути підтвержене відповідним свідоцтвом про державну реєстрацію транспортного засобу, витягом із Реєстру прав власності на цінні папери тощо.

У разі відсутності у спадкоємців зазначених документів нотаріус вимагає копію рішення суду, що набрало законної сили, про встановлення місця відкриття спадщини.

Видача свідоцтва про право на спадщину на майно, яке підлягає реєстрації, провадиться нотаріусом після подання правовстановлювальних документів про належність цього майна спадкодавцеві та перевірки відсутності заборони або арешту цього майна, у тому числі наявності чи відсутності податкової застави та інших застав за даними відповідних реєстрів.

У разі наявності заборони нотаріус повідомляє кредитора (відповідний орган державної податкової адміністрації) про те, що спадкоємцям боржника видано свідоцтво про право на спадщину.

Якщо на згадане вище майно накладено арешт судовими чи слідчими органами, видача свідоцтва про право на спадщину затримується до зняття арешту.

Якщо до складу спадкового майна входить жилий будинок та інше нерухоме майно, що підлягає реєстрації (за винятком земельної ділянки), нотаріус вимагає, крім правовстановлювального документа, витяг з Реєстру прав власності, а в місцевостях, де інвентаризація не проводилась, — довідку відповідного органу місцевого самоврядування.

У тому випадку, коли правовстановлювальний документ на майно, що підлягає реєстрації, повертається спадкоємцеві (свідоцтво про реєстрацію чи технічний паспорт на автотранспортний засіб, іншу самохідну машину або механізм, судовий білет чи свідоцтво тощо), нотаріус перевіряє документ, про що робить відмітку на заяві про видачу свідоцтва про право на спадщину або на примірнику цього свідоцтва, який залишається у справах державної нотаріальної контори. Допускається приєднання до матеріалів спадкової справи, засвідчених в установленому порядку, фотокопій правовстановлювальних документів на майно, які повертаються спадкоємцям.

Свідоцтво про право на спадщину після смерті реабілітованого може бути видане нотаріусом на підставі відповідного рішення Комісії з питань поновлення прав реабілітованих, яке має містити відомості про склад спадкового майна. За наявності такого рішення документи, які б підтверджували належність успадкованого майна померлому, не вимагаються.

На практиці часто трапляються випадки зміни прізвища, ім'я, по батькові власниками майна. У такому разі одночасно із наданням правовстановлювальних документів на майно спадкоємці для видачі свідоцтва про право власності мають подати нотаріусу й документи, видані відділами реєстрації актів цивільного стану про зміну прізвища, імені, по батькові спадкодавця.

У разі необхідності певні документи можуть бути витребувані нотаріусом. Наприклад, згідно з п. 222 Інструкції нотаріус на прохання спадкоємців померлого має право зробити запит до банків (фінансових установ), страхових установ про наявність на ім'я померлого вкладів, страхових виплат. Відповідно до ст. 46 Закону банки (фінансові установи), страхові установи зобов'язані надати відомості в строк, установлений нотаріусом.

За відсутності документів-доказів нотаріус має роз'яснити заінтересованій особі, що встановити відповідні факти може суд в порядку окремого провадження. Наявність рішення суду, що набрало законної сили, про встановлення того чи іншого юридичного факту (наприклад, місця відкриття спадщини) звільняє особу від доведення такого факту.

Однак факт смерті та час відкриття спадщини нотаріус перевіряє шляхом дослідження свідоцтва органів реєстрації актів цивільного стану про смерть спадкодавця. Рішення суду про оголошення фізичної особи померлою, про встановлення факту реєстрації смерті або факту

смерті особи у певний час і за певних обставин не можуть бути прийняті нотаріусом на підтвердження факту смерті у зв'язку з тим, що вони є лише підставою для реєстрації смерті громадянина в органах реєстрації актів цивільного стану, для отримання свідоцтва про смерть.

При видачі свідоцтва про право на спадщину за заповітом (секретним заповітом) оригінал чи дублікат заповіту (свідоцтва про оголошення секретного заповіту), поданий спадкоємцем, залишається у справах нотаріуса.

За бажанням спадкоємця до свідоцтва про право на спадщину за заповітом може бути додана нотаріально засвідчена копія (фотокопія) заповіту (копія (фотокопія) свідоцтва про оголошення секретного заповіту) або його дубліката.

Спадкоємці, що не подали документів, які підтверджують наявність підстав для закликання до спадкування, або які пропустили строк для прийняття спадщини, за умови письмової згоди всіх інших спадкоємців, що прийняли спадщину і надали докази у справі, можуть бути включені до свідоцтва про право на спадщину. Така згода спадкоємців оформляється у вигляді письмової заяви, підпис на якій має бути належним чином посвідчений.

Разом із тим нотаріус не вправі затримувати видачу свідоцтва про право на спадщину після спливу встановленого строку спадкоємцям, які надали всі необхідні документи, з тієї причини, що інші особи, які претендують на спадщину, не в змозі довести своє право.

Для визначення розміру мита нотаріусу подається документ, який підтверджує вартість спадкового майна. Оцінка спадкового майна визначається на день смерті спадкоємця.

Якщо спадкоємець за заповітом бажає, щоб у свідоцтві про право на спадщину були зазначені родинні або інші відносини зі спадкодавцем, нотаріус вимагає надання документів, що підтверджують ці відносини.

Свідоцтво про право на спадщину видається у вигляді окремого документа. Воно має бути видане окремо кожному спадкоємцю із зазначенням прізвища, імені, по батькові та часток у спадщині інших спадкоємців.

Свідоцтво містить дату видачі, прізвище та ініціали нотаріуса, підставу видачі свідоцтва (за законом або заповітом) з посиланням на статтю закону, прізвище, ім'я та по батькові спадкодавця, час його смерті, прізвища, імена та по батькові спадкоємців. При видачі свідо-

цтва про право на спадщину за законом зазначаються родинні відносини зі спадкодавцем, місце їх проживання, частка у спадщині, що належить кожному із спадкоємців, склад та місце знаходження спадкового майна, його оцінка, робиться посилання на правовстановлювальний документ, зазначаються номер спадкової справи, номер реєстрації свідоцтва, розмір стягнутого мита, проставляється підпис та печатка нотаріуса.

При переході спадкового майна до держави свідоцтво про право на спадщину видається відповідному фінансовому органу за письмовою заявою керівника цього органу, оформленою у встановленому порядку.

Спадкоємцям, які одержали свідоцтво про право на спадщину певної частини спадкового майна, у подальшому видаються наступні свідоцтва про право на спадщину інших частин спадкового майна, яке не перераховане в раніше виданому свідоцтві.

Нотаріус роз'яснює, що свідоцтво про право на спадщину на майно, яке підлягає реєстрації, повинно бути зареєстровано у відповідному органі.

При видачі свідоцтва про право на спадщину може мати місце необхідність повідомлення інших осіб про такі дії. Відповідно до ч. 3 ст. 67 Закону і п. 225 Інструкції нотаріус повідомляє (надсилає копію свідоцтва про право на спадщину) про видачу свідоцтва про право на спадщину на ім'я малолітньої, неповнолітньої дитини або недієздатного чи обмежено дієздатного спадкоємця орган опіки і піклування за місцем проживання спадкоємця для охорони його майнових інтересів. У разі наявності заборони відчуження нотаріус повідомляє кредитора про те, що спадкоємцям боржника видане свідоцтво про право на спадщину.

Якщо у спільному майні подружжя правовстановлювальний документ на таке майно оформлений на того із подружжя, що є живим, нотаріус вимагає його (її) письмову згоду на виділ на ім'я померлого його частки в спільному майні.

Про видачу свідоцтва про право на спадщину другому з подружжя на майно, що є предметом спадкового договору, нотаріус повідомляє набувача цього майна.

Якщо після спливу строку для прийняття спадщини і після її розподілу між спадкоємцями спадщину прийняли інші спадкоємці, за письмовою згодою між спадкоємцями спадщина підлягає перерозподілу. У цьому випадку нотаріус після повернення попередніх свідоцтв видає нові свідоцтва про право на спадщину.

Нові свідоцтва про право на спадщину видаються нотаріусом також за рішенням суду про внесення змін до раніше виданих свідоцтв про право на спадщину або на підставі письмової згоди всіх спадкоємців про внесення змін до раніше виданих свідоцтв.

Зміна розміру частки у спадщині проводиться за згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, до видачі свідоцтв про право на спадщину. У разі недосягнення згоди зміна розміру часток здійснюється в судовому порядку.

Зміна розміру часток у складі спадкового нерухомого майна або транспортних засобів оформляється нотаріально посвідченим договором спадкоємців.

Зміна черговості одержання спадкоємцями за законом права на спадкування провадиться після відкриття спадщини до видачі свідоцтв про право на спадщину.

Зміна черговості оформляється договором між заінтересованими спадкоємцями. Згода на укладення цього договору від спадкоємців, які не беруть участі в ньому, не вимагається.

Цей договір не може порушувати прав спадкоємця, який не бере в ньому участі, а також спадкоємця, який має право на обов'язкову частку у спадщині.

Поділ спадкового майна провадиться за згодою спадкоємців, які прийняли спадщину. У разі недосягнення згоди поділ провадиться в судовому порядку відповідно до часток, належних кожному із спадкоємців за законом або за заповітом.

Поділ спадкового майна оформляється договором спадкоємців, а за відсутності згоди — судовим рішенням. У договорі про поділ спадкового майна визначаються реальні частки спадкоємців у спадковому майні. При цьому допускається грошова компенсація, якщо вартість майна різна.

Нотаріусом ведуться книга обліку спадкових справ та алфавітна книга спадкових справ.

У книзі обліку спадкових справ реєструються: заяви про прийняття спадщини, заява про відкликання заяви про прийняття спадщини; про видачу свідоцтв про право на спадщину, про відмову від спадщини; заяви про відкликання заяви про відмову від спадщини; заява спадкоємця на одержання частини вкладу спадкодавця у банку (фінансовій установі); претензії кредиторів, а також заяви про вжиття заходів до охорони спадкового майна, за якими були вжиті ці заходи; заяви про

відкриття спадщини та укладення договору на управління спадщиною; заява про видачу свідоцтва виконавцю заповіту; заява виконавця заповіту про відмову від здійснення своїх повноважень; заява відказоодержувача про відмову від заповідального відказування тощо. На підставі однієї із перерахованих заяв, зареєстрованої першою, заводиться спадкова справа на ім'я померлого.

Усі наступні заяви (додаткові, від інших спадкоємців і кредиторів) також реєструються в книзі обліку спадкових справ під самостійними номерами та в хронологічному порядку.

На всіх заявах зазначаються час їх надходження та номер спадкової справи.

У спадкову справу підшиваються документи, які були витребувані від спадкоємців, юридичних осіб, подані іншими, крім спадкоємців, фізичними особами, а також примірник договору на управління спадщиною, договору про зміну розміру частки у спадщині, свідоцтва виконавця заповіту, свідоцтва про право на спадщину тощо.

Усі заведені спадкові справи та відомості про списання спадкової справи до архіву підлягають обов'язковій реєстрації в Спадковому реєстрі в порядку, передбаченому Положенням про Спадковий реєстр.

§ 2. Видача свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя

Свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з них видається нотаріусом за місцем відкриття спадщини.

Таке свідоцтво може бути видане на половину спільного майна.

При видачі свідоцтва про право власності в разі смерті одного з подружжя перевіряються факти:

реєстрації (розірвання) шлюбу;

придбання майна під час перебування у шлюбі;

право власності на майно, що підлягає реєстрації;

смерті одного з подружжя;

при наявності неповнолітніх спадкоємців померлого подружжя — згода органів опіки та піклування.

Факт смерті підтверджується свідоцтвом про смерть.

Питання про згоду органів опіки та піклування вирішується ними шляхом прийняття відповідного рішення.

У разі смерті одного з подружжя свідоцтво про право власності на частку в їх спільному майні видається нотаріусом на підставі письмової заяви другого з подружжя з наступним повідомленням спадкоємців померлого, які прийняли спадщину.

У повідомленні, що надсилається спадкоємцям померлого, які прийняли спадщину, зазначається склад спільного майна подружжя, на частку якого другий з подружжя, що є живим, просить видати свідоцтво про право власності, а також роз'яснюється право звернення до суду в разі оспорювання спадкоємцями майнових вимог того з подружжя, що залишився живим.

Повідомлення надсилається поштою, а спадкоємці, які прибули до нотаріальної контори, повідомляються нотаріусом усно, про що робиться відмітка на заяві того з подружжя, що залишився живим. Така відмітка підписується спадкоємцями.

Якщо серед спадкоємців є особи, над якими встановлена опіка чи піклування, свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя видається за наявності дозволу органів опіки і піклування.

При видачі свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя нотаріус вимагає, крім свідоцтва про смерть, документ, який посвідчує шлюбні відносини (свідоцтво про шлюб).

На примірнику свідоцтва, що залишається у справах державної нотаріальної контори чи у приватного нотаріуса, робиться відмітка, в якій зазначаються найменування поданого для огляду документа, його номер, дата та найменування юридичної особи, що його видала.

Видаючи свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя, до складу якого входить майно, що підлягає державній реєстрації, нотаріус пояснює необхідність подати це свідоцтво для державної реєстрації у відповідний орган.

Свідоцтво видається тільки на те майно, що є спільною власністю подружжя і наявне на день видачі цього документа.

Свідоцтво видається на майно, придбане під час шлюбу. Не можна видавати таке свідоцтво на майно, що було подароване або успадковане, а також на майно, яке належало подружжю до укладення шлюбу.

При видачі свідоцтва про право власності на жилий будинок, квартиру та інше нерухоме майно, що підлягає реєстрації, нотаріус вимагає витяг із Реєстру прав власності, а в місцевостях, де інвентаризація

не проведена, — довідку відповідного органу місцевого самоврядування, в якій викладена характеристика будівлі, на яку видається свідоцтво.

Нотаріус не може видати свідоцтво про право власності на майно, на яке накладено арешт. При наявності заборони відчуження житлового будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна свідоцтво про право власності на майно, обтяжене боргом, видається у разі згоди на те кредитора (відповідного податкового органу).

Про видачу свідоцтва про право власності на нерухоме майно, перераховане вище, робиться відмітка на правовстановлювальному документі.

На підставі письмової заяви спадкоємців, які прийняли спадщину, за згодою другого з подружжя, що є живим, у свідоцтві про право власності може бути визначена і частка померлого у спільній власності.

Свідоцтво про право власності містить такі реквізити:

найменування документа;

місце та дата його видачі;

прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса;

найменування нотаріальної контори, нотаріального округу;

вказівка на спільну заяву подружжя;

підтвердження нотаріусом, що у спільному майні подружжя, придбаному ними під час шлюбу, право власності належить кожному з подружжя у певних частках;

перелік спільного майна подружжя;

номер у реєстрі;

розмір стягнутого державного мита, оплати;

підпис, печатка нотаріуса.

Свідоцтво про право власності є одночасно документом, що визначає частку у спільному майні подружжя, та правовстановлювальним документом.

§ 3. Видача свідоцтва про придбання нерухомого майна, яке було предметом застави (іпотеки)

Згідно зі ст. 72 Закону та розд. 25 Інструкції придбання жилого будинку (квартири) з прилюдних торгів оформляється нотаріусом шляхом видачі набувачу відповідного свідоцтва за місцем знаходження такого майна.

Суб'єктами даної нотаріальної дії можуть бути як покупець нерухомого майна, так і стягувач, якому може бути видане свідоцтво про придбання такого майна у випадку, якщо торги не відбулися.

Відповідно до пп. 245–248 Інструкції при вчиненні даної нотаріальної дії нотаріус встановлює факт продажу з прилюдних торгів (аукціону) або факт, що прилюдні торги (аукціон) не відбулися, що підтверджується відповідно складеним державним виконавцем актом про проведені публічні торги, затвердженим начальником відповідного відділу державної виконавчої служби, або складеним організатором аукціону (копією затвердженого суддею) актом про проведений аукціон. В акті про проведені публічні торги має бути зазначено таке:

ким, коли і де проводилися публічні торги;

коротка характеристика реалізованого майна;

прізвище, ім'я, по батькові (назва юридичної особи), адреса кожного покупця;

сума, внесена переможцем торгів за придбане майно;

прізвище, ім'я, по батькові (назва юридичної особи) боржника, його адреса;

дані про правовстановлювальні документи, що підтверджували право власності боржника на майно; назва правовстановлювального документа, ким виданий, посвідчений (для нотаріусів указувати прізвище, ім'я, по батькові, назву нотаріальної контори, нотаріального округу), дата видачі, посвідчення, номер за реєстром, орган реєстрації, дата та номер реєстрації.

Свідоцтво про придбання заставленого майна на аукціоні видається нотаріусом на підставі акта (копії затвердженого суддею акта) про проведений аукціон. Складений організатором аукціону акт про проведення аукціону подається на затвердження нотаріусу, який вчинив виконавчий напис про необхідність звернення стягнення на заставлене майно або який прийняв рішення.

Акт про проведення аукціону, що подається нотаріусу на затвердження, має містити таку інформацію:

ким, коли і де проводився аукціон;

перелік і коротка характеристика реалізованого майна;

початкова й остаточна ціна реалізації майна;

прізвище, ім'я, по батькові (назва юридичної особи) боржника, його адреса;

прізвище, ім'я, по батькові (назва юридичної особи), адреса покупця;

сума, внесена переможцем аукціону за придбане майно.

До акта додається список учасників аукціону.

Крім того, у разі реалізації на аукціоні майна, що підлягає реєстрації, в акті зазначаються дані про правовстановлювальні документи, які підтверджували право власності боржника на майно: назва правовстановлювального документа, ким виданий, посвідчений (для нотаріусів указувати прізвище, ім'я, по батькові, назву нотаріальної контори, нотаріального округу), дата видачі, посвідчення, номер за реєстром, орган реєстрації, дата та номер реєстрації.

У випадку, якщо публічні торги (аукціон) оголошено такими, що не відбулися, нотаріус видає відповідне свідоцтво про придбання такого майна стягувачеві на підставі складеного та затвердженого в установленому порядку акта із зазначенням того, що публічні торги (аукціон) не відбулися.

Якщо майно (свідоцтво) підлягає обов'язковій державній реєстрації, нотаріус зазначає це в тексті свідоцтва із указівкою на орган, який здійснює таку реєстрацію.

Видача свідоцтва про придбання нерухомого майна, що було предметом іпотеки, здійснюється нотаріусом за місцем знаходження такого майна на підставі копії складеного державним виконавцем акта про реалізацію предмета іпотеки, затвердженого начальником (заступником начальника) органу державної виконавчої служби.

В акті про реалізацію предмета іпотеки має бути зазначено:

що реалізація предмета іпотеки відбулась із дотриманням вимог Закону України «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати»;

ким, коли і де проводилася реалізація предмета іпотеки;

характеристика реалізованого предмета іпотеки за даними служби, яка реєструє права власності на нерухомість;

прізвище, ім'я, по батькові (назва юридичної особи), адреса покупця;

сума коштів, внесена за придбане нерухоме майно;

прізвище, ім'я та по батькові (назва юридичної особи) боржника, його адреса;

відомості про документ, на підставі якого право власності на предмет іпотеки належало іпотекодавцю.

Питання та завдання для самоконтролю

1. За якими правилами визначається місце видачі свідоцтва про право на спадщину?
2. Протягом якого строку видається свідоцтво про право на спадщину?
3. Які документи мають доказовий характер при видачі свідоцтва про право на спадщину?
4. Які особливості видачі свідоцтва про право на спадщину за законом та за заповітом?
5. Яким має бути зміст свідоцтва про право на спадщину?
6. За чією ініціативою може бути видане свідоцтво про право власності на долю у спільному майні подружжя?
7. Якою є процедура видачі свідоцтва про право власності на долю у спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя?
8. Які факти і за допомогою яких документів встановлюються при видачі свідоцтва про придбання нерухомого майна з публічних торгів?
9. Які особливості видачі свідоцтва про придбання нерухомого майна, що є предметом іпотеки?

Розділ X

Посвідчення безспірних фактів

---

§ 1. Основні правила посвідчення правочинів

Нотаріусами посвідчуються правочини, щодо яких законодавством встановлено обов'язкову нотаріальну форму (наприклад, ст. 657 ЦК, ст. 18 Закону України «Про іпотеку», ст. 69 Сімейного кодексу України (далі — СК)), а також ті, яким сторони бажають надати такої форми, хоча за законом вона не є обов'язковою (наприклад, договори про порядок володіння та користування спільним майном, про визначення часток або про зміну часток, договір доручення тощо).

У посвідченні правочинів бере участь певне коло суб'єктів нотаріального процесу. Це особисто заінтересовані особи — ініціатори вчинення нотаріальної дії, їх представники, органи опіки та піклування, інші заінтересовані особи, що притягуються нотаріусом.

Посвідчення правочинів вчинюється за ініціативою заінтересованих осіб — сторін правочинів, що укладаються. Відповідно до ст. 44 Закону перевіряються дієздатність фізичних осіб та правоздатність юридичних осіб, що беруть участь у правочинах, виходячи з того, що цивільною дієздатністю фізичної особи визнається її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та відповідати в разі їх невиконання.

Повну цивільну дієздатність має фізична особа, яка досягла вісімнадцяти років (повноліття). Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, особі, яка займається підприємницькою діяльністю, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини. У разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, вона набуває повної цивільної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу.

У разі припинення шлюбу до досягнення фізичною особою повноліття, у разі припинення дії трудового договору, припинення фізичною особою здійснення підприємницької діяльності набута нею повна цивільна дієздатність зберігається.

При з'ясуванні дієздатності учасників правочину у випадку, коли у нотаріуса виникає сумнів відносно їх віку або обсягу дієздатності, він вимагає необхідний документ (паспорт громадянина України, акт цивільного стану громадян про народження, про шлюб, розірвання шлюбу, трудовий договір, свідоцтво про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності — фізичної особи тощо).

У разі укладення правочинів, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, у тому числі договорів щодо поділу, обміну житлового будинку, квартири, а також іншого цінного майна за участю осіб, над якими встановлено опіку або піклування, нотаріус перевіряє наявність дозволу органу опіки та піклування на укладення таких договорів.

Правочини за малолітніх, які не досягли 14 років, а також від імені фізичних осіб, визнаних у судовому порядку недієздатними, вчиняють законні представники: батьки (усиновлювачі) або опікуни.

Батьки малолітньої дитини не мають права без дозволу органу опіки та піклування вчиняти такі правочини щодо її майнових прав: укладати договори, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, у тому числі договори щодо поділу або обміну житлового будинку, квартири; видавати письмові зобов'язання від імені дитини; відмовлятися від її майнових прав.

На вчинення одним із батьків правочинів щодо транспортних засобів та нерухомого майна малолітньої дитини повинна бути письмова нотаріально посвідчена згода другого з батьків.

У разі якщо другий із батьків заперечує проти укладення правочину щодо майна малолітньої дитини, спір може бути вирішений органом опіки та піклування або судом.

Нотаріус не посвідчує правочин, що укладається від імені малолітньої дитини представником батьків (усиновлювачів) або одного з них.

Неповнолітня особа вчиняє правочини, за винятком правочинів, передбачених ст. 31 та ч. 1 ст. 32 ЦК України, за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальників. Згода на вчинення неповнолітньою особою правочину має бути одержана від батьків (усиновлювачів) або піклувальника й органу опіки та піклування.

На вчинення неповнолітньою особою, а також особою, цивільна дієздатність якої обмежена, правочину щодо транспортних засобів або нерухомого майна повинна бути письмова нотаріально посвідчена

згода батьків (усиновлювачів) або піклувальника і дозвіл органу опіки та піклування.

Опікун не має права укласти, а піклувальник давати згоду на укладення договорів між підопічним та своєю дружиною (своїм чоловіком) або своїми близькими родичами, крім передавання майна підопічному у власність за договором дарування або в безоплатне користування на підставі договору позички.

При вчиненні неповнолітньою особою, а також особою, цивільна дієздатність якої обмежена, інших правочинів (крім правочинів щодо транспортних засобів або нерухомого майна) нотаріально посвідчена згода батьків не вимагається. У цьому випадку нотаріус, яким посвідчується правочин, установлює особу батьків (усиновлювачів) або піклувальника, перевіряє справжність їх підпису, про що робить відмітку на згоді, і вказує назву документа, його номер, дату видачі та назву установи, що видала документ, який посвідчує особу, та його повноваження як законного представника. Згода на посвідчення правочину може бути викладена на звороті примірника правочину, що залишається у справах державної нотаріальної контори чи приватного нотаріуса, або на окремому аркуші.

При перевірці обсягу цивільної правоздатності юридичних осіб, які беруть участь у правочинах, нотаріуси зобов'язані ознайомитись з установчими документами (статут, засновницький договір), свідомством про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності і витягом з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців і перевірити, чи відповідає нотаріальна дія, яка вчиняється, обсягу їх цивільної правоздатності та дієздатності. Копії зазначених документів залишаються у справах нотаріуса.

У випадках, передбачених законодавством, нотаріус перевіряє наявність спеціального дозволу (ліцензії) на здійснення юридичною особою окремого виду діяльності.

Укладення правочину можливе через представника. При укладенні правочину представником нотаріус встановлює його особу і перевіряє обсяг його повноважень. Нотаріусу подається довіреність або інший документ, що надає повноваження представникові. Дійсність довіреності перевіряється нотаріусом за допомогою Єдиного реєстру довіреностей, за винятком довіреностей, які складено за кордоном з участю іноземних властей або які від них виходять, за умови їх легалізації уповноваженими органами. Без легалізації такі довіреності

приймаються нотаріусами в тих випадках, коли це передбачено законодавством України, міжнародними договорами, в яких бере участь Україна. За результатами перевірки дійсності довіреності (її дубліката) виготовляється витяг з Єдиного реєстру довіреностей, який додається до примірника правочину, що залишається у справах нотаріуса.

Нотаріус не вимагає подання довіреностей на вчинення правочинів та інших дій від осіб, уповноважених на це установчими документами юридичної особи, законом або іншими актами цивільного законодавства. У цих випадках від представників вимагаються документи, які передбачають зазначені повноваження та посвідчують їх службове становище.

Якщо від імені юридичної особи діє орган його управління, нотаріусом витребується документ, який підтверджує повноваження цього органу та розподіл обов'язків між членами колегіального органу (статут, засновницький договір, установчий акт, постанова про обрання посадових осіб тощо).

Оригінал довіреності, а в окремих випадках її копія, а також копії інших документів, що підтверджують повноваження представників, залишаються у справах нотаріуса.

У разі наявності сумнівів щодо уповноваженого представника, а також його цивільної дієздатності та правоздатності нотаріус має право зробити запит до відповідної фізичної чи юридичної особи.

Органи опіки та піклування притягуються для надання дозволу на право опікуна укладати, а піклувальника — давати згоду на вчинення від імені підопічного правочинів, якщо вони виходять за межі побутових.

Такими правочинами є: відмова від майнових прав підопічного; видача письмових зобов'язань від імені підопічного; договори, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, у тому числі договори щодо поділу або обміну житлового будинку, квартири; договори щодо іншого цінного майна.

Питання про надання дозволу на реалізацію права опікуна вчиняти, а піклувальника — надавати згоду на вчинення від імені підопічного правочинів вирішує орган опіки та піклування шляхом прийняття відповідного рішення.

До заінтересованих осіб, що притягуються нотаріусом, належать другі з подружжя осіб-ініціаторів, а також власники, згода яких є обов'язковою для укладення правочину щодо відчуження або застави майна, яке належить на праві спільної власності.

При посвідченні правочинів нотаріус зобов'язаний установити такі факти.

1. Відповідність змісту правочинів, що посвідчуються, вимогам закону та дійсним намірам сторін. За відсутності цих умов правочин, що укладається, не можна визнавати законним.

Відповідно до п. 36 Інструкції нотаріус зобов'язаний установити дійсні наміри кожної із сторін до вчинення правочину, який він посвідчує, а також відсутність у сторін заперечень щодо кожної з умов правочину.

Установлення дійсних намірів кожного з учасників правочину здійснюється шляхом встановлення нотаріусом однакового розуміння сторонами значення, умов правочину та його правових наслідків для кожної із сторін.

Установлення дійсних намірів однієї із сторін правочину може бути здійснено нотаріусом за відсутності іншої сторони з метою виключення можливості стороннього впливу на її волевиявлення.

Правочин посвідчується нотаріусом, якщо кожна із сторін однаково розуміє значення, умови правочину та його правові наслідки, про що свідчать особисті підписи сторін на правочині.

2. Право власності на майно, що відчужується або заставляється (за умови відчуження або застави майна, що підлягає реєстрації). Цей факт підтверджується різними правовстановлювальними документами, які нотаріус приймає лише при наявності на них запису про реєстрацію.

3. Дозвіл органів опіки та піклування (у необхідних випадках).

4. Повноваження представників (у необхідних випадках).

5. Дієздатність фізичних осіб, правоздатність юридичних осіб.

6. Згода інших заінтересованих осіб.

Правочини щодо відчуження або застави майна, що є спільною сумісною власністю, які подаються до нотаріального посвідчення, підписуються всіма співвласниками цього майна або уповноваженими ними особами.

При посвідченні правочинів щодо розпорядження спільним майном, які підлягають нотаріальному посвідченню та державній реєстрації, якщо правовстановлювальний документ оформлений на одного із співвласників, нотаріус вимагає письмову згоду інших співвласників. Згода на укладення таких правочинів повинна бути засвідчена в нотаріальному порядку.

Відчуження або застава майна, що є колективною власністю, здійснюється за рішенням органів управління товариства (загальних зборів, виконавчого органу), якщо інше не встановлено законом або установчими документами (актами).

Земельна ділянка може належати на праві спільної сумісної власності лише громадянам. Володіння, користування та розпорядження земельною ділянкою спільної сумісної власності здійснюються за договором або законом.

Розпорядження майном, що є державною власністю, здійснюється в порядку, установленому законодавством України.

Дружина та чоловік мають рівні права на володіння, користування та розпорядження майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено домовленістю між ними.

Договори щодо належного подружжю на праві спільної сумісної власності майна, які потребують нотаріального посвідчення і державної реєстрації, а також правочини щодо іншого цінного майна можуть бути посвідчені нотаріусом при наявності письмової згоди другого з подружжя. Згода на укладення такого договору повинна бути посвідчена в нотаріальному порядку. Про наявність згоди другого з подружжя зазначається в тексті договору з посиланням на реєстровий номер, за яким ця згода посвідчена, та дату її посвідчення.

Якщо у згоді на відчуження спільного майна вказано, кому персонально (прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи, найменування юридичної особи) він погоджується продати, подарувати, заставити тощо спільно набуте майно, чи вказано ціну продажу, інші умови укладення договору, нотаріус при посвідченні такого договору зобов'язаний перевірити додержання умов, зазначених у такій згоді.

Розірвання шлюбу не припиняє права спільної сумісної власності на майно, набуте за час шлюбу.

Правочин щодо розпорядження майном, що подається для нотаріального посвідчення, може бути посвідчений нотаріусом без згоди другого з подружжя у разі, якщо з правовстановлювального документа, договору, укладеного між подружжям, свідоцтва про шлюб та інших документів випливає, що зазначене майно є особистою приватною власністю одного з подружжя, тобто набуте до реєстрації шлюбу, за час шлюбу, але на умовах, передбачених шлюбним або іншим договором, укладеним між подружжям, договором дарування або в порядку спадкування, або за кошти, які належали їй (йому) особисто тощо.

Про перевірку цих обставин нотаріус робить відмітку на примірнику договору, що залишається у справах державної нотаріальної контори (приватного нотаріуса), з посиланням на реквізити відповідних документів, якщо ці документи не приєднуються до примірника такого договору.

При посвідченні нотаріусом правочинів щодо відчуження або застави майна від імені особи, у якої немає чоловіка або дружини (неодружена, удова, удівець), відчужувач подає відповідну заяву, в якій також зазначається, що майно, яке є предметом цього правочину, не є спільною сумісною власністю. Нотаріус доводить зміст такої заяви до відома другого учасника правочину та зазначає про це в його тексті. Така заява повинна виходити особисто від відчужувача, а в разі вчинення правочину через представника — від представника, якщо відчужувач надав йому право при оформленні правочину подавати від його імені заяву про належність йому (відчужувачу) майна на праві особистої приватної власності.

Правочини щодо розпорядження майном можуть бути посвідчені без згоди другого з подружжя також у таких випадках.

По-перше, коли останній не проживає за місцезнаходженням майна і місце проживання його невідоме. На підтвердження цієї обставини подається копія рішення суду, що набрало законної сили, про визнання другого з подружжя безвісно відсутнім. У разі встановлення опіки над майном особи, визнаної безвісно відсутньою, нотаріус виключає майно з опису або повідомляє нотаріуса, що здійснив опис, про необхідність виключення майна з опису. Про виключення майна з опису повідомляється опікун.

По-друге, без згоди другого з подружжя посвідчуються правочини щодо розпорядження майном у разі, якщо це майно набуто одним із подружжя за час окремого проживання з другим із подружжя у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин. На підтвердження цієї обставини подається копія рішення суду, що набрало законної сили, про визнання особистою приватною власністю одного з подружжя майна, яке є предметом цього договору.

Правочини про відчуження або заставу майна, яке передано за договором управління, посвідчуються нотаріусом за наявності письмової згоди установника управління. Справжність підпису на заяві установника управління про згоду на укладення таких угод повинна бути засвідчена в нотаріальному порядку.

Договори про відчуження або заставу майна (майнових прав) посвідчуються нотаріусом після перевірки відсутності заборони на відчуження або арешту за даними Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна.

У разі наявності заборони відчуження майна, обтяженого боргом, що є предметом посвідчуваного договору, останній може посвідчуватися тільки за умови згоди кредитора на заміну боржника. У разі переведення боргу на набувача нотаріус вимагає подання відповідної довідки (заяви), виданої кредитором.

Договори про відчуження або заставу нерухомого та рухомого майна (майнових прав) посвідчуються нотаріусом після перевірки відсутності податкової застави та заставної за даними Державного реєстру обтяжень рухомого майна.

Договори про відчуження майна (майнових прав) платником податків, активи якого перебувають у податковій заставі, посвідчуються за умови письмової згоди відповідного податкового органу.

У разі оформлення заставної перехід права власності на предмет іпотеки не допускається до повного задоволення вимоги за заставною.

7. Вартість майна (у необхідних випадках, наприклад, для обчислення розміру державного мита). Сума договору про відчуження або заставу майна визначається за згодою сторін, якщо інше не передбачено законодавчими актами.

Документи, у яких викладено зміст правочинів, що посвідчуються у нотаріальному порядку, надаються нотаріусу не менш ніж у двох примірниках, один з яких залишається у справах державної нотаріальної контори чи приватного нотаріуса (ст. 59 Закону).

Усі примірники підписуються учасниками правочину. Посвідчувальний напис робиться на всіх примірниках правочину. За бажанням учасників правочину кожному з них видається по одному примірнику.

При посвідченні правочинів нотаріус зобов'язаний роз'яснити: зміст та значення, правові наслідки правочинів, що укладаються; необхідність реєстрації у відповідному органі (при посвідченні правочинів щодо майна, що підлягає реєстрації).

Договір сторін про зміну або розірвання нотаріально посвідченого договору оформляється шляхом складання окремого договору, який додається до примірника основного договору, що міститься у справах державної нотаріальної контори чи приватного нотаріуса. Договір про зміну або розірвання договору підписується сторонами і посвідчується

нотаріусом. На всіх примірниках основного договору робиться відмітка про його зміну або розірвання, в якій зазначаються номер за реєстром та дата посвідчення договору про зміну або розірвання. Відмітка підписується нотаріусом і скріплюється його печаткою. Про зміну або розірвання договору робиться запис у реєстрі для реєстрації нотаріальних дій, де зареєстровано основний договір.

Якщо нотаріус, який посвідчив договір, позбавлений можливості посвідчити договір про його зміну або розірвання (у разі смерті, заміщення приватного нотаріуса у разі неможливості виконання ним своїх обов'язків, призупинення здійснення приватним нотаріусом своєї діяльності, передачі документів до державного нотаріального архіву тощо), договір про зміну або розірвання основного договору може бути посвідчений іншим нотаріусом. При цьому таким нотаріусом складається додатковий примірник договору, який направляється ним за місцем зберігання договору, що змінюється або розривається, для долучення до нього. Одночасно сторонам договору нотаріус роз'яснює можливість повернення правовстановлювальних документів за місцем зберігання примірника договору, що розірваний.

Укладення договорів про зміну або розірвання нотаріально посвідчених договорів здійснюється з дотриманням загальних правил посвідчення правочинів щодо розпорядження майном, викладених у п. 45 Інструкції.

Якщо договір про розірвання договору про відчуження житлового будинку, садиби, споруди, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна посвідчується після державної реєстрації договору відчуження, нотаріус вимагає подання витягу з Реєстру прав власності на нерухоме майно, а також перевіряє відсутність (наявність) заборони на відчуження або арешту за даними Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна та відсутність або наявність податкової застави та інших застав за даними Державного реєстру обтяжень рухомого майна.

Розірвання договорів, предметом яких є майно, що перебуває у податковій заставі, здійснюється за письмовою згодою відповідного податкового органу.

У разі одержання рішення суду про визнання нотаріально посвідченого договору недійсним нотаріус робить про це відмітку на примірнику договору, який зберігається в його справах, долучивши до нього копію рішення суду, а також робить відмітку в реєстрі для ре-

естрації нотаріальних дій і по можливості на всіх інших примірниках договору.

Правовстановлювальний документ повертається відчужувачу майна на його вимогу. Державне мито чи плата за посвідчення договору про відчуження майна при його зміні або розірванні сторонам не повертається.

Про зміну або розірвання договору, що підлягає державній реєстрації, нотаріус повідомляє відповідний орган, який здійснює державну реєстрацію, якщо такий договір до його зміни або розірвання був цим органом зареєстрований.

§ 2. Посвідчення правочинів щодо розпорядження часткою нерухомого майна в спільній власності

У випадках, коли один з учасників спільної часткової власності продає належну йому частку в спільній власності сторонній особі, іншим учасникам спільної власності має бути забезпечена реалізація належного їм права переважної купівлі. У цьому зв'язку при посвідченні даних правочинів нотаріус встановлює такі факти:

виконання продавцем обов'язку повідомити всіх інших учасників спільної часткової власності про свій намір продати свою частку сторонній особі із вказівкою ціни та інших умов, на яких вона продається;

відмова учасників спільної часткової власності від здійснення права переважної купівлі; або закінчення місячного строку на здійснення права переважної купівлі (фактична відмова); або відмова інших співвласників спільної часткової власності отримати надіслані на їх адресу заяви продавця про намір продати свою долю; або невідомість адреси інших співвласників спільної часткової власності;

дійсність заяви про відмову або фактичної відмови від права переважної купівлі (протягом трьох місяців).

Повідомлення продавцем усіх інших учасників спільної часткової власності (як громадян, так і юридичних осіб) про продаж своєї частки повинно здійснюватися у письмовій формі. Така заява може бути направлена іншим учасникам спільної часткової власності безпосередньо продавцем або передана нотаріусом у порядку ст. 84 Закону. Доказом повідомлення учасників спільної часткової власності про

подальший продаж частки в спільному майні може бути свідоцтво, видане нотаріусом, про передачу їм заяви продавця згідно зі ст. 84 Закону або заява учасників спільної часткової власності про відмову від здійснення права переважної купівлі частки майна, що продається (із зазначенням ціни та інших умов, на яких продається ця частка).

Справжність підпису на заяві учасника спільної часткової власності має бути засвідчена в нотаріальному порядку.

Заява учасника спільної часткової власності про відмову від права переважної купівлі може бути викладена на окремому стандартному білому аркуші паперу з одночасною реєстрацією в журналі реєстрації вхідних документів або на спеціальному бланку нотаріальних документів (на бажання зазначеного учасника).

Якщо вказана заява передана особисто учаснику спільної часткової власності нотаріусом, який посвідчує договір, то свідоцтво про передачу заяви не видається, але примірник заяви з написом нотаріуса про її вручення повинен бути доданий до примірника договору купівлі-продажу частки відчужуваного майна, який залишається у справах нотаріуса.

При одержанні від учасників спільної часткової власності письмової відповіді вона додається до зазначеного примірника договору.

Правило про повідомлення всіх інших учасників спільної часткової власності не поширюється на випадки посвідчення договорів довічного утримання (догляду), спадкового договору, дарування, ренти (якщо майно передається безоплатно), пожертви, міни частини майна або відчуження частини майна, виділеної за згодою співвласників чи за рішенням суду, а також у разі продажу частини майна з публічних торгів (аукціону).

Умовою посвідчення правочинів про відчуження частки майна у спільній частковій власності є також відмова учасників спільної часткової власності від здійснення права переважної купівлі або нездійснення цього права відносно нерухомого майна протягом одного місяця, а щодо іншого майна — протягом десяти днів з дня одержання повідомлення про намір і умови продажу.

Договір купівлі-продажу частки спільного майна сторонній особі може бути посвідчений нотаріусом за наявності відомостей про те, що інші учасники спільної часткової власності відмовились одержати надіслані на адресу заяви продавця про його намір продати свою частку. Про цю обставину повинна свідчити зроблена на зворотному повідомленні відмітка органу зв'язку.

Договір купівлі-продажу частки спільного майна сторонній особі може бути посвідчений також у разі, якщо адреса інших учасників спільної часткової власності невідома. На підтвердження цього повинен бути поданий документ відповідного компетентного органу (довідкової служби, адресного бюро тощо).

Заява учасника спільної часткової власності про відмову від права переважної купівлі або фактична відмова учасника спільної часткової власності, який протягом вищевказаного строку не здійснив свого права на переважну купівлю, дійсна протягом трьох місяців. Цей строк обчислюється з дня подання заяви про відмову або з дня, наступного за останнім днем зазначеного місячного (десятиденного) терміну.

У разі посвідчення угоди купівлі-продажу частки спільного майна за більшу ціну порівняно з тією, що була запропонована в переданому повідомленні, але з дотриманням інших визначених умов подання доказів повторного повідомлення учасників спільної часткової власності не вимагається.

Про відчуження частки майна, що підлягає державній реєстрації, нотаріус робить відмітку на правовстановлювальному документі.

У тексті договору про відчуження частки майна вказуються арифметичні (у простих дробах) частини.

У договорі про відчуження власником частки майна за бажанням сторін може бути встановлено порядок володіння та користування конкретними його частинами відповідно до розміру частки кожного зі співвласників. Це можливо лише за умови наявності відповідної угоди між учасниками спільної часткової власності про порядок володіння та користування майном або за їх письмовою згодою чи за наявності судового рішення про порядок володіння та користування майном (конкретними його частинами).

Договір про порядок володіння та користування спільним майном або конкретними його частинами, крім того, може бути оформлений шляхом складання самостійного документа, який є невід'ємною частиною правовстановлювального документа (при укладенні договору щодо порядку володіння та користування майном, яке підлягає реєстрації).

Договір може бути укладений між усіма учасниками спільної часткової власності або між кількома з них. В останньому випадку необхідна письмова згода всіх учасників спільної часткової власності про встановлення порядку володіння та користування майном або конкретними його частинами.

Нотаріус може також посвідчити самостійні (без посвідчення договору про відчуження) договори про порядок володіння та користування майном. Якщо такий правочин укладається щодо майна, яке підлягає обов'язковій реєстрації, нотаріус вимагає правовстановлювальний документ та у встановлених чинним законодавством випадках витяг із Реєстру прав власності на нерухоме майно. Правовстановлювальний документ після його огляду повертається власникові, а в тексті правочину зазначаються найменування цього документа, номер і дата його видачі та назва юридичної особи, що його видала.

Учасники спільної часткової власності вправі укладати договори про визначення розміру часток, зміну розміру часток, якщо в правовстановлювальному документі розмір часток не вказаний або вказаний неправильно, а також виділення частки в натурі (поділу). Укладення таких правочинів є необхідним у випадках, передбачених законом (ст. 67 СК, статті 88, 133 Земельного кодексу України тощо).

Договір про визначення часток, зміну розміру часток є невід'ємною частиною правовстановлювального документа. При цьому нотаріус або підшиває один примірник такого договору до правовстановлювального документа, або робить на цьому документі службову відмітку щодо посвідчення договору про визначення, зміну розміру часток.

Договори про виділення частки в натурі з майна (поділ), що підлягає реєстрації, посвідчуються нотаріусом на підставі документів, які підтверджують право власності на таке майно. Крім того, нотаріусу подаються витяг із Реєстру прав власності на нерухоме майно, документ, оформлений у порядку, установленому чинним законодавством, у якому визначені ідеальна частка, її вартість та розмір, висновок щодо технічної можливості виділення цієї частки в натурі (поділ) на місцевості, а також найменування та площа приміщень, з яких складається частка.

Одночасно з посвідченням договору про виділення в натурі (поділ) житлового будинку, будівлі, садиби або споруди нотаріусом посвідчується договір про виділення в натурі (поділ) на місцевості земельної ділянки. Для посвідчення останнього, поряд з іншими документами, нотаріусу подається нотаріально посвідчений договір про спільну часткову власність на земельну ділянку.

Укладення договору про виділення частки в натурі (поділ) припиняє спільну часткову власність. У посвідчувальному написі нотаріусом зазначається про необхідність реєстрації прав за цим договором у порядку, установленому чинним законодавством.

Договір про визначення, зміну розміру часток, виділення частки в натурі підлягає державній реєстрації в органах бюро технічної інвентаризації, про що зазначається в посвідчувальному написі.

Спори між учасниками спільної часткової власності щодо визначення, зміни розміру часток, а також виділення частки спільного майна в натурі вирішуються в судовому порядку.

§ 3. Загальні правила посвідчення правочинів про відчуження нерухомого майна

Особливістю посвідчення правочинів про відчуження житлового будинку, садиби, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна є те, що воно провадиться за місцем знаходження зазначеного майна.

При нотаріальному посвідченні правочинів про відчуження нерухомого майна перевіряються:

право власності (довірчої власності) відчужувача на майно, що відчужується, та у передбачених законодавством випадках документи, що підтверджують державну реєстрацію прав на це майно в осіб, які його відчужують;

відсутність заборони відчуження або арешту майна;

дотримання обов'язку батьками, опікунами або піклувальниками внести суму за відчужене майно на рахунок неповнолітньої або недієздатної особи у банківській установі (у разі, якщо такий обов'язок був покладений органами опіки та піклування);

вартість майна (для обчислення державного мита).

Нотаріус вимагає надання документів, що підтверджують право власності на нерухоме майно в осіб, які його відчужують. Такими документами, зокрема, можуть бути:

нотаріально посвідчений договір купівлі-продажу, пожертви, довічного утримання, ренти, дарування, міни;

спадковий договір;

свідоцтво про придбання арештованого нерухомого майна з публічних торгів;

свідоцтво про придбання заставленого майна на аукціоні (публічних торгах);

свідоцтво про право власності на об'єкти нерухомого майна;

свідоцтво про право на спадщину;
свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя;
договір про поділ спадкового майна;
договір про припинення права на утримання за умови набуття права на нерухоме майно;
договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно;
договір про виділення частки в натурі;
іпотечний договір, договір про задоволення вимог іпотекодержателя, що укладений після набрання чинності Законом України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва», або договір про задоволення вимог іпотекодержателя, якими передбачена передача іпотекодержателю права власності на предмет іпотеки;
рішення суду;
договір купівлі-продажу, зареєстрований на біржі, за умови реєстрації права власності в органах, що здійснюють державну реєстрацію прав на нерухоме майно.

Право власності на земельну ділянку фізичних осіб посвідчується державним актом, а на земельну ділянку, набуту у власність із земель приватної власності без зміни її меж, цільового призначення, — також відповідним договором або свідоцтвом про право на спадщину.

Крім правовстановлювального документа на житловий будинок, садибу та інше нерухоме майно (за винятком земельної ділянки), якщо воно підлягає реєстрації, нотаріус вимагає витяг із Реєстру прав власності на нерухоме майно.

Коли з витягу з Реєстру прав власності на нерухоме майно видно, що власник, наприклад, житлового будинку здійснив або здійснює його перебудову чи прибудову, у тому числі перепланування житлового будинку, переобладнання нежитлового приміщення в житлове і навпаки, або звів чи зводить господарські, побутові будівлі та споруди без установленого дозволу або без належно затвердженого проекту чи з істотними відхиленнями від проекту, або з грубим порушенням основних будівельних норм і правил, нотаріус вимагає подання рішення органу місцевого самоврядування про дозвіл здійснити перебудову, прибудову, перепланування чи звести господарські, побутові будівлі та споруди. За відсутності такого рішення нотаріус відмовляє

в посвідченні договору відчуження житлового будинку, власником якого здійснено таку перебудову, прибудову, переобладнання чи зведено господарські побутові будівлі та споруди.

Нотаріус також має відмовити у посвідченні договору відчуження житлового будинку та іншого нерухомого майна у випадку, коли з поданих йому документів випливає, що житловий будинок, будівля, споруда, інше нерухоме майно збудоване (або будується) на земельній ділянці, яка не була відведена для цієї мети.

Посвідчення договорів продажу предмета іпотеки будь-якій особі — покупцеві в тому разі, коли рішенням суду або договором про задоволення вимог іпотекодержателя передбачено право іпотекодержателя на продаж, здійснюється за загальними правилами посвідчення договорів відчуження, але має деякі особливості.

Для посвідчення такого договору, відповідно до ст. 38 Закону «Про іпотеку», іпотекодержатель зобов'язаний за тридцять днів до укладення договору купівлі-продажу письмово повідомити іпотекодавця та всіх осіб, які мають зареєстровані в установленому законом порядку права чи вимоги на предмет іпотеки, про свій намір укласти такий договір із зазначенням ціни та інших умов, на яких продається предмет іпотеки. У такому разі нотаріус, керуючись вимогами п. 55 Інструкції, повинен переконатися в тому, що іпотекодержатель повідомив осіб, які мають зареєстровані в установленому законом порядку права чи вимоги на предмет іпотеки, відповідно до витягу з Державного реєстру застав рухомого майна.

Особи, які виявили бажання придбати предмет іпотеки (або відмовитися від права купівлі), повинні в тридцятиденний строк з дня одержання повідомлення про продаж письмово повідомити іпотекодержателя або нотаріуса про свій намір. Особа набуває переважне право на придбання предмета іпотеки в іпотекодержателя з дня отримання іпотекодержателем або нотаріусом повідомлення про згоду на купівлю предмета іпотеки.

Якщо в установлений строк відповідь на повідомлення від осіб, які мають право переважної купівлі предмета іпотеки, не надійшла, нотаріус може посвідчити договір купівлі-продажу предмета іпотеки будь-якій іншій особі на розсуд іпотекодержателя.

Якщо особа, яка висловила згоду придбати предмет іпотеки, ухиляється або з інших причин не вчиняє дій до укладення договору купівлі-продажу предмета іпотеки з іпотекодержателем протягом п'яти днів після закінчення тридцятиденного строку, установленого для

надання такої згоди, вона втрачає право на придбання предмета іпотеки. Це право переходить до інших осіб, які висловили намір придбати предмет іпотеки, відповідно до пріоритету їх прав і вимог.

Якщо повідомлень про згоду на придбання предмета іпотеки надійшло декілька, право на придбання предмета іпотеки в іпотекодержателя належить особі, яка має вищий пріоритет своїх зареєстрованих прав чи вимог.

Договір купівлі-продажу предмета іпотеки сторонній особі може бути посвідчений нотаріусом за наявності відомостей про те, що інші особи, які мають зареєстровані в установленому законом порядку права чи вимоги на предмет іпотеки, відмовились одержати надіслані на їх адресу повідомлення про намір продати предмет іпотеки. Про цю обставину повинна свідчити зроблена на зворотному повідомленні відмітка органу зв'язку.

Договір купівлі-продажу предмета іпотеки сторонній особі може бути посвідчений також у разі, якщо адреса інших осіб, які мають зареєстровані в установленому законом порядку права чи вимоги на предмет іпотеки, невідома. На підтвердження цього факту повинен бути поданий документ відповідного компетентного органу (довідкової служби, адресного бюро тощо).

Ціна продажу предмета іпотеки має бути встановлена за згодою між іпотекодержателем та іпотекодавцем. У разі недосягнення згоди щодо ціни продажу продаж предмета іпотеки здійснюється за ціною, не нижчою за встановлену незалежною оцінкою, що підтверджується відповідним актом про оцінку.

Договір купівлі-продажу є підставою для припинення іпотеки та зняття заборони відчуження предмета іпотеки.

Договір купівлі-продажу предмета іпотеки є правовою підставою для реєстрації права власності покупця на нерухоме майно, що було предметом іпотеки.

§ 4. Посвідчення договорів ренти

За договором ренти одна сторона (одержувач ренти) передає другій стороні (платникові ренти) у власність майно, а платник ренти взамін цього зобов'язується періодично виплачувати одержувачеві ренти у формі певної грошової суми або в іншій формі. Договором ренти може бути встановлений обов'язок виплачувати ренту безстроково

(безстрокова ренти) або протягом певного строку (ст. 731 ЦК). Договір ренти підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню.

Договори ренти посвідчуються нотаріусами з дотриманням загальних правил посвідчення договорів відчуження.

Якщо договором ренти встановлено, що одержувач ренти передає майно у власність платника ренти за плату, до відносин сторін щодо передачі майна застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, а якщо майно передається безоплатно — положення про договір дарування. У цьому разі правила ст. 362 ЦК не застосовуються.

Текст договору ренти обов'язково повинен містити: найменування сторін за договором; предмет договору; умови, на яких майно передається під виплату ренти; форму та розмір ренти; строки виплати ренти; відповідальність платника за прострочення ренти; право платника безстрокової ренти на відмову від договору ренти; право одержувача безстрокової ренти на розірвання договору ренти; ризик випадкового знищення або пошкодження майна, що передається під виплату ренти.

Платник ренти має право відчужувати майно, передане йому під виплату ренти, лише за письмовою згодою одержувача ренти.

У цьому випадку в тексті договору відчуження майна, яке передає під виплату ренти, крім істотних умов договору відчуження, обов'язково зазначається про перехід обов'язків платника ренти до нового набувача, а також інші істотні умови договору ренти.

§ 5. Посвідчення договорів довічного утримання (догляду) та договорів про надання утримання

Відповідно до ст. 745 ЦК договір довічного утримання належить до договорів, для яких є обов'язковим нотаріальне посвідчення.

За договором довічного утримання (догляду) одна сторона (відчужувач) передає другій стороні (набувачеві) у власність житловий будинок, квартиру або їх частину, інше нерухоме майно або рухоме майно, яке має значну цінність, взамін чого набувач зобов'язується забезпечувати відчужувача утриманням та (або) доглядом довічно (ст. 744 ЦК).

Договори довічного утримання посвідчуються нотаріусами із дотриманням загальних правил посвідчення договорів відчуження, за винятком правил про повідомлення інших учасників спільної часткової власності про майбутнє відчуження (ст. 362 ЦК).

Відчужувачем у договорі довічного утримання (догляду) може бути фізична особа незалежно від її віку та стану здоров'я.

Набувачем у договорі довічного утримання (догляду) може бути повнолітня дієздатна фізична особа або юридична особа.

Якщо відчужувачем є один із співвласників майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності, договір довічного утримання (догляду) може бути посвідчений після визначення частки цього співвласника у спільному майні або визначення порядку користування цим майном між співвласниками.

Спеціальні правила при посвідченні договору довічного утримання стосуються перш за все змісту нотаріально посвідчуваного документа. У тексті договору довічного утримання обов'язково зазначається, що набувач майна зобов'язаний надавати відчужувачеві довічно матеріальне забезпечення, а також усі види догляду (опікування) з їх конкретизуванням або без такого, та визначається грошова оцінка матеріального забезпечення, яка встановлюється за згодою сторін. Якщо така згода не досягнута, нотаріус не може посвідчити договір.

У разі зобов'язання набувача забезпечити відчужувача або третю особу житлом у будинку (квартирі), що йому переданий за договором довічного утримання (догляду), у тексті договору зазначається конкретно визначена частина помешкання, у якій відчужувач або третя особа має право проживати.

Згідно зі ст. 754 ЦК відчуження майна набувачем до смерті відчужувача не допускається, тому при посвідченні договору довічного утримання накладається заборона відчуження майна в установленому порядку, про що робиться напис на всіх примірниках договору.

Договір довічного утримання може бути припинений або розірваний відповідно до норм цивільного права.

Припинення договору відбувається на підставі ст. 757 ЦК у разі смерті громадянина — набувача за умови відсутності у нього спадкоємців або при відмові їх від договору довічного утримання. У такому випадку нотаріус за письмовою заявою відчужувача припиняє дію договору, про що на всіх його примірниках робить відповідний напис із посиланням на ст. 757 ЦК. При цьому на підтвердження факту смерті набувача надається свідоцтво державного органу реєстрації актів цивільного стану про смерть.

Відчужувачу повертається приєднаний до примірника договору довічного утримання первинний правовстановлювальний документ

на майно або його дублікат, який міститься у справах нотаріуса. Разом із листом нотаріуса про припинення дії договору довічного утримання цей правостановлювальний документ (або його дублікат) подається відповідному реєструвальному органу для перереєстрації.

Обов'язки набувача за договором довічного утримання (догляду) переходять до тих спадкоємців, до яких перейшло право власності на майно, що було предметом договору.

У разі ліквідації юридичної особи-набувача за умови відсутності у неї правонаступників нотаріус на підставі витягу з Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України та письмової заяви відчужувача припиняє дію договору довічного утримання та повертає відчужувачу первинний правостановлювальний документ.

На всіх примірниках договору нотаріус робить відповідний напис про припинення дії договору з посиланням на ст. 758 ЦК.

Розірвання договору довічного утримання можливо за рішенням суду з таких підстав:

на вимогу відчужувача або третьої особи, на користь якої він був укладений, у разі невиконання або неналежного виконання набувачем своїх обов'язків незалежно від його вини;

на вимогу набувача.

Нотаріус може посвідчити розірвання договору довічного утримання лише за згодою сторін, керуючись при цьому загальними правилами оформлення розірвання нотаріально посвідченого договору (п. 49 Інструкції), що були розглянуті у § 1 цього розділу.

На підставі договору про розірвання договору довічного утримання або внесення до нього змін щодо заміни речі, яка була передана за договором, на іншу річ, переходу прав та обов'язків за цим договором до спадкоємців (правонаступників) набувача майна нотаріус уносить відповідні зміни до Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна.

Подружжя має право укласти договір про надання утримання одному з них, в якому визначаються умови, розмір та строки виплати аліментів. Такий договір укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню.

При посвідченні договорів про надання утримання нотаріус повинен додержуватись правил статей 75–78, 82 СК.

Подружжя, а також особи, шлюб між якими було розірвано, вправі укласти договір про припинення утримання взамін набуття права влас-

ності на житловий будинок, квартиру, інше нерухоме майно або одержання одноразової грошової виплати.

Договір, за яким передається у власність нерухоме майно, має бути нотаріально посвідчений і підлягає державній реєстрації (ст. 89 СК).

У разі розірвання договору про утримання у зв'язку з одержанням одноразової грошової виплати обумовлена грошова сума має бути внесена на депозитний рахунок нотаріальної контори чи приватного нотаріуса до посвідчення договору.

§ 6. Посвідчення шлюбного договору

Згідно зі статтями 92, 93 СК особи, що подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжя мають право за власним бажанням укласти шлюбний договір, яким регулюються майнові відносини між подружжям, у тому числі визначаються їх майнові права та обов'язки як батьків. Шлюбний договір укладається у письмовій формі та нотаріально посвідчується.

Для даної нотаріальної дії характерний особливий суб'єктний склад. Сторонами шлюбного договору є особи, що укладають шлюб або перебувають у шлюбі. Як правило, це особи дієздатні. Шлюбний вік для жінки встановлено у сімнадцять, а для чоловіків — у вісімнадцять років. У разі зниження шлюбного віку до реєстрації шлюбу, відповідно до чинного законодавства, шлюбний договір укладається неповнолітніми за письмовою згодою їх батьків або піклувальника, справжність підпису яких засвідчується нотаріусом із дотриманням вимог, передбачених для укладення правочинів від імені неповнолітніх у віці від 14-ти до 18-ти років. Таким чином, суб'єктами вчинюваної нотаріальної дії можуть стати батьки, усиновителі, інші законні представники або органи опіки та піклування.

До фактів, які встановлюються нотаріусом при вчиненні даної нотаріальної дії, належать перевірка відповідності умов шлюбного договору закону.

Шлюбний договір не може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми. Шлюбний договір не може зменшувати обсягу прав дитини, які встановлені СК, а також ставити одного з подружжя у надзвичайно невігідне матеріальне становище. За наявності таких умов нотаріус повинен відмови-

ти у вчиненні такої нотаріальної дії як такої, що суперечить закону на підставі ст. 93 СК та ч. 1 ст. 49 Закону.

За шлюбним договором не може передаватися у власність одному з подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації.

Як уже зазначалося, у шлюбному договорі можуть бути передбачені майнові права та обов'язки подружжя, зокрема питання, пов'язані з правом власності на рухоме та нерухоме майно, що було придбане як під час шлюбу, так і до нього, на майно, отримане як дарунок або спадщина одним із подружжя, питання, пов'язані із утриманням подружжя, тощо. У шлюбному договорі можуть вирішуватися питання про порядок сплати боргів за рахунок спільного або роздільного майна.

Шлюбним договором може регулюватися порядок користування одним із подружжя житловим приміщенням, яке належить іншому з подружжя, а також проживання у житловому приміщенні, яке є їхньою спільною власністю, їхніх родичів.

Умовами шлюбного договору може бути передбачена можливість надання утримання одному з подружжя незалежно від непрацездатності та потреби в матеріальній допомозі, а також можливість припинення права на утримання одного з подружжя у зв'язку з одержанням ним майнової (грошової) компенсації.

Якщо у шлюбному договорі визначені умови, розмір та строки виплати аліментів, то в разі невиконання одним з подружжя свого обов'язку за договором аліменти можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса в порядку, установленому розд. 32 Інструкції.

Шлюбний договір може включати положення про порядок зміни його умов, загальний строк його дії, а також тривалість окремих прав та обов'язків.

У шлюбному договорі можуть бути встановлені умови чинності договору або окремих його положень і після припинення шлюбу.

Зміни до шлюбного договору можуть бути внесені подружжям шляхом укладення відповідного договору, який підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню.

Шлюбний договір, укладений до реєстрації шлюбу, набирає чинності в день реєстрації шлюбу, а шлюбний договір, укладений подружжям, — у день його нотаріального посвідчення, про що має бути зазначено в тексті договору.

§ 7. Посвідчення договорів застави (іпотеки)

Згідно зі ст. 1 Закону України від 2 жовтня 1992 р. «Про заставу» застава — це спосіб забезпечення зобов'язань. Відповідно до ст. 1 Закону України від 5 червня 2003 р. «Про іпотеку» іпотека є видом забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника у порядку, установленому даним Законом.

Договори застави (іпотеки) нерухомого майна (житлового будинку, садиби, квартири, садового будинку, гаража, інших будівель та споруд, підприємства чи його структурного підрозділу, земельної ділянки, багаторічних насаджень тощо) та договори застави транспортних засобів (заклад) підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню.

Правовий режим нерухомого майна поширюється на повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти.

Посвідчення іпотечного договору провадиться за місцезнаходженням нерухомого майна, що є предметом іпотеки, або за місцезнаходженням іпотекодержателя чи іпотекодавця.

Текст договору застави повинен містити такі істотні умови:

1) для заставодавця та заставодержателя — юридичних осіб відомості про:

– для резидентів — найменування, місцезнаходження та ідентифікаційний код в Єдиному державному реєстрі юридичних та фізичних осіб — підприємців України;

– для нерезидентів — найменування, місцезнаходження та державу, де зареєстровано особу;

для заставодавця та заставодержателя — фізичних осіб відомості про:

– для громадян України — прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання із зазначенням адреси та індивідуальний ідентифікаційний номер у Державному реєстрі фізичних осіб — платників податків та інших обов'язкових платежів;

– для іноземців, осіб без громадянства — прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), громадянство, адресу постійного місця проживання за межами України;

2) зміст та розмір основного зобов'язання, строк і порядок його виконання та (або) посилання на правочин, у якому встановлено основне зобов'язання;

3) опис предмета договору застави, достатній для його ідентифікації, та (або) його реєстраційні дані, а також будь-які інші умови, щодо яких за заявою однієї із сторін повинна бути досягнута згода (спосіб реалізації заставленого майна, проведення аудиторської перевірки, страхування предмета застави, накладання заборони відчуження тощо);

4) посилання на видачу заставної або її відсутність.

Іпотечний договір крім цього повинен містити посилання на можливість випуску заставної.

У разі іпотеки земельної ділянки має зазначатися її цільове призначення.

Іпотечний договір та договір, що обумовлює основне зобов'язання, можуть бути оформлені у вигляді одного документа. Цей документ за формою і змістом повинен відповідати вимогам, установленим для договору іпотеки, та вимогам, установленим законом для договору, який визначає основне зобов'язання.

При вчиненні даної нотаріальної дії нотаріусом перевіряються:

наявність права власності на майно або факт передачі майна і права його застави заставодавця, а також статус майна, що заставляється (відсутність заборони відчуження або арешту) (п. 96 Інструкції);

згода всіх співвласників — при заставі майна, що перебуває у спільній власності (п. 99 Інструкції);

факт виділення в натурі майна, що перебуває у спільній частковій власності, — при заставі часток, паїв (п. 99 Інструкції).

На підтвердження права власності на майно, що підлягає реєстрації, або факту передачі майна та права його застави заставодавцем подаються відповідні документи.

Договори про заставу нерухомого та рухомого майна (майнових прав) посвідчуються нотаріусом після перевірки відсутності заборони на відчуження або арешту за даними Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна та перевірки відсутності податкової застави та інших застав за даними Державного реєстру обтяжень рухомого майна.

При посвідченні іпотечних договорів нотаріус вимагає витяг із Реєстру прав власності на нерухоме майно.

Якщо договір про заставу майна укладається у зв'язку з укладенням іншого договору щодо цього майна і в нотаріуса є зазначені вище документи, другий раз ці документи не подаються.

Передача в іпотеку нерухомого майна, що є об'єктом права державної чи комунальної власності і закріплене за відповідною державною чи комунальною юридичною особою на праві господарського відання, здійснюється після отримання у встановленому законодавством порядку згоди органу державної влади чи органу місцевого самоврядування, до сфери господарського відання якого належить відповідна державна чи комунальна юридична особа.

Відкрите акціонерне товариство, створене в процесі корпоратизації, усі акції якого перебувають у державній власності, здійснює заставу належного йому майна за погодженням із засновником цього товариства в порядку, передбаченому для державних підприємств.

З моменту прийняття рішення про приватизацію майна державного підприємства або відкритого акціонерного товариства, створеного в процесі приватизації, застава їх майна здійснюється з дозволу відповідного органу приватизації (регіонального відділення або представництва Фонду державного майна України).

Іпотечний договір, предметом іпотеки за яким є майнові права на нерухомість, будівництво якої не завершено, посвідчується нотаріусом на підставі документів, що підтверджують майнові права на цю нерухомість. Іпотекодавцем за таким іпотечним договором може бути забудовник — особа, яка організовує спорудження нерухомості для власних потреб чи для передачі її у власність іншим особам, або особа, власністю якої стане ця нерухомість після завершення будівництва. При посвідченні таких договорів нотаріус роз'яснює іпотекодержателю його обов'язок після закінчення будівництва зареєструвати в установленому законом порядку обтяження прав власника на збудовану нерухомість.

Майно, що перебуває у спільній власності, може бути передано в заставу тільки за згодою всіх співвласників. Співвласник нерухомого майна має право передати в іпотеку свою частку в спільному майні без згоди інших співвласників за умови виділення її в натурі та реєстрації права власності на неї як на окремий об'єкт нерухомості.

Майно, що перебуває у спільній частковій власності (частки, паї), може бути самостійним предметом застави за умови виділення його в натурі, земельної ділянки — у натурі (на місцевості).

Згода співвласників повторно не вимагається, якщо договір про заставу майна складається у зв'язку з посвідченням договору купівлі-продажу цього майна з розстрочкою платежу.

Договір про наступну заставу вже заставленого майна може бути посвідчений за згодою попередніх заставодержателів, якщо інше не передбачено законом і попереднім договором застави.

Наступна іпотека, предметом якої є декілька об'єктів, що належать різним особам і є предметом попередньої іпотеки, допускається за згодою власників усіх об'єктів нерухомого майна, переданих у спільну іпотеку.

Посвідчення договору застави майна (майнових прав), що перебуває у податковій заставі, не допускається.

При посвідченні договору іпотеки нотаріус роз'яснює сторонам порядок державної реєстрації іпотеки та порядок задоволення забезпечених іпотекою вимог за рахунок предмета іпотеки, про що зазначається в тексті договору.

Одночасно з посвідченням договору про іпотеку нотаріус, якщо це передбачено договором, накладає заборону на відчуження предмета іпотеки.

§ 8. Посвідчення заповітів

Заповітом, згідно зі ст. 1233 ЦК, є особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті.

Право на заповіт має фізична особа з повною цивільною дієздатністю. Заповідач може призначити своїми спадкоємцями одну або кілька фізичних осіб незалежно від наявності в нього із цими особами сімейних, родинних відносин, а також інших учасників цивільних відносин.

Нотаріус посвідчує заповіти дієздатних фізичних осіб, у тому числі подружжя, які складені відповідно до вимог статей 1223–1257 ЦК та особисто подані нотаріусу.

Виходячи з вимог ст. 1247 ЦК, заповіт складається у письмовій формі, із зазначенням часу та місця його складення, дати та місця народження заповідача, власноручно підписується заповідачем і нотаріально посвідчується.

При вчиненні такої нотаріальної дії, як посвідчення заповітів, обов'язковою є участь особисто заінтересованої особи — заповідача. Заповіт подається для посвідчення особисто, оскільки посвідчення заповітів через представників законом не допускається.

Нотаріус посвідчує заповіт, який написаний заповідачем власноручно або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів. Нотаріус може на прохання особи записати заповіт з її слів власноручно або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів. У цьому разі заповіт має бути вголос прочитаний заповідачем і підписаний ним, про що зазначається ним перед його підписом.

Якщо заповідач унаслідок фізичної вади, хвороби або з інших причин не може особисто підписати заповіт, за його дорученням і в його присутності, а також у присутності нотаріуса або іншої посадової особи цей документ може підписати інший громадянин. При цьому зазначаються причини, з яких заявник не міг підписати заповіт власноручно. Заповіт не може підписувати особа, на користь якої його складено.

На бажання заповідача, а також у випадках, якщо заповідач через фізичні вади не може сам прочитати заповіт, посвідчення заповіту має відбуватись за участю не менш ніж двох свідків. Свідками можуть бути повністю цивільно дієздатні особи. Свідками не можуть бути:

нотаріус;

особи, на користь яких складено заповіт;

члені сім'ї та близькі родичі спадкоємців за заповітом;

особи, які не можуть прочитати або підписати заповіт.

У тексті договору треба зазначити відомості про особу свідків, а саме: прізвища, ім'я, по батькові кожного з них, дату народження, місце проживання, реквізити паспорта чи іншого документа, на підставі якого було встановлено особу свідка.

Свідки, при яких посвідчено заповіт, зачитують його вголос та ставлять свої підписи на ньому.

При посвідченні заповіту встановлюються:

особа заповідача та його дієздатність;

особи свідків та їх дієздатність;

відповідність заповіту вимогам статей 1247, 1248 (зазначення місця та часу складання, підпис заповідача або уповноваженої ним особи);

відсутність у заповіті розпоряджень, що суперечать чинному законодавству (ч. 2 ст. 1242 ЦК);

ясність та однозначність заповіту.

Особа заповідача встановлюється за паспортом або іншим документом, що його замінює. Прізвище, ім'я, по батькові заповідача у заповіті зазначаються у повній відповідності до документа, що посвідчує його особу.

Дієздатність громадянина пов'язана не тільки із досягненням повноліття, а й із його психічним станом. Тому, якщо при посвідченні заповіту у нотаріуса або іншої посадової особи, що посвідчує цей документ, виникнуть сумніви стосовно дієздатності заявника, посвідчення заповіту може бути відкладене для з'ясування того, чи не постановлялось судом рішення про визнання його недієздатним.

Нотаріус перевіряє, чи не містить заповіт розпоряджень, що суперечать чинному законодавству або моральним засадам суспільства. За заповітом майно може бути заповідане тільки у власність. Проте заповідач може покласти на спадкоємця, до якого переходить, зокрема, житловий будинок, квартира або інше нерухоме чи рухоме майно, зобов'язання надати іншій особі право користування цим майном або певною його частиною. Заповідач може обумовити виникнення права на спадщину в особи, яка призначена в заповіті, наявністю певної умови, як пов'язаної, так і не пов'язаної з її поведінкою (наявність інших спадкоємців, проживання у певному місці, народження дитини, здобуття освіти тощо). До заповіту може бути включено розпорядження немайнового характеру (про порядок проведення захоронення заповідача, бажання призначити опіку над неповнолітнім, виконання дій, спрямованих на здійснення певної загальнокорисної мети тощо).

Крім того, заповідач має право зробити у заповіті заповідальний відказ. Відказоодержувачами при цьому можуть бути особи, які входять, а також ті, які не входять до числа спадкоємців за законом.

Предметом заповідального відказу може бути передання відказоодержувачеві у власність або за іншим речовим правом майнового права або речі, що входить або не входить до складу спадщини.

Заповіт має бути складений так, щоб розпорядження заповідача не викликало неясностей або суперечок після відкриття спадщини, оскільки не повинен припускати двоякого тлумачення волі заповідача.

Заповідач може призначити виконавця заповіту, тобто доручити виконання заповіту фізичній особі з повною цивільною дієздатністю або юридичній особі. Якщо заповіт складено на користь кількох осіб, виконання заповіту може бути доручено будь-кому з них. Якщо заповіт складено на користь однієї особи, виконання заповіту може бути покладено на особу, яка не є спадкоємцем за заповітом.

Особа може бути призначена виконавцем заповіту лише за її згодою, яка може бути виражена на тексті самого заповіту або додана до нього. Підпис виконавця заповіту при цьому має бути нотаріально посвідчений.

Складаючи заповіт, заповідач може також без зазначення причин позбавити права спадкування будь-яку особу з числа спадкоємців за законом. Однак закон захищає інтереси неповнолітніх, повнолітніх непрацездатних дітей спадкодавця, непрацездатних іншого з подружжя, батьків заповідача. Ці особи спадкують незалежно від змісту заповіту половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка). При цьому право на обов'язкову частку не може бути поставлене в залежність від згоди інших спадкоємців, оскільки цього не передбачає закон. Ці вимоги цивільного законодавства мають бути роз'яснені заповідачу, про що робиться позначка у тексті заповіту.

Крім того, заповідачу роз'яснюється зміст ст. 1307 ЦК щодо нікчемності заповіту на майно, що є предметом спадкового договору.

При посвідченні заповіту від заповідача не вимагається надання доказів, які підтверджують його право власності на майно, що заповідається.

Посвідчення заповіту полягає у вчиненні на ньому посвідчувального напису, підписанні його нотаріусом та проставленні печатки. Заповіт складається, підписується заявником та посвідчується нотаріусом у двох примірниках, один з яких видається заявникові, другий зберігається у справах нотаріуса.

Нотаріуси посвідчують секретні заповіти, не ознайомлюючись з їх змістом (ст. 1249 ЦК). Особа, яка склала секретний заповіт, подає його в заклеєному конверті нотаріусові. На конверті має бути підпис заповідача. Якщо підпис на конверті проставлений заповідачем не в присутності нотаріуса, заповідач повинен особисто підтвердити, що підпис на конверті зроблений ним. Нотаріус ставить на конверті свій посвідчувальний напис, скріплює печаткою і в присутності заповідача поміщає його в інший конверт та опечатує. На конверті зазначаються прізвище, ім'я, по батькові, дата народження заповідача і дата прийняття на зберігання цього заповіту.

Нотаріус повинен роз'яснювати заповідачу, що текст заповіту має бути викладений таким чином, щоб розпорядження заповідача не викликало неясностей чи суперечок після відкриття спадщини.

Про прийняття секретного заповіту на зберігання нотаріус може видати заповідачу за його бажанням відповідне свідоцтво. Секретний заповіт приймається нотаріусом на зберігання без складання опису.

Нотаріус, у якого зберігається секретний заповіт, у разі одержання повідомлення про відкриття спадщини та подання свідоцтва про смерть заповідача призначає день оголошення змісту заповіту.

Про день та час оголошення змісту заповіту нотаріус повідомляє членів сім'ї та родичів спадкодавця, якщо їх місце проживання відоме, або робить про це повідомлення в друкованих засобах масової інформації.

Нотаріус у присутності заінтересованих осіб та двох свідків відкриває конверт, у якому зберігався заповіт, та оголошує його зміст.

Про оголошення заповіту складається протокол, який підписують нотаріус та свідки.

У протоколі зазначаються: дата, час та місце складання протоколу про оголошення секретного заповіту; дата посвідчення та прийняття на зберігання секретного заповіту; прізвище, ім'я, по батькові осіб, присутніх при оголошенні, у тому числі свідків; відомості про повідомлення осіб, які не з'явилися на оголошення секретного заповіту, або відомості про повідомлення в друкованих засобах масової інформації; стан заповіту (наприклад, наявність закреслених місць, поправок або інших недоліків); стан конверта, в якому знаходився заповіт, а також відтворюється весь текст заповіту.

Якщо неможливо визначити справжню волю заповідача, нотаріусом у протоколі відтворюється витлумачений спадкоємцями текст заповіту та відомості про досягнення (чи недосягнення) між спадкоємцями згоди щодо тлумачення тексту заповіту. У тексті протоколу відображається попередження нотаріусом свідків про відповідальність за шкоду, заподіяну ними внаслідок розголошення відомостей, що стали їм відомі у зв'язку з оголошенням секретного заповіту. У протоколі можуть бути зазначені й інші істотні обставини оголошення заповіту.

Секретний заповіт після його оголошення залишається у справах державної нотаріальної контори (приватного нотаріуса).

Якщо заінтересована особа, належним чином повідомлена про день оголошення секретного заповіту, на оголошення не з'явиться, нотаріус оголошує зміст секретного заповіту тим особам, які з'явилися. У разі з'явлення заінтересованої особи після оголошення заповіту нотаріус ознайомлює її з протоколом оголошення секретного заповіту, про що робить відповідну відмітку, яка підписується також цією особою.

Якщо з тексту секретного заповіту неможливо визначити справжню волю заповідача щодо розпорядження майном після його смерті, нотаріус роз'яснює заінтересованим особам їх право на тлумачення тексту заповіту. Якщо згоди щодо тлумачення змісту секретного заповіту не досягнуто, нотаріус роз'яснює право на звернення до суду (статті 213, 1256 ЦК).

Оригінал секретного заповіту може бути виданий нотаріусом лише на письмову вимогу суду. У такому випадку у справах нотаріуса залишається фотокопія цього заповіту.

До нотаріально посвідчених заповітів дорівнюються заповіти, посвідчені посадовими особами, переліченими у ст. 40 Закону та статтях 1251, 1252 ЦК. Порядок посвідчення заповітів та доручень, що дорівнюються до нотаріально посвідчених, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 15 червня 1994 р.¹, передбачає, що другий примірник заповіту негайно передається до державного нотаріального архіву або державної нотаріальної контори за місцем постійного проживання заповідача.

Якщо заповідач не мав постійного місця проживання в Україні або місце його проживання невідоме, заповіт передається до державного нотаріального архіву м. Києва.

Державний нотаріус державного нотаріального архіву зобов'язаний перевірити законність заповіту, що надійшов на зберігання, залишити у себе отриманий ним примірник заповіту і повідомити про це заповідача та посадову особу, яка посвідчила заповіт. Про невідповідність заповіту законні нотаріус зобов'язаний повідомити заповідача і посадову особу, яка посвідчила заповіт, не пізніше наступного дня після одержання заповіту. За бажанням заповідача такий заповіт переоформляється нотаріусом на загальних підставах або тими самими посадовими особами, які його посвідчили.

При надходженні на зберігання секретних заповітів завідуючий державним нотаріальним архівом також перевіряє цілісність конверта, в якому знаходиться заповіт, та наявність печатки нотаріуса. Якщо конверт, в якому зберігається секретний заповіт, пошкоджений або на ньому відсутня печатка нотаріуса, завідуючий державним нотаріальним архівом повідомляє про це заповідача і нотаріуса, який посвідчив заповіт.

Секретні заповіти зберігаються в окремому пакеті (папці з клапанами) у залізних шафах чи сейфах.

Не допускається підшивання секретних заповітів до їх оголошення в окремі наряди.

Нотаріус при одержанні заяви про скасування чи зміну заповіту, а також при наявності нового заповіту, який скасовує чи змінює ра-

¹ Законодавство України про нотаріат [Текст] // Бюл. законодавства і юрид. практики. – 1998. – № 5. – С. 444–450.

ніше складений заповіт, робить про це відмітку на примірнику заповіту, що зберігається у справах державної нотаріальної контори (приватного нотаріуса), у державному нотаріальному архіві, і відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій та в алфавітній книзі обліку заповітів.

Якщо заповідач подасть примірник заповіту, що є в нього, то напис про зміну чи скасування заповіту робиться і на цьому примірнику, після чого він разом із заявою (коли заповіт скасовується заявою) додається до примірника, який зберігається у справах державної нотаріальної контори (приватного нотаріуса), у державному нотаріальному архіві.

Справжність підпису на заяві про скасування або зміну заповіту має бути нотаріально засвідчена.

Нотаріус, якому в ході посвідчення заповіту стало відомо про наявність раніше складеного заповіту, повідомляє про вчинену нотаріальну дію державний нотаріальний архів, нотаріуса чи орган місцевого самоврядування, де зберігається примірник раніше посвідченого заповіту. Зазначене стосується і нотаріуса, який одержав на зберігання для передавання заповіт, посвідчений однією із посадових осіб, перелічених у ст. 40 Закону.

У разі одержання заяви про скасування секретного заповіту, справжність підпису на якій має бути нотаріально засвідчена, нотаріус повертає заповідачу підписаний ним конверт, в якому міститься секретний заповіт, та робить відмітку про скасування заповіту в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій та в алфавітній книзі обліку заповітів.

Якщо заповідач подасть примірник свідоцтва про прийняття на зберігання секретного заповіту, нотаріус проставляє на ньому відмітку про повернення конверта, в якому міститься секретний заповіт, і долучає зазначене свідоцтво до заяви заповідача про скасування секретного заповіту.

Заповіт подружжя може бути скасований кожним із подружжя лише за життя обох із подружжя.

Відомості про заповіти підлягають обов'язковій реєстрації в Спадковому реєстрі в порядку, установленому Положенням про Спадковий реєстр. При внесенні відомостей до Спадкового реєстру нотаріус обов'язково вказує вид посвідченого заповіту (секретний, заповіт подружжя).

§ 9. Посвідчення довіреностей

Представництво, яке ґрунтується на договорі, може здійснюватися за довіреністю.

Відповідно до ст. 244 ЦК довіреністю є письмовий документ, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами. Довіреність на вчинення правочину представником може бути надана особою, яку представляють (довірителем), безпосередньо третій особі. Отже, довіреність — це документ, що видається довірителем і містить обсяг повноважень представників щодо вчинення правочинів та інших правомірних дій, їх зміст та межі.

Форма довіреності повинна відповідати формі, в якій згідно із законом має вчинятися правочин.

Нотаріуси посвідчують довіреності, складені від імені фізичної особи або юридичної особи, на ім'я однієї або кількох осіб з чітко визначеними юридичним діями, які належить вчинити представникові. Довіреність та її скасування підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиному реєстрі довіреностей відповідно до вимог Положення про Єдиний реєстр довіреностей.

При посвідченні довіреностей перевіряється дотримання вимог до тексту довіреності. У тексті довіреності мають бути зазначені місце і дата її складання (підписання), прізвища, імена, по батькові (повне найменування юридичної особи), місце проживання (місцезнаходження юридичної особи) представника й особи, яку представляють, а в необхідних випадках і посада, яку вони займають. У довіреностях на ім'я адвокатів зазначаються їх статус та членство в адвокатському об'єднанні (якщо адвокат є членом адвокатського об'єднання).

Строк дії довіреності зазначається літерами. Згідно з чинним законодавством (ст. 247 ЦК) він встановлюється у довіреності. При вчиненні цієї нотаріальної дії нотаріус повинен роз'яснити довірителю, що, якщо строк довіреності не встановлений, вона зберігає чинність до припинення її дії. Довіреність, в якій не зазначена дата її посвідчення, є нікчемною.

Довіреність, призначена для вчинення дій за кордоном, що не містить указівок про строк її дії, зберігає силу до її скасування особою, яка видала довіреність.

Довіреність від імені юридичної особи видається її органом або іншою особою, уповноваженою на це її установчими документами, та скріплюється печаткою цієї юридичної особи.

Довіреності від імені малолітніх, неповнолітніх, а також осіб, визнаних у судовому порядку недієздатними або обмежено дієздатними, посвідчуються з дотриманням вимог п. 40 Інструкції.

Довіреність від імені управителя майна, яке передане за договором управління, посвідчується нотаріусами, якщо видача такої довіреності передбачена умовами цього договору або цього вимагають інтереси установника управління або вигодонабувача у разі неможливості отримати в розумний строк відповідні вказівки установника управління. При посвідченні такої довіреності нотаріус роз'яснює управителю майна вимоги ст. 1041 ЦК України, про що зазначається у посвідчувальному написі.

При посвідченні довіреності на ведення справи в суді нотаріус роз'яснює довірителю, що уповноважена особа (представник) вправі вчиняти від його імені всі процесуальні дії. Обмеження повноважень представника щодо вчинення конкретних процесуальних дій мають бути обумовлені в довіреності.

На підставі п. 152 Інструкції повноваження за нотаріально посвідченими довіреностями можуть бути передані телеграфом. Телеграма-довіреність складається з тексту довіреності та посвідчувального напису з розшифруванням підпису нотаріуса і його печатки.

У законі передбачені випадки неможливості посвідчення довіреності. Так, не можуть бути посвідчені довіреності на вчинення правочину, який відповідно до його змісту може бути вчинений лише особисто довірителем: оформлення заповіту, укладення шлюбу тощо. Не може бути посвідчена довіреність на ім'я недієздатної особи.

Особа, якій видана довіреність, може передати своє повноваження частково або у повному обсязі іншій особі, якщо це встановлено договором або законом між особою, яку представляють, і представником або якщо представник був змушений до цього з метою охорони інтересів особи, яку він представляє.

Довіреність, що видається в порядку передоручення, підлягає нотаріальному посвідченню, крім довіреностей на одержання заробітної плати, стипендії, пенсії, аліментів, інших платежів та поштової кореспонденції (поштових переказів, посилок тощо).

При посвідченні довіреностей у порядку передоручення встановлюється факт видачі основної довіреності, де передбачені права на передоручення, або наявність обставин, що змусили представника за основною довіреністю до передоручення для охорони інтересів довірителя.

Нотаріус повинен також упевнитися, що довіреність, яка видана в порядку передоручення, не містить більше прав, ніж їх передано за основною довіреністю.

При посвідченні такої довіреності нотаріус роз'яснює представнику довірителя, що в разі передачі своїх повноважень іншій особі він повинен повідомити про це особу, яку він представляє, та надати їй необхідні відомості про особу, котрій передані відповідні повноваження (замісника). Невиконання цього обов'язку покладає на особу, яка передала повноваження, відповідальність за дії замісника як за свої власні.

У довіреності, виданій у порядку передоручення, не допускається передавання повіреній особі права на передоручення. Строк дії довіреності, виданої за передорученням, не може перевищувати строку дії основної довіреності, на підставі якої вона видана.

У довіреності, виданій у порядку передоручення, мають бути вказані: час і місце посвідчення основної довіреності, прізвище, ім'я, по батькові і місце проживання особи, якій видана основна довіреність, і особи, якій вона передоручає свої повноваження, а в необхідних випадках і їх службове становище.

На основній довіреності робиться відмітка про передоручення. Копія основної довіреності додається до примірника довіреності, що залишається в державній нотаріальній конторі чи у приватного нотаріуса. При наступному посвідченні довіреності, виданої за передорученням у тій самій державній нотаріальній конторі чи тим самим приватним нотаріусом, копія основної довіреності не залишається.

Особа, яка видала довіреність, за винятком безвідкличної, може в будь-який час скасувати довіреність або передоручення. Згідно зі ст. 249 ЦК відмова від цього права є нікчемною.

Нотаріус, завідуючий державним нотаріальним архівом при одержанні заяви про скасування довіреності або передоручення робить про це відмітку на примірнику довіреності, що зберігається у справах нотаріуса, у державному нотаріальному архіві, і відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій.

Якщо особа, яка видала довіреність, подасть примірник довіреності, що є у неї, то напис про скасування довіреності або передоручення робиться і на цьому примірнику, після чого він разом із заявою додається до примірника, що зберігається у справах нотаріуса, у державному нотаріальному архіві.

Повідомлення особи, яка видала довіреність, представника, а також відомих їй третіх осіб, для представництва перед якими була видана довіреність, про скасування довіреності може бути оформлено нотаріусом у порядку ст. 84 Закону за правилами п. 275 Інструкції шляхом передавання відповідної заяви.

Посвідчені нотаріусами довіреності на право користування та розпорядження майном, у тому числі транспортними засобами, а також довіреності, видані в порядку передоручення на право розпорядження майном, у тому числі транспортними засобами, їх скасування або припинення дії підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиному реєстрі довіреностей у порядку, установленому Положенням про Єдиний реєстр довіреностей.

§ 10. Засвідчення вірності копій (фотокопій) документів і витягів із них

Відповідно до законодавства нотаріус засвідчує вірність копій (фотокопій) документів та витягів із них. Засвідчуючи вірність копій документів, що видані юридичними особами, нотаріуси перевіряють дотримання таких умов:

відповідність таких документів закону;

документи мають юридичне значення;

засвідчення вірності копій таких документів не заборонено законом.

Невідповідними закону визнаються документи, що мають протизаконний зміст або порочать честь та гідність громадянина, ділову репутацію юридичної особи.

Юридичне значення мають усі документи, що зачіпають права та законні інтереси фізичних або юридичних осіб, незалежно від того, чи свідчать вони про існування тих чи інших правовідносин у минулому або теперішньому, оскільки можуть підтвердити правомірність певних вимог, існування певних фактів тощо.

Вірність копії (фотокопії) документа, виданого фізичною особою, засвідчується в тих випадках, коли справжність підпису фізичної особи на оригіналі цього документа засвідчена нотаріусом або посадовою особою відповідного органу місцевого самоврядування або за місцем роботи, навчання, проживання чи лікування фізичної особи.

Забороняється засвідчувати вірність копій паспорта, документів, що його замінюють, військового квитка, депутатського посвідчення, службових посвідчень та інших документів, знімання копії з яких не допускається.

Не допускається засвідчення вірності копії (фотокопії) з документа, на підставі якого відповідні установи видають оригінал документа (довідки про народження дитини, довідки про смерть), а також засвідчення вірності копії (фотокопії) з додатка без пред'явлення основного документа (витяг із залікової відомості).

Вірність копії з копії документа може бути засвідчена нотаріусом, якщо вірність копії засвідчена в нотаріальному порядку або якщо ця копія видана юридичною особою, яка видала оригінал документа. В останньому випадку копія документа має бути викладена на бланку юридичної особи з прикладенням печатки і з відміткою про те, що оригінал документа знаходиться в справах юридичної особи, яка видала документ.

Вірність копії з копії рішення суду (витяг із нього) може бути засвідчена нотаріусом за наявності відмітки про те, що це рішення набрало законної сили і що оригінал рішення знаходиться в суді із зазначенням номера справи.

Засвідчення копій офіційних документів, які видаються органами реєстрації актів цивільного стану і надалі використовуватимуться за кордоном, нотаріусами здійснюється лише після попередньої легалізації оригіналів цих документів або проставляння апостиля¹.

Вірність витягу може бути засвідчена лише в тому випадку, коли його зроблено з документа, в якому міститься рішення кількох не пов'язаних між собою питань. Витяг має відтворювати повний текст частини документа з певного питання.

При виготовленні витягу з багатосторінкового документа обов'язково відтворюється текст першої та останньої сторінок, які надають можливість ідентифікувати документ, вірність витягу з якого засвідчується.

Нотаріус не має права засвідчувати вірність копії з документів, які містять підчистки та дописки, необумовлені виправлення, закреслені

---

¹ Див. Інструкцію про порядок консульської легалізації офіційних документів в Україні і за кордоном, затверджену наказом Міністерства закордонних справ України від 04.06.2002 р. № 113, а також правила проставляння апостиля, затверджені наказом Міністерства закордонних справ України, Міністерства освіти та науки України, Міністерства юстиції України від 05.12.2003 р. № 237/803/151/5.

слова. Не приймаються для вчинення нотаріальної дії документи, що написані олівцем, містять нечіткий, нерозбірливий текст, стертий або такий, що не читається, відбиток печатки. Не можна засвідчити вірність копії з документа, який складається з декількох непрономерованих та непрошитих аркушів. Крім того, нотаріус повинен встановити, чи повноважним органом виданий документ, копію якого треба засвідчити, чи є у наявності всі необхідні реквізити документа.

У випадку, якщо документ викликає сумнів у нотаріуса, останній вправі направити документ на експертизу. При цьому він виносить постанову про направлення документа на експертизу з докладним викладенням обставин, які спонукали його до такого рішення, та переліком питань, що потребують висновку експерта.

Якщо копія документа викладена неправильно чи неграмотно, нотаріус пропонує особі, яка звернулася з приводу вчинення нотаріальної дії, виправити її або скласти нову. На прохання заінтересованої особи нотаріус сам може виготовити копію.

Нотаріус зобов'язаний звірити з оригіналом копію чи витяг із документа, вірність яких він засвідчує.

Нотаріально засвідчена копія має містити точний текст оригінального документа, текст посвідчувального напису про засвідчення вірності копії, де зазначаються відсутність або наявність обумовлених виправлень в оригіналі та інших особливостей (підпис особи, що підписала документ, та печатка не відтворюються, а замінюються словами «підпис» та «печатка»), підпис нотаріуса, повне найменування державної нотаріальної контори, печатка нотаріуса або державної нотаріальної контори. У документі, який складається з декількох прошитих аркушів, кількість їх засвідчується підписом нотаріуса і прикладенням печатки.

Незаповнені місця та неповні аркуші на копії прокреслюються, за винятком документів, що призначені для дії за кордоном.

§ 11. Засвідчення справжності підпису на документах

При посвідченні справжності підпису на документах нотаріус встановлює такі обставини:

- зміст документа не суперечить закону;
- документ не містить відомостей, що порочать честь та гідність людини;
- документ не має характеру правочину.

З останнього правила є один виняток. На договорі може бути засвідчена справжність підпису особи, що підписалась за іншу особу, яка не могла це зробити власноручно внаслідок фізичної вади, хвороби або з інших поважних причин. У цьому випадку нотаріус установлює особу як того, хто підписався, так і того, за кого ця особа підписалась.

Нотаріус, засвідчуючи справжність підпису, не посвідчує факти, викладені у документі, а лише підтверджує, що підпис зроблений певною особою.

У випадку, коли громадянин викладає в документі обставини, право посвідчення яких належить лише відповідному державному органіві (час народження, шлюбу, смерті, наявність хвороби, інвалідності, права власності на майно і т. ін.), нотаріус зобов'язаний відмовити у засвідченні підпису на такому документі (п. 262 Інструкції). Законодавство передбачає лише один виняток із цього правила: справжність підпису на такому документі може бути засвідчена у випадку, якщо документ призначений для подання до компетентних органів іншої держави.

При засвідченні зразків підписів посадових осіб юридичних осіб на картках, що подаються до Національного банку України, комерційних банків (у тому числі Ощадного банку України, інших комерційних банків різних видів і форм власності) з метою відкриття рахунків, нотаріус перевіряє:

- обсяг правоздатності юридичної особи;
- справжність підписів посадових осіб;
- повноваження посадових осіб на право підпису.

На підтвердження повноважень на право підпису нотаріусу подається наказ про призначення на посаду, протокол про обрання посадової особи, довіреність на ім'я керівника, видана вищим органом управління юридичної особи тощо.

За наявності технічних можливостей роботи з електронними документами нотаріус засвідчує справжність електронного цифрового підпису на таких документах та вчиняє посвідчувальний напис.

§ 12. Засвідчення вірності перекладу

Нотаріус засвідчує вірність перекладу документа з однієї мови на іншу, якщо він знає відповідні мови.

Якщо нотаріус не знає відповідних мов (однієї з них), переклад документа може бути зроблено перекладачем, а нотаріус засвідчує фактично не вірність перекладу, а справжність підпису перекладача.

При вчиненні такої нотаріальної дії нотаріус встановлює особу як заявника, що надав документ для перекладу, так і перекладача. Крім того, обов'язково надається документ, який підтверджує кваліфікацію перекладача.

У тому випадку, якщо документ виданий державними органами інших країн, його переклад та засвідчення вірності перекладу здійснюються тільки за наявності на документі позначки про легалізацію, тобто відмітки консула або консульської установи про те, що даний документ відповідає законодавству країни, де він виданий, і що підписи посадових осіб на документі не викликають сумніву в їх достовірності. Позначки про легалізацію не вимагається, якщо існує відповідна угода між Україною та відповідною державою.

Оформлення перекладу тексту може здійснюватися двома способами. Якщо при здійсненні нотаріальної дії (посвідчення угоди, засвідчення вірності копії та ін.) одночасно вчиняється й переклад на іншу мову, то переклад розміщується поруч з оригіналом угоди, копією тощо на одній сторінці, розділеній вертикальною рисою таким чином, щоб оригінальний текст розташовувався на лівому боці, а переклад — на правому. Переклад має бути зроблений з усього тексту документа, що перекладається, і закінчуватися підписами. Під перекладом ставиться підпис перекладача. Посвідчувальний напис виконується під текстами документа і перекладу з нього.

Переклад може бути оформлений на окремому від оригіналу або копії аркуші. Тоді переклад прикріплюється до оригіналу, прошнуровується і скріплюється підписом нотаріуса і його печаткою.

Під час запису в реєстр зазначаються основні реквізити і короткий зміст перекладеного документа, а також відомості про його легалізацію (у необхідних випадках).

§ 13. Посвідчення фактів

Нотаріус на прохання фізичної особи посвідчує факт, що вона є живою або перебуває у певному місці. Потреба у вчиненні зазначених нотаріальних дій може виникнути у випадку, наприклад, оспорування перебування у живих особи, яка отримує кошти на утримання.

Посвідчення факту, що фізична особа є живою, та факту перебування її у певному місці провадиться як при явці фізичної особи до нотаріуса, так і поза приміщенням, що є робочим місцем нотаріуса.

Факти, що малолітня дитина, недієздатна фізична особа є живою чи перебуває у певному місці, посвідчуються на прохання її законних представників (батьків, усиновителів, опікуна).

Факти, згадані вище, щодо неповнолітньої дитини, фізичної особи, цивільна дієздатність якої обмежена, посвідчуються на їх прохання та за згодою на це законних представників (батьків, усиновителів, піклувальників), викладеною із дотриманням загальних вимог (п. 40 Інструкції).

При посвідченні цих фактів встановлюється особа громадян (як неповнолітніх, так і їх законних представників).

Письмової заяви від осіб, що бажають отримати свідоцтво про посвідчення даних фактів, або їх законних представників не вимагається, достатньо усного звернення до нотаріуса.

На підтвердження таких фактів видаються свідоцтва, де зазначаються:

місце та час видачі;

прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса;

прізвище, ім'я, по батькові громадянина, що звернувся;

підтвердження факту, що він живий;

місце його проживання або перебування;

місце та обставини, при яких нотаріус впевнився, що зазначена фізична особа є живою (особиста явка до нотаріуса, у лікарні, у місцях позбавлення волі, удома тощо), або підтвердження того, що у певний час фізична особа перебувала у певному місці (зазначаються точний час та адреса нотаріальної контори, робочого місця приватного нотаріуса, адреса іншого місця, де перебував громадянин, — лікарні, житлового будинку тощо);

вказівка на встановлення особи громадянина;

номер за реєстром;

відомості про сплату державного мита;

печатка та підпис нотаріуса.

Особлива форма існує для свідоцтв про посвідчення фактів, що неповнолітня фізична особа є живою або перебуває у певному місці. Крім перелічених реквізитів у таких свідоцтвах зазначаються: прізвище, ім'я, по батькові законного представника та його статус (батько, матір, опікун, піклувальник), відомості про встановлення їх особи.

Свідоцтво має бути складене у двох примірниках, один з яких залишається у справах нотаріуса.

Відповідно до ст. 83 Закону нотаріус посвідчує час пред'явлення йому документа. Документи, про посвідчення часу пред'явлення яких просить фізична особа, можуть бути досить різними — автореферати, описи винаходів, посвідчення про відрядження, літературні твори.

При вчиненні даної нотаріальної дії нотаріус установлює особу заявника та фіксує час звернення. На підтвердження цієї обставини нотаріус робить посвідчувальний напис на документі із зазначенням особи, що його пред'явила.

Якщо одночасно пред'явлено декілька документів, посвідчувальний напис вчинюється на кожному з них і державне мито або плата за вчинення нотаріальної дії стягується за пред'явлення кожного документа. У тих випадках, коли документ викладений на декількох аркушах, нотаріус при вчиненні посвідчувального напису повинен прошити такий документ та скріпити печаткою.

На підставі ст. 84 Закону нотаріус передає заяви фізичних та юридичних осіб іншим фізичним особам та юридичним особам. У більшості випадків це заяви, що зачіпають майнові інтереси осіб, які їх передають.

При передачі заяв установлюється, що вони не суперечать закону і не містять відомостей, які порочать честь і гідність людини.

Заяви подаються нотаріусу належним чином оформленими не менше ніж у двох примірниках, один з яких передається поштою зі зворотним повідомленням або особисто адресатам під розписку. Заяви можуть передаватися також із використанням технічних засобів. У цьому випадку другий примірник заяви повертається особі, що її подала.

У разі направлення заяви поштою вона доповнюється супровідним листом нотаріуса, примірник якого додається до залишеного в нотаріальній конторі примірника заяви. На ньому зазначається реєстровий номер, під яким нотаріус зареєстрував передачу заяви, і робиться позначка про сплату державного мита.

При особистій передачі заяви нотаріус бере від адресата розписку в отриманні заяви. Вона може бути вчинена одержувачем на другому примірнику заяви, який зберігається у нотаріуса. У розписці необхідно зазначити повне найменування адресата, найменування документа та час його отримання. У разі відмови від отримання адресатові пропонується викласти причини такої відмови. Текст розписки скріплюється підписом особи, що отримала документ. Якщо документ отримував представник юридичної особи, то у розписці, крім підпису, мають

бути зазначені посада представника, його прізвище, ім'я, по батькові та проставлена печатка цієї юридичної особи.

На прохання особи, що подала заяву, їй видається свідоцтво про передання заяви. У свідоцтві викладається зміст одержаної на заяву відповіді або те, що відповідь у встановлений у заяві строк не надійшла.

Передавання заяви та видача свідоцтва про передання заяви є самостійними нотаріальними діями і реєструються в реєстрі нотаріальних дій під окремими номерами.

Особа, що звертається до нотаріуса за вчиненням такої нотаріальної дії, не тільки сплачує державне мито, а й бере на себе витрати, пов'язані із поштовою пересилкою чи з використанням інших технічних засобів.

§ 14. Прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів

Прийняття в депозит грошових сум та цінних паперів від боржника для передачі їх кредитору здійснюється нотаріусами згідно зі ст. 85 Закону.

Під поняттям «депозит» розуміється внесок на зберігання грошових сум або цінних паперів, що надійшли в тимчасове розпорядження установ і підлягають при настанні певних умов поверненню особі, що їх внесла, або передачі за належністю. Фізична або юридична особа, яким належать грошові суми або цінні папери, внесені в депозит, є депонентами.

Дана нотаріальна дія вчинюється нотаріусами за місцем виконання зобов'язання. Відповідно до ст. 532 ЦК місцем виконання грошового зобов'язання є місце проживання кредитора, а якщо кредитором є юридична особа, — її місцезнаходження на момент виникнення зобов'язання. Якщо кредитор на момент виконання зобов'язання змінив місце проживання (місцезнаходження) і сповістив про це боржника, зобов'язання виконується за новим місцем проживання (місцезнаходженням) кредитора з віднесенням на кредитора всіх витрат, пов'язаних зі зміною місця виконання.

Необхідною умовою вчинення нотаріальної дії, що розглядається, є встановлення:

особи боржника;

причин, за якими зобов'язання не може бути виконано безпосередньо; найменування та адреси кредитора.

При цьому нотаріус не перевіряє підстави правильності внесення в депозит грошових сум або цінних паперів, тобто підстави виникнення прав кредитора та зобов'язань боржника, хоча останній може навести обґрунтування та розрахунок, згідно з яким робиться внесок.

Приймання грошових сум або цінних паперів у депозит для передавання кредитору здійснюється за заявою заінтересованої особи. Заява має містити відомості:

щодо особи, від якої прийнято внесок у депозит, а також щодо особи, для передавання якій його внесено, а саме:

– для фізичних осіб: прізвище, ім'я, по батькові, серія та номер паспорта, коли та ким він був виданий, місце проживання та ідентифікаційний номер у Державному реєстрі фізичних осіб — платників податків та інших обов'язкових платежів;

– для юридичних осіб: найменування, місцезнаходження та ідентифікаційний код в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців, реквізити поточного рахунка, відкритого в установі банку (якщо місцезнаходження або інші відомості щодо особи, для передавання якій робиться внесок, невідомі, то в заяві вказуються останні відомі особі, що звернулася до нотаріуса, відомості);

щодо мети чи виконання якого зобов'язання зроблено внесок;

щодо причин, з яких зобов'язання не може бути виконане безпосередньо.

Відповідно до ст. 537 ЦК такими причинами можуть бути:

відсутність кредитора або уповноваженої ним особи у місці виконання зобов'язання;

ухилення кредитора або уповноваженої ним особи від прийняття виконання або інше прострочення з їхнього боку;

відсутність представника недієздатного кредитора.

За бажанням особи до заяви можуть бути включені обґрунтування та розрахунок, згідно з яким робиться внесок. У разі прийняття в депозит цінних паперів, випущених у документарній формі, у заяві зазначається їх сумарна номінальна вартість.

Якщо боржник не вказав адресу кредитора і нотаріусу ця адреса невідома, боржник попереджається, що повідомлення кредитора про внесення грошей або цінних паперів у депозит є його обов'язком.

Нотаріус видає особі, яка внесла в депозит грошові суми або цінні папери, квитанцію про внесок. На прохання боржника напис про внесок може бути зроблений на поданому документі, що встановлює

заборгованість або з якого впливає внесення грошових сум або цінних паперів у депозит.

Про надходження грошових сум і цінних паперів нотаріус повідомляє кредитора і на його вимогу видає йому належні грошові суми або цінні папери.

Якщо грошові суми надійшли до нотаріуса поштою або з банківської установи, то з отриманих сум стягується необхідне державне мито (плата за вчинення нотаріальної дії), а залишок приймається в депозит.

Внесення коштів або цінних паперів у депозит вважається виконанням зобов'язання, тому повернення грошових сум і цінних паперів особі, яка внесла їх у депозит (дебітору), допускається лише за письмовою згодою на це особи, на користь якої був зроблений внесок (кредитора). При відмові кредитора дати таку згоду повернення грошових сум або цінних паперів допускається лише за рішенням суду.

§ 15. Вчинення морських протестів

У період плавання або стоянки судна може мати місце подія, яка в подальшому стане підставою для висування до судовласника майнових вимог. З метою забезпечення доказів для охорони прав та законних інтересів судовласника нотаріуси приймають заяви капітана судна про таку подію та складають акт про морський протест.

Під подією слід розуміти наявність обставин, що не залежать від волі людей (шторм, ураган, зіткнення з айсбергом, стиснення судна льодом, різкі перепади температур унаслідок плавання в різних кліматичних поясах та інші небезпеки та випадковості, що виникають на морі, а також зіткнення суден, аварія корабля, пожежа на борту судна, посадка на мілину тощо).

Заява капітана про морський протест має бути складена у письмовій формі та містити опис подій, що сталися, і заходів, ужитих капітаном для забезпечення охорони довіреного йому майна.

Відповідно до ст. 343 Кодексу торгового мореплавства України¹ в порту України заява про морський протест робиться протягом двадцяти чотирьох годин з моменту оформлення приходу судна в порт. Якщо подія, що зумовлює необхідність заявлення морського протесту,

¹ Відом. Верхов. Ради України. – 1995. – № 51. – Ст. 349.

сталася в порту, протест має бути заявлений протягом двадцяти чотирьох годин з моменту події. Якщо подати заяву про морський протест у встановлений термін неможливо, причини цього мають бути вказані у заяві про морський протест.

Доказами обставин, викладених у заяві про морський протест, що досліджує нотаріус при вчиненні даної нотаріальної дії, є:

судновий журнал та засвідчений капітаном витяг із судового журналу;

фактичні дані, отримані нотаріусом при опиті самого капітана та свідків, до складу яких пред'являються особливі вимоги (п. 307 Інструкції). По можливості свідків має бути не менше чотирьох. Вони мають бути членами судової команди, два з них — належати до осіб командного складу. Виходячи з формулювання ст. 95 Закону, при відсутності можливості опитати чотирьох свідків нотаріус вправі опитати і меншу кількість свідків. У той же час у випадку прохання капітана і за наявності можливості нотаріус вправі опитати і більшу кількість свідків, оскільки Законом встановлено тільки мінімальну кількість.

На підставі дослідження даних доказів та заяви капітана нотаріус складає акт про морський протест, де зазначаються:

час звернення капітана із заявою;

прізвище, ім'я та по батькові нотаріуса;

найменування державної нотаріальної контори, нотаріального округу;

найменування і прапор судна;

його належність, власник, реєстрація, реєстраційний номер;

час прибуття в порт;

прізвище, ім'я, по батькові капітана, його громадянство та місце проживання;

час, коли сталася подія, її опис.

Фіксуються також надані докази:

дані судового журналу;

зміст опиту капітана та свідків;

прізвища, імена та по батькові, посади, громадянство, місце проживання свідків;

зміст їх показань, які ними підписуються.

Зазначаються також:

номер за реестром;

відомості про сплату державного мита або сплату за вчинення нотаріальної дії.

Акт про морський протест засвідчується підписом та печаткою нотаріуса.

Примірник акта видається капітанові або уповноваженій ним особі, а другий примірник із заявою капітана і витягом із судового журналу залишається у справах нотаріуса.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Яка процедура посвідчення правочинів?
2. Для яких правочинів нотаріальна форма є обов'язковою?
3. За якими правилами визначається місце посвідчення правочину щодо нерухомого майна?
4. Яких правил має дотримуватися нотаріус при посвідченні правочинів про відчуження майна, що перебуває у спільній власності?
5. Які докази підтверджують відмову від переважного права купівлі частки у спільній власності, що відчужується?
6. Які факти має встановити нотаріус при посвідченні договору довічного утримання?
7. З якою метою укладається шлюбний договір і які особливості його посвідчення?
8. Які факти встановлює нотаріус при посвідченні довіреності, що видається в порядку передовір'я?
9. В якому порядку нотаріус посвідчує заповіт?
10. Які заповіти дорівнюють до нотаріально посвідчених?
11. Що являє собою та в якому порядку обчислюється обов'язкова доля у спадковому майні?
12. Засвідчення копій яких документів не допускається?
13. За яких умов може бути засвідчена вірність витягу із документів?
14. В яких випадках справжність підпису фізичної особи на документі не може бути засвідчена нотаріусом?
15. В яких випадках і в якому порядку нотаріуси приймають від боржника в депозит грошові суми і цінні папери?
16. Які є правила оформлення акта про морський протест?

Розділ XI

Охоронні нотаріальні дії

---

§ 1. Вжиття заходів щодо охорони спадкового майна. Видача свідоцтва виконавцю заповіту

Заходи щодо охорони спадкового майна вживаються нотаріусами, коли це необхідно в інтересах спадкоємців, відказодержувачів, кредиторів або територіальних громад (п. 186 Інструкції). Підставою вчинення даної нотаріальної дії слугують заяви спадкоємців або виконавця заповіту, власна ініціатива нотаріуса, пов'язані, як правило, зі смертю фізичних осіб, з якими не проживають спадкоємці. Іноді заходи охорони можуть бути вжиті відносно майна померлого, деякі спадкоємці якого проживали разом із ним, а деякі — окремо, при наявності між ними розбіжностей та суперечок з приводу спадкоємної маси. Якщо спадкоємці померлого або деякі з них мають змогу користуватися спадкоємним майном і ніхто з них не заявляє прохання про вжиття заходів охорони, то відсутня й необхідність у вжитті таких заходів.

Дана нотаріальна дія вчинюється за місцем відкриття спадщини, яке визначається за правилами ст. 1221 ЦК. Оскільки місце відкриття спадщини не завжди збігається з місцезнаходженням спадкоємного майна, заходи щодо охорони останнього можуть вживатися нотаріусом за місцем відкриття спадщини безпосередньо або шляхом надання доручення іншому нотаріусу чи посадовим особам органів місцевого самоврядування за місцезнаходженням майна.

За повідомленням спадкоємців, виконавців заповіту або з власної ініціативи такі заходи можуть вживатися нотаріусом за місцезнаходженням спадкоємного майна з повідомленням про вжиті заходи нотаріуса за місцем відкриття спадщини.

Доручення нотаріусів або посадових осіб органів місцевого самоврядування та повідомлення спадкоємців, виконавців заповіту про наявність майна, яке залишилось після померлих, реєструється в книзі обліку заяв про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна та встановлення опіки над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, або над майном фізичної особи, місцеперебування якої невідоме.

Місцем відкриття спадщини визнається останнє постійне місце проживання спадкодавця, а якщо воно невідоме, — місцезнаходження майна або його основної частини.

Після смерті військовослужбовців строкової служби, а також осіб, які навчалися у навчальних закладах, що знаходяться поза постійним місцем їх проживання, місцем відкриття спадщини визнається те місце, де вони постійно проживали до призову на строкову військову службу або до вступу до відповідного навчального закладу.

У випадках, якщо останнім місцем проживання спадкодавця є територія іншої держави, нотаріусом устанавлюється наявність між Україною та такою державою відповідного договору про правову допомогу. За наявності такого договору застосовується загальне правило спадкоємства майна згідно із законодавством держави, на території якої спадкодавець мав останнє постійне місце проживання. Винятком із цього правила є спадкоємство нерухомого майна, за наявності якого право на спадщину на таке майно оформлюється відповідно до законодавства тієї держави, на території якого воно знаходиться.

Заходи, що розглядаються, можуть бути вжиті тільки при пред'явленні свідоцтва про смерть або за наявності достовірних даних про смерть спадкодавця. Перед ужиттям заходів щодо охорони спадкового майна нотаріус перевіряє наявність спадкової справи за даними Спадкового реєстру.

У межах заходів охорони спадкового майна нотаріус управи вчиняти такі дії:

- повідомлення спадкоємців;
- прийняття претензій від кредиторів спадкодавця;
- опис спадкового майна;
- передача майна на зберігання;
- укладення договору на управління спадщиною.

Нотаріус, який одержав від спадкоємців повідомлення про відкриття спадщини, зобов'язаний повідомити про це тих спадкоємців, місце проживання або роботи яких йому відоме. Нотаріус може також зробити виклик спадкоємців шляхом публічного оголошення або повідомлення про це у пресі.

У разі призначення спадкодавцем виконавця заповіту заходи щодо повідомлення спадкоємців про відкриття спадщини вживаються виконавцем заповіту.

Нотаріус за місцем відкриття спадщини приймає претензії від кредиторів спадкодавця. Претензії мають бути заявлені у письмовій

формі і прийняті незалежно від строку настання права вимоги. Нотаріуси не задовольняють вимог кредиторів. Про претензію, що надійшла, нотаріус доводить до відома спадкоємців, які прийняли спадщину, або виконавця заповіту. Спадкоємці повідомляють нотаріуса, чи згодні вони сплатити заборгованість спадкодавця. Про результати нотаріус сповіщає кредиторів. У разі відмови спадкоємця сплатити кредиторську претензію нотаріус роз'яснює кредиторів судовий порядок стягнення.

Для охорони спадкового майна нотаріус проводить опис спадкового майна, призначає його охоронця та передає майно йому на зберігання.

Опис спадкового майна провадиться за участю заінтересованих осіб, якщо вони того бажають, і не менше ніж двох свідків. Присутність виконавця заповіту при здійсненні опису спадкового майна є обов'язковою.

В акті опису мають бути зазначені: дата надходження доручення або заяви (повідомлення) про вжиття заходів до охорони спадкового майна; дата проведення опису, прізвища, імена, по батькові й адреси осіб, які беруть участь в описі; прізвище, ім'я, по батькові спадкодавця; час його смерті та місце знаходження майна, що описується; чи було опечатане приміщення до прибуття нотаріуса і ким; чи не була порушена пломба або печатка; докладна характеристика (назва, розмір, номер, рік випуску, колір, сорт та ін.) і оцінка кожного з перерахованих у ньому предметів та процент їх зносу. Оцінка описаних предметів (з урахуванням їх зносу) провадиться нотаріусами та особами, які брали участь в описі спадкового майна, а житлових будинків — виходячи з відновної чи страхової (у місцевостях, де інвентаризація не проведена) оцінки.

У разі незгоди з оцінкою спадкоємці вправі запросити спеціаліста — експерта або оцінювача, оплата праці яких здійснюється спадкоємцями.

На кожній сторінці акта опису підводиться підсумок кількості речей (предметів) та їх вартості, а після закінчення опису — загальний підсумок кількості речей (предметів) і їх вартості.

До акта опису включається все майно, яке є в будинку (квартирі) померлого. Заяви сусідів та інших осіб про належність їм окремих речей заносяться до акта опису, а заінтересованим особам роз'яснюється порядок звернення до суду з позовом про виключення цього майна з акта опису.

Якщо проведення опису переривається або продовжується кілька днів, приміщення кожний раз опечатується нотаріусом. В акті опису робиться запис про причини і час припинення опису та його відновлення, а також про стан пломб і печаток при наступному розпечатуванні приміщення.

У кінці акта опису зазначаються: прізвище, ім'я, по батькові, рік народження охоронця, якому передано на зберігання майно, найменування документа, який посвідчує його особу, номер, дата видачі, найменування установи, що видала документ, місце проживання цієї особи.

Акт опису складається не менше ніж у трьох примірниках. Усі примірники підписуються нотаріусом, заінтересованими особами, свідками та охоронцем, якому передано на зберігання спадкове майно. Один примірник акта опису видається охоронцю спадкового майна.

Якщо вжити заходів до охорони спадкового майна неможливо (спадкоємці або інші особи, які проживали зі спадкодавцем, заперечують проти опису, не пред'являють майна для опису, майно вивезене тощо), нотаріус складає акт і повідомляє про це заінтересованих осіб, а у необхідних випадках — фінансовий орган або прокурора.

У разі виключення спадкового майна з акта опису на останньому робиться спеціальний напис, у якому за підписом нотаріуса, а також інших осіб, що підписали акт опису, указується перелік вилучених предметів. Цей напис скріплюється печаткою нотаріуса.

Описане майно нотаріус передає на зберігання спадкоємцям або іншим особам, яких він призначає. Отже, охоронцем спадкового майна може бути призначено осіб із числа спадкоємців, опікунів над майном осіб, визнаних безвісно відсутніми або місце перебування яких невідоме, або інших осіб, визначених спадкоємцями. За наявності виконавця заповіту він призначається охоронцем усього спадкового майна, як заповіданого, так і незаповіданого. За бажанням спадкоємців за законом у разі наявності виконавця заповіту нотаріус може призначити охоронцем майна, що спадкується за законом, особу із числа інших осіб.

Винятки із загального порядку опису та зберігання встановлені для таких видів майна:

- речі, що не мають цінності;
- продукти харчування;
- грошові суми та цінні папери;
- документи, що мають історичне, культурне чи наукове значення;

вибухові речовини і засоби вибуху, боєприпаси, зброя тощо; пам'ятники історії та культури.

Якщо під час опису спадкового майна виявляться речі, які у зв'язку зі зносом не мають ніякої цінності, нотаріус за згодою спадкоємців або фінансового органу, якщо опис провадиться без участі спадкоємців, не включає до акта опису такі речі, а за окремим описом передає їх для знищення або на заготівельну базу утильсировини.

Якщо серед спадкового майна виявляться продукти харчування, нотаріус передає їх спадкоємцям. Якщо опис провадиться без участі спадкоємців, продукти довгострокового терміну зберігання передаються відповідним організаціям для реалізації. Передавання провадиться за окремим актом, який підписує, крім нотаріуса та свідків, спадкоємець або представник організації, яким передані продукти.

Грошові суми та цінні папери, які залишилися після померлого, на прохання спадкоємців чи інших заінтересованих осіб за окремим описом здаються не пізніше наступного після проведення опису дня в депозит нотаріусу, де перебувають до видачі спадкоємцям або передавання відповідному фінансовому органу в разі визнання спадщини відумерлою та переходу майна у власність територіальної громади.

Срібло і монетарні метали (золото та метали іридієво-платинової групи) у будь-якому вигляді та стані, іноземна валюта і виражені в іноземній валюті або монетарних металах платіжні документи та інші цінні папери (акції, облігації, купони до них, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати та ін.), вироби із срібла і монетарних металів, дорогоцінного каміння, а також дорогоцінне каміння і перли на прохання спадкоємців чи інших заінтересованих осіб здаються на зберігання до відповідної банківської установи не пізніше наступного після проведення опису дня.

Зберігання спадкового майна в депозиті нотаріуса чи в банку здійснюється за рахунок спадкоємців або інших заінтересованих осіб.

Зазначені цінності, прийняті на зберігання нотаріусом наведеними вище способами, реєструються в книзі обліку цінностей.

Якщо в складі описаного майна виявляться цінні рукописи, літературні праці, листи, що мають історичне або наукове значення, ці документи за окремим описом здаються на відповідальне зберігання спадкоємцям чи іншим особам або відповідним установам (інституту, музею тощо). За неможливості передати перераховане вище на відповідальне зберігання нотаріус опечатує документи або сховище з документами.

Виявлені у складі майна померлого вибухові речовини і засоби вибуху, боєприпаси, зброя, спеціальні засоби самооборони, заряджені речовинами сльозоточивої та дратівливої дії (газові пістолети, револьвери та патрони до них), передаються органу внутрішніх справ за окремим описом.

При виявленні у складі спадкового майна об'єктів, які перебувають на державному обліку як пам'ятники історії і культури, нотаріус повідомляє про це відповідні органи охорони пам'яток історії та культури.

Якщо у складі спадщини є майно, що потребує утримання, догляду, учинення інших фактичних чи юридичних дій для підтримання його в належному стані, нотаріус, а в населених пунктах, де немає нотаріуса, — відповідний орган місцевого самоврядування у разі відсутності спадкоємців або виконавця заповіту на підставі заяви заінтересованої особи (наприклад, представника територіальної громади) після пред'явлення свідоцтва про смерть спадкодавця укладає договір на управління спадщиною.

На підставі заяви заінтересованої особи про відкриття спадщини та договору на управління спадщиною нотаріус заводить спадкову справу.

Договір на управління спадщиною укладається за місцем відкриття спадщини з дотриманням вимог ч. 2 ст. 212 ЦК.

Договір на управління спадщиною не реєструється в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій, а заноситься до книги обліку таких договорів.

У разі надходження до нотаріуса за місцем відкриття спадщини заяви спадкоємців про прийняття спадщини, про відмову від спадщини на користь інших спадкоємців, про вжиття заходів до охорони спадкового майна тощо нотаріус повідомляє особу, з якою укладений договір на управління спадщиною, про припинення дії договору.

У разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття укладений договір діє до ухвалення судом рішення про визнання спадщини відумерлою.

Нотаріус попереджає охоронця та інших осіб, яким передано на зберігання спадкове майно, про кримінальну відповідальність у разі розтрата або його приховування, а також про матеріальну відповідальність за заподіяну шкоду. Майнова відповідальність охоронця, відповідно до ст. 951 ЦК, визначається таким чином: а) у разі втрати

(нестачі) речі — у розмірі її вартості; б) у разі пошкодження речі — у розмірі суми, на яку знизилася її вартість. При цьому охоронець відповідає виходячи з оцінки майна, зазначеної в акті опису, оскільки не доведено, що дійсна вартість втраченого, відсутнього або пошкодженого майна нижче або вище цієї суми. Якщо внаслідок пошкодження майна, за яке відповідає охоронець, його якість змінилася настільки, що воно не може бути використане за первісним призначенням, спадкоємці вправі відмовитися від отримання цієї частини майна і стягнути його вартість.

Про зроблене попередження від охоронця береться розписка, яка може бути викладена в акті опису спадкового майна, за яким воно передається на зберігання.

У випадку, коли призначається охоронцем спадкового майна не спадкоємець, нотаріус зобов'язаний отримати згоду такої особи, оскільки фактично має місце укладення договору зберігання на користь третьої особи — спадкоємця (статті 636, 936 ЦК).

Нотаріус до закінчення строку на прийняття спадщини може видати спадкоємцеві дозвіл на одержання частини вкладу спадкодавця у банку (фінансовій установі) на покриття витрат з догляду за спадкодавцем під час його хвороби, а також на його поховання, на утримання осіб, які перебували на утриманні спадкодавця; витрат, пов'язаних із повідомленням спадкоємців про відкриття спадщини; інших витрат, викликаних обставинами, які мають істотне значення.

Один примірник дозволу нотаріуса на одержання частини вкладу спадкодавця в банку (фінансовій установі) залишається у справах нотаріуса і підшивається у спадкову справу.

Охорона спадкового майна триває до прийняття спадщини спадкоємцями, а якщо її не прийнято — до закінчення строку, установленого цивільним законодавством України для прийняття спадщини, тобто за загальним правилом шість місяців (ст. 1270 ЦК).

Охорона спадкового майна може тривати після спливу шести місяців з дня відкриття спадщини від осіб, для яких право спадкування виникає у разі неприйняття спадщини іншими спадкоємцями (ч. 2 ст. 1270 ЦК) і якщо до спливу встановленого законом шестимісячного строку для прийняття спадщини залишилось менше трьох місяців. У цьому разі охорона спадкового майна продовжується до прийняття спадщини всіма спадкоємцями, а якщо вона ними не прийнята — до спливу трьох місяців з дня надходження від будь-кого з цих осіб заяви

про згоду прийняти спадщину, якщо частина шестимісячного строку, що залишилась для прийняття спадщини, менше трьох місяців.

Якщо охорона майна припиняється у зв'язку з прийняттям спадщини спадкоємцями, нотаріус перевіряє за документами підстави спадкування та роз'яснює їм право на отримання свідоцтва про право на спадщину.

Заходи охорони спадкового майна припиняє нотаріус або посадова особа органу місцевого самоврядування, які їх вживали. Якщо місце відкриття спадщини і місце вжиття заходів до охорони спадкового майна різні, про припинення охорони спадкового майна попередньо повідомляється нотаріус за місцем відкриття спадщини.

Про припинення охорони спадкового майна нотаріус за місцем відкриття спадщини попередньо повідомляє спадкоємців і виконавця заповіту. З припиненням заходів до охорони спадкового майна повноваження виконавця заповіту тривають до повного здійснення волі спадкодавця, яка виражена в заповіті.

Заповідач може доручити виконання заповіту фізичній особі з повною цивільною дієздатністю або юридичній особі — виконавцеві заповіту (ст. 1286 ЦК).

Якщо заповіт складено на користь кількох осіб, виконання заповіту може бути доручено будь-кому з них. У цьому разі нотаріусу подається письмова згода цих осіб на призначення одного з них виконавцем заповіту. Якщо заповіт складено на користь однієї особи, виконання заповіту може бути покладено на особу, яка не є спадкоємцем за заповітом.

Виконавець заповіту може бути призначений нотаріусом за місцем відкриття спадщини, якщоповідач не призначив виконавця заповіту або якщо виконавець заповіту відмовився від виконання заповіту чи був усунений від його виконання і якщо цього потребують інтереси спадкоємців (ст. 1288 ЦК).

Нотаріус видає свідоцтво виконавцю заповіту за заявою особи, яка заповідачем або спадкоємцями заповідача призначена виконавцем заповіту, а також у разі призначення виконавця заповіту нотаріусом. Ця нотаріальна дія вчиняється за місцем відкриття спадщини.

При вчиненні цієї нотаріальної дії нотаріуси перевіряють: підстави призначення виконавця заповіту (статті 1286–1288 ЦК); наявність письмової згоди на призначення виконавця заповіту всіх спадкоємців;

письмову згоду виконавця заповіту на його призначення. Така згода може бути викладена на тексті самого заповіту або додана до нього; дієздатність виконавця заповіту.

У тексті свідоцтва виконавця заповіту нотаріус обов'язково зазначає всі повноваження виконавця заповіту, передбачені цивільним законодавством.

Згідно зі ст. 1290 ЦК виконавець заповіту зобов'язаний:

вжити заходів щодо охорони спадкового майна;

вжити заходів щодо повідомлення спадкоємців, відказоодержувачів, кредиторів про відкриття спадщини;

вимагати від боржників спадкодавця виконання ними своїх зобов'язань;

управляти спадщиною;

забезпечити одержання кожним із спадкоємців частки спадщини, яка визначена у заповіті;

забезпечити одержання частки у спадщині особами, які мають право на обов'язкову частку у спадщині.

Виконавець заповіту зобов'язаний забезпечити виконання спадкоємцями дій, до яких вони були зобов'язані заповітом.

Якщо спадкоємцями є малолітні, неповнолітні, недієздатні особи або особи, цивільна дієздатність яких обмежена, про видачу свідоцтва виконавця заповіту нотаріус повідомляє відповідні органи опіки та піклування.

Повноваження виконавця заповіту тривають до повного здійснення волі спадкодавця, яка виражена у заповіті.

Чинність повноважень виконавця заповіту припиняється нотаріусом за місцем відкриття спадщини за письмовою згодою спадкоємців, відказоодержувачів, а також осіб (органів), які мають право здійснювати контроль за виконанням заповіту. Якщо спадкоємцями є малолітні, неповнолітні, недієздатні особи або особи, цивільна дієздатність яких обмежена, контроль за виконанням заповіту здійснюють батьки (усиновлювачі), опікуни, піклувальники, а також орган опіки та піклування.

Після повернення виконавцем заповіту виданого йому свідоцтва нотаріус робить відмітку про припинення чинності повноважень виконавця на примірнику свідоцтва, що зберігається у справах нотаріуса, у державному нотаріальному архіві, на примірнику свідоцтва, повернутого виконавцем, та відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій, у книзі обліку спадкових справ.

На всіх заявах зазначаються час їх надходження і номер спадкової справи. Заяви та примірники свідоцтва підшиваються в спадкову справу.

§ 2. Накладання заборони відчуження нерухомого майна і транспортних засобів, що підлягають державній реєстрації

Накладання заборони відчуження майна спрямоване на своєчасне виконання боржником певного зобов'язання. Зазначена нотаріальна дія вчиняється за місцезнаходженням житлового будинку, будівлі, садиби, квартири, дачі, садового будинку, гаража, іншого нерухомого майна чи за місцем розташування земельної ділянки, а також за місцем державної реєстрації транспортного засобу або за місцезнаходженням однієї зі сторін правочину.

Підставами накладання заборони відчуження цього майна (майнових прав на нерухоме майно) можуть бути:

повідомлення банку (фінансової установи), іншої юридичної особи про видачу фізичній особі позики на будівництво, капітальний ремонт чи купівлю житлового будинку, квартири;

посвідчення договору застави, ренти житлового будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна, якщо це передбачено договором;

посвідчення договору довічного утримання (догляду);

посвідчення договору дарування з обов'язком передати майно у майбутньому, якщо це передбачено договором;

видача свідоцтва про право на спадщину спадкоємцям фізичної особи, оголошеної померлою (строком на п'ять років);

одержання повідомлення про смерть особи, що за життя склала спільний заповіт подружжя;

одержання повідомлення про набрання чинності рішенням суду про позбавлення батьків дитини батьківських прав або відібрання дитини без позбавлення батьківських прав;

посвідчення спадкового договору;

постанова державного виконавця про арешт майна боржника та оголошення заборони на його відчуження;

інші випадки, передбачені законом.

Накладання заборони провадиться шляхом вчинення напису про це на повідомленні установи банку, іншої юридичної особи про видачу позички на будівництво, капітальний ремонт чи купівлю житлового будинку, квартири та на повідомленні про набрання чинності рішенням суду про позбавлення батьків дитини батьківських прав або

відібрання дитини без позбавлення батьківських прав. Один примірник повідомлення з написом нотаріуса про надходження заборони надсилається відповідній установі банку або іншій юридичній особі, що видали позичку, відповідному органу опіки та піклування за місцем проживання дитини, а другий — залишається у справах нотаріуса.

Накладання заборони за спадковим договором, договором ренти, довічного утримання (догляду), застави житлового будинку, будівлі, садиби, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна, а також при видачі свідоцтва про право на спадщину спадкоємцям фізичної особи, оголошеної померлою, провадиться шляхом відповідного напису про це на договорі або свідоцтві про право на спадщину.

Накладання заборони при одержанні повідомлення про смерть особи, що за життя склала спільний заповіт подружжя, провадиться нотаріусом за місцем відкриття спадщини на примірнику поданого нотаріусу заповіту, про що надсилається повідомлення нотаріусу, який посвідчив заповіт.

Чинним законодавством нотаріус не наділений правом накладати арешт на будь-яке майно. Цим правом за кримінально-процесуальним та цивільно-процесуальним законодавством наділені слідчі та судові органи. У разі накладання арешту на майно фізичних осіб уповноваженими на те особами або органами вони зобов'язані направити відповідне повідомлення до органів нотаріату. Відомості про накладання арешту, що отримав нотаріус, мають бути зареєстровані відповідним чином.

Накладання заборони реєструється нотаріусами в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій та реєстрі для реєстрації заборон відчуження нерухомого та рухомого майна, а також арештів, накладених на таке майно судами, слідчими органами, і реєстрації зняття таких заборон та арештів. У цьому самому реєстрі також реєструються повідомлення судових і слідчих органів, органів державної податкової служби про накладання арешту на нерухоме майно (майнові права), транспортні засоби, що підлягають державній реєстрації. Про накладені заборони та арешти робиться запис в Алфавітній книзі обліку заборон відчуження нерухомого та рухомого майна, а також арештів, накладених на таке майно судами, слідчими органами, і реєстрації зняття таких заборон та арештів.

Накладені заборони та арешти підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиному реєстрі заборон відчуження об'єктів нерухомого майна

в порядку, визначеному Положенням про Єдиний реєстр заборон відчуження об'єктів нерухомого майна (затверджено наказом Міністерства юстиції України від 9 червня 1999 р. № 31/5), чи в Державному реєстрі обтяжень рухомого майна відповідно до Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 5 липня 2004 р. Положення встановлює порядок ведення Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна, внесення в нього реєстраційних записів, а також отримання та надання інформації про заборони та арешти, що накладаються на об'єкти нерухомого майна.

Згідно з п. 1 цього Положення, єдиний реєстр заборон відчуження об'єктів нерухомого майна (далі — Єдиний реєстр) — це комп'ютерна база даних, що містить відомості про: накладені заборони та арешти; зняття заборон та арештів; видані довідки про відсутність або наявність заборон та арештів.

Держатель Єдиного реєстру — Міністерство юстиції України, що забезпечує функціонування Єдиного реєстру.

Адміністратор Єдиного реєстру — державне підприємство «Інформаційний центр» Міністерства юстиції України, що має прямий повний доступ до комп'ютерної бази даних і відповідає за її утворення та ведення, матеріально-технічне та технологічне забезпечення, схоронність та захист даних, що містяться в Єдиному реєстрі.

Надання доступу Реєстраторам та Користувачам до Єдиного реєстру здійснюється Адміністратором на підставі відповідних договорів.

Реєстратори Єдиного реєстру — державні нотаріальні контори, державні нотаріальні архіви, приватні нотаріуси, що уклали відповідну угоду з Адміністратором та мають повний прямий доступ до Єдиного реєстру через комп'ютерну мережу. Реєстратори приймають повідомлення про накладені (зняті) заборони й арешти від інших державних нотаріальних контор та приватних нотаріусів, що не є реєстраторами, посадових осіб органів місцевого самоврядування, судових та слідчих органів, вносять записи в Єдиний реєстр про накладені (зняті) заборони або арешти і видають та перевіряють довідки про відсутність або наявність заборон або арешту.

Користувачі Єдиного реєстру — державні нотаріальні контори та приватні нотаріуси, що уклали відповідні угоди з Адміністратором, мають доступ до Єдиного реєстру через комп'ютерну мережу, отримують та перевіряють довідки про відсутність або наявність заборон та арештів.

За наявності певних умов нотаріуси знімають заборону на відчуження (ст. 74 Закону). Нотаріус знімає заборону відчуження нерухомого майна (майнових прав на нерухоме майно) і транспортних засобів, що підлягають державній реєстрації, за заявою:

банку, іншої юридичної особи про погашення позики (кредиту);
заставадавця (іпотекодавця) та заставадержателя (іпотекодержателя) про припинення договору застави (іпотеки) або лише засташодавця (іпотекодавця) у разі подання ним безспірних доказів виконання зобов'язання;

засташодавця (іпотекодавця) у разі визнання рішенням суду договору застави (іпотеки) недійсним;

засташодадержателя (іпотекодержателя) у зв'язку з відкриттям виконавчого провадження про звернення стягнення на предмет застави (іпотеки) на підставі виконавчого напису нотаріуса;

набувача у разі смерті відчужувача за договором довічного утримання (догляду), спадковим договором;

відчужувача за спадковим договором у разі смерті набувача;

набувача або відчужувача на підставі рішення суду про розірвання договору довічного утримання (догляду) або спадкового договору чи визнання їх недійсними;

фізичної особи, щодо якої скасовано рішення суду про оголошення її померлою, або за заявою спадкоємців після закінчення п'ятирічного строку з часу відкриття спадщини після особи, оголошеної померлою;

спадкоємця про смерть другого з подружжя, що склали спільний заповіт.

До заяви додаються примірники правочинів, свідоцтв, які містять запис про накладені заборони щодо відчуження.

На примірниках документів, що містять запис про накладання заборони щодо відчуження, нотаріусом вчиняється напис про зняття заборони відповідно до форми, передбаченої додатком 7 до Правил ведення нотаріального діловодства, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 31 грудня 2008 р. № 2368/5, після чого про вчинення нотаріальної дії вноситься запис до реєстру для реєстрації нотаріальних дій.

Якщо нотаріус, яким було накладено заборону щодо відчуження, позбавлений можливості вчинити нотаріальну дію щодо зняття заборони, така нотаріальна дія може бути вчинена іншим нотаріусом. У такому разі цей нотаріус залишає у своїх справах копію документа,

на якому вчинено напис про зняття заборони щодо відчуження, а також направляє повідомлення про зняття заборони щодо відчуження за місцем зберігання примірника документа, на підставі якого була накладена заборона.

У разі зняття заборони щодо відчуження за заявою однієї зі сторін договору застави (іпотеки) нотаріус надсилає повідомлення про зняття заборони щодо відчуження іншій стороні правочину.

У випадках, передбачених ч. 1 ст. 537 ЦК, нотаріус може зняти заборону відчуження заставленого майна за заявою боржника, якщо він надасть нотаріусу докази відсутності кредитора (його представника) у місці виконання зобов'язання або ухилення кредитора (його представника) від прийняття виконання чи в разі іншого прострочення з їхнього боку, а також внесе в депозит нотаріуса належні з нього кредиторів гроші або цінні папери.

Як доказ зазначеного боржником подаються нотаріусу: копія зобов'язання, копія договору застави (іпотеки), квитанція про внесення в депозит нотаріуса належних кредиторів грошових коштів або цінних паперів, які свідчили б про повне і безумовне виконання зобов'язання, копія повідомлення нотаріуса кредиторів про внесення боргу в депозит, копія заяви боржника, переданої нотаріусом кредиторів з дотриманням вимог п. 276 Інструкції.

Про зняття заборони щодо відчуження в цих випадках нотаріус письмово повідомляє кредитора.

Про зняття заборони щодо відчуження нотаріус робить відповідні відмітки в реєстрі для реєстрації заборон відчуження нерухомого та рухомого майна, а також арештів, накладених на таке майно судами, слідчими органами, і реєстрації зняття таких заборон та арештів і в Алфавітній книзі обліку реєстрації заборон відчуження нерухомого та рухомого майна, а також арештів, накладених на таке майно судами, слідчими органами, і реєстрації зняття таких заборон та арештів.

Зняття заборони щодо відчуження нерухомого майна (майнових прав на нерухоме майно) і транспортних засобів, що підлягають державній реєстрації, підлягає обов'язковій реєстрації в Єдиному реєстрі заборон відчуження об'єктів нерухомого майна згідно з Положенням про Єдиний реєстр заборон відчуження об'єктів нерухомого майна, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 9 червня 1999 р. № 31/5, чи в Державному реєстрі обтяжень рухомого майна відповідно до Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 5 липня 2004 р. № 830.

§ 3. Прийняття документів на зберігання

Однією із нотаріальних дій, що рідко зустрічаються у нотаріальній практиці, є прийняття на зберігання документів (розд. 35 Інструкції). Суб'єктами-ініціаторами такої нотаріальної дії можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, за заявами яких приймаються на зберігання документи найрізноманітнішого характеру.

При цьому нотаріуси складають опис у двох примірниках, один з яких залишається у нотаріуса, а другий — видається особі, яка здала документи. Опис підписується і нотаріусом, і заінтересованою особою, що звернулася за вчиненням цієї нотаріальної дії.

Опис являє собою докладне викладення інформації про документи, включаючи не тільки їх найменування, а й фізичний стан, оскільки нотаріус несе відповідальність за збереження документів і повинен їх повернути в тому ж вигляді, в якому прийняв. В описі мають бути зазначені:

прізвище, ім'я, по батькові особи, що здала документи, її адреса; найменування документа, який здається на зберігання, на чие ім'я цей документ виданий, ким, номер документа (якщо є) і дата видачі; строк, на який документи здаються на зберігання.

На підставі п. 309 Інструкції на прохання особи нотаріус може прийняти документи без опису, якщо вони належним чином упаковані в присутності нотаріуса. Упаковка має бути скріплена печаткою нотаріуса, його підписом і підписом особи, яка здала документи на зберігання. У такому разі нотаріус несе відповідальність за схоронність упаковки, тому упаковані документи поміщаються нотаріусом в інший пакет, який також опечатується.

Прийняті документи зберігаються в окремому пакеті в залізних шафах чи сейфах, опечатаних печаткою нотаріуса, до зажадання особою, що їх здала.

Про прийняття документів на зберігання нотаріус видає особі, яка їх здала, свідоцтво, що містить такі реквізити:

місце та час вчинення нотаріальної дії;

прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса, найменування нотаріальної контори, нотаріального округу;

прізвище, ім'я, по батькові або повне найменування та адреса особи, що звернулася;

зазначення строку зберігання документів;

відомості про встановлення особи громадянина, що здав документи; номер за реєстром; сума державного мита або оплати за вчинення даної нотаріальної дії; підпис і печатка нотаріуса.

Перелік документів у свідоцтві не міститься, оскільки до нього додається опис, якщо такий виготовлявся.

Строк зберігання документів обумовлюється у заяві заінтересованої особи, що здала їх на зберігання, а також у свідоцтві, що видається нотаріусом. Нотаріус відповідає за зберігання документів протягом цього строку. Отримати документи можна й раніше обумовленого строку. Зробити це може як особа, що здала документи на зберігання, так і уповноважена нею особа (на підставі довіреності), надавши свідоцтво та примірник опису. Отримати документи можна також за рішенням суду. У разі смерті особи, що здала документи на зберігання, можливо отримання їх спадкоємцями на підставі свідоцтва про право на спадщину.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Який нотаріальний орган вживає заходів до охорони спадкового майна?
2. За чєю ініціативою вживаються заходи до охорони спадкового майна?
3. Протягом якого строку нотаріус вживає заходів до охорони спадкового майна?
4. Які зміст і значення акта опису спадкового майна? Який порядок його складання?
5. В якому порядку здійснюється зберігання спадкового майна?
6. В яких випадках нотаріус може давати розпорядження про оплату витрат за рахунок спадкового майна?
7. В яких випадках і в якому порядку нотаріус здійснює накладання заборони відчуження нерухомого майна?
8. Яким чином реєструється накладання заборони відчуження майна?
9. В якому порядку оформляється прийняття нотаріусом документів на зберігання?
10. Які вимоги ставляться до змісту опису документів, що приймаються на зберігання?

Розділ XII

Нотаріальні дії, спрямовані на надання документам виконавчої сили

---

§ 1. Вчинення виконавчих написів

Примусове виконання зобов'язань здійснюється, як правило, на підставі рішення суду, господарського суду, в юрисдикції яких перебуває справа за вимогою, поставленою кредитором до боржника. Судове рішення постановляється в результаті розгляду по суті спору, що виник між сторонами. Для примусового виконання судового рішення видається виконавчий лист. В окремих передбачених законодавством випадках допускається примусове виконання зобов'язань у безспірному порядку шляхом вчинення нотаріусом на прохання кредитора виконавчого напису на документі, що встановлює зобов'язання боржника.

Інститут виконавчих написів нараховує тривалу історію і належить до несудових форм захисту інтересів кредиторів за безспірними зобов'язаннями, підтвердженими документами, що не викликають жодних сумнівів з боку їх достовірності.

Виконавчий напис являє собою розпорядження нотаріуса про стягнення з боржника належної стягувачеві певної грошової суми або вилучення майна. Це розпорядження, відповідно до законодавства про виконавче провадження, є виконавчим документом, на підставі якого в примусовому порядку задовольняються вимоги кредиторів.

З проханням про видачу виконавчого напису стягувач управі звернутися до будь-якої нотаріальної контори, до будь-якого приватного нотаріуса незалежно від місцезнаходження стягувача та боржника і місця виконання за написом.

Боржниками, стосовно яких допускається стягнення за виконавчим написом, можуть бути як фізичні, так і юридичні особи.

Вчинення виконавчих написів обмежується колом відносин, що визначаються Кабінетом Міністрів України. Постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 р. № 1172 був затверджений Перелік документів, за якими стягнення заборгованості провадиться

у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів¹ (далі — Перелік). Він містить вичерпні підстави для вчинення виконавчого напису, які розширювальному тлумаченню не підлягають. Згідно з Переліком виконавчий напис вчинюється:

- по нотаріально посвідчених правочинах;
- по податковій заборгованості фізичних осіб;
- по заборгованості, що впливає із відносин, пов'язаних з авторським правом;
- по заборгованості батьків або осіб, що їх замінюють, за утримання дітей в установах освіти;
- по заборгованості батьків або осіб, що їх замінюють, за утримання дітей і підлітків у загальноосвітніх школах та професійно-технічних училищах соціальної реабілітації;
- по заборгованості за диспашею;
- по заборгованості військовослужбовців, звільнених з військової служби, і військовозобов'язаних після закінчення зборів;
- по договорах лізингу, що передбачають у безспірному порядку повернення об'єктів лізингу.

Законодавством України можуть бути встановлені випадки заборони звернення стягнення на окремі види майна (ст. 89 СК, ст. 754 ЦК тощо).

Звернення стягнення на майно, що є предметом іпотеки і належить державному чи комунальному підприємству або підприємству, більш як 50 відсотків акцій (часток, паїв) якого перебуває у державній власності, здійснюється на підставі рішення суду (ст. 33 Закону «Про іпотеку»).

Для вчинення виконавчого напису, згідно з п. 283 Інструкції, стягувачем або уповноваженим представником нотаріусу подається заява, в якій, зокрема, мають бути зазначені:

- відомості про найменування і адресу стягувача та боржника;
- дата та місце народження боржника — фізичної особи, місце його роботи;
- номери рахунків у банках, кредитних установах, код в ЄДРПОУ для юридичної особи;
- строк, за який має провадитися стягнення;
- інформація щодо суми, яка підлягає стягненню, або предметів, що підлягатимуть витребуванню, включаючи пеню, штрафи, проценти тощо.

Заява може містити також іншу інформацію, необхідну для вчинення виконавчого напису.

¹ Офіц. вісн. України. – 1999. – № 26. – С. 69–73.

У разі, якщо нотаріусу буде необхідно отримати іншу інформацію чи документи, які мають відношення до вчинення виконавчого напису, нотаріус управі витребувати їх у стягувача.

Виконавчий напис на іпотечному договорі, що передбачає задоволення вимоги іпотекодержателя за основним зобов'язанням, включаючи сплату процентів, неустойки, основної суми боргу та будь-якого збільшення цієї суми, яке було прямо передбачене умовами основного зобов'язання, вчиняється нотаріусом за умови подання іпотекодержателем документів, достатніх для встановлення безспірності заборгованості та прострочення виконання зобов'язання.

За наданими стягувачем документами нотаріус зобов'язаний перевірити наявність усіх умов, необхідних для вчинення виконавчого напису:

чи допускається за даною вимогою стягнення за виконавчим написом, чи зазначена вимога у Переліку;

чи надані всі документи, названі у Переліку, чи оформлені вони належним чином, чи правильно обрахована заборгованість;

чи не сплинув строк, установлений для видачі виконавчого напису;

чи немає даних, які свідчать про оспорювання вимог боржником.

Заборгованість або інша відповідальність боржника визнається безспірною і не потребує додаткового доказування у випадках, якщо подані для вчинення виконавчого напису документи передбачені Переліком. Документи, необхідні для вчинення виконавчого напису, зазначаються у Переліку залежно від підстав стягнення. Так, при стягненні заборгованості за нотаріально посвідченими правочинами, що передбачають оплату грошових сум, передачу або повернення майна, для отримання виконавчого напису надаються оригінал нотаріально посвідченого правочину та документи, які підтверджують безспірність заборгованості боржника та встановлюють прострочення виконання, тобто надаються документи, що підтверджують наявність зобов'язання боржника, указують на зміст цього зобов'язання і розмір заборгованості (конкретну суму стягнення), його безспірність.

Усі надані документи мають бути належним чином оформлені. Якщо надані документи не відповідають загальним вимогам, що ставляться до нотаріальних документів (наприклад, не підписані належною особою, не скріплені печаткою відповідної установи, містять підчистки, необумовлені виправлення або доповнення), виконавчий напис не може бути вчинений. Для стягнення боргу в таких випадках кредитор може звернутися з позовом до суду. За відсутності одного з перелічених у Переліку документів виконавчий напис також не видається.

Крім того, стосовно низки передбачених Переліком вимог необхідне надання документів, що підтверджують повідомлення боржника про заборгованість або попередження про необхідність її погашення. Попередження має на меті спонукати боржників до добровільної сплати заборгованості, запобігти примусовому стягненню при відсутності наміру боржника ухилитися від виконання зобов'язань.

Так, вчинення виконавчого напису в разі порушення основного зобов'язання та (або) умов іпотечного договору здійснюється нотаріусом після спливу тридцяти днів з моменту одержання іпотекодавцем та боржником, якщо він є відмінним від іпотекодавця, письмової вимоги про усунення порушень.

Вчинення виконавчого напису за заявою одного з іпотекодержателів здійснюється нотаріусом після спливу десяти днів з дня одержання іншими іпотекодержателями письмового повідомлення про звернення стягнення на предмет іпотеки. У разі отримання письмової заяви від попереднього іпотекодержателя, який має вищий пріоритет, про припинення звернення стягнення на предмет іпотеки виконавчий напис нотаріусом не вчиняється.

Нотаріус вчинює виконавчі написи за умови, що з дня виникнення права вимоги минуло не більше трьох років. Якщо для вимоги, за якою видається виконавчий напис, законом установлено інший строк давності, виконавчий напис видається у межах цього строку.

Строки, протягом яких може бути вчинено виконавчий напис, обчислюються з дня, коли у стягувача виникло право примусового стягнення боргу. Якщо строк, передбачений законодавством на вчинення виконавчого напису за даною безспірною вимогою сплинув, нотаріус відмовляє у вчиненні нотаріальній дії. При цьому він зобов'язаний роз'яснити стягувачеві, що пропуск строку позовної давності не позбавляє його права звернутися до суду з позовом про його поновлення і відповідно вирішення справи про стягнення заборгованості.

Оскільки дана нотаріальна дія не пов'язана з вирішенням спору про право цивільне, то боржник не викликається нотаріусом для викладення своїх заперечень. Нотаріус також за загальним правилом не зобов'язаний повідомляти боржника про намір вчинити виконавчий напис. Однак у разі заявлення нотаріусу в будь-якій формі незгоди боржника із вимогами за виконавчим написом дана нотаріальна дія має бути відкладена для надання боржнику часу на звернення до суду (ст. 42 Закону).

У разі вчинення виконавчого напису за договором іпотеки нотаріус перевіряє за даними Державного реєстру іпотек наявність чи відсутність заставної, наявність чи відсутність інших іпотекодержателів. За наявності заставної вчинення виконавчого напису може бути здійснено лише на підставі заяви (вимоги) власника заставної.

При дотриманні всіх перелічених умов вчиняється виконавчий напис, зміст якого передбачається ст. 89 Закону та п. 287 Інструкції. У ньому обов'язково мають бути зазначені такі відомості:

дата (рік, місяць, число) вчинення, нотаріальна контора (нотаріальний округ), прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса, який вчинив виконавчий напис;

найменування та адреса стягувача;

найменування та адреса боржника, дата й місце його народження, місце роботи (для фізичних осіб), номери рахунків у банках, кредитних установах (для юридичних осіб);

строк, за який провадиться стягнення;

суми, що підлягають стягненню, або предмети, які підлягають вистребуванню, у тому числі пеня, штраф, проценти, якщо такі належать до стягнення;

розмір плати, сума одержаного мита, сплачуваного стягувачем, або мита, яке підлягає стягненню з боржника;

зазначення статті Закону та пункту Переліку документів, на підставі яких вчинено виконавчий напис;

номер, під яким виконавчий напис зареєстровано в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій;

підпис нотаріуса, який вчинив виконавчий напис, печатка.

Виконавчий напис вчиняється на оригіналі документа, що встановлює заборгованість (нотаріально посвідчені правочини, опротестований вексель та ін.). Якщо виконавчий напис не вміщується на документі, що встановлює заборгованість, то він може бути продовжений чи викладений повністю на прикріпленому до документа спеціальному бланку.

Якщо за борговим документом необхідно провести стягнення по частинах, то виконавчий напис за кожним стягненням може бути зроблений на копії документа або на виписці з особового рахунка боржника. У цих випадках на оригіналі документа, що встановлює заборгованість, робиться відмітка про вчинення виконавчого напису і зазначаються: в який строк і яка сума стягнута, дата і номер за реєстром нотаріальних дій.

За заявою кредитора розмір суми, яка підлягає стягненню за виконавчим написом, може бути встановлений з урахуванням індексу інфляції за весь час прострочення та трьох процентів річних від простроченої суми, якщо інший розмір не встановлений договором або законом.

Неустойка (штраф, пеня) включається до виконавчого напису, якщо це передбачено умовами договору.

Вчинення виконавчого напису за договором позики здійснюється з урахуванням вимог ст. 1050 ЦК.

У справах нотаріуса залишаються копія документа, що встановлює заборгованість, або витяг з особового рахунка боржника і копія виконавчого напису.

При кожному наступному вчиненні виконавчого напису за одним і тим самим зобов'язанням повторного подання копії документа, що встановлює заборгованість, не вимагається. У цих випадках слід обмежитися поданням двох примірників витягу з особового рахунка та оригіналу зобов'язання. Один примірник витягу з виконавчим написом і оригінал зобов'язання повертається стягувачу, а другий примірник залишається у нотаріуса.

При вчиненні кількох виконавчих написів за документами, що встановлюють заборгованість однакової форми, копія кожного окремого зобов'язання не вимагається. У таких випадках у справах нотаріуса залишається одна копія документа, що встановлює заборгованість (на одного з боржників), і список боржників, на стягнення боргу з яких вчинені виконавчі написи, із зазначенням повної назви та адреси боржників, строку платежу, суми, що підлягає стягненню за виконавчим написом, а в необхідних випадках й інших даних. Стягувачу видаються виконавчі написи на кожного боржника окремо у відповідності до списку.

Якщо для вчинення виконавчого напису крім документа, що встановлює заборгованість, необхідно подати й інші документи, зазначені в Переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів, то вони до виконавчого напису не приєднуються, а залишаються у справах нотаріуса.

Виконавчий напис має силу виконавчого документа, і стягнення за ним провадиться в порядку, установленому Законом України від 21 квітня 1999 р. «Про виконавче провадження»¹. Державний викона-

---

¹ Бізнес. – 1999. – № 22. – С. 13–29.

вещь у триденний строк з дня надходження до нього виконавчого напису виносить постанову про відкриття виконавчого провадження, в якій встановлює строк для добровільного виконання, що не перевищує семи днів, та попереджає боржника про примусове виконання по закінченні встановленого строку із стягненням з нього виконавчого збору та витрат, пов'язаних із вчиненням виконавчих дій. Копія постанови не пізніше наступного дня направляється стягувачу, боржнику та нотаріусу, що вчинив виконавчий напис. Заходами примусового стягнення можуть бути: звернення стягнення на майно боржника; звернення стягнення на заробітну плату (заробіток), доходи, пенсію, стипендію боржника; вилучення у боржника та передача стягувачеві певних предметів, зазначених у виконавчому написі, та ін.

Виконавчий напис, за яким стягувачем або боржником є фізична особа, може бути пред'явлений до примусового виконання протягом трьох років, а за всіма іншими вимогами — протягом одного року з дня вчинення виконавчого напису, якщо законодавством України не встановлені інші строки (ст. 91 Закону).

Стягувач, що пропустив строк пред'явлення виконавчого напису до виконання, має право звернутися до суду за місцем виконання. Суд розглядає таку заяву в десятиденний строк.

Отже, до компетенції нотаріату віднесено стягнення безспірної заборгованості. Однак у літературі справедливо зазначалось, що задача виконавчого напису характеризується не безспірністю заявленої вимоги, а безспірністю встановленого порядку стягнення¹, а поняття «спірної» заборгованості має відносний характер². Цивільне процесуальне законодавство відносить до неї не тільки ті випадки, коли між сторонами щодо сплати грошових сум або майна існує спір. До спірної заборгованості належать і такі випадки, коли боржник не відповідає на поставлені до нього вимоги і в той же час не виконує свого зобов'язання. Спір про право — це не тільки конфлікт, розбіжності суб'єктів, а й невиконання одним із суб'єктів свого обов'язку з будь-яких причин, коли проти вимог іншого суб'єкта жодних

¹ Див.: Воложанин, В. П. Исполнительная надпись как средство правовой защиты [Текст] / В. П. Воложанин // Сов. юстиция. — 1966. — № 15. — С. 15–16; Він же. Несудебные формы разрешения гражданско-правовых споров [Текст] / В. П. Воложанин. — Свердловск, 1974. — С. 13.

² Див.: Юдельсон, К. С. Научно-практический комментарий к Положению о государственном нотариате [Текст] / К. С. Юдельсон, А. К. Кац. — М., 1970. — С. 176–177.

заперечень немає¹. Більше того, якщо боржник навіть визнає обов'язок, але не виконує його, то він також складає предмет позовного провадження за умови, що дана категорія справ не належить до компетенції нотаріату.

Таким чином, підставою розподілу «спірної» та «безспірної» заборгованості виступає не особисте ставлення боржника до поставленої вимоги, а такий фактичний склад і характер правовідносин, який за загальним правилом виключає можливість оспорування заборгованості. Підстави вчинення виконавчого напису не пов'язані із суб'єктивним ставленням боржника до своїх зобов'язань і поставлених до нього вимог. Разом із тим не можна захищати інтереси одного суб'єкта, не переймаючись при цьому інтересами іншого. Забезпечити ж рівний захист інтересів і кредитора, і боржника в змозі тільки судова форма захисту прав.

Нотаріат лише надає юридичної достовірності певним правам та фактам. Нотаріальні органи повинні вчиняти свої дії тільки щодо безспірних прав та фактів. Вони не постановляють рішень з питань про право, оскільки вирішення спорів належить до компетенції суду. А безспірність заборгованості може встановлюватися тільки боржником. Тому є підстави стверджувати, що єдиною умовою вчинення виконавчого напису має бути волевиявлення зобов'язаної особи, висловлене нею у нотаріально посвідченому правочині при його укладенні, а не віднесення законодавчими та виконавчими органами певних зобов'язань до безспірних.

У цьому зв'язку слід визнати за необхідне подальше вдосконалення законодавства про нотаріат, пов'язане з уточненням питань нотаріальної юрисдикції, та виключення з його компетенції вирішення справ, що містять спір про право.

§ 2. Вчинення протестів векселів

Протести векселів про неоплату, неакцепт, недатування акцепту вчиняються нотаріусами відповідно до законодавства України про обіг векселів:

Закону України «Про обіг векселів в Україні»;

Женевської конвенції 1930 р., якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі, з урахуванням застережень, обумовлених додатком II до цієї Конвенції;

¹ Див.: Микеленас, В. Л. Производство по делам об оспаривании записей актов гражданского состояния [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. Л. Микеленас. – М., 1986. – С. 11.

Женевської конвенції 1930 р. про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі;

Женевської конвенції 1930 р. про гербовий збір стосовно переказних векселів і простих векселів;

Закону України «Про цінні папери і фондову біржу»;

Закону України «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі»;

Закону України «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі»;

Закону України «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року про гербовий збір стосовно переказних векселів і простих векселів»;

інших, прийнятих згідно з ними, актів законодавства України.

Крім того, протести векселів вчиняються у разі:

а) видачі кількох примірників векселя — протест про непред'явлення примірника векселя, надісланого для акцепту, держателю векселя, протест про неакцепт за другим примірником векселя, протест про неплатіж за другим примірником векселя;

б) коли з векселя зроблено копію — протест про непередавання оригіналу векселя законному держателю копії векселя;

в) видачі векселя строком у такий-то час від пред'явлення — протест про відмову у проставленні векселедавцем датованої відмітки про пред'явлення йому векселя.

Згідно з вищезгаданими нормативними актами вексель — це цінний папір, який посвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю).

Перед вчиненням протесту нотаріус перевіряє:

який вексель йому надано — простий або переказний і чи має він усі необхідні реквізити;

правоздатність векселедержателя;

повноваження особи, що звернулася із заявою про вчинення протесту векселя;

чи правильно заповнений та підписаний вексель;

чи відповідає місце вчинення протесту вимогам законодавства;

чи не сплинув строк на вчинення протесту векселя.

Векселі бувають прості та переказні.

Простий вексель — це письмове безумовне зобов'язання векселедержателя сплатити певну суму грошей пред'явникові векселя або особі, зазначеній у векселі, або тому, кого вона вкаже, а також законному пред'явникові через певний строк або за вимогою.

Переказний вексель — це письмова безумовна вказівка векселедержателя платникові сплатити певну грошову суму пред'явникові векселя або особі, зазначеній у векселі, або тому, кого вона вкаже, через встановлений термін або за вимогою.

Основна відмінність простого векселя від переказного полягає в тому, що за простим векселем платником є векселедавець, а за переказним — особа, яка за допомогою акцепту бере на себе обов'язок сплатити переказний вексель у строк.

Як простий, так і переказний векселі мають містити обов'язкові реквізити.

Простий вексель містить такі реквізити:

найменування — «вексель»;

просте і нічим не зумовлене зобов'язання сплатити певну суму;

зазначення строку платежу;

зазначення місця, в якому має здійснюватися платіж;

найменування того, кому або за наказом кого платіж має бути здійснений;

дата та місце укладення векселя;

підпис того, хто видає документ (векселедавця).

Переказний вексель окрім зазначених реквізитів на простому векселі (крім зобов'язання сплатити певну суму) має містити також:

просту і нічим не зумовлену пропозицію сплатити певну суму;

найменування того, хто зобов'язаний платити (платника).

Документ, в якому відсутній будь-який із зазначених реквізитів (відповідно для простого та переказного векселів), не має сили цих векселів, за винятком таких випадків:

а) вексель, строк платежу за яким не вказаний, розглядається як такий, що підлягає сплаті за пред'явленням;

б) за відсутності особливої вказівки місце, зазначене поряд із найменуванням платника (місце укладення документа — для простого векселя), вважається місцем платежу й одночасно місцем проживання платника (векселедавця — для простого векселя);

в) вексель, в якому не зазначено місце його складання, визнається підписаним у місці, зазначеному поряд із найменуванням векселедавця.

Вексель може бути до настання строку платежу наданий векседавцем або особою, в якій вексель знаходиться, для акцепту платнику за місцем його проживання. Акцепт — згода на оплату векселя у встановлений термін — виражається словами «акцептований», «прийнятий», «зобов'язуюсь сплатити» тощо і підписується платником.

Простий підпис платника, зроблений на лицьовому боці векселя, має силу акцепту. Векселі, що підлягають сплаті у певний строк, мають бути пред'явлені до акцепту протягом року з дня їх видачі.

Векседавець може обумовити, що вексель має бути пред'явлений до акцепту із зазначенням або без зазначення строку. Він може заборонити у векселі пред'явлення його до акцепту, якщо тільки мова не йде про переказний вексель, що підлягає оплаті не за місцем проживання платника, або вексель, що підлягає оплаті у певний строк за пред'явленням.

Акцепт має бути датований днем, у який він був виданий, якщо тільки векседавець не вимагає, щоб він був датований днем пред'явлення.

Платниками за переказними векселями можуть бути авалісти — особи, що дають вексельне поручительство на всю суму векселя або його частину за будь-яку відповідальну за векселем особу: векседавеця, акцептанта або індосанта (особу, на користь якої переказується вексель). Таке забезпечення надається третьою особою або однією з осіб, що підписали вексель. Аваліст відповідає рівною мірою поряд з тим, за кого він дав аваль.

Стягувачем за векселем (простим чи переказним) може бути індосант. Такий переказ здійснюється шляхом передатного напису на векселі — індосаменті. Індосамент має бути простим і нічим не обумовленим. Частковий індосамент є недійсним. Індосамент може бути здійснений за умови, що у векселі відсутня заборона на це.

Індосамент, як і аваль, може бути написаний на векселі або на приєднаному до нього аркуші (додатковий аркуш). Аваль, крім того, може бути викладений на окремому аркуші із зазначенням місця його видачі. Ці написи підписуються авалістом або індосантом.

Вексель, як правило, видається в одному примірнику, але переказний вексель може бути виданий у декількох примірниках. Кожний держатель простого або переказного векселя має право знімати з них копії. У копії має бути зазначена особа, в якій на руках перебуває ори-

гінал документа. Остання повинна вручити зазначений документ законному держателю копії.

Протест векселів про неоплату вчиняється нотаріусами за місцем знаходження платника або за місцем платежу (доміцильовані векселі, тобто векселі, які підлягають оплаті у третьої особи); протест векселів про неакцепт та недатування акцепту, протест про непред'явлення примірника векселя, надісланого для акцепту, держателю векселя, протест про неакцепт за другим примірником векселя, протест про неплатіж за другим примірником векселя — за місцезнаходженням платника; протест про непередання оригіналу векселя законному держателю копії векселя — за місцезнаходженням держателя оригіналу векселя; протест про відмову у проставленні векселедавцем датованої відмітки про пред'явлення йому векселя — за місцезнаходженням векселедавця.

Векселі для вчинення протесту про неоплату приймаються нотаріусами після закінчення дати платежу за векселем, але не пізніше 12-ї години наступного після цього строку дня.

Строк платежу за векселем — це проміжок часу, протягом якого вексель має бути пред'явлений до оплати.

Вексель може бути прийнятий для вчинення протесту про неакцепт протягом строків, установлених для пред'явлення до акцепту чинним законодавством, а якщо вексель був прийнятий до акцепту в останній день строку, то не пізніше 12-ї години наступного після цього строку дня.

Векселі для вчинення протесту про непред'явлення примірника векселя, надісланого для акцепту, держателю векселя, протест про неакцепт за другим примірником векселя, протест про неплатіж за другим примірником векселя, протест про непередання оригіналу векселя законному держателю копії векселя, протест про відмову у проставленні векселедавцем датованої відмітки про пред'явлення йому векселя приймаються нотаріусами в строки, установлені ст. 44 Уніфікованого закону про переказні векселі та прості векселі від 7 червня 1930 р., запровадженого Женевською конвенцією 1930 р.

При вчиненні протестів векселів нотаріус повинен враховувати, що за акцепт і платіж відповідає векселедавець (ст. 9 Уніфікованого закону про переказні векселі та прості векселі).

У день прийняття векселя до протесту нотаріус пред'являє платнику або доміциліанту (особі, яка оплачує доміцильований вексель)

вимогу про оплату (або акцепт) векселя, в якій зазначає про надходження заяви про протест векселя з усіма його реквізитами та пропозицією сплатити чи акцептувати вексель у певний строк або повідомити про оплату чи акцепт векселя.

Якщо платник (доміциліант) оплатить вексель, нотаріус, не вчиняючи протесту, повертає вексель платнику з написом на самому векселі про одержання векселедержателем платежу та інших сум за встановленою формою.

Якщо платник зробив відмітку про акцепт на переказному векселі, вексель повертається векселедержателю без протесту.

У разі відмови платника (доміциліанта) оплатити або акцептувати вексель або якщо він не з'явився до нотаріуса, нотаріус складає акт про протест про неоплату або неакцепт за встановленою формою і робить відповідний запис у реєстрі, а також відмітку про протест про неоплату або неакцепт на самому векселі.

В акті містяться:

- дата вчинення протесту;
- прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса, найменування нотаріальної контори, нотаріального округу;
- найменування держателя векселя;
- реквізити векселя;
- строк платежу;
- сума, на яку виданий вексель;
- найменування акцептанта (платника);
- вказівка про пред'явлення векселя до оплати (акцепту) та неотримання платежу (акцепту);
- місце вчинення протесту;
- номер за реєстром;
- відмітка про стягнення держмити або оплати;
- підпис і печатка нотаріуса.

Якщо місцезнаходження платника невідоме, протест векселя вчиняється без висування вимоги про оплату або акцепт векселя з відповідною відміткою в акті про протест та в реєстрі нотаріальних дій.

Опротестований вексель видається векселедержателю або уповноваженій особі.

Вексель, опротестований нотаріусом у неплатежі, є підставою для вчинення на ньому виконавчого напису в загальному порядку.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Дайте характеристику виконавчого напису як форми надання документам виконавчої сили.
2. За наявності яких умов нотаріус управі вчинити виконавчий напис?
3. За якими документами стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку за виконавчим написом?
4. Яким є зміст виконавчого напису як нотаріального акта?
5. В яких випадках вчиняється протест векселя?
6. Яким є порядок вчинення протесту векселя у неплатежі, неакцепті, недатуванні акцепту?

Розділ XIII

Міжнародне співробітництво у сфері нотаріату

---

§ 1. Застосування законодавства іноземних держав

Нотаріуси згідно із законодавством України, міжнародними договорами застосовують норми іноземного права.

Нотаріуси приймають документи, складені відповідно до вимог іноземного права, а також вчиняють на документах посвідчувальні написи у формі, передбаченій іноземним законодавством, якщо це не суперечить законодавству України (п. 313 Інструкції).

Довіреність, що призначається для вчинення дій за кордоном і не містить указівки про строк її чинності, зберігає силу до її скасування особою, яка видала довіреність, про що може бути зазначено в тексті довіреності.

За заявою особи, яка видає довіреність, що призначається для дії за кордоном, така довіреність може бути зареєстрована в Єдиному реєстрі довіреностей відповідно до вимог Положення про Єдиний реєстр довіреностей, про що нотаріусом зазначається у тексті довіреності.

Згідно зі ст. 99 Закону дії, пов'язані з охороною майна, що залишилося після смерті іноземного громадянина і перебуває на території України, або майна, яке належить одержати іноземному громадянину-ві після смерті громадянина України, а також з видачею свідоцтва про право на спадщину щодо такого майна, здійснюються відповідно до законодавства України (розд. 20–22 Інструкції).

Одержавши повідомлення про смерть громадянина іноземної держави, з якою Україною укладений міжнародний договір, що містить норми про охорону спадкового майна, державні нотаріальні контори, керуючись відповідним договором, у разі, якщо на території України є майно померлого, вживають необхідних заходів до охорони спадкового майна, установлюють розмір і вартість спадкового майна, з'ясовують коло спадкоємців, перевіряють, чи є заповіт, і негайно повідомляють про це дипломатичне або консульське представництво держави, громадянином якої є померлий.

Якщо міжнародним договором ведення справи про спадщину віднесено до компетенції установ іноземної держави, громадянином якої є померлий, то спадкове рухоме майно може бути передано нотаріусом дипломатичному або консульському представництву цієї держави за його вимогою.

У відповідності до міжнародного договору у випадку, коли заповіт, складений за формою, передбаченою законодавством іноземної держави, після смерті заповідача подається нотаріусу для розкриття й оголошення, нотаріус оголошує зміст заповіту та складає протокол про його стан і зміст. У протоколі вказуються дата та місце складання протоколу, дата посвідчення заповіту, прізвище, ім'я, по батькові особи, яка його подала, стан документа (був він поданий запечатаним чи відкритим; чи були в ньому закреслені місця, вправлення або інші недоліки).

Протокол підписується нотаріусом і особою, яка подала заповіт. Цими самими особами підписується кожний аркуш заповіту. Якщо заповіт зберігався у нотаріуса в запечатаному вигляді, усі зазначені вище дії нотаріус провадить одноособово. До протоколу додаються засвідчена копія заповіту, а залежно від вимог міжнародного договору — копія протоколу та оригінал заповіту.

Указані документи можуть бути видані заінтересованій особі або надіслані компетентній установі іноземної держави за правилами виконання доручень (п. 317 Інструкції).

§ 2. Прийняття нотаріусами документів, складених за кордоном. Міжнародні договори

Документи, складені відповідно до вимог міжнародних договорів, подають нотаріусам фізичні та юридичні особи, які беруть участь за кордоном у цивільних та інших правовідносинах.

Згідно зі ст. 100 Закону документи, складені за кордоном за участю іноземних властей або які від них виходять, приймаються нотаріусами за умови їх легалізації органами Міністерства закордонних справ України.

Легалізація офіційного документа означає перевірку його відповідності чинному законодавству країни перебування, встановлення та посвідчення дійсності оригіналу документа або підпису, повноважень

посадової особи, що підписала документ або засвідчила попередній підпис, а також справжності відбитка штампа, печатки, якими скріплений документ.

Акт консульської легалізації полягає у вчиненні українським консулом легалізаційного напису на акті (або документі). Процедура консульської легалізації встановлюється Інструкцією про порядок консульської легалізації офіційних документів в Україні та за кордоном, затвердженою наказом Міністерства закордонних справ України від 4 червня 2002 р.

Наслідок акта консульської легалізації полягає в тому, що нотаріус отримує право приймати до розгляду відповідний документ (або акт). Однак вона не звільняє його від дотримання загальних правил українського законодавства, що регулюють прийняття документа для вчинення нотаріальної дії. Зокрема, нотаріус повинен зі свого боку перевірити, чи відповідає легалізований документ вимогам законодавства (ст. 49 Закону).

Прийнятий нотаріусом легалізований документ оцінюється ним на загальних підставах. Легалізаційний напис, вчинений на ньому консулом, не надає акту додаткової юридичної сили.

Українське законодавство передбачає можливість встановлення винятків із правил про обов'язкову консульську легалізацію (ч. 2 ст. 100 Закону). Без легалізації приймаються документи, складені за кордоном, у таких випадках, коли це передбачено законодавством України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (або щодо яких держава Україна визнала себе правонаступником).

У порядку правонаступництва¹ на території України є чинними договори, укладені колишнім СРСР, з:

Угорщиною — про надання правової допомоги у цивільних, сімейних та трудових справах;

Фінляндією — про правовий захист і правову допомогу у цивільних, сімейних та кримінальних справах;

Алжирською Народною Демократичною Республікою — про взаємне надання правової допомоги;

Республікою Кіпр — про правову допомогу у цивільних і кримінальних справах.

¹ Див.: Про правонаступництво [Текст] : Закон України // Відом. Верхов. Ради України. – 1991. – № 46. – Ст. 617.

Крім того, до держав, з якими Україна має двосторонні (багато-сторонні) угоди про відмову від легалізації офіційних документів, належать: Албанія, Болгарія, В'єтнам, Корейська Народно-Демократична Республіка, Куба, Монголія, Польща, Румунія, Словенія, країни, які утворились на території колишньої Югославії, Чехія, Литва, Латвія, Естонія, Російська Федерація, Вірменія, Білорусь, Грузія, Молдова, Казахстан, Киргизія, Таджикистан, Туркменистан, Узбекистан, Азербайджан.

Питання надання правової допомоги між державами — учасницями СНД врегульовані Конвенцією про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах, підписаною 22 січня 1993 р. у м. Мінську¹. Зазначена Конвенція ратифікована Україною 10 листопада 1994 р. з деякими застереженнями:

Україна бере на себе зобов'язання по наданню правової допомоги в обсязі, передбаченому ст. 6 Конвенції, за винятком визнання та виконання виконавчих написів;

Україна бере на себе зобов'язання визнавати та виконувати рішення, постановлені на територіях держав — учасниць Конвенції, передбачені п. «а» ст. 51 Конвенції, за винятком нотаріальних актів по грошових зобов'язаннях.

Як передбачено ст. 13 Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах, документи, які на території однієї із країн, що домовилися, виготовлені або посвідчені установою або спеціально на це уповноваженою особою у межах їх компетенції і за встановленою формою та скріплені гербовою печаткою, приймаються на території інших сторін, що домовилися, без будь-якого спеціального засвідчення.

Сучасна міжнародна нотаріальна практика має й інші приклади унормування питань міжнародного співробітництва у галузі нотаріату, і зокрема міжнародного ефекту певної нотаріальної дії і визнання виконавчої та доказової сили нотаріального акту на міжнародному рівні. Так, відповідно до Брюссельської конвенції від 27 вересня 1968 р. (до якої було внесено зміни у 1978 р.) нотаріальна дія має виконавчу силу в усіх країнах Європейського економічного співтовариства незалежно від того, в якій з них вона була здійснена. Брюссельська конвенція застосовується в галузі цивільного та торговельного права. 16 вересня

¹ Про ратифікацію Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах [Текст] : Закон України // Відом. Верхов. Ради України. – 1994. – № 46. – Ст. 417.

1998 р. в м. Лугано (Швейцарія) було прийнято конвенцію, згідно з якою нотаріальні документи, оформлені за кордоном, приймаються до виконання у Швейцарії. Таким чином, вони визнаються швейцарським правом і прирівнюються до судових постанов, хоча у самій Швейцарії немає нотаріальних дій з виконавчими написами, які б здійснювалися відповідно до норм швейцарського права. Брюссельська конвенція від 25 травня 1987 р. передбачає відміну будь-якого роду легалізацій, підтвердження істинності та офіційної сили документа, який видали в іншій державі, і прирівняних до них формальностей для документів, які нотаріально засвідчені й мають доказову силу, визнану на міжнародному рівні.

Якщо міжнародним договором України встановлено інші правила про нотаріальні дії, ніж ті, що містить законодавство України, то при вчиненні нотаріальних дій застосовуються правила міжнародного договору. Якщо міжнародний договір відноситься до компетенції нотаріусів вчинення нотаріальної дії, не передбаченої законодавством України, нотаріуси вчиняють цю нотаріальну дію в порядку, установленому Міністерством юстиції України.

Порядок зносин нотаріусів з іноземними органами юстиції визначається законодавством України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Нотаріуси у випадках, передбачених договорами про правову допомогу, зносяться з консульськими представництвами безпосередньо, якщо консульський округ даного консульського представництва зв'язаний з територією їх діяльності. В інших випадках зносини органів нотаріату з консульськими і дипломатичними представництвами здійснюються через Міністерство закордонних справ України.

§ 3. Забезпечення доказів, необхідних для ведення справ в органах іноземних держав

У правовій системі України нотаріат являє собою унікальний інститут цивільної юрисдикції, діяльність якого, так само як і суду, спрямована на забезпечення захисту та охорони цивільних прав та інтересів.

Взаємодія нотаріату та суду як органів цивільної юрисдикції має низку проявів, серед яких особливий інтерес становить забезпечення

органами нотаріату доказів з метою їх подальшого використання в судових процесах. Як зазначалося в літературі, формування доказу може бути і метою нотаріальних процедур, і серед них слід особливо відмітити нотаріальні дії щодо забезпечення судових доказів¹.

Згідно з українським законодавством (ст. 102 Закону) нотаріуси можуть забезпечувати докази, необхідні для ведення справ тільки в органах іноземних держав, зокрема і в іноземних судових інстанціях. При цьому дії для забезпечення доказів провадяться відповідно до цивільного процесуального законодавства України, тобто за правилами статей 133–136 ЦПК України.

Вчинювати нотаріальну дію щодо забезпечення доказів управи тільки державні та приватні нотаріуси. Консульські установи, дипломатичні представництва та посадові особи виконкомів органів місцевого самоврядування таку нотаріальну дію вчинювати не можуть.

Для вчинення такої нотаріальної дії, як забезпечення доказів, мають існувати певні підстави. Такими підставами є: а) звернення заінтересованої особи; б) відсутність судового провадження у справі, для якої забезпечуватимуться докази; в) юридичне значення доказів, що забезпечуються, для майбутньої справи, яку буде розглядати іноземний суд.

Нотаріальне законодавство не визначає кола осіб, які можуть бути ініціаторами забезпечення доказів нотаріусом. Виходячи з особливостей предмета нотаріальної діяльності, який складають безспірні цивільні справи, можна стверджувати, що згідно з принципом диспозитивності, властивим нотаріальному процесу², нотаріуси не вчинюють таку нотаріальну дію за своєю ініціативою. Отже, для цього потрібна ініціатива певних заінтересованих осіб.

На жаль, законодавчого визначення терміна «заінтересовані особи» не існує. У літературі були висловлені думки, що під такими особами слід розуміти потенційного позивача або відповідача, тобто потенційні сторони в імовірній справі³, розгляд якої відбуватиметься за межами України. Але більш правильно видається точка зору, відповідно до якої коло осіб, на прохання яких нотаріус може забезпечувати докази,

¹ Див.: Мурадьян, Э. М. Нотариальные и судебные процедуры [Текст] / Э. М. Мурадьян. – М., 2006. – С. 336.

² Див.: Нотариат в Україні [Текст] : підручник / за ред. В. В. Комарова. – К., 2006. – С. 115; Плешаков, А. Г. Диспозитивное начало в сфере гражданской юрисдикции: проблемы теории и практики [Текст] / А. Г. Плешаков. – М., 2002. – С. 133.

³ Див.: Репин, В. С. Комментарий к основам законодательства Российской Федерации о нотариате [Текст] / В. С. Репин. – М., 1999. – С. 198.

є значно ширшим¹ і під заінтересованою особою, що може звернутися до нотаріуса для забезпечення доказів, слід розуміти будь-яку особу (фізичну або юридичну), заінтересовану в розгляді певної справи відповідним органом іноземної держави. З проханням про вчинення нотаріальної дії щодо забезпечення доказів, необхідних для ведення справ в органах іноземних держав, мають право звернутися будь-який громадянин України, громадянин іноземної держави, особа без громадянства, українська або іноземна юридична особа. Їм необхідно лише обґрунтувати своє звернення тим, що вчинення даної нотаріальної дії необхідне для ведення справ органами іноземної держави.

Забезпечення доказів може бути здійснено нотаріусом за письмовою або усною заявою заінтересованої особи.

Закон не встановлює жодних обмежень стосовно характеру іноземного органу, який веде справу. Ідеться не тільки про суд, третейський суд, арбітражний суд або взагалі установу юстиції, а й про адміністративний, фінансовий, валютний, митний чи інший орган іншої держави. Не має значення і вид справи, яка ведеться за кордоном: це може бути спадкова справа, справа про продаж нерухомості, що перебуває за кордоном, справа про розірвання шлюбу і т. ін. Доказ забезпечується незалежно від стану справи: до її порушення, під час її розгляду, під час оскарження рішення тощо.

Нотаріуси за українським законодавством можуть забезпечувати докази тільки для розгляду справ іноземними органами. Якщо мова йде про наявну справу, що вже розглядається будь-яким судом України на момент звернення особи до нотаріуса, то в такому разі докази можуть бути забезпечені тільки судом у порядку ст. 133 ЦПК. Це правило поширюється і на випадки, коли справа вже перебуває на розгляді, але в іноземному суді. Тоді забезпечення доказів має здійснюватися також судом України на виконання судового доручення іноземних судів у порядку, визначеному ст. 415 ЦПК України.

Існування зазначених правил слід визнати виправданим із точки зору неприпустимості змішування судових та нотаріальних функцій, необхідність розмежування яких зумовлена конституційним положенням про те, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються (ч. 1 ст. 124

¹ Див.: Черемных, Г. Г. Нотариальное право Российской Федерации [Текст] : учеб. пособие / Г. Г. Черемных, И. Г. Черемных. – М., 2006. – С. 405–406.

Конституції України). Надання ж нотаріату права забезпечувати докази для розгляду справ українськими судами наразі не можна визнати доцільним з огляду на те, що згідно з чинним процесуальним законодавством забезпечення доказів може бути здійснене судом навіть і до пред'явлення позову (ч. 3, ч. 4 ст. 133 ЦПК).

Забезпечення доказів — це заходи, спрямовані на збереження відомостей про обставини справи, коли є підстави припускати, що використання цих відомостей у подальшому може стати утрудненим або неможливим (від'їзд свідка в тривале закордонне відрядження, втрата якостей речі тощо)¹. Отже, іншими словами, забезпечення доказів являє собою по суті не що інше, як свого роду дострокове їх дослідження та фіксування. За загальним правилом докази досліджуються під час судового розгляду в судовому засіданні. При цьому порядок їх дослідження ретельно врегульований процесуальним законом. І тільки в тому випадку, коли є підстави побоюватись, що дослідження доказів у той час, який для цього передбачений процесуальним законодавством, буде неможливим або складним, передбачено виняток із загального правила: дослідження доказів до початку судового засідання.

Дослідження доказів являє собою елемент процесу судового доказування, що має на меті одержання об'єктивних даних, необхідних для виконання завдань цивільного судочинства. Тому за наявності судової справи жоден інший (навіть і юрисдикційний) орган не повинен перебирати на себе повноваження суду. Ця думка підтверджується і позицією Верховного Суду України. Так, відповідно до п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 1990 р. № 9 «Про практику застосування судами процесуального законодавства при розгляді цивільних справ по першій інстанції» судові доручення по збиранню доказів, допиту свідків, проведенню огляду на місці речових доказів, експертизи, допиту сторін або третьої особи тощо даються тільки суду (а не іншому органу), якщо відповідні дії не можуть бути проведені судом, що розглядає справу, або для нього це становить труднощі². Отже, слід визнати, що в межах уже наявної цивільної судової справи забезпечення доказів віднесено виключно до компетенції судів, як про це зазначалося в літературі.

¹ Див.: Цивільне процесуальне право України [Текст] : підручник / за ред. В. В. Комарова. – Х., 1999. – С. 213.

² Збірник Постанов Пленуму Верховного Суду України (1992–2007) [Текст]. – Х., 2007. – С. 149.

Докази, що забезпечуються нотаріусом, повинні стосуватися справи, виникнення якої передбачається в майбутньому, тобто повинні бути в змозі підтвердити наявність чи відсутність певних юридичних фактів, установлення яких буде необхідним для вирішення такої справи по суті. Під час забезпечення доказів нотаріусом справи як такої ще немає, тому навряд чи доцільно застосовувати термін «належність доказів», але нотаріус має вирішити питання про те, чи потрібен такий доказ для тієї чи іншої справи, що розглядатиметься іноземним судом. Для цього заінтересована особа має викласти нотаріусу суть майбутньої справи.

Знаючи суть справи, яка буде розглядатись іноземним судом, нотаріус буде в змозі реалізовувати належні йому роз'яснювальні повноваження, оскільки відповідно до вимог ст. 5 Закону нотаріус зобов'язаний сприяти фізичним та юридичним особам у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права й обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична неозібзаність не могла бути використана їм на шкоду.

У межах виконання зазначених обов'язків нотаріус може роз'яснити заінтересованій у забезпеченні доказів особі її права щодо надання тих чи інших доказів, надати допомогу у визначенні способу забезпечення доказу, розтлумачити, чи буде мати юридичне значення забезпечення саме того доказу, про забезпечення якого заявлено вимогу тощо.

Заінтересована особа на відміну від нотаріуса, який має відповідну кваліфікацію, не завжди може правильно визначити, які саме докази можуть бути необхідні для підтвердження тих чи інших фактів, як, власне, і те, які саме факти треба буде доводити для обґрунтування своєї правової позиції. Це може зумовити ситуацію, коли заінтересована особа вимагатиме забезпечити доказ, що не буде мати значення для справи при розгляді її судом. Така марна нотаріальна дія не сприятиме забезпеченню правового захисту заінтересованої особи і може навіть зашкодити їй.

З іншого боку, заінтересована особа, навпаки, може не володіти відомостями про можливості закріплення певної доказової інформації, необхідної для встановлення фактів, що входитимуть до предмета доказування у відповідній справі, і це може потягти за собою її втрату. У такому випадку нотаріус має реалізувати свої консультативні повноваження й убезпечити заінтересовану особу від можливих негативних наслідків, роз'яснивши, який саме доказ і в який спосіб треба забезпечити в даній правовій ситуації.

При цьому слід враховувати, що під час звернення до нотаріуса справа як така ще не існує. Відповідно заінтересована особа може в подальшому реалізувати або не реалізувати своє право на звернення до суду, може змінити предмет або підстави майбутнього позову, можуть виникнути нові обставини, що вплинуть на формування предмета доказування в такій справі. Крім того, визначення належності доказів — це прерогатива суду, і нотаріус не повинен перебирати на себе його повноваження. У зв'язку з цим постає питання: чи може нотаріус відмовити у забезпеченні доказів, якщо вважає, що доказ, про забезпечення якого заявлено вимогу, не стосується справи?

Вважаємо, що відповідь на це питання можна дати тільки на підставі врахування загальних правил вчинення нотаріальних дій, оскільки спеціальних підстав для відмови у забезпеченні доказів нотаріальне законодавство не містить. Як відомо, підстави для відмови у вчиненні нотаріальних дій вичерпно передбачені законодавством. Нотаріус може відмовити у вчиненні такої нотаріальної дії, як забезпечення доказів, як і в будь-якому іншому випадку, тільки з підстав, визначених у законі, а саме ст. 5 і ст. 49 Закону. Отже, нотаріус може і навіть зобов'язаний відмовити у забезпеченні доказів, якщо ця дія не відповідає законодавству України або міжнародним договорам; підлягає вчиненню іншим нотаріусом чи іншою посадовою особою; з проханням про її вчинення звернулась недієздатна особа або представник, який не має на це необхідних повноважень.

Як уже зазначалося, у цивільному судочинстві згідно з ч. 1 ст. 133 ЦПК забезпечення доказів здійснюється судом за умови, що особи, які беруть участь у справі, вважають, що подання потрібних доказів є неможливим або у них є складнощі в поданні цих доказів. Відповідно до ч. 1 ст. 134 ЦПК у заяві про забезпечення доказів повинні бути зазначені, зокрема, обставини, які свідчать про те, що подання потрібних доказів може стати неможливим або ускладненим. На відміну від судового провадження забезпечення доказів нотаріусами не зумовлюється такими підставами. Аналіз ст. 102 Закону і п. 320 Інструкції дозволяє виснувати, що забезпечення доказів нотаріусами для ведення справ в органах іноземних держав не пов'язується законодавцем із неможливістю подання таких доказів у подальшому.

Тим не менше, практично нотаріальне забезпечення доказів найчастіше має місце в тих випадках, коли є необхідність закріплення показань, що можуть мати значення для майбутнього розгляду справи,

за умови від'їзду осіб, що можуть дати ці показання, у тривалі відрядження, при зміні ними місця проживання, виїзді за кордон. Нотаріуси також провадять огляд речових доказів, які належать до категорії продуктів, що швидко псуються. Крім того, достатньо часто нотаріуси мають призначити експертизу в тих випадках, коли сліди, факти, обставини можуть із часом зникнути або видозмінитися, а звернення заінтересованих у збереженні доказової інформації осіб до інших компетентних органів є неможливим або потребує забагато часу.

Забезпечення доказів нотаріусами для ведення справ іноземними органами становить окрему самостійну нотаріальну дію. На жаль, процесуальний порядок її вчинення нотаріальним законодавством не визначений. Законодавець обмежився тільки вказівкою, що дії для забезпечення доказів провадяться відповідно до цивільного процесуального законодавства України (ч. 2 ст. 102 Закону).

Як уже зазначалося, забезпечення доказів провадиться нотаріусом за заявою заінтересованої особи (письмовою або усною), яка подається нотаріусу в тому нотаріальному окрузі, де мають бути вчинені процесуальні дії щодо забезпечення доказів.

Заявляючи прохання про забезпечення доказів, заінтересована особа має вказати: докази, які необхідно забезпечити; обставини, що можуть бути підтверджені цими доказами; а також повідомити нотаріусу вичерпну інформацію про справу, для якої потрібні ці докази або з якою метою їх потрібно забезпечити.

У межах забезпечення доказів для ведення справ в органах інших держав нотаріус може вчинити такі процесуальні дії: допит свідків; витребування та (або) огляд письмових та речових доказів, у тому числі за їх місцезнаходженням; призначення експертизи.

Нотаріус, який забезпечує докази, має сповістити про час і місце забезпечення доказів іншу сторону та заінтересованих осіб, чії права й інтереси можуть бути так чи інакше порушені вчинюваними діями. Неявка повідомлених осіб не є перешкодою для проведення дій із забезпечення доказів. Повідомлення іншої сторони та заінтересованих осіб не є обов'язковою вимогою, якщо в теперішній час неможливо визначити, хто в подальшому братиме участь у майбутній справі.

Заява про допит свідка має містити його ім'я, місце проживання (перебування) або місце роботи, обставини, які він може підтвердити.

Перед проведенням допиту нотаріус має попередити свідка або експерта про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправ-

дивих показань або висновку, а також за відмову чи ухилення від давання показань або висновку.

Допит свідка, що вчинюється нотаріусом в порядку забезпечення доказів, оформляється складеним нотаріусом протоколом. У протоколі допиту свідка зазначаються: дата допиту, прізвище та ініціали нотаріуса, що провадив допит, найменування державної нотаріальної контори, нотаріальний округ та адреса робочого місця приватного нотаріуса; прізвища, ім'я, по батькові осіб, що були присутні при допиті; прізвище, ім'я, по батькові свідка, рік його народження, місце проживання; указівка про попередження свідка про відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань або відмову від дачі показань; зміст показань свідка (поставлені йому запитання та відповіді на них). По закінченні допиту протокол підписується свідком, особами, що були присутні при допиті, і нотаріусом.

У заяві про витребування письмових або речових доказів має бути вказано, який доказ вимагається, підстави, за яких особа вважає, що доказ знаходиться в іншій особі, обставини, які можуть підтвердити цей доказ.

Про вчинення огляду письмових та речових доказів також складається протокол, в якому зазначаються: дата і місце проведення огляду; прізвище, ініціали нотаріуса, який склав протокол, найменування та адреса державної нотаріальної контори або найменування нотаріального округу та адреса розташування робочого місця приватного нотаріуса; прізвища, імена, по батькові заінтересованих осіб, що брали участь в огляді, місце їх проживання; обставини, які були виявлені під час огляду. Протокол підписується всіма особами, що брали участь в огляді, та нотаріусом.

У разі витребування та дослідження письмових доказів нотаріус може роз'яснити заінтересованим особам, що за їх бажанням може бути вчинена така нотаріальна дія, як посвідчення копії (фотокопії) такого документа, посвідчення копії з копії документа або виписки з нього. Це має особливе значення в тих випадках, коли оригінали письмових доказів мають бути повернуті особам, що їх надавали на вимогу нотаріуса.

Речові та письмові докази можуть оглядатися нотаріусом і за місцем їх знаходження. У разі необхідності, у тому числі за клопотанням заінтересованої особи, за ініціативою якої забезпечуються докази, для участі в огляді доказів за їх місцезнаходженням можуть бути залучені

свідки, перекладачі, експерти, спеціалісти, а також здійснено фотографування, звуко- і відеозапис.

Про огляд доказів за їх місцезнаходженням складається протокол, що підписується всіма особами, які беруть участь в огляді. До протоколу додаються разом з описом усі складені або звірені під час огляду на місці плани, креслення, копії документів, а також зроблені під час огляду фотознімки письмових і речових доказів, відеозаписи тощо. Особи, які беруть участь в огляді доказів за їх місцезнаходженням, мають право робити свої зауваження щодо протоколу огляду.

У такому самому порядку досліджуються і продукти та інші докази, що швидко псуються. Після огляду ці речові докази повертаються особам, від яких вони були одержані.

Для з'ясування обставин, що мають значення для розгляду справи в органах іноземних держав і потребують спеціальних знань у галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла тощо, нотаріус призначає експертизу за заявою заінтересованих осіб. При цьому заінтересовані особи можуть заявити прохання про залучення експертами певних осіб, а також мають право подати нотаріусу питання, на які потрібна відповідь експерта. Кількість та зміст питань, за якими має бути проведена експертиза, остаточно вирішуються нотаріусом із урахуванням відомої йому інформації про суть справи, для розгляду якої вони забезпечуються.

Заінтересовані особи — ініціатори забезпечення доказів нотаріусом мають право просити нотаріуса провести експертизу у відповідній судово-експертній установі, доручити її конкретному експерту, заперечувати проти проведення експертизи певною особою, давати пояснення експерту, знайомитися з висновком експерта, просити нотаріуса призначити повторно, додаткову, комісійну або комплексну експертизу.

Якщо проведення експертизи нотаріус доручає спеціалізованій експертній установі, її керівник має право доручити проведення експертизи одному або кільком експертам, створювати комісії з експертів керованої ним установи, якщо нотаріусом не визначено конкретних експертів, у разі потреби замінювати виконавців експертизи, заявити клопотання щодо організації проведення досліджень поза межами експертної установи.

Експертиза призначається постановою нотаріуса, де зазначаються: дата винесення постанови; прізвище, ініціали нотаріуса, який виніс постанову, найменування та адреса державної нотаріальної контори

або найменування нотаріального округу та адреса розташування робочого місця приватного нотаріуса; підстави та строк для проведення експертизи; з яких питань потрібні висновки експертів, ім'я експерта або найменування експертної установи, експертам якої доручається проведення експертизи; об'єкти, які мають бути досліджені; перелік матеріалів, що передаються для дослідження, а також попередження про відповідальність експерта за завідомо неправдивий висновок та за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

Якщо експертизу призначено експертам кількох установ, у постанові про її призначення слід указати найменування відповідної установи, на яку покладається проведення експертизи. Якщо проведення експертизи доручається експертній установі та особі, яка не є працівником цієї установи, провідною визнається експертна установа. Постанова про призначення експертизи направляється в кожну установу — виконавцям, а також особі, яка не є працівником експертної установи. Об'єкти дослідження направляються провідній установі.

Експерт дає у письмовій формі свій мотивований висновок, який передається заінтересованій особі та копія якого має залишатися у справах нотаріуса. У висновку експерта має бути зазначено: коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта), на якій підставі була проведена експертиза, хто був присутній при проведенні експертизи, запитання, що були поставлені експертіві, які матеріали експерт використав, докладний опис проведених досліджень, зроблені в результаті їх висновки й обґрунтовані відповіді на поставлені нотаріусом запитання.

У висновку експерта обов'язково повинно бути вказано, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

Якщо експерт під час проведення експертизи встановить обставини, що мають значення для справи, з приводу яких йому не були поставлені запитання, він має право свої міркування про ці обставини включити до свого висновку.

Комісійна експертиза проводиться не менш як двома експертами одного напрямку знань. Якщо за результатами проведених досліджень думки експертів збігаються, вони підписують єдиний висновок. Екс-

перт, не згодний із висновком іншого експерта (експертів), дає окремий висновок з усіх питань або з питань, які викликали розбіжності.

Комплексна експертиза проводиться не менш як двома експертами різних галузей знань або різних напрямів у межах однієї галузі знань. У висновку експертів зазначається, які дослідження і в якому обсязі провів кожний експерт, які факти він встановив і яких висновків дійшов. Кожен експерт підписує ту частину висновку, яка містить опис здійснених ним досліджень, і несе за неї відповідальність. Загальний висновок роблять експерти, компетентні в оцінці отриманих результатів і формулюванні єдиного висновку. Якщо за результатами проведених досліджень думки експертів збігаються, вони підписують єдиний висновок. Експерт, не згодний із висновком іншого експерта (експертів), дає окремий висновок з усіх питань або з питань, які викликали розбіжності.

Додаткова експертиза провадиться в тому випадку, якщо висновок експерта виявиться неповним або неясним, і доручається тому самому або іншим експертам. Повторна експертиза може бути призначена нотаріусом у тому випадку, якщо висновок експерта викликає сумніви в його правильності, і доручається вона іншому експерту (експертам).

Виникає питання, як бути у випадках, коли приписи нотаріуса не виконуються і виникають перешкоди у забезпеченні доказів, наприклад не з'являються свідки, експерти, не надаються необхідні документи-докази. Чинним законодавством нотаріусу, на відміну від суду, не надано жодних можливостей щодо застосування відповідних санкцій — заходів процесуального примусу. У таких випадках нотаріус зобов'язаний, відповідно до ст. 51 Закону і п. 30 Інструкції, повідомити про зазначені обставини необхідні органи для вжиття необхідних заходів. Крім того, нотаріус може роз'яснити заінтересованим особам їх право на звернення до суду з позовом про відшкодування шкоди, заподіяної такими протизаконними діями відповідних осіб, у діях (або бездіяльності) яких є склад цивільного правопорушення.

По закінченні провадження щодо забезпечення доказів заінтересованій особі видається по одному примірнику кожного документа, складеного в порядку забезпечення доказів. По одному примірнику кожного документа залишається у справах нотаріуса.

Особа, що звернулася до нотаріуса за вчиненням нотаріальної дії щодо забезпечення доказів, сплачує винагороду свідкам та експертам, а також інші витрати, пов'язані із вчиненням дій щодо забезпечення доказів.

Якщо до нотаріуса звернувся з проханням забезпечити докази громадянин України, що є стороною у справі, яка розглядається органами іноземної держави, нотаріус виконує всі дії у звичайному порядку. Якщо забезпечення доказів має бути проведено на прохання офіційних органів іноземної держави, нотаріус уживає заходів щодо їх забезпечення тільки тоді, коли це прохання передано йому в порядку, установленому міжнародними договорами або законодавством України.

§ 4. Міжнародний союз нотаріату

Аналіз українського нотаріального законодавства з точки зору відповідності його основним стандартам класичної моделі нотаріату дозволяє висувати, що нотаріат України перебуває у стані реформування і тяжіє до моделі нотаріату латинської школи. Як уже зазначалося, указана модель досить давно набула поширення та успішно функціонує й сьогодні в багатьох країнах світу, які об'єднались у Міжнародний союз нотаріату (МСН).

Союз був утворений 2 жовтня 1948 р. у м. Буенос-Айресі (Аргентина) на зустрічі представників національних нотаріальних організацій і спочатку нараховував 19 учасників. У теперішній час МСН об'єднує більш ніж 70 країн: це країни Південної та Центральної Америки, Франція, Іспанія, Португалія, Швейцарія, Бельгія, Люксембург, Нідерланди, Германия, Італія, Японія, Ватикан, Туреччина, Греція, Кот д'Івуар, Марокко, Сенегал, деякі східноєвропейські країни: Російська Федерація, Литва, Латвія, Естонія, Польща, Словенія, американський штат Луїзіана, канадська провінція Квебек та ін.

МСН являє собою всевітнє об'єднання національних нотаріальних організацій (міжнародну неурядову організацію), що об'єднує в собі країни, де поширене законодавство про нотаріат латинського типу як результат рецепції римського права.

Основною метою діяльності Союзу є покращення нотаріальної діяльності в різних країнах світу. Союз покликаний сприяти більш тісному співробітництву національних організацій нотаріусів при збереженні їх незалежності.

Відповідно до ст. 1 Уставу Союзу його головними завданнями є сприяння, координація та розвиток нотаріальної діяльності у міжнародній галузі, забезпечення незалежності професії нотаріуса на благо кожного й усіх.

З метою досягнення зазначених завдань Союз представляє нотаріат у міжнародних організаціях і співпрацює з ними, вивчає окремі правові проблеми та підтримує дослідження й роботи в галузі уніфікації законодавства про нотаріальну діяльність, реєструє та супроводжує законодавчу діяльність у цій галузі, розповсюджує принципи латинського нотаріату, організує міжнародні конгреси, приділяє особливу увагу нотаріусам тих держав, в яких ще відсутня професійна регламентація, а також вступає у відносини з організаціями, чії системи складення документів та посвідчення беруть своє походження не з латинського нотаріату.

Управління МСН здійснюється таким чином. Вищим органом є збори нотаріатів — членів Союзу. Кожен член зборів володіє правом голосу. Постійно діючим виконавчим органом Союзу є рада, яку очолює президент. Сприяння в роботі президентові надають: віце-президент у справах Північної та Центральної Америки, а також країн Карибського басейну, віце-президент у справах Африки, скарбник, секретар, 12 радників, постійний секретар у справах Африки, постійний секретар у справах Європи, президент постійно діючого міжнародного обміну, постійний скарбник, керівник адміністративного персоналу.

У Союзі функціонує низка спеціальних комісій, утворених за тематичним і регіональним принципами.

Так, Комісія у справах міжнародного нотаріального співробітництва опікується нотаріусами за межами Союзу, а також державами, в яких нотаріати або взагалі відсутні, або засновані на принципах, що відрізняються від принципів організації вільного нотаріату класичного типу. У своїй роботі дана Комісія має на меті встановлення контактів із державними органами та установами, а також переконання їх у важливому значенні складання надійних реєстрів для функціонування ринкової економіки. Ця Комісія презентує вільного нотаріуса латинського типу як путівника і гаранта стабільного та економічно захищеного приватноправового порядку. Робота Комісії за останні роки принесла чимало результатів. Так, у 1992 р. шість африканських нотаріатів стали членами МСН. У зв'язку із політичними змінами у країнах Центральної та Східної Європи, підняттям «залізної завіси» діяльність Комісії поширилася і на цей регіон. Членами МСН стали польський та угорський нотаріати, нотаріати Чехії та Словенії, у 1995 р. — російський нотаріат, а також нотаріати Латвії, Литви, Естонії.

Предметом діяльності комісій у справах Америки, Африки, Європи та Середземномор'я є відповідно організація та розвиток нотаріату

і вирішення питань здійснення нотаріальної діяльності у своїх регіонах. Наприклад, Комісія у справах Європи та Середземномор'я, зокрема, опублікувала серйозну роботу, присвячену порівняльному аналізу національного законодавства, що регулює майнові відносини подружжя, питання спадкоємства, а також правовий статус нотаріуса в різних європейських країнах — членах МСН тощо. Також видані (десятьма мовами) уніфіковані тексти різних типів довіреностей.

Процеси європейської інтеграції та утворення Європейського економічного співтовариства зумовили утворення в межах МСН спеціальної Комісії з розгляду питань європейського права. Комісія, в якій на правах спостерігачів співпрацюють представники юридичних товариств Англії та Уельсу, Шотландії та Ірландії, а також лондонських нотаріатів, Національного товариства Англії та Об'єднання нотаріусів Ірландії, представила численні дослідження порівняльно-правового характеру, що відображають діяльність різних компаній і товариств. Важливою сферою роботи комісії є розгляд правових питань, у тому числі тих, що стосуються нерухомості, підприємницької діяльності. У великомасштабному дослідженні Комісія пропонує ввести єдине європейське заставне право — євроіпотеку.

Одним із найважливіших напрямів діяльності МСН є організація міжнародних конференцій та конгресів. На підставі ґрунтовних письмових повідомлень з окремих країн приймається рішення про необхідність обговорення найбільш актуальних та складних питань організації нотаріату та здійснення нотаріальної діяльності. Для вирішення цих питань та пошуку рішень приблизно раз у три роки збираються нотаріуси держав — членів Союзу та обговорюють в окремих комісіях нагальні проблеми.

Наприклад, XXII Міжнародний конгрес латинського нотаріату, присвячений п'ятдесятиліттю МСН, відбувся з 27 вересня до 2 жовтня 1998 р. у м. Буенос-Айресі. Предметом обговорення були такі найважливіші теми, як «Нотаріус та держава», «Нотаріус та права людини», «Питання нотаріальної етики». Також піднімалися питання про роль цивільно-правового нотаріату в реалізації вимог держави, особливо у сферах управління та оподаткування; основні права людини та призначення нотаріату; кодекс етики нотаріуса стосовно громадян, колег та держави¹.

---

¹ Див.: Стешенко, Л. А. Нотариат в Российской Федерации [Текст] / Л. А. Стешенко, Т. М. Шамба. – М., 2001. – С. 47.

Міжнародний союз нотаріату має статус неурядової організації і допущений на правах спостерігача в Організацію Об'єднаних Націй. Крім того, Союз активно співпрацює з цілою низкою міжнародних організацій. Так, у грудні 1998 р. було підписано угоду про співпрацю МСН із Міжнародною асоціацією юристів, що передбачає спільну роботу у сфері вирішення юридичних питань з ряду напрямів: щодо міжнародного комерційного арбітражу; діяльності нотаріату; укладення контрактів за допомогою електронного та інших видів зв'язку; здійснення правосуддя; міжнародного приватного права та різних методів регіональної інтеграції; позаправових способів вирішення спорів тощо.

Міжнародний союз нотаріату уклав також угоду із Міжнародним союзом суддів. Метою співпраці є встановлення здорової та нормально діючої системи правосуддя, ураховуючи забезпечення її доступності для всіх громадян. У межах укладеної угоди сторони на постійній та регулярній основі розвивають обмін інформацією про свою діяльність, обмінюються документами конгресів, семінарів та колоквіумів із питань, що їх цікавлять. На конгресі Міжнародного союзу суддів, що проходив у 1989 р., за нотаріатом було офіційно визнано здійснення функції попереджувального правосуддя. Так, у резолюції, прийнятій на цьому конгресі, зазначалось: «Ураховуючи, що у країнах з цивільним законодавством, де існує латинський нотаріат:

нотаріус є посадовою особою, яка своїми порадами безпристрасно інформує сторони про природу та юридичні наслідки договорів, які вони мають намір укласти;

виконуючи цю роль, нотаріус стає особою, що попереджує виникнення спірних питань;

договір, посвідчений нотаріусом, спрощує процедуру доказування; нотаріус представляє сторони в суді з питань окремого провадження; на нотаріуса також покладений обов'язок вчинювати різні судові дії, такі як складення описів, розділ майна, опечатування майна тощо,

ми бажали б, щоб діяльність нотаріуса отримала більш міцні основи і щоб використання нотаріату було визнано й отримало підтримку»¹.

Міжнародний союз нотаріату підтримує тісні зв'язки із Радою Європи. Ними спільно проведені численні заходи в реформованих європейських країнах. Міцні робочі контакти є в Союзі і з Європарламентом. Процес змін, що зачепив ряд держав Європи після 1989 р.,

¹ Нотариал. вестн. – 1998. – № 7–8. – С. 14.

зумовив розробку Радою Європи програми співробітництва щодо проведення законодавчих реформ та забезпечення процесу зближення систем національного законодавства з європейськими нормами та стандартами.

На конференції нотаріатів Європейського Союзу, що проходила в межах цієї програми у 1995 р., був прийнятий Етичний кодекс нотаріусів Європи. Приводом його розробки та прийняття, як говориться у самому Кодексі, стало постійне зростання економічного та правового обороту, що виходив за межі національних кордонів.

Розширення та поглиблення процесу європейської інтеграції, розвиток загальноєвропейського ринку призвели до необхідності вдосконалення правового захисту учасників правовідносин, що перебувають за межами національних кордонів. Усе частіше нотаріуси стикаються із необхідністю укладення нотаріальних документів, що стосуються правовідносин, які регулюються нормами інших держав.

У результаті проведення порівняльного аналізу національних норм, що регулюють нотаріальну діяльність у різних країнах Європи, національні організації нотаріусів прийняли рішення напрацювати загальні правила, спрямовані на гармонізацію нотаріальної діяльності незалежно від національних кордонів та особливостей національного законодавства.

Таким чином, діяльність Міжнародного союзу нотаріату відіграє величезну роль у розвитку інституту нотаріату в сучасному світі, сприяє уніфікації законодавства про нотаріат.

§ 5. Європейський кодекс нотаріального професійного права

Європейський кодекс нотаріального професійного права був прийнятий у 1995 р. на одному із засідань Конференції нотаріатів Європейського Союзу, яка проходила у м. Неаполі. Прийняття даного документа свідчило, що нотаріальні організації країн, які входять до Європейського Союзу, зробили важливий крок на шляху до гармонізації національного законодавства, що регулює нотаріальну діяльність, та виходу співпраці нотаріусів на загальноєвропейський рівень. Прийняття Кодексу розглядається як позитивне рішення визначення статусу та посади нотаріуса, як вони розуміються у країнах — учасницях

Європейського Союзу, а основні принципи, на яких базується нотаріальна діяльність, утворюють той критерій, за яким слід оцінювати національні норми нотаріального права окремих держав¹.

Європейський кодекс нотаріального права містить правові норми, що визначають умови та особливості здійснення нотаріальної діяльності при оформленні правовідносин, які виходять за національні кордони, що є особливо важливим в умовах розвитку міжнародної торгівлі. Крім того, Кодекс встановлює правила, спільні для всіх нотаріусів Європейського Союзу:

- лояльність та бездоганний моральний вигляд нотаріуса;
- безпристрасність та незалежність нотаріуса;
- обов'язок дотримуватися таємниці нотаріальної дії;
- юридична та технічна компетентність нотаріуса;
- свобода вибору нотаріуса;
- обов'язок страхування професійної відповідальності нотаріуса.

У врегулюванні правовідносин, що виходять за національні кордони, Європейським кодексом нотаріального професійного права встановлюється принцип пріоритету відповідного національного права за місцем вчинення нотаріальної дії. Європейський кодекс нотаріального професійного права містить принципову вказівку з питання про дотримання норм національного права. Це означає, що дотримання норм національного права має пріоритет стосовно норм, закріплених у Кодексі, принаймні на території держави, яка призначила нотаріуса на цю посаду. Нотаріус, вчинюючи на прохання заінтересованих осіб нотаріальну дію з приводу правовідносин, що виходять за національні рамки, має дотримуватися права своєї держави (тобто країни свого походження), права держави перебування і норм Кодексу. Тому нотаріус незалежно від того, чи вчинює він нотаріальну дію сам або асистує при її вчиненні, зобов'язаний співвідносити свої дії з нормами національного права, зберігати таємницю вчинюваної нотаріальної дії, навіть якщо відповідне іноземне право з цього приводу не містить суворих вимог. Якщо ж вони, навпроти, більш суворі, то він має з'ясувати у свого іноземного колеги зміст норм застосовуваного іноземного права, що стосується обов'язку нотаріуса зберігати у таємниці нотаріальну дію, і вказати учасникам правовідносини на існуючі розходження, а також на те, що він повинен дотримуватися норм даного права.

¹ Див.: Стешенко, Л. А. Нотариат в Российской Федерации [Текст] / Л. А. Стешенко, Т. М. Шамба. – М., 2001. – С. 238.

Нотаріус повинен дотримуватися норм щодо причин самовідводу або відмови у вчиненні нотаріальної дії.

Кодексом закріплюється також принцип вільного вибору нотаріуса в межах Європейського Союзу. Даний принцип проявляється в тому, що нотаріус, до якого звернувся учасник правовідносин (нотаріус країни походження або іноземний нотаріус), у справах з іноземним елементом зі згоди цього учасника співпрацює з нотаріусом, уповноваженим вчинювати дану нотаріальну дію внаслідок своєї територіальної компетенції (нотаріус країни перебування або тої країни, на території якої складається нотаріальний акт). Таким чином, вільно обраний учасником правовідносин нотаріус, що є іноземним стосовно місця вчинення нотаріальної дії, усією мірою своєї професійної відповідальності допомагає та сприяє (асистує) іноземному нотаріусу країни, де складається нотаріальний акт. При цьому спільний нотаріальний акт не складається, оскільки в такому разі можливо укладення нотаріального акта нотаріусом тієї країни, де складається даний акт.

Що ж стосується відповідальності нотаріуса, то відповідно до Кодексу повна міра професійної відповідальності іноземного нотаріуса, що асистує, існує, але тільки по відношенню до заінтересованої особи, яка до нього звернулася. Таким чином, за ступенем відповідальності асистуючий іноземний нотаріус не зрівнюється з нотаріусом, що вчиняє нотаріальну дію, незважаючи на його сприяння та співпрацю.

Можливим є представництво нотаріусом інтересів учасників правовідносин, у тому числі й при укладенні правочинів, які посвідчує інший нотаріус, але тільки у процесі вчинення нотаріальної дії, а не перед державними органами та іншими офіційними інстанціями.

Європейський кодекс нотаріального професійного права закріплює, що нотаріус здійснює нотаріальні дії в порядку виконання ввіреної йому публічної посади, тому, виступаючи в ролі представника однієї сторони у правочинах з іноземним елементом, нотаріус підкорюється контролю та дисциплінарній владі з боку палат та органів юстиції. Але подібна субординація обмежується межами території держави. Супроводжуючи одну зі сторін за кордон з метою надання їй підтримки при посвідченні правочину іноземним нотаріусом, нотаріус виступає як приватна особа і повинен асистувати зі всією відповідальністю, яку накладає на нього професія. Нотаріус, що надає стороні послуги щодо консультування та роз'яснення змісту наслідків правочину, який укладається, має виконувати стосовно супроводжуваної ним сторони

всі обов'язки, що покладені на нього відповідними нормами при виконанні подібного роду діяльності на території своєї країни.

Кодекс містить і норми, передбачені для врегулювання відносин при вчиненні нотаріусом нотаріального посвідчення правочину, що виходить за національні межі. При цьому сторона може з'явитися зі своїм (тобто іноземним) нотаріусом, який за умови, що він уже вступив у контакт з національним нотаріусом з приводу майбутньої співпраці, буде брати участь у вчиненні посвідчення в розумінні даного Кодексу. Та обставина, що цей нотаріус на прохання сторони, що його запросила, брав участь у вчиненні посвідчення зі всією відповідальністю, яку накладає на нього професія, відображується в нотаріальному акті. Спільне складання нотаріального акта в даному випадку неможливе, однак згідно з Кодексом не виключається участь іноземного нотаріуса у посвідченні як свідка.

Нотаріус, що вчинює нотаріальні дії, несе повну відповідальність перед усіма учасниками правовідносин, незважаючи на участь у справі іноземного колеги, який надає підтримку одній чи всім сторонам. Така участь не зменшує обсягу відповідальності нотаріуса, що вчинює нотаріальну дію, як не зменшує цього обсягу і відповідальність іноземного нотаріуса, що виникає відносно тієї сторони, яка просила його про таку участь.

У разі залучення асистуючого іноземного нотаріуса при вчиненні нотаріальної дії беруть участь два нотаріуси й обидва вони мають право на отримання винагороди. Кожен із них, визначаючи розмір свого гонорару, повинен виходити з обов'язкового для цього нотаріуса тарифу. При цьому він має уникати непотрібних витрат і прагнути до якомога меншого обтяження учасників. Але, оскільки залучення двох нотаріусів у будь-якому разі означає неминуче збільшення витрат, Кодекс зобов'язує нотаріусів з метою уникнення непорозумінь або виникнення невиправданих очікувань поінформувати учасників як про обсяг участі кожного з нотаріусів у вчиненні нотаріальної дії, так і про ймовірну суму гонорару та про суми компенсації затрат, що відбулися, відповідно до національних тарифів кожного із нотаріусів.

Європейський кодекс нотаріального професійного права містить також норми про обов'язкове страхування професійної відповідальності нотаріусів.

Слід зазначити, що інститут взаємодії двох нотаріусів при вчиненні однієї нотаріальної дії відомий внутрішнім правовим системам

європейських країн. Так, у Франції, попри те що нотаріус зобов'язаний вчинювати нотаріальні дії у певному місці, існує надана будь-якій стороні договору свобода вибору нотаріуса особою, яка потребує вчинення нотаріальної дії. Ця свобода полягає в тому, що у заінтересованої особи завжди є можливість звернутися до свого нотаріуса з проханням взяти участь у вчиненні нотаріальної дії тоді, коли у контрагента також є свій нотаріус. У випадку, коли обидва нотаріуси компетентні у вчиненні нотаріальної дії, правочин посвідчується в їх присутності. У випадку, коли райони діяльності нотаріусів різні, правочин посвідчується одним нотаріусом (компетентним на даній території), а другий нотаріус з'являється в його контору з метою надати своєму колезі допомогу та сприяння при укладенні правочину. В обох випадках суми винагород діляться між нотаріусами¹.

Тим не менше, саме Європейський кодекс нотаріального професійного права вперше вивів зазначене правило на міждержавний рівень, що має величезне позитивне значення для підвищення стабільності торгового обороту в межах європейського ринку.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Яким чином нотаріуси застосовують законодавство іноземних держав?
2. Яка процедура розкриття та оголошення заповіту, складеного за нормами іноземного права?
3. У чому полягає акт консульської легалізації як умова вчинення нотаріальної дії?
4. Які документи, складені за кордоном, приймаються нотаріусом без легалізації?
5. З якими державами Україна уклала договори про правову допомогу у сфері нотаріальної діяльності?
6. У чому полягає сутність забезпечення доказів у порядку нотаріального провадження? За чиєю ініціативою воно провадиться?
7. Які основні способи забезпечення доказів нотаріусом?
8. З якою метою був створений Міжнародний союз нотаріату і які завдання на нього покладені?
9. Які питання регулюються Європейським кодексом нотаріального професійного права?

---

¹ Див.: Рицфоль, Ж. Нотариат [Текст] / Ж. Рицфоль, Ф. Рико. – М., 1999. – С. 130–139.

Розділ XIV

Судова практика

---

§ 1. Розгляд справ про визнання недійсними нотаріально посвідчених правочинів і нотаріальних актів

Визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину

Свідоцтво про право на спадщину визнається недійсним за рішенням суду, якщо буде встановлено, що особа, якій воно видане, не мала права на спадкування, а також в інших випадках, встановлених законом.

СУДОВА КОЛЕГІЯ В ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ
ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

У Х В А Л А

від 09.08.2000

(Витяг)

У грудні 1996 р. С. звернулася до суду із позовом до П. В. та Києво-Святошинської нотаріальної контори про визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину за законом, виданого 11 квітня 1996 р. на ім'я П. В., з тих підстав, що він не мав права на спадщину. Позивачка посилалась на те, що після смерті брата відповідача спадщину прийняла її тітка П. Г., яку вона, С., доглядала до смерті, понесла витрати на її поховання, а тому має право на спадщину. Спадкове майно складається з 1/3 будинку в м. Боярці та рухомого майна, яке відповідач при-

власнив. Крім того, С. просила стягнути з П. В. 2 тис. грн на відшкодування моральної шкоди.

У вересні 1998 р. з позовом до П. В. звернулась ДПІ у Києво-Святошинському районі, яка також просила визнати недійсним зазначене свідоцтво про право на спадщину і встановити, що спадкове майно належить державі, а в жовтні того ж року до суду з аналогічним позовом звернувся прокурор Києво-Святошинського району.

Рішенням Київського обласного суду від 23 червня 2000 р. позовні вимоги С. задоволено частково, свідоцтво про право на спадщину за законом, видане Києво-Святошинською державною нотаріальною конторою 11 квітня 1996 р. на ім'я П. В., визнано недійсним, а в решті позовних вимог відмовлено. Позов ДПІ та прокурора Києво-Святошинського району задоволено.

Не погоджуючись із таким рішенням, П. В. направив касаційну скаргу, в якій просив рішення суду скасувати, зазначаючи, що всупереч ст. 124¹ ЦПК та постанові президії Київського обласного суду від 6 квітня 2000 р. справа розглядалася суддею одноособово, позивачами, на його думку, пропущено строк позовної давності й, крім того, С. не є спадкоємцем. П. Г. не прийняла спадщину, оскільки померла, а суд на це уваги не звернув. Судова колегія в цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу задовольнила з таких підстав.

Відповідно до ст. 124¹ ЦПК у зв'язку зі складністю справи суд касаційної або наглядної інстанції при скасуванні рішення може направити на новий розгляд у колегіальному складі суду будь-яку справу.

Постановою президії Київського обласного суду від 6 квітня 2000 р. було скасовано попереднє рішення в даній справі від 16 листопада 1999 р., направлено її на новий розгляд у колегіальному складі та прийнято до провадження обласного суду.

Незважаючи на вимоги ст. 341 ЦПК, суддя розглянув справу, яка підлягала колегіальному розгляду, одноособово, тобто її було розглянуто неправомочним складом суду. Згідно з ч. 2 ст. 314 ЦПК це є обов'язковою підставою для скасування постановленого у справі рішення.

Крім того, перевіряючи справу в порядку ст. 310 ЦПК, судова колегія в цивільних справах Верховного Суду України визнала, що рішення не відповідає вимогам ст. 203 ЦПК, а викладені у ньому висновки – зібраним у справі доказам. Так, суд дійшов висновку, що позивачка не є спадкоємцем після смерті П. Г., однак постановив рішення і задовольнив її вимоги щодо визнання свідоцтва про право на спадщину недійсним.

Ураховуючи викладене, судова колегія в цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу П. В. задовольнила, рішення Київського обласного суду від 23 червня 2000 р. скасувала і направила справу до суду першої інстанції для розгляду іншим складом суду.

«Рішення Верховного Суду України», 2001 р.

Коментар. Нотаріус у справі про визнання свідоцтва про право на спадщину недійсним є неналежним відповідачем, оскільки належними є тільки спадкоємці – суб’єкти спірних матеріальних відносин і спору про право на спадщину. Києво-Святошинська державна нотаріальна контора мала брати участь у цій справі як третя особа, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, якщо серед підстав позову були факти порушення державним нотаріусом законодавства при видачі свідоцтва про право на спадщину. Якщо ж таких фактів серед підстав позову не було, то державний нотаріус, який видавав свідоцтво про право на спадщину, міг брати участь у справі тільки як свідок.

Свідоцтво про право на спадщину визнається недійсним за рішенням суду, якщо буде встановлено, що особа, якій воно видане, не мала права на спадкування, а також в інших випадках, встановлених законом. Відмова від прийняття спадщини може бути визнана судом недійсною з підстав, встановлених Цивільним кодексом для визнання правочину недійсним.

У Х В А Л А
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

27 листопада 2006 р.

м. Запоріжжя

Колегія суддів судової палати з цивільних справ апеляційного суду Запорізької області у складі:

головуючого: Белкі В. Ю.,

суддів: Онищенко Е. А., Кримської О. М.,

при секретарі: Винник І. С.,

розглянувши у відкритому судовому засіданні цивільну справу за апеляційною скаргою ОСОБА 1 на рішення Хортицького районного

суду м. Запоріжжя від 6 вересня 2006 р. по справі за позовом ОСОБА 1 до ОСОБА 2, ОСОБА 3, ОСОБА 4, третя особа – Запорізька державна нотаріальна контора, про визнання відмови від спадкування недійсним, визнання свідоцтва про право на спадщину за заповітом частково недійсним, визнання права власності на 1/3 частини квартири як обов'язкову долю в спадщині, про внесення змін у свідоцтво про право на спадщину, про припинення права власності на долю в спільному майні та виплати грошової компенсації,

ВСТАНОВИЛА:

У березні 2006 р. ОСОБА 1 звернулась до суду з вищевказаним позовом, мотивуючи його тим, що після смерті свого чоловіка, ОСОБА 5, вона як недієздатна мала право на обов'язкову долю в спадщині. Проте внаслідок помилки в нотаріальній конторі позивач підписала документ про відмову від обов'язкової долі через погане самопочуття, також не змогла прочитати документ для підпису, а нотаріус документ не зачитував та не роз'яснював правові наслідки його підпису. Вважала, що підписала заяву про прийняття обов'язкової долі у спадщині. Про помилку дізналась 29 липня 2005 р. під час оформлення в нотаріальній конторі документів на договір довічного утримання з відповідачем ОСОБА 4.

Посилаючись на вищевказане, просила суд визнати відмову від обов'язкової долі у спадщині ОСОБА 5, поданою від імені ОСОБА 1 27 вересня 2002 р. та посвідченою Восьмою Запорізькою державною нотаріальною конторою недійсною, визнати свідоцтво про право на спадщину за заповітом від 24 жовтня 2002 р. на ім'я ОСОБА 2, ОСОБА 3 частково недійсною в частині розміру спадкових часток, визнати право власності на 1/3 частини квартири АДРЕСА 1 як обов'язкову долю в спадщині після смерті ОСОБА 5, зобов'язати Восьму Запорізьку державну нотаріальну контору видати нове свідоцтво про право власності на спадок за заповітом після смерті ОСОБА 5 на ім'я ОСОБА 2, ОСОБА 3 з внесенням змін, в яких указати, що спадкове майно, на яке видано свідоцтво, складається з 1/6 частини квартири АДРЕСА 1, визначити ОСОБА 3 долю в праві спільної частки часткової власності на квартиру АДРЕСА 1 в розмірі 1/12 частини квартири, визначити ОСОБА 2 долю в праві спільної часткової власності на квартиру АДРЕСА 1 в розмірі 1/12 частини квартири, припинити право ОСОБА 2, ОСОБА 3 на 1/6 частину в спільній власності на квартиру АДРЕСА 1,

визнати за ОСОБА 1 право власності на 1/6 вищевказаної квартири, яка належить ОСОБА 2, ОСОБА 3 внаслідок припинення права на їх долі, зобов'язати ОСОБА 1 виплатити грошову компенсацію ОСОБА 2 за 1/12 частини квартири АДРЕСА 1 в розмірі 9775 грн, зобов'язати ОСОБА 1 виплатити грошову компенсацію ОСОБА 3 за 1/12 частину квартири АДРЕСА 1 в розмірі 9775 грн. Просить також стягнути з відповідачів на свою користь судові витрати.

Рішенням Хортицького суду м. Запоріжжя від 6 вересня 2006 р. відмовлено ОСОБА 1 в задоволенні позову.

Не погоджуючись із зазначеним рішенням суду, ОСОБА 1 подала апеляційну скаргу, в якій, посилаючись на порушення та неправильне застосування норм матеріального права, порушення норм процесуального права, невідповідність висновків суду фактичним обставинам справи, просить рішення районного суду скасувати та задовольнити її позов у повному обсязі.

Заслухавши на засіданні апеляційного суду доповідача, пояснення учасників процесу, перевіrivши матеріали справи та доводи апеляційної скарги, колегія суддів вважає, що апеляційна скарга не підлягає задоволенню з наступних підстав.

Відповідно до ст. 308 ЦПК України суд апеляційної інстанції відхиляє апеляційну скаргу, якщо встановлює, що суд першої інстанції постановив рішення з додержанням вимог процесуального та матеріального права.

Відмовляючи в задоволенні позову ОСОБА 1, районний суд виходив відповідно до положень статей 71, 76 ЦК України (редакції 1963 р.), який діяв на час виникнення спору, згідно з якими захист цивільних прав здійснюється в установленому законом порядку в межах трирічного строку позовної давності. Право на позов виникає з дня, коли особа дізналась або повинна була дізнатися про порушення свого права. Закінчення строку позовної давності до пред'явлення позову, згідно зі ст. 80 Кодексу, є підставою для відмови в позові. Суд також виходив з того, що відповідно до положень статей 10, 11 ЦПК України позивачка ОСОБА 1 не надала суду переконливих та належних доказів, що вона під час відмови від спадщини діяла під впливом помилки.

Судова колегія вважає, що районний суд повно і всебічно дослідив і оцінив обставини справи, правильно визначив юридичну природу спірних правовідносин і закон, який їх регулює.

Районним судом встановлено, що згідно із свідоцтвом про право власності ОСОБА 1 та ОСОБА 5 належало по 1/2 частині права влас-

ності кв. АДРЕСА 1. Після смерті у квітні 2002 р. ОСОБА 5 26 вересня 2002 р. позивачка в присутності нотаріуса відмовилася від видачі обов'язкової частки у спадковому майні.

За таких обставин районний суд правомірно застосував наслідки пропуску строку звернення до суду та відмовив у задоволенні позову.

Матеріали справи не містять будь-яких доказів або свідчень про те, що позивачка, звернувшись до суду в березні 2006 р., мала поважну причину не звертатися для вирішення спору протягом більше ніж трьох років.

Підстави для відмови в задоволенні позову по суті з урахуванням наданих доказів районним судом визначені правильно.

Доводи апеляційної скарги не є суттєвими і не дають підстав для висновку про неправильне застосування судом першої інстанції норм матеріального чи процесуального права, які б призвели або могли призвести до неправильного вирішення справи.

З урахуванням наведеного колегія суддів вважає, що судові рішення постановлено з додержанням вимог закону та відповідає матеріалам справи і підстав для його скасування не вбачає.

Керуючись статтями 307, 308, 315, 317 ЦПК України, колегія суддів УХВАЛИЛА:

Апеляційну скаргу ОСОБА 1 відхилити.

Рішення Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 6 вересня 2006 р. по цій справі залишити без змін.

Ухвала набирає законної сили з моменту її проголошення, проте може бути оскаржена шляхом подачі касаційної скарги безпосередньо до Верховного Суду України протягом двох місяців.

Коментар. Участь у даній справі нотаріуса як третьої особи, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, зумовлена тим, що позивачка в обґрунтування свого позову посилалася на порушення закону нотаріусом при видачі свідоцтва про право на спадщину, а саме: нотаріус документ не зачитував та не роз'яснював правові наслідки його підпису. Унаслідок цього позивачка підписала заяву про відмову від спадщини, вважаючи, що підписує заяву про прийняття обов'язкової долі у спадщині. Такі дії нотаріуса можуть в подальшому слугувати підставою для пред'явлення до нього позову про відшкодування шкоди.

Свідоцтво про право на спадщину визнається недійсним за рішенням суду, якщо буде встановлено, що особа, якій воно видане, не мала права на спадкування, а також в інших випадках, встановлених законом.

У Х В А Л А
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

18 вересня 2007 р.

м. Київ

Колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України у складі:

суддів: Барсукової В. М., Берднік І. С., Гуменюка В. І.,

розглянувши в попередньому судовому засіданні справу за позовом ОСОБА 1 до ОСОБА 2, гаражно-будівельного кооперативу при житлово-будівельному кооперативі № 56, комунального підприємства Ялтинське бюро технічної інвентаризації, третя особа: Перша Ялтинська державна нотаріальна контора, про припинення права власності, визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину за законом, визнання права власності, визнання недійсним технічного паспорта на гараж та скасування рішення зборів членів кооперативу,

ВСТАНОВИЛА:

У червні 2005 р. ОСОБА 1, звернувшись до суду з указаним позовом, зазначала, що вона з 1980 р. перебувала в зареєстрованому шлюбі з ОСОБА 3, який помер (ІНФОРМАЦІЯ 1). Відповідач, син померлого від першого шлюбу, за заповітом, а вона за законом є спадкоємцями ОСОБА 3.

За час подружнього життя з померлим вони придбали в рівних частках АДРЕСА 1, автомобіль «ВАЗ», побудували гараж НОМЕР 1 і мали грошові внески в Ощадному банку в розмірі 8242 грн 08 коп.

Вона прийняла спадщину у вигляді 5/8 часток у квартирі і 1/4 частки в грошових внесках та автомобілі, а відповідач – 3/8 часток у квартирі і 3/4 частки в грошових внесках та автомобілі. Вважає, що при видачі свідоцтва про право власності на спадщину нотаріусом помилково не була врахована її подружня частка в грошових внесках та авто-

мобілі, тому свідоцтво має бути визнано недійсним, а за нею визнано право на подружню частку в зазначеному майні.

Оскільки квартира та машина є неподільним майном і виділити частку відповідача в натурі неможливо, просила припинити право власності відповідача на вказане майно зі стягненням з нього компенсації.

Рішенням ГБК № 56 від 7 травня 2005 р. ОСОБА 2 прийнято до членів кооперативу на підставі заяви та заповіту. Вважає дане рішення незаконним, оскільки відповідач не є власником гаража, дозвіл на його будівництво отримувала вона та ОСОБА 3. Будували гараж на спільні кошти подружжя, він до теперішнього часу в експлуатацію не введений, право власності ні за ким не зареєстровано, тому що будівництво не завершено і проектно-кошторисна документація відсутня. Однак 23 березня 2005 р. відповідач отримав технічний паспорт на гараж, в якому він зазначений власником. Тому просила визнати недійсним технічний паспорт на гараж, скасувати рішення зборів членів кооперативу та визнати за нею право власності на гараж.

Рішенням Ялтинського міського суду Автономної Республіки Крим від 31 жовтня 2006 р. позов задоволено частково. Припинено право власності відповідача на 3/8 частки у спільній власності на спірну квартиру, стягнуто з позивачки на користь відповідача ринкову вартість його частки в розмірі 69 786 грн та визнано за позивачкою право власності на 3/8 частки в спірній квартирі. Кошти в розмірі 69 786 грн, що перебувають на депозитному рахунку Ялтинського міського суду, зараховані в рахунок виконання рішення суду на користь відповідача з моменту набрання чинності даним рішенням суду. Скасовано рішення ГБК № 56 від 7 травня 2005 р. в частині прийняття до членів кооперативу відповідача. Визнано недійсним свідоцтво про право на спадщину за законом від 10 травня 2005 р. на грошові внески з належними відсотками та компенсаційними виплатами в Ялтинському відділенні Ощадбанку України та автомобіль «ВАЗ», які належали ОСОБА 3. Визнано за позивачкою право на подружню частину в спадковому майні після смерті її чоловіка ОСОБА 3, яке складається з грошових внесків та автомобіля. Припинено право власності відповідача на 3/8 частки спірного автомобіля, стягнуто з позивачки на користь відповідача ринкову вартість його частки в розмірі 3696 грн 57 коп. та визнано за позивачкою право власності на 3/8 частки автомобіля. Кошти в розмірі 3696 грн 57 коп., що перебувають на депозитному рахунку Ялтинського міського суду, зараховані в рахунок виконання рішення суду на користь відповідача з моменту набрання чинності даним рішенням суду. Визнано за позивачкою

право власності на 5/8 часток грошових внесків, що складає 5151 грн 30 коп. з належними відсотками та компенсаційними виплатами в Ялтинському відділенні Ощадбанку України, які належали ОСОБА 3. У задоволенні решти позовних вимог відмовлено.

Рішенням Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 2 квітня 2007 р. зазначене рішення суду в частині визнання за позивачкою права власності на 3/8 частки в спірній квартирі, припинення права власності відповідача на 3/8 частки в квартирі та зарахуванні 69 786 грн у рахунок виконання рішення суду на користь відповідача скасовано, постановлено нове, яким в задоволенні цих вимог відмовлено. У решті рішення міського суду залишено без змін, доповнено його резолютивну частину вказівкою про визнання за позивачкою права власності на 5/8 часток спірного автомобіля.

У касаційній скарзі ОСОБА 1 просить рішення апеляційного суду скасувати, посилаючись на порушення судом норм матеріального та процесуального права, і залишити в силі рішення суду першої інстанції.

У касаційній скарзі ОСОБА 2 просить рішення апеляційного суду скасувати, посилаючись на порушення судом норм матеріального та процесуального права.

Відповідно до ч. 2 ст. 324 ЦПК України підставами касаційного оскарження є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Відповідно до вимог ст. 335 ЦПК України суд касаційної інстанції не може встановлювати або (та) вважати доведеними обставини, що не були встановлені в рішенні суду чи відкинуті ним, вирішувати питання про достовірність чи недостовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими.

Оскільки з матеріалів справи та змісту касаційних скарг не вбачається порушення апеляційним судом норм матеріального та процесуального права, колегія суддів вважає за необхідне касаційні скарги відхилити.

Керуючись ст. 332 ЦПК України, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України

УХВАЛИЛА:

Касаційні скарги ОСОБА 1 та ОСОБА 2 відхилити.

Рішення Ялтинського міського суду Автономної Республіки Крим від 31 жовтня 2006 р., з урахуванням змін, внесених рішенням Апеля-

ційного суду Автономної Республіки Крим від 2 квітня 2007 р., та рішення Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 2 квітня 2007 р. залишити без зміни.

Ухвала оскарженню не підлягає.

Судді: Борсукова В. М., Бердник І. С., Гуменюк В. І.

Коментар. Нотаріус обгрунтовано притягнутий до участі в даній справі як третя особа, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, оскільки підставою позову є порушення нотаріусом вимог закону при визначенні часток у спадковому майні, що може потягти за собою в подальшому пред'явлення до нього позову про відшкодування шкоди, заподіяної його незаконними діями при видачі свідоцтва про право на спадщину.

Право на спадкування мають особи, визначені у заповіті. Заповідач може призначити своїми спадкоємцями одну або кілька фізичних осіб незалежно від наявності у нього з цими особами сімейних, родинних відносин, а також інших учасників цивільних відносин.

Р І Ш Е Н Н Я
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

12 лютого 2007 р.

м. Ужгород

Судова колегія судової палати у цивільних справах Апеляційного суду Закарпатської області у складі:

головуючого – судді Власова С. О.,

суддів колегії – Куцин М. М., Кожух О. А.,

при секретарі: Бобик О. І.,

з участю адвоката ОСОБА 10,

представника прокуратури Іршавського району Косюка М. Ф.,

представників неповнолітньої ОСОБА 1 – ОСОБА 2, ОСОБА 3,

відповідача – ОСОБА 4,

розглянувши у відкритому судовому засіданні цивільну справу за апеляційною скаргою помічника прокурора Іршавського району Косюка М. Ф. на рішення Іршавського районного суду від 14 листопада

2006 р. по цивільній справі за позовом прокурора Іршавського району, заявленого в інтересах неповнолітньої ОСОБА 1 до ОСОБА 4, третя особа на стороні відповідачів – Іршавська державна нотаріальна контора про визнання недійсними свідоцтв про право власності на спадщину та встановлення права власності на житловий будинок,

ВСТАНОВИЛА:

У липні 2006 р. прокурор Іршавського району Закарпатської області в порядку ст. 45 ЦПК України в інтересах неповнолітньої ОСОБА 1 звернувся в суд з вищевказаним позовом, в якому зазначав, що за заповітом ОСОБА 5, залишеним 17 вересня 1999 р. на випадок його смерті, все майно, де б воно не було, із чого б воно не складалось, і взагалі все те, що належатиме йому за правом і за законом на день його смерті, і на що він матиме право, заповів внучці ОСОБА 1. Даний заповіт посвідчений 17 вересня 1999 р. секретарем виконкому Малораковецької сільської ради ОСОБА 9 та зареєстрований в реєстрі НОМЕР 1. ОСОБА 5 помер (ІНФОРМАЦІЯ 1). Іршавською державною нотаріальною конторою ОСОБА 4 видано свідоцтво про право на спадщину за законом на грошові внески ОСОБА 5, а 19 квітня 2006 р. їй видано свідоцтво про право на спадщину за законом на житловий будинок. До загального спадкового майна спадкодавця входить житловий будинок, загальна площа якого складає 49,20 кв. м, з належними до нього надвірними спорудами, розташований АДРЕСА 1, що належав померлому на підставі свідоцтва про право власності на нерухоме майно, видане 28 лютого 2006 р. виконкомом Малораковецької сільської ради, зареєстрованого в КП «Іршавське БТІ» під НОМЕР 2 в книзі № 1, реєстраційний НОМЕР 3 в реєстрації прав власності на нерухоме майно, та грошовий внесок з належними до нього відсотками і компенсаційними виплатами, що знаходяться на зберіганні в Ощадбанку НОМЕР 8.

Справа № 22ц-118\07. Доповідач – Власов С. О.

Відповідачка ОСОБА 4 після смерті спадкодавця ОСОБА 5 оформила спадщину на себе за законом. Особа, яка вчиняла нотаріальні дії на території Малораковецької сільської ради, не повідомила нотаріальну контору про наявність заповіту і право ОСОБА 1 на все майно. Унаслідок такого неповідомлення державною нотаріальною конторою 29 квітня 2006 р. незаконно видано ОСОБА 4 свідоцтво про право на спадщину за законом на будинок АДРЕСА 1, а до того 5 листопада 2002 р.

їй було видано свідоцтво про право на спадщину за законом на грошові внески спадкодавця, що зберігаються в ощадбанку на його рахунок.

Згідно зі ст. 1223 ЦК України рішенням Іршавського районного суду від 14 листопада 2006 р. у задоволенні позову прокурора відмовлено по суті. Судом по справі постановлено дві окремі ухвали на адресу прокурора Іршавського району та Іршавської районної ради.

В апеляційній скарзі прокурора ставиться питання про скасування рішення суду та направлення справи на новий розгляд до суду першої інстанції у зв'язку з неповнотою з'ясуванням судом обставин, що мають значення для справи, які суд вважав встановленими, та неправильним застосуванням норм матеріального права.

Законний представник і мати неповнолітньої ОСОБА 1 – ОСОБА 2 та представник по довіреності неповнолітньої – ОСОБА 3 у своїх письмових поясненнях просили вимоги прокурора задовольнити.

У своїх запереченнях ОСОБА 4 апеляційну скаргу не визнала з тих підстав, що суд не оглядав оригіналу заповіту та що прокурор пропустив загальний строк позовної давності звернення до суду за захистом порушеного права.

Представник Іршавської державної нотаріальної контори вдруге у судові засідання не з'явився, про час та місце розгляду справи належним чином повідомлявся, але його нез'явлення згідно з ч. 2 ст. 305 ЦПК України не перешкоджає суду апеляційної інстанції розглянути справу в його відсутності.

Судова колегія, заслухавши доповідь судді-доповідача, пояснення сторін, які з'явилися, перевіривши матеріали справи й обговоривши доводи апеляційної скарги, вважає, що вона підлягає задоволенню частково.

Відмовляючи прокурору в задоволенні позову, районний суд виходив з того, що на день видачі ОСОБА 4 свідоцтва про право на спадщину за законом у нотаріуса не було відомостей про наявність спадкоємця за заповітом, тому ОСОБА 4 стала належним спадкоємцем майна спадкодавця.

Однак погодитися з таким висновком районного суду не можна, оскільки висновки суду не відповідають обставинам справи, суд неправильно застосував норми матеріального закону.

Указані порушення призвели до неправильного вирішення справи, тому суд апеляційної інстанції на підставі пп. 3, 4 ст. 309 ЦПК України

скасовує рішення суду першої інстанції та ухвалює нове рішення із наступних підстав.

Судом апеляційної інстанції встановлено і сторони по справі не заперечують, що на час розгляду справи у суді заповіт ОСОБА 5 ніким не змінено та не скасовано. В апеляційному суді законний представник і мати неповнолітньої ОСОБА 1 – ОСОБА 2, представник по довіреності неповнолітньої – ОСОБА 3 підтвердили, що ОСОБА 1 бажає прийняти спадщину за заповітом ОСОБА 5. Належно завірена нотаріусом копія заповіту ОСОБА 5, яка оглянута судом апеляційної інстанції і долучена до матеріалів справи, відповідає вимогам закону та не викликає сумніву в судовій колегії щодо його достовірності, тому заповіт підлягає виконанню у встановленому законом порядку.

Відповідачка ОСОБА 4 заявила про свою обов'язкову частку у спадщині, якщо вона має право на неї в порядку ст. 1241 ЦК України.

Не можна погодитися з висновком суду першої інстанції і про те, що при складанні заповіту мало місце порушення таємниці заповіту, оскільки порушення таємниці заповіту саме по собі не є підставою для визнання його недійсним, якщо він складений за волевиявленням спадкодавця.

Як встановлено апеляційним судом, матеріали цивільної справи не містять жодних належних допустимих доказів того, що складений спадкодавцем заповіт є фальшивим, або що він був складений не за волевиявленням спадкодавця, або що на момент складання заповіту заповідач перебував у такому стані, коли не міг розуміти значення своїх дій або керувати ними.

Судова колегія критично оцінює і не бере до уваги показання допитаних районним судом свідків ОСОБА 6, ОСОБА 7, ОСОБА 8 про те, що заповідач не міг підписати заповіт, так як був неписьменний, оскільки такі спростовуються іншими зібраними по справі доказами, які перевірені судом апеляційної інстанції. Так, з показань допитаного судом першої інстанції свідка ОСОБА 9, яка безпосередньо посвідчувала та реєструвала заповіт, показання якої перевірені судом апеляційної інстанції, видно, що заповіт підписав у її присутності особисто ОСОБА 5, а не інша особа.

Як убачається зі змісту заповіту, ОСОБА 5 заповів усе своє майно неповнолітній ОСОБА 1. Остання зі своєю матір'ю тривалий час мешкає в смт Кегичівка Харківської області і про заповіт їм стало відомо тільки у 2006 р., коли ОСОБА 4 подала заяву до Іршавської районної державної нотаріальної контори про видачу свідоцтва про право на спадщину за законом на житловий будинок (а. с. 89), і таке свідоцтво їй 19 квітня 2006 р. було видано (а. с. 98).

Дані обставини підтверджуються матеріалами спадкової справи № 50 щодо майна померлого (ІНФОРМАЦІЯ 2 ОСОБА 5, фотокопія якої долучена до матеріалів цивільної справи і перевірена судом апеляційної інстанції).

За таких обставин видані Іршавською державною нотаріальною конторою свідоцтва про право на спадщину ОСОБА 4 не відповідають вимогам закону і порушують спадкові права неповнолітньої ОСОБА 1, яка в даний час не може самостійно захистити свої інтереси, тому прокурор відповідно до ст. 45 ЦПК України мав право звернутися до суду з позовом про захист інтересів неповнолітньої.

Що стосується строку позовної давності, то такий позивачем не пропущений, оскільки згідно зі ст. 257 ЦК України загальний строк позовної давності встановлюється тривалістю у три роки, а ч. 1 ст. 261 ЦК України встановлено, що перебіг строку починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

Матеріалами справи беззаперечно доведено, що позивачу про існування заповіту стало відомо у 2006 р., коли ОСОБА 4 було видано свідоцтво про право на спадщину за законом на житловий будинок, тому загальний строк позовної давності позивачем не пропущено.

Судова колегія враховує і той факт, що матеріали справи не містять доказів того, що на час вирішення справи у суді грошовий внесок спадкодавця, на який ОСОБА 4 отримала свідоцтво про право на спадщину за законом, втрачено, тому суд і в цій частині позовних вимог задовольняє позов прокурора.

Правових підстав для відмови прокурору в позові, як того просять відповідачка та її адвокат, судова колегія не вбачає.

Керуючись статтями 301, 303, 304, п. 2 ст. 307, пп. 3 і 4 ст. 309, 313, 316, 317, 319 ЦПК України, судова колегія судової палати

ВИРІШИЛА:

Апеляційну скаргу помічника прокурора Іршавського району Косяка М. Ф. задовольнити частково.

Рішення Іршавського районного суду від 14 листопада 2006 р. скасувати.

Позов прокурора Іршавського району, заявлений в інтересах неповнолітньої ОСОБА 1 до ОСОБА 4, третя особа на стороні відповідачів Іршавська державна нотаріальна контора про визнання недійсним

свідоцтв про право на спадщину за законом та встановлення права власності на житловий будинок задовольнити.

Визнати недійсними свідоцтво про право на спадщину за законом, видане ОСОБА 4 Іршавською державною нотаріальною конторою 19 квітня 2006 р. у спадковій справі НОМЕР 4, реєстр НОМЕР 5 на спадкове майно – житловий будинок та свідоцтво про право на спадщину за законом, видане Іршавською державною нотаріальною конторою (ІНФОРМАЦІЯ 1 у спадковій справі № 510, реєстр НОМЕР 6 ОСОБА 4 на спадок грошового вкладу).

Визнати за ОСОБА 1, ІНФОРМАЦІЯ 3, (ідентифікаційний НОМЕР 7), як спадкоємицею за заповітом ОСОБА 5, посвідченим 17 вересня 1999 р. секретарем виконкому Малораковецької сільради, зареєстрованим в реєстрі НОМЕР 1, право власності на спадковий житловий будинок АДРЕСА 1, побудований з дерева, житлова площа якого становить 37,80 кв. м, загальна площа – 49,20 кв. м з належними до нього надвірними спорудами, та на грошовий внесок, що знаходиться на зберіганні в Ощадбанку № 7297\019 с. Малий Раковець Іршавського району Закарпатської області, на рахунку НОМЕР 8, належному померлому ОСОБА 5 на підставі ощадкнижки.

Окремі ухвали Іршавського районного суду від 14 листопада 2006 р., винесені на адресу прокурора Іршавського району та на адресу Іршавської районної ради – скасувати.

Рішення апеляційного суду набирає законної сили з моменту його проголошення, однак може бути оскаржене шляхом подачі касаційної скарги протягом двох місяців з дня набрання законної сили до суду касаційної інстанції.

Головуючий:

Судді:

Коментар. Участь Іршавської державної нотаріальної контори у даній справі як третьої особи, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, слід визнати недоцільною, тому що серед фактів, що обґрунтовують позовні вимоги, немає жодних, що свідчили б про порушення закону державним нотаріусом цієї контори при видачі свідоцтва про право на спадщину (про існування заповіту на час вчинення зазначеної нотаріальної дії нічого не було відомо, оскільки посадова особа Малораковецької сільської ради, яка вчиняла нотаріальні дії щодо посвідчення заповіту, не повідомила нотаріальну контору про наявність такого заповіту і право позивача на все майно).

Свідоцтво про право на спадщину визнається недійсним за рішенням суду, якщо буде встановлено, що особа, якій воно видане, не мала права на спадкування, а також в інших випадках, встановлених законом.

У Х В А Л А
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

24 вересня 2007 р.

м. Київ

Колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України у складі:

Охрімчук Л. І., Лихути Л. М., Сеніна Ю. Л.,

розглянувши в попередньому судовому засіданні справу за позовом ОСОБА 1 до державного нотаріуса Першої державної нотаріальної контори м. Івано-Франківська про визнання дій неправомірними, визнання свідоцтва про право на спадщину за законом недійсним, відшкодування моральної шкоди за касаційною скаргою ОСОБА 1 на рішення Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 10 жовтня 2006 р. та ухвалу апеляційного суду Івано-Франківської області від 16 січня 2007 р.,

ВСТАНОВИЛА:

У травні 2005 р. ОСОБА 1 звернулася до суду із позовом до державного нотаріуса Першої державної нотаріальної контори м. Івано-Франківська про визнання дій неправомірними, визнання свідоцтва про право на спадщину за законом недійсним, відшкодування моральної шкоди.

Зазначалося, що 10 липня 2002 р. державним нотаріусом Кочержук Л. П. було видано свідоцтво про право на спадщину за законом ОСОБА 2, ОСОБА 3, ОСОБА 4. Зазначені особи є спадкоємцями померлого – ОСОБА 5.

Посилаючись на те, що зазначене свідоцтво про право на спадщину за законом видане на основі незаконно отриманих документів, просила визнати дії щодо видачі свідоцтва про право на спадщину за законом неправомірними, визнати свідоцтво про право на спадщину за законом недійсним, відшкодувати моральну шкоду у розмірі 10 000 грн.

Рішенням Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 10 жовтня 2006 р., залишеним без зміни ухвалою апеляційного суду Івано-Франківської області від 16 січня 2007 р., в задоволенні позовних вимог ОСОБА 1 відмовлено.

У касаційній скарзі ОСОБА 1 просить скасувати ухвалені у справі судові рішення, посилаючись на неправильне застосування судами норм матеріального права та порушення норм процесуального права.

Згідно із ч. 2 ст. 324 ЦПК України підставами касаційного оскарження є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Відповідно до вимог ст. 335 ЦПК України суд касаційної інстанції не може встановлювати або (та) вважати доведеними обставини, що не були встановлені в рішенні суду чи відкинута ним, вирішувати питання про достовірність або недостовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими.

Встановлено й це вбачається з матеріалів справи, що оскаржувані судові рішення ухвалені з додержанням норм матеріального та процесуального права, а доводи скарги цих висновків не спростовують.

Відсутні й передбачені ст. 338 ЦПК України підстави для обов'язкового скасування судового рішення.

Ураховуючи наведене, колегія суддів вважає за необхідне відмовити в задоволенні касаційної скарги.

Керуючись статтями 332, 336, 337 ЦПК України, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України
УХВАЛИЛА:

Касаційну скаргу ОСОБА 1 відхилити.

Рішення Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 10 жовтня 2006 р. та ухвалу апеляційного суду Івано-Франківської області від 16 січня 2007 р. залишити без змін.

Ухвала оскарженню не підлягає.

Судді: Охрімчук Л. І., Лихута Л. М., Сенін Ю. Л.

Коментар. У даній справі поєднано три позовні вимоги: про визнання дій неправомірними, про визнання свідoctва про право на спадщину за законом недійсним, про відшкодування моральної шкоди, заподіяної незаконними діями нотаріуса. У справі за позовом про визнання свідoctва про право на спадщину недійсним нотаріус є нена-

лежним відповідачем, оскільки відповідачами за таким позовом є інші спадкоємці: ОСОБА 2, ОСОБА 3, ОСОБА 4. Неприятгнення зазначених осіб призведе до незаконності судового рішення, оскільки суд вирішить питання про їх спадкові права без їх участі, а це є безумовною підставою до скасування судового рішення. Вимога про визнання дій нотаріуса неправомірними не може розглядатися у даному процесі, оскільки предметом судового розгляду є спір про право власності на спадкове майно (спір про право цивільне), тому вона має бути залишена без розгляду. Позов про відшкодування моральної шкоди має розглядатися в окремому процесі і лише за умови встановлення судом фактів, що свідчили б про порушення нотаріусом законодавства при видачі свідоцтва про право на спадщину.

Членами родини наймача може бути визнано й інших осіб, якщо вони постійно проживають разом із членами родини наймача і ведуть з ними спільне господарство.

У Х В А Л А
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

5 вересня 2007 р.

м. Київ

Колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України в складі:

головуючого: Патрюка М. В.,

суддів: Костенка А. В., Охрімчук Л. І., Прокопчука Ю. В., Сеніна Ю. Л.,

розглянувши в судовому засіданні справу за позовом ОСОБА 1 до відкритого акціонерного товариства (далі — ВАТ) «Запорізький завод феросплавів», Третьої Запорізької державної нотаріальної контори, ОСОБА 2, законного представника неповнолітнього ОСОБА 2 – ОСОБА 3 про визнання недійсними свідоцтв про право власності й про право на спадщину та визнання права на користування жилим приміщенням, за касаційною скаргою ОСОБА 1 на рішення Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від

25 грудня 2003 р. та ухвалу апеляційного суду Запорізької області від 6 квітня 2004 р.,

ВСТАНОВИЛА:

У березні 2001 р. ОСОБА 4 звернулася до суду із позовом до ВАТ «Запорізький завод феросплавів», Третьюї Запорізької державної нотаріальної контори, ОСОБА 2, законного представника неповнолітнього ОСОБА 2 – ОСОБА 3 про визнання недійсними свідоцтв про право власності на житло від 10 вересня 1997 р., свідоцтв про право на спадщину за законом № 2-2210 та № 2-2212 від 10 жовтня 1998 р. та визнання права на користування жилим приміщенням – АДРЕСА 1.

Свої вимоги позивачка обґрунтовує тим, що з 1992 р. вона вселилася в АДРЕСА 1 у м. Запоріжжя як дружина сина наймача – ОСОБА 5. Постійно проживала в цій квартирі з ОСОБА 6 (наймачем квартири), ОСОБА 7 (дружиною наймача) і ОСОБА 5 (сином наймача), вела з ними спільне господарство. У квітні 1997 р. в них народився син ОСОБА 8. У 1997 р. померли батьки чоловіка, а в листопаді 2000 р. помер він сам. Після смерті чоловіка позивачка дізналася про приватизацію у вересні 1997 р. спірної квартири чоловіком і його батьками та про видачу в жовтні 1998 р. свідоцтв про право на спадщину після смерті останніх на ім'я ОСОБА 5.

Посилаючись на те, що вона із сином постійно проживала в спірній квартирі як член родини наймача, вела спільне господарство, позивачка просила суд визнати за нею і її сином, ОСОБА 5, право користування жилим приміщенням, визнати недійсними свідоцтва про право власності та про право на спадщину, оскільки при приватизації житла були порушені їхні житлові права.

Рішенням Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від 25 грудня 2003 р., залишеним без змін ухвалою апеляційного суду Запорізької області від 6 квітня 2004 р., у задоволенні позовних вимог відмовлено.

У касаційній скарзі ОСОБА 1 просить скасувати ухвалені у справі судові рішення, посилаючись на порушення судами норм матеріального та процесуального права, а справу направити на новий судовий розгляд до суду першої інстанції.

Колегія суддів дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню, а судові рішення – скасуванню з направленням справи на новий розгляд з таких підстав.

Відповідно до ст. 202 ЦПК України 1963 р., який діяв на час розгляду справи, рішення суду повинно бути законним і обґрунтованим.

Згідно з вимогами ст. 202¹ цього Кодексу при ухваленні рішення суд приймає рішення щодо:

1) наявності обставин (фактів), якими обґрунтовувались вимоги і заперечення та якими доказами вони підтверджуються;

2) наявності інших фактичних даних (пропуск строку позовної давності тощо), які мають значення для вирішення справи, а також доказів на їх підтвердження.

При вирішенні справи суди виходили з того, що ОСОБА 1 вселилась у спірну квартиру з порушенням ст. 65 ЖК України без письмової згоди на таке вселення всіх членів сім'ї наймача, без прописки, а тому й не набула рівного з наймачем права користування цим жилим приміщенням і права на його приватизацію, а також позивачка без поважних причин пропустила трирічний строк позовної давності, підстав для поновлення якого не вбачається.

Проте з такими висновками судів погодитися не можна, оскільки вони суперечать матеріалам справи та вимогам закону.

Відповідно до ч. 2 ст. 64 ЖК України членами родини наймача може бути визнано й інших осіб, якщо вони постійно проживають разом із членами родини наймача і ведуть з ними спільне господарство. Вимоги позивачки про захист її інтересів із цих підстав судами залишено поза увагою.

Відповідно до ч. 1 ст. 17 ЦК УРСР місцем проживання визнається те місце, де громадянин постійно або переважно проживає.

Відмовляючи ОСОБА 1 у задоволенні позову, суди не врахували, що позивачка вселилася в спірну квартиру та проживала в ній з 1992 р., а з квітня 1997 р. і її син, ОСОБА 5, та за весь час їх проживання ніхто з родини ОСОБА 1 не порушував питання про виселення.

Суди не перевірили й не дали належної оцінки твердженням позивачки про те, що її чоловік – ОСОБА 5 – хотів зареєструвати її в спірній квартирі, про що свідчить заява ОСОБА 5 від 23 грудня 1999 р. (а. с. 60), в якій останній звертається до ЖКО з вимогою прописати ОСОБА 9 у спірну квартиру.

Відповідно ч. 2 ст. 17 ЦК УРСР місцем проживання неповнолітніх, що не досягли п'ятнадцяти років, визнається місце проживання батьків.

Суди не зважили на те, що неповнолітній син позивачки ОСОБА 5 постійно проживав у спірній квартирі не тільки з матір'ю, а й з батьком ОСОБА 5, і не з'ясували, чи не набув він відповідно до ч. 2 ст. 17 ЦК УРСР права на житло, чи враховано його інтереси при приватизації житла та чи не порушено при цьому його права.

ОСОБА 1 у позовній заяві та судових засіданнях посилалася на те, що ОСОБА 6 при підписанні заяви про приватизацію квартири страждав на душевну хворобу, не розумів значення своїх дій і не міг керувати ними. На підтвердження цього в матеріалах справи міститься акт амбулаторної судово-психіатричної експертизи № 587 (а. с. 59).

Проте й цьому доказу суди не дали належної оцінки.

Залишаючи без зміни рішення суду першої інстанції, апеляційний суд не звернув уваги на вказані вище обставини.

Оскільки справа вирішена судом з порушенням вимог закону, судові рішення підлягають скасуванню з направленням справи на новий розгляд до суду першої інстанції з підстав, передбачених ч. 2 ст. 338 ЦПК України.

Керуючись статтями 338, 344, 345 ЦПК України, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України

УХВАЛИЛА:

Касаційну скаргу ОСОБА 1 задовольнити.

Рішення Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від 25 грудня 2003 р. та ухвалу апеляційного суду Запорізької області від 6 квітня 2004 р. скасувати, а справу направити на новий розгляд до суду першої інстанції.

Ухвала оскарженню не підлягає.

Головуючий: Патрюк М. В.,

судді: Костенко А. В., Прокопчук Ю. В., Охрімчук Л. І., Сенін Ю. Л.

Коментар. Нотаріус у даній справі є неналежним відповідачем, оскільки сторонами спору про визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину можуть бути лише спадкоємці. У цьому випадку нотаріус не може бути залучений до участі у справі і як третя особа, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, оскільки серед фактів, що входять до предмета доказування, немає посилань на об-

ставини, що свідчили б про порушення закону нотаріусом при видачі свідоцтва про право на спадщину.

**Визнання недійсною заяви про відмову
від спадщини**

Угода, укладена внаслідок помилки, що має істотне значення, може бути визнана недійсною за позовом сторони, яка діяла внаслідок помилки.

**Р І Ш Е Н Н Я
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ**

25.02.2003

районний суд м. Києва в складі:
головуючого – судді при секретарі,
розглянувши у відкритому судовому засіданні в залі суду в м. Києві справу за позовом М. до Ч., третя особа: Третя державна нотаріальна контора м. Запоріжжя про визнання недійсною заяви про відмову від спадщини,

ВСТАНОВИВ:

Позивачка звернулася до суду з вищезазначеним позовом до відповідача, мотивуючи це тим, що 20 липня 2002 р. помер її дядько Д., після смерті якого залишилася спадщина у вигляді 1/2 частини квартири № 32 по вул. К-ській, 2 в м. Запоріжжі. Власниками квартири були її бабуся та дядько. Бабуся Ф. померла в 1997 р., залишивши їй заповіт на 1/2 вказаної квартири. Дядько також залишив заповіт на 1/2 цієї квартири. Після похорон дядька 20 липня 2002 р. вона звернулася до нотаріальної контори за консультацією з оформлення заповіту.

Старший нотаріус К. уточнила у неї, чи є ще спадкоємці, та дізнавшись, що спадкоємицею є і моя матір Ч., сестра померлого, пояснила, що матір як пенсіонерка має право на обов'язкову долю в спадщині та хтось з них повинен відмовитися від отримання спадщини на користь іншого. Нотаріус пояснила, що мати має право на 2/3 частини спадко-

вого майна, а вона — на 1/3. Оскільки мати зі слів нотаруса мала право на більшу частину, то вона вирішила відмовитися на користь матері від спадщини, про що написала заяву. Вже в м. Києві дізналася, що її мати як спадкоємиця другої черги права на обов'язкову долю не має. Тобто вона була введена в оману нотаріусом та помилково написала заяву про відмову від спадщини, вважає, що написана заява є недійсною.

Відповідачка позов визнала у повному обсязі, не заперечує проти задоволення позовних вимог.

Третя особа до суду не з'явилася, належним чином була повідомлена про день, час, місце слухання справи, а тому суд доходить висновку про слухання справи за відсутності її представника.

Суд, вислухавши пояснення сторін, дослідивши матеріали справи, доходить висновку про задоволення позову, виходячи з наступного.

У судовому засіданні встановлено, що згідно із заповітом від 20 березня 2002 р. Д. заповів належну йому на праві приватної власності 1/2 частину однокімнатної квартири № 3, що знаходиться в м. Запоріжжі, вул. К-ська, 2 та гараж М.

Як вбачається із свідоцтва про смерть, Д. помер 20 липня 2002 р.

Установлено, що М. звернулася 20 липня 2002 р. до Третьої державної нотаріальної контори Запоріжжя із заявою про відмову від належної їй частки спадщини.

Установлено, що М. вже належить 1/2 частина вищевказаної квартири, яку вона отримала після смерті своєї бабусі Д.

Як пояснили сторони у судовому засіданні, після смерті Д. вони звернулися 20 липня 2002 р. до нотаріальної контори за консультацією, де нотаріусом позивачка була введена в оману та під її впливом відмовилася від спадщини. Підстав для такої відмови не було, а відбулася відмова лише для того, щоб, зі слів нотаріуса, полегшити Ч. отримати спадщину, оскільки вона нібито має право на обов'язкову долю.

Позивачка вважає, що відмова від спадщини сталася внаслідок помилки, а тому її слід визнати недійсною.

Згідно зі ст. 56 ЦК України угода, укладена внаслідок помилки, що має істотне значення, може бути визнана недійсною за позовом сторони, яка діяла внаслідок помилки.

Установлено, що між сторонами виникли правовідносини, що регулюються нормами ст. 56 Цивільного кодексу, а тому суд вважає

за необхідне визнати заяву від 20 липня 2002 р. про відмову М. від належної їй частки за заповітом недійсною як укладену внаслідок помилки.

Керуючись статтями 56, 534, 541, 553 ЦК України, статтями 15, 30, 62, 202¹, 203 ЦПК України, суд

ВИРІШИВ:

Визнати недійсною заяву М. про відмову в прийнятті спадщини після померлого 20 липня 2002 р. Д., подану в Третю державну нотаріальну контору м. Запоріжжя.

Рішення може бути оскаржене до Апеляційного суду м. Києва через райсуд протягом місяця з наступного після проголошення дня.

Коментар. Участь державної нотаріальної контори як третьої особи, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, є виправданою, оскільки це зумовлено тим, що підставою для визнання недійсною заяви про відмову від спадщини позивачка визначила введення її в оману через надання роз'яснення. Зазначене роз'яснення було надано державним нотаріусом, і зміст його не відповідав змісту закону. Такі дії державного нотаріуса можуть зумовити в подальшому пред'явлення позову до державної нотаріальної контори про відшкодування шкоди, заподіяної незаконними діями державного нотаріуса.

Визнання недійсним заповіту

Заповіт повинен бути укладений у письмовій формі із зазначенням місця і часу його укладення, підписаний особисто заповідачем. Якщо заповідач внаслідок фізичної вади, хвороби або з будь-яких інших причин не може власноручно підписати заповіт, за його дорученням у його присутності і в присутності нотаріуса або посадової особи, яка посвідчує заповіти, прирівнювані до нотаріально посвідчених, заповіт може підписати інша фізична особа, при цьому зазначаються причини, з яких заповідач не міг підписати заповіт власноручно.

У Х В А Л А
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

6 грудня 2006 р. колегія суддів судової палати в цивільних справах апеляційного суду Миколаївської області в складі:

головуючої: Вовненко Г. Ю.,

суддів: Галущенко О. І., Колосовського С. Ю.,

при секретарі судового засідання: Фірсовій Т. В.,

за участю позивачки ОСОБА 1, її представника ОСОБА 2, відповідача – державного нотаріуса Новоодеської державної нотаріальної контори Магди Г. В. та її представника Князева В. С.,

розглянувши у відкритому судовому засіданні в м. Миколаєві цивільну справу за апеляційною скаргою ОСОБА 1 і ОСОБА 3 на рішення Новоодеського районного суду Миколаївської області від 21 серпня 2006 р., постановлене за позовом ОСОБА 1 і ОСОБА 3 до ОСОБА 4, державного нотаріуса Новоодеської державної нотаріальної контори про визнання заповіту та свідоцтво про право на спадщину за заповітом недійсними,

ВСТАНОВИЛА:

5 липня 2005 р. ОСОБА 1 і ОСОБА 3 звернулись в суд з позовом до ОСОБА 4, державного нотаріуса Новоодеської державної нотаріальної контори про визнання заповіту та свідоцтва про право на спадщину за заповітом недійсними.

Позивачі зазначали, що (ІНФОРМАЦІЯ 1) в с. Бузьке Новоодеського району Миколаївської області помер їх батько ОСОБА 5. Після смерті батька їм стало відомо, що за життя 9 лютого 2002 р. він склав заповіт, посвідчений державним нотаріусом Новоодеської нотаріальної контори, за яким заповідав право на земельну частку (пай) розміром 7,8 умовних кадастрових га ОСОБА 4. Заповіт було підписано матір'ю спадкодавця ОСОБА 6.

На час складання заповіту заповідач за станом здоров'я міг особисто підписати заповіт, а ОСОБА 6, будучи неграмотною, не могла вчинити підпис. Тому вважають, що заповіт було вчинено ОСОБА 5 внаслідок обману, і з цих підстав просили визнати його недійсним.

За таких обставин свідоцтво про право на спадщину за заповітом видано з порушенням вимог закону, у зв'язку з чим позивачі просили його визнати недійсним на підставі ст. 48 ЦК УРСР (1963 р.). Просили також стягнути витрати, пов'язані з явкою до суду в сумі 2125 грн 22 коп.

Рішенням Новоодеського районного суду Миколаївської області від 21 серпня 2006 р. в задоволенні позову відмовлено.

В апеляційній скарзі ОСОБА 1 і ОСОБА 3, посилаючись на недоведеність по справі того, що заповіт, який оспорюється, відповідає волевиявленню заповідача, просять рішення суду скасувати і ухвалити нове рішення про задоволення позову.

Заслухавши доповідь судді, пояснення учасників, які з'явилися в судові засідання, дослідивши матеріали справи, колегія суддів вважає, що апеляційна скарга не підлягає задоволенню з наступних підстав.

Дослідивши обставини справи, права та обов'язки сторін, суд дійшов правильного висновку, що підстав для визнання заповіту недійсним як такого, що вчинений унаслідок обману, немає.

Відповідно до ст. 57 ЦК УРСР (1963 р.) та роз'яснень, викладених в п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України від 28 квітня 1978 р. № 3 «Про судову практику в справах про визнання угод недійсними», під обманом слід розуміти умисне введення в оману учасника угоди шляхом повідомлення відомостей, що не відповідають дійсності або замовчують обставини, які мають істотне значення для угоди, що укладається.

Між тим по справі не встановлено, що заповідач діяв під впливом обману, а іншою стороною були вчинені умисні дії, спрямовані на формування у заповідача невірної уявлення щодо обставин заповіту, прав та обов'язків сторін за зазначеним правочином.

Доводи стосовно того, що заповіт підписано не заповідачем, а іншою особою, що, на думку позивачів, свідчить про недобросовісність відповідачів, суд правильно не прийняв до уваги, оскільки ст. 543 ЦК УРСР передбачено право та порядок підписання заповіту іншою особою. Матеріали справи свідчать, що на час складання заповіту заповідач ОСОБА 5 через хворобу не міг власноручно підписати заповіт і тому за законом заповіт могла підписати інша особа, в даному випадку – мати заповідача ОСОБА 6. Посилання позивачів на те, що ОСОБА 6 була неписьменна і не могла вчинити підпис у заповіті, також спростовуються матеріалами справи, а саме: показаннями в судовому засіданні свідків ОСОБА 7, ОСОБА 8, ОСОБА 9, ОСОБА 10, довідкою управління Пенсійного фонду та копією заяви про призначення пенсії, які свідчать, що ОСОБА 6 розписувалась власноручно, а тому в суду не було підстав ставити під сумнів те, що заповіт підписаний ОСОБА 6 особисто. Більш того, із показань свідка ОСОБА 7 вбачається, що він як двоюрідний брат ОСОБА 5 їздив разом з ним та ОСОБА 6 в дер-

жавну нотаріальну контору для складання заповіту і цей заповіт відповідає волевиявленню заповідача.

Що стосується показань свідків ОСОБА 11 і ОСОБА 12, то з їх пояснень видно, що вони в силу службових та громадських обов'язків займалися збиранням та видачею грошей працівникам радгоспу «Бузький» чисельністю 500–600 осіб, серед яких було багато неграмотних і неписьменних, а тому ці свідки могли добросовісно помилятися щодо письменності ОСОБА 6. Показання свідка ОСОБА 13 є неконкретними щодо обставин справи, а тому вони не спростовують обґрунтованості висновків суду.

Зважаючи на наведене, суд дійшов правильного висновку, що підстав, передбачених ст. 57 ЦК УРСР, для визнання заповіту, який оспорується, недійсним не встановлено, а тому немає підстав для визнання недійсним і свідчення про право на спадщину за заповітом.

Процесуальних порушень, які могли б бути підставою для скасування рішення суду по справі, не встановлено.

Оскільки рішення суду постановлено відповідно до норм матеріального і процесуального права, а доводи апеляційної скарги не спростовують обґрунтованості висновків суду, то підстав для його скасування не вбачається.

Між тим всупереч положенням ст. 11 ЦПК України суд вийшов за межі заявлених вимог і зазначив у мотивувальній частині рішення про те, що ОСОБА 6 втратила право на спадкування обов'язкової частки у спадщині, хоча такі вимоги ніким не заявлялись і ці обставини не були предметом дослідження в судовому засіданні. Тому судова колегія вважає за необхідне виключити із мотивувальної частини рішення зазначений висновок.

Керуючись статтями 303, 307, 308, 315 ЦПК України, колегія суддів

УХВАЛИЛА:

Апеляційну скаргу ОСОБА 1 і ОСОБА 3 відхилити, а рішення Новоодеського районного суду Миколаївської області від 21 серпня 2006 р. залишити без змін.

Виключити із мотивувальної частини цього рішення висновок про те, що ОСОБА 6 втратила право на спадкування обов'язкової частки у спадщині.

Ухвала апеляційного суду набирає законної сили з моменту її проголошення, але з цього часу протягом двох місяців може бути оскаржена в касаційному порядку безпосередньо до Верховного Суду України.

Коментар. Державний нотаріус Новоодеської державної нотаріальної контори неправильно визначений як відповідач по справі про визнання недійсними заповіту та свідоцтва про право на спадщину, оскільки належним відповідачем є спадкоємець за оспорюваним заповітом як суб'єкт спірних матеріальних правовідносин. Участь Новоодеської державної нотаріальної контори (а не державного нотаріуса) можлива лише як третьої особи, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, оскільки серед фактів, що обґрунтовують позов, є посилення на порушення нотаріусом законодавства при посвідченні заповіту, пов'язані із недотриманням правил про його підписання.

Заповіт, складений з порушенням вимог щодо його форми та посвідчення, є нікчемним. За позовом заінтересованої особи суд визнає заповіт недійсним, якщо буде встановлено, що волевиявлення заповідача не було вільним і не відповідало його волі.

КОЛЕГІЯ СУДДІВ СУДОВОЇ ПАЛАТИ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ
ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

У Х В А Л А

19.01.2006

(Витяг)

У травні 2002 р. Я. Л. В. звернулася до суду з позовом до Я. К. С., а також виконавчого комітету Джурівської сільської ради Снятинського району Івано-Франківської області про визнання заповіту на ім'я Я. К. С. недійсним. Позивачка зазначила, що тривалий час постійно доглядала за своєю матір'ю, Я. К. А., а коли була відсутня – наймала для цього людей. 11 травня 2001 р. мати склала заповіт, в якому все своє майно заповідала їй. Однак після смерті матері позивачці стало відомо про те, що 22 січня 2002 р. секретарем виконавчого комітету Джурівської сільської ради посвідчено ще один заповіт від імені Я. К. А. – на ім'я відповідачки. Я. Л. В. просила визнати його недійсним на підста-

ві ст. 55 ЦК 1963 р., пославшись на те, що на день його посвідчення її мати перебувала в такому стані, за якого не могла розуміти значення своїх дій та керувати ними. Другий заповіт складено 22 січня 2002 р., тоді як з 21 січня Я. К. А. вже не могла ходити, говорити, вільно виражати свою волю й 23 січня того ж року померла.

Оскільки 7 серпня 2002 р., вже під час розгляду справи в суді, Першою Снятинською державною нотаріальною конторою відповідачці було видане на підставі оспорюваного заповіту свідоцтво про право на спадщину за цим заповітом, Я. Л. В. доповнила свої вимоги й просила визнати недійсним і свідоцтво. Крім того, як на підставу визнання недійсним заповіту вона послалась і на те, що його посвідчено з порушенням вимог чинного законодавства.

Снятинський районний суд Івано-Франківської області рішенням від 9 вересня 2003 р., яке залишив без зміни Апеляційний суд Івано-Франківської області ухвалою від 15 березня 2004 р., у задоволенні позовних вимог Я. Л. В. відмовив. Цей же суд додатковим рішенням від 13 січня 2004 р. постановив стягнути з позивачки 275 грн державного мита.

У касаційній скарзі Я. Л. В. просила скасувати постановлені у справі судові рішення і направити справу на новий розгляд до суду першої інстанції, мотивуючи вимоги порушенням судом норм матеріального та процесуального права.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши наведені у касаційній скарзі доводи, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Згідно з роз'ясненнями, що містяться в п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України від 28 квітня 1978 р. № 3 «Про судову практику в справах про визнання угод недійсними» (зі змінами; далі – постанова Пленуму), угода може бути визнана недійсною лише з підстав і з наслідками, передбаченими законом.

У гл. 3 ЦК 1963 р. дано вичерпний перелік підстав, за наявності яких угода може бути визнана недійсною. Проте на порушення вимог ст. 203 ЦПК 1963 р. районний суд у рішенні взагалі не зазначив норм матеріального права, на підставі яких вирішено спір.

Я. Л. В. обґрунтувала позовні вимоги тим, що під час складання заповіту її мати перебувала в стані, коли не могла розуміти значення своїх дій та керувати ними. Крім того, послалась на те, що оспору-

ваний заповіт посвідчено з грубим порушенням вимог чинного законодавства.

Проте суд усупереч вимогам ст. 40 ЦПК 1963 р. належним чином не перевірів доводів позивачки і не дав належної правової оцінки зібраним у справі доказам.

Відповідно до ст. 37 Закону від 2 вересня 1993 р. № 3425-ХІІ «Про нотаріат», статей 38, 42, 59 Закону від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні» та п. 2 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами виконавчих комітетів сільських, селищних, міських Рад народних депутатів України (затверджена наказом Міністерства юстиції України від 25 серпня 1994 р. № 22/5, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 26 жовтня 1994 р. за № 256/466; далі – Інструкція) у населених пунктах, де немає державних нотаріусів, нотаріальні дії вчиняють посадові особи виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад, на яких такий обов'язок покладено рішенням виконавчого комітету відповідної ради.

Як убачається з матеріалів справи, оспорюваний заповіт посвідчено Ш., секретарем виконавчого комітету Джурівської сільської ради. Проте в матеріалах справи немає відповідного рішення виконавчого комітету сільської ради, яке б надавало саме цій особі право на вчинення нотаріальних дій.

Суд першої інстанції не витребував і не досліджував такого рішення, хоча це має істотне значення для правильного вирішення спору, оскільки згідно з п. 16 постанови Пленуму в разі посвідчення угоди не тим органом або не тією службовою особою, на яких покладено здійснення нотаріальних дій, угода не може вважатись укладеною з додержанням встановленої нотаріальної форми.

Зазначений суд обмежився дослідженням ксерокопії заповіту, яка навіть належним чином не завірена. Примірник заповіту із сільської ради не витребувався, питання, чи існує заповіт, не з'ясовувалося, книга реєстрації обліку нотаріальних дій взагалі не досліджувалась.

Із наявної ксерокопії заповіту вбачається, що він підписаний не заповідачкою, а громадянином Г, оскільки Я. К. А. була неписьменною.

У п. 13 Інструкції зазначено, що коли громадянин внаслідок фізичної вади, хвороби або з інших причин не може власноручно підписати заповіт, за його дорученням це може зробити інший громадянин.

Із матеріалів справи встановлено, що заповідачка та Г., який за неї поставив підпис на заповіті, не були знайомі, однак суд не перевірів, за чиїм дорученням діяв Г. та чи відповідає це наведеним вище вимогам Інструкції.

Відповідно до п. 13 Інструкції якщо громадянин, який звернувся за вчиненням нотаріальної дії, неписьменний, посадова особа виконавчого комітету зобов'язана прочитати текст документа і зробити про це в документі відмітку.

Проте районний суд не з'ясував, чи були дотримані ці вимоги закону при посвідченні заповіту та чи був зроблений відповідний запис.

Крім того, на порушення вимог ст. 202 ЦПК 1963 р. рішення суду першої інстанції не містить висновків щодо інших підстав заявленого позову. Наводячи у позові доводи про те, що Я. К. А. під час посвідчення заповіту не могла розуміти значення своїх дій та керувати ними, позивачка цю обставину не пояснювала її психічним захворюванням. Отже, в районного суду не було підстав посилатися на це.

На зазначені порушення закону не звернув уваги й суд апеляційної інстанції.

З огляду на наведене та керуючись статтями 336, 338 ЦПК 2004 р., колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Я. Л. В. задовольнила:

рішення Снятинського районного суду Івано-Франківської області від 9 вересня 2003 р., додаткове рішення цього ж суду від 13 січня 2004 р., а також ухвалу Апеляційного суду зазначеної області від 15 березня 2004 р. скасувала, справу направила на новий розгляд до суду першої інстанції.

Коментар. У даній справі виконавчий комітет Джурівської сільської ради Снятинського району Івано-Франківської області є неналежним відповідачем, оскільки належним відповідачем є спадкоємець, на користь якого укладено заповіт, як суб'єкт спірних матеріальних правовідносин щодо спадкового майна. Зазначена сільська рада мала бути залучена до участі у справі як третя особа, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, оскільки позивачка як обґрунтування позову зазначала факти порушення закону при посвідченні заповіту, а саме: посвідчення заповіту особою, не уповноваженою на вчинення нотаріальних дій, порушення правил підписання заповіту тощо.

Заповіт повинен бути укладений у письмовій формі із зазначенням місця і часу його укладення, підписаний особисто заповідачем. Якщо заповідач внаслідок фізичної вади, хвороби або з будь-яких інших причин не може власноручно підписати заповіт, за його дорученням у його присутності і в присутності нотаріуса або посадової особи, яка посвідчує заповіти, прирівнювані до нотаріально посвідчених, заповіт може підписати інша фізична особа, при цьому зазначаються причини, з яких заповідач не міг підписати заповіт власноручно.

У Х В А Л А
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

13 листопада 2006 р. колегія суддів судової палати у цивільних справах апеляційного суду Львівської області в складі:

головуючого: Каблака П. І.,

суддів: Мойсюка М. І., Мікуш Ю. Р.,

при секретарі: Жовнір О. З.,

розглянувши у відкритому судовому засіданні в м. Львові цивільну справу за апеляційною скаргою ОСОБА 1 на рішення Залізничного районного суду м. Львова від 5 червня 2006 р.,

ВСТАНОВИЛА:

Оскаржуваним рішенням задоволено позов ОСОБА 2, ОСОБА 3, ОСОБА 4 до ОСОБА 1, третьої особи Моквинської сільської ради Березнівського району Рівненської області про визнання заповіту не дійсним.

Визнано не дійсним заповіт від імені ОСОБА 5, складений 29 грудня 2003 р., посвідчений секретарем виконкому Моквинської сільської ради Березнівського району Рівненської області та зареєстрований у книзі реєстрації нотаріальних дій за НОМЕР 1 на користь ОСОБА 1.

Рішення суду оскаржила відповідач ОСОБА 1.

В апеляційній скарзі зазначає, що рішення є незаконним, постановленим з порушенням норм процесуального права. Рішення суду не відповідає обставинам справи, судом не було всебічно і повно з'ясовано всі обставини справи, порушено принцип змагальності сторін. Суд не врахував показань відповідача по справі, не взяв до уваги показання

свідків з її боку, натомість безпідставно врахував неправдиві показання позивачів та свідків з їх боку. Судом також, не враховуючи заявленого нею відводу експертам НДІСЕ, взято до уваги неправдивий висновок почеркознавчої експертизи, яку здійснила дана установа.

Просить рішення суду скасувати та прийняти нове рішення, яким в позові відмовити.

Вислухавши доповідача, перевіrivши матеріали справи і доводи апеляційної скарги, колегія суддів вважає, що така скарга до задоволення не підлягає.

Відповідно до статей 541, 542, 543 ЦК України (в редакції 1963 р.) заповіт повинен бути укладений у письмовій формі із зазначенням місця і часу його укладення, підписаний особисто заповідачем. Якщо заповідач унаслідок фізичної вади, хвороби або з будь-яких інших причин не може власноручно підписати заповіт, за його дорученням у його присутності і в присутності нотаріуса або посадової особи, яка посвідчує заповіти, прирівнювані до нотаріально посвідчених, заповіт може підписати інший громадянин. При цьому зазначаються причини, з яких заповідач не міг підписати заповіт власноручно. Заповіт має бути посвідчений нотаріусом або іншими посадовими чи службовими особами, визначеними в законодавстві.

Як вірно встановлено місцевим судом, оспорюваний заповіт від імені ОСОБА 5, складений 29 грудня 2003 р., посвідчений секретарем виконкому Моквинської сільської ради Березнівського району Рівненської області та зареєстрований в книзі реєстрації нотаріальних дій за НОМЕР 1 на користь ОСОБА 1, підписаний не заповідачем ОСОБА 5, а іншою особою, що не мала права на такий підпис відповідно до закону, заповідач не був присутній при укладенні оспорюваного заповіту.

Вищезазначене стверджується показами позивача ОСОБА 2, яка зазначила, що з 28 грудня 2003 р. по 30 грудня 2003 р. перебувала в гостях у свого дядька ОСОБА 5 в м. Львові та 30 грудня 2003 р. поїхала разом з ним в м. Дубно, де перебувала з ним до 8 січня 2004 р.; показами свідка ОСОБА 6, яка твердила, що з 26 грудня 2006 р. по 31 грудня 2006 р. відвідувала його як працівник Львівського територіального центру соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян, прибирала в нього у квартирі перед святами; довідками Львівської філії ВАТ «Укртелеком» від 24 березня 2005 р. та від 10 січня 2006 р., якими підтверджується факт телефонних розмов з квартири ОСОБА 5 в період з 27 грудня 2003 р. по 29 грудня 2003 р.; показами свідків ОСОБА 7 та ОСОБА 8, які ствердили, що 28 грудня 2003 р. ОСОБА 5 теле-

фонував до них додому, запрошував до себе у гості і вони були у нього в гостях в цей же день; висновками почеркознавчих експертиз від 12 серпня 2005 р. та від 4 квітня 2006 р., згідно з якими підписи від імені ОСОБА 5, розташовані після слова «підпис» в 2-х примірниках заповіту від його імені від 29 грудня 2003 р., та в графі «розписка про одержання нотаріально посвідченого документа» в журналі для реєстрації нотаріальних дій виконавчого комітету Моквинської сільської ради Березнівського району Рівненської області, виконані не ОСОБА 5, а іншою особою з ретельним наслідуванням його справжніх підписів.

Твердження відповідача ОСОБА 1 про проживання в квартирі ОСОБА 5 та його намір укласти заповіт на її користь спростовується також: показаннями свідків ОСОБА 5 та ОСОБА 9, працівників Львівського територіального центру соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян, які зазначили, що відвідували ОСОБА 5 в період з 2000 р. по 2004 р., проте жодного разу не бачили в квартирі відповідача ОСОБА 1 та не чули від ОСОБА 5, що з ним будь-хто проживає; довідкою Львівського територіального центру соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян від 21 жовтня 2005 р., згідно з якою ОСОБА 5 1924 р. народження перебував на обслуговуванні центру з березня 1995 р. по січень 2004 р., був одиноким пенсіонером, проживав сам, за весь час обслуговування соціальними працівниками не було виявлено жодної особи, яка б постійно чи тимчасово з ним проживала.

Відповідно до вищевикладеного місцевим судом вірно задоволено позов ОСОБА 2, ОСОБА 3, ОСОБА 4 до ОСОБА 1, третьої особи Моквинської сільської ради Березнівського району Рівненської області про визнання заповіту недійсним.

Доводи апеляційної скарги висновків суду не спростовують, а тому підстав для її задоволення немає.

Судом правильно встановлені фактичні обставини справи, вірно застосовано матеріальний закон та дотримана процедура розгляду, передбачена ЦПК України, а тому колегія суддів не вбачає підстав для скасування рішення суду.

Керуючись ч. 1 ст. 308, п. 1 ч. 1 ст. 314, ст. 315 ЦПК України, колегія суддів

УХВАЛИЛА:

Апеляційну скаргу ОСОБА 1 відхилити.

Рішення Залізничного районного суду м. Львова від 5 червня 2006 р. залишити без зміни.

Ухвала вступає в законну силу з моменту проголошення і може бути оскаржена до Верховного Суду України протягом двох місяців з дня набрання нею законної сили.

Коментар. Моквинська сільська рада Березнівського району Рівненської області обґрунтовано притягнута до участі у даній справі як третя особа, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, оскільки при посвідченні заповіту посадова особа даної сільської ради припустилася грубих порушень закону, а саме: заповіт було підписано не заповідачем, а іншою особою, що не мала права на такий підпис відповідно до закону; заповідач не був присутній при укладенні оспоруваного заповіту.

За позовом заінтересованої особи суд визнає заповіт недійсним, якщо буде встановлено, що волевиявлення заповідача не було вільним і не відповідало його волі.

У Х В А Л А
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

28 серпня 2007 р.

м. Київ

Колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України в складі:

головуючого: Патрюка М. В.,

суддів: Барсукової В. М., Лященко Н. П.,

розглянувши в попередньому судовому засіданні справу за позовом ОСОБА 1 до ОСОБА 2, третя особа – приватний нотаріус ОСОБА 3 про визнання заповіту недійсним, визнання права власності на 1/3 частину спадкового майна, за касаційною скаргою ОСОБА 1 на рішення Ленінського районного суду м. Донецька від 30 червня 2006 р. та ухвалу апеляційного суду Донецької області від 20 грудня 2006 р.,

ВСТАНОВИЛА:

У травні 2005 р. позивач звернувся до суду із вказаним позовом, посилався на те, що (ІНФОРМАЦІЯ 1) померла його мати – ОСОБА 4. З метою прийняття спадщини позивач як єдиний спадкоємець за законом звернувся до нотаріальної контори із заявою про прийняття спадщини, де йому стало відомо, що 17 січня 2005 р. ОСОБА 4 склала заповіт, яким все своє майно заповідала своїй онучці – ОСОБА 2. Позивач вважає, що його мати – ОСОБА 4 не могла скласти такий заповіт, оскільки вона з відповідачкою перебувала у поганих стосунках. Крім того, в останні роки життя ОСОБА 4 сильно хворіла, у неї були провали в пам'яті. У період складання даного заповіту вона не сприймала значення своїх дій та не керувала ними у зв'язку з важкою хворобою. Позивач стверджував, що заповіт був складений під тиском відповідачки та не виражає волю самої ОСОБА 4.

У зв'язку з цим позивач просив суд визнати недійсним заповіт від імені ОСОБА 4 на ім'я ОСОБА 2, посвідчений 17 січня 2005 р. приватним нотаріусом ОСОБА 3. Визнати за ним право власності на спадкове майно у вигляді 1/3 частини квартири АДРЕСА 1.

Рішенням Ленінського районного суду м. Донецька від 30 червня 2006 р., залишеним без зміни ухвалою Апеляційного суду Донецької області від 20 грудня 2006 р., позивачу відмовлено у задоволенні позовних вимог.

У поданій касаційній скарзі ОСОБА 1 просить скасувати прийняті у справі судові рішення, посилаючись на порушення норм матеріального та процесуального права.

Згідно зі ст. 324 ЦПК України підставами касаційного оскарження судового рішення може бути лише неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Відповідно до вимог ст. 335 ЦПК України суд касаційної інстанції не може встановлювати або (та) вважати доведеними обставини, що не були встановлені в рішенні суду чи відкинуті ним, вирішувати питання про достовірність чи недостовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими.

Оскільки з матеріалів справи та змісту касаційної скарги не вбачається порушення судами норм матеріального та процесуального права, колегія суддів вважає за необхідне відхилити касаційну скаргу.

Керуючись ст. 332 ЦПК України, колегія суддів

УХВАЛИЛА:

Касаційну скаргу ОСОБА 1 відхилити.

Рішення Ленінського районного суду м. Донецька від 30 червня 2006 р. та ухвалу апеляційного суду Донецької області від 20 грудня 2006 р. залишити без змін. Ухвала оскарженню не підлягає.

Головуючий: Патрюк М. В.

Судді: Барсукова В. М., Лященко Н. П.

Коментар. Нотаріус у даній справі обгрунтовано залучений до участі як третя особа, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, оскільки серед підстав позову є посилання на обставини, які нотаріус мав перевірити при посвідченні заповіту, і невиконання ним цього обов'язку є порушенням закону. Зазначені обставини можуть слугувати в подальшому підставою для пред'явлення до нотаріуса позову про відшкодування шкоди, заподіяної його незаконними діями.

Угода, укладена внаслідок обману, насильства, погрози, зловмисної угоди представника однієї сторони з другою стороною, а також угода, яку фізична особа була змушена укласти на край невідгідних для себе умовах внаслідок збігу тяжких обставин, може бути визнана недійсною.

Р І Ш Е Н Н Я
І М' ЯМ УКРАЇНИ

Справа № 2-3978

2002 р.

18 листопада 2002 р. Д-ський районний суд м. Києва в складі:
головуючого – судді
при секретарі –
розглянувши у відкритому судовому засіданні в м. Києві цивільну справу за позовом Б. С. О. до Н. Ю. О.,

треті особи: Шоста Київська державна нотаріальна контора, приватний нотаріус Київського міського нотаріального округу М., про визнання заповітів недійсними,
ВСТАНОВИВ:

Позивачка звернулася до суду з позовом до відповідачки про визнання заповітів недійсними, мотивуючи свої вимоги тим, що ХХ.04.2002 р. померла її мачуха Б. Л. І., 1931 року народження, яка проживала в м. Києві, пров. В-ний, 1/11, кв. 56.

Вона як спадкоємець за заповітом звернулася з відповідною заявою до Шостої нотаріальної контори м. Києва про отримання спадщини. У нотаріальній конторі їй було повідомлено, що існують заповіти на ім'я відповідачки по справі – Н. Ю. О.

Б. Л. І. на час складання заповітів 20 лютого 2002 р. та 22 лютого 2002 р. перебувала у хворобливому стані, постійно приймала ліки, тимчасово впадаючи в стан запаморочення. Таким станом здоров'я Б. Л. І. і скористалась відповідачка для отримання у власність квартири, відношення до якої ніколи не мала.

Позивачка є спадкоємцем за заповітом. За весь час життя Б. Л. І. остання жодного разу не казала про існування відповідачки, постійно бажала залишити належне їй майно своїй падчериці – позивачці по справі.

На підставі зазначеного позивачка вважає, що заповіти були складені під впливом тяжких обставин, шляхом омани та зловживання довірою без дійсного волевиявлення відповідачки.

У зв'язку із викладеним позивачка вимушена звернутися до суду із даним позовом.

Позивачка в судовому засіданні повністю підтримала свої позовні вимоги, пояснила, що ХХ.04.2002 р. померла її мачуха Б. Л. І. і вона як спадкоємець за заповітом звернулася до нотаріальної контори за оформленням спадщини, але там дізналась, що існують заповіти, складені в лютому 2002 р., на ім'я відповідачки Н. Ю. О.

Б. Л. І. на початку 2002 р. знаходилася в госпіталі. Вона весь час її відвідувала і знала, що Б. Л. І. склала заповіт на все своє майно на ім'я А. Л. І., яка останнім часом постійно доглядала за нею. А. Л. І. знала, що Б. Л. І. смертельно хвора.

Приблизно ХХ.02.2002 р. вона прийшла до Б. Л. І. в лікарню, яка повідомила, що хоче переписати заповіт на неї. Коли вона домовилася про укладання заповіту з нотаріусом, то Б. Л. І. повідомила, що вже

пізно. Того ж дня її познайомили з Н. Ю. О. Б. Л. І. сказала, що остання буде за нею доглядати. Відповідачка знала про смертельну хворобу Б. Л. І. і свідомо почала за нею доглядати. Пізніше, наприкінці лютого 2002 р., вона дізналася, що Б. Л. І. оформила заповіт на відповідачку. Вона вважає, що заповіти, укладені на відповідачку, є аферою, оскільки Н. Ю. О. свідомо пішла на догляд за смертельно хворою людиною, щоб отримати в майбутньому її квартиру та інше майно. А тому просить суд визнати дані заповіти недійсними, оскільки вони були складені під впливом тяжких обставин, шляхом обману та зловживання довірою без дійсного волевиявлення відповідачки.

Відповідачка в судовому засіданні позов не визнала, пояснила, що Б. Л. І. її батько знав з 1998 р., познайомився з нею через Раду ветеранів УСБУ, постійно спілкувався з нею, відвідував її, перед Новим 2002 р. він завітав до Б. Л. І. і почув скарги на догляд з боку А. Л. І.

У січні 2002 р. Б. Л. І. поклали до госпіталю, в лютому 2002 р. з нею познайомилася і вона. Б. Л. І. попросила, щоб вона за нею доглядала, на що вона погодилась. Через деякий час Б. Л. І. виявила бажання оформити на неї заповіт. Це питання обговорювалося з її матір'ю, яка вказувала на морально-етичні сторони цієї пропозиції.

ХХ.02.2002 р. до госпіталю привезли приватного нотаріуса М., яка склала заповіт від імені Б. Л. І. на її ім'я. Але Б. Л. І. це не задовольнило і вона попросила привезти до неї державного нотаріуса, яку привезли 22 лютого 2002 р. з Шостої державної нотаріальної контори м. Києва. Нотаріус посвідчила заповіт. Про складання заповіту були повідомлені Б. С. О. – позивачка по справі, А. Л. І. та інші особи, тобто даний факт не був таємницею.

Таким чином, доглядаючи за Б. Л. І., вона не мала наміру скористатись довірою Б. Л. І. для отримання в наступному її майна.

Крім того, заповіт, складений пізніше, скасовує всі інші попередні заповіти. Б. Л. І. на час складання заповітів усвідомлювала свої дії, сама забажала їх оформлення.

На підставі викладеного позов не підлягає задоволенню, а тому вона просить відмовити в його задоволенні.

Представник відповідачки в судовому засіданні повністю підтримав пояснення відповідачки. Пояснив, що Б. Л. І. ніхто не примушував оформляти заповіт на Н. Ю. О., вона почала доглядати за нею до оформ-

лення заповітів, нічого не вимагаючи від неї, в будь-який момент Б. Л. І. мала можливість оформити заповіт на будь-яку іншу особу. Тому просить суд відмовити у задоволенні позову.

Представник третьої особи – Шостої Київської державної нотаріальної контори – в судове засідання не з'явився, про день, час та місце розгляду справи був повідомлений належним чином, у своєму листі просить справу слухати у його відсутність.

Третя особа – приватний нотаріус М. О. П. – в судове засідання не з'явилася, про день, час та місце розгляду справи була повідомлена належним чином, у своєму листі просить розглядати справу в її відсутність.

Вислухавши пояснення сторін, представника відповідачки, допитавши свідків, суд приходять до висновку, що позов не підлягає задоволенню з наступних підстав.

У судовому засіданні встановлено, що ХХ.02.2002 р. було оформлено заповіт від Б. Л. І. на ім'я Н. Ю. О., що був посвідчений приватним нотаріусом Київського міського округу М., що підтверджується листом нотаріуса (а. с. 18).

ХХ.02.2002 р. оформлено заповіт від Б. Л. І. на ім'я Н. Ю. О. на все майно, що їй належить. Даний заповіт посвідчений державним нотаріусом Шостої державної нотаріальної контори м. Києва (а. с. 31).

ХХ.04.2002 р. Б. Л. І. померла, що підтверджується свідоцтвом про смерть від ХХ.04.2002 р. (а. с. 7).

Позивачка звернулася до суду з позовом про визнання вказаних вище заповітів недійсними, оскільки Б. Л. І. під час складання заповітів знаходилася у хворобливому стані, постійно приймала ліки, тимчасово впадаючи в стан запаморочення.

Але зазначене спростовується показами допитаної в судовому засіданні в якості свідка лікаря Я. І. М., яка пояснила, що Б. Л. І. знаходилася в останній раз на лікуванні в госпіталі військово-медичного управління СБУ в період з ХХ.01.2002 р. по ХХ.03.2002 р. Вона була її лікарем і постійно за нею доглядала. Хвора була в тяжкому стані, оскільки у неї була смертельна хвороба, яка весь час прогресувала.

Б. Л. І. приймала ліки, але це не були наркотики та ідентичні їм ліки, що могли впливати на її свідомість. Б. Л. І. була адекватна, всі свої дії усвідомлювала. Вона була хвора фізично, а не психічно. Останнім часом знаходження в лікарні за нею постійно доглядала Н. Ю. О.

ХХ.03.2002 р. Б. Л. І. було виписано з лікарні і вона сказала, що за нею будуть доглядати її друзі, яких вона попросила.

Викладене спростовує доводи позивачки про те, що Б. Л. І. вживала ліки і не могла усвідомлювати свої дії.

Відповідно до ст. 57 ЦК України, постанови Пленуму Верховного Суду України № 3 від 28.04.1978 р. зі змінами, внесеними згідно з постановами Пленуму Верховного Суду України № 13 від 25.12.1992 р., № 15 від 25.05.1998 р. «Про судову практику в справах про визнання угод недійсними» угода, укладена внаслідок обману, насильства, погрози, зловмисної угоди представника однієї сторони з другою стороною, а також угода, яку громадянин був змушений укласти на вкрай не вигідних для себе умовах унаслідок збігу тяжких обставин може бути визнана недійсною за позовом потерпілого або за позовом державної чи громадської організації. Під обманом у таких випадках слід розуміти умисне введення в оману учасника угоди шляхом повідомлення відомостей, що не відповідають дійсності, або замовчування обставин, які мають істотне значення для угоди, що укладається.

Під насильством розуміється фізичний або психологічний вплив на особу учасника угоди або його близьких з метою спонукання його до укладання угоди.

Збігом тяжких обставин слід вважати такий майновий або особистий стан громадянина чи його близьких, які примусили укласти угоду на вкрай не вигідних для нього умовах.

Погроза може бути підставою для визнання угоди недійсною, коли за обставин, які мали місце на момент укладання угоди, були підстави вважати, що відмова учасника угоди від її укладання могла спричинити шкоду його законним інтересам.

У судовому засіданні встановлено, що при складанні заповітів Б. Л. І. діяла добровільно, за власним бажанням, що підтверджується як показами відповідачки, так і показами позивачки, яка зазначила, що Б. Л. І. оформляла заповіт на ту особу, яка за нею на даний час доглядала. А тому оформлення заповітів на ім'я Н. Ю. О. стало закономірністю, оскільки Н. Ю. О. доглядала за Б. Л. І., а остання, в свою чергу, заповіла їй своє майно.

Посилання позивачки на те, що Б. Л. І. оформила заповіт під впливом тяжких обставин, шляхом обману та зловживання довірою з боку відповідачки, не доведені нею в судовому засіданні та не знайшли свого підтвердження при розгляді справи.

Що стосується доводів позивачки про те, що Н. Ю. О. не мала ніякого відношення до майна Б. Л. І., то відповідно до ст. 534 ЦК України кожний

громадянин може залишити за заповітом усе своє майно або частину його одній або кільком особам, як тим, що входять, так і тим, що не входять до кола спадкоємців за законом, а також державі або окремим державним, кооперативним та іншим громадським організаціям.

Допитана в судовому засіданні як свідок Б. Л. І. пояснила, що за тиждень до смерті вона приходила до неї, остання скаржилася на Н. Ю. О., а саме на те, як вона за нею доглядає. Б. Л. І. була агресивно налаштована проти Н. Ю. О.

Допитана в судовому засіданні в якості свідка А. Л. І. пояснила, що А. Л. І. була подругою її матері. Приблизно з 1999 р. вона почала допомагати їй продуктами, речами, провідувати її. У червні 2001 р. Б. Л. І. склала на неї заповіт, з вересня 2001 р., після операції, вона постійно доглядала за Б. Л. І., допомагала їй як у госпіталі, так і вдома. Приблизно в лютому 2002 р. Б. Л. І., знаходячись в госпіталі, сказала їй, що вже не потребує її послуг, оскільки є люди, які це будуть робити краще, і вона пішла. Через деякий час їй зателефонувала Н. Ю. О. і сказала, що Б. Л. І. зробила на неї заповіт, проти чого вона не заперечувала і сказала, що Б. Л. І. краще знає, що вона робить. Приблизно за тиждень до смерті їй зателефонувала Б. Л. І. і сказала, що Н. Ю. О. за нею погано доглядає, попросила до неї приїхати. Коли вона приїхала, то остання сказала, що вони з Н. Ю. О. вже помирилися і вона буде продовжувати за нею доглядати. Раніше скарг на Н. Ю. О. від Б. Л. І. вона не чула.

Але суд не може прийняти до уваги покази допитаних свідків Б. Л. І. та А. Л. І. як доказ того, що Б. Л. І. ввели в оману та примусили укласти заповіти, оскільки скарги від Б. Л. І. на відповідачку свідки вперше почули за тиждень до її смерті.

Крім того, свідок Б. Л. І. є заінтересованою особою по справі, оскільки в разі визнання недійсними вказаних у заяві заповітів набуває чинності заповіт, складений Б. Л. І. в червні 2001 р. на ім'я А. Л. І.

Відповідно до ст. 544 ЦК України заповідач управі в будь-який час змінити або скасувати зроблений ним заповіт, склавши новий заповіт.

Заповіт, складений пізніше, скасовує попередній заповіт повністю або в частині, в якій він йому суперечить.

Із викладеного можна зробити висновок про те, що в будь-який момент Б. Л. І. мала можливість укласти новий заповіт, який би скасовував всі інші.

Аналізуючи зібрані по справі докази в їх сукупності, суд дійшов висновку, що позов не підлягає задоволенню, оскільки в судовому за-

сіданні не встановлено достатньо підстав вважати, що заповіти були укладені під впливом тяжких обставин, шляхом обману та зловживання довірою без дійсного волевиявлення заповідачки.

На підставі викладеного, керуючись статтями 15, 15¹, 30, 62, 202, 202¹, 203 ЦК України, статтями 57, 534, 544 ЦК України, постановою Пленуму Верховного Суду України № 3 від 28.04.1978 р. зі змінами, внесеними згідно із постановами Пленуму Верховного Суду України № 13 від 25.12.1992 р., № 15 від 25.05.1998 р. «Про судову практику в справах про визнання угод недійсними», суд

ВИРШИВ:

У задоволенні позову відмовити.

Рішення може бути оскаржено протягом одного місяця до апеляційного суду м. Києва через Деснянський районний суд м. Києва.

Коментар. Державна нотаріальна контора та приватний нотаріус неправильно залучені до участі у даній справі як треті особи, що не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, оскільки серед фактів, які складають підставу позову, немає обставин, що свідчили б про незаконні дії або бездіяльність нотаріусів. Отже, нотаріуси у даній справі юридичної заінтересованості не мають і можуть бути залучені лише як свідки.

Заповіт, складений особою, яка не мала на це права, є нікчемним.

У Х В А Л А
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

25 червня 2007 р.

м. Київ

Колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України в складі:

Левченка Є. Ф., Лихути Л. М., Романюка Я. М.,

розглянувши у попередньому судовому засіданні справу за позовом ОСОБА 1, ОСОБА 2 до ОСОБА 3, ОСОБА 4, Першої Луцької державної нотаріальної контори, Волинського обласного управління юстиції

про визнання недійсним заповіту, свідоцтва про право на спадщину, заяви про скасування заповіту та визнання права власності на спадкове майно за касаційною скаргою ОСОБА 3 на рішення Луцького міськрайонного суду від 19 грудня 2006 р. та рішення апеляційного суду Волинської області від 6 березня 2007 р.,

ВСТАНОВИЛА:

Позивачі звернулися до суду із позовом до ОСОБА 3, ОСОБА 4, Першої Луцької державної нотаріальної контори, Волинського обласного управління юстиції про визнання недійсним заповіту, свідоцтва про право на спадщину, заяви про скасування заповіту та визнання права власності на спадкове майно, мотивуючи свої вимоги тим, що після смерті ОСОБА 5 позивачі шляхом вступу у фактичне управління і володіння спадковим майном протягом шести місяців після смерті успадкували в рівних частинах належні ОСОБА 5 за життя 49/100 частин жилого будинку з надвірними будівлями і спорудами, що знаходиться на АДРЕСА 1, друга частина якого належить їх матері ОСОБА 4. Указаною частиною будинку дозволив користуватись братові ОСОБА 6, котрий після його смерті незаконно отримав свідоцтво про право на спадщину за законом на батькову частину і заповів її ОСОБА 3. У результаті чого просили позов задовольнити.

Рішенням Луцького міськрайонного суду від 19 грудня 2006 р. позов ОСОБА 1 та ОСОБА 2 задоволено частково. Визнано частково недійсним свідоцтво про право на спадщину за законом від ІНФОРМАЦІЯ 1, виданого на ім'я ОСОБА 5 в частині 32,67/100 частин жилого будинку з надвірними будівлями і спорудами, та складений ним у цей же день заповіт у частині заповідання на користь ОСОБА 3 зазначеної частини вказаного нерухомого майна. Визнано за ОСОБА 1 та ОСОБА 2 в порядку спадкування після смерті батька ОСОБА 5 право власності на 16,33/100 частин зазначеного будинку за кожною. Визнано за ОСОБА 3 і ОСОБА 4 в порядку спадкування після смерті ОСОБА 5 право власності на 8,17/100 частин спірного будинку за кожною.

У позові до Першої Луцької державної нотаріальної контори та Волинського обласного управління юстиції і решті позову відмовлено.

Рішенням апеляційного суду Волинської області від 6 березня 2007 р. рішення Луцького міськрайонного суду від 19 грудня 2006 р. змінено в частині визначення часток ОСОБА 3 та ОСОБА 4.

Визнано за ОСОБА 3 право власності на 49/360 частин жилого будинку з надвірними будівлями і спорудами, що знаходиться на АДРЕСА 1. Визнано за ОСОБА 4 право власності на 49/1800 частин жилого будинку з надвірними будівлями і спорудами, що знаходиться на вулиці АДРЕСА 1. У тексті цього рішення суду числа НОМЕР 1, НОМЕР 2, НОМЕР 3 змінено відповідно на числа НОМЕР 4, НОМЕР 5, НОМЕР 6. У решті рішення залишено без змін.

У касаційній скарзі ОСОБА 3 просить скасувати рішення Луцького міськрайонного суду від 19 грудня 2006 р. та рішення апеляційного суду Волинської області від 6 березня 2007 р., ухвалити нове рішення, яким відмовити в задоволенні позову, посилаючись на порушення судом процесуального права та неправильне застосування судом норм матеріального права.

Колегія суддів дійшла висновку, що касаційна скарга ОСОБА 3 не підлягає задоволенню з наступних підстав.

Згідно з ч. 2 ст. 324 ЦПК України підставами касаційного оскарження судового рішення є неправильне застосування судом норм матеріального чи порушення норм процесуального права. Не може бути скасоване правильне по суті і справедливе рішення з одних лише формальних міркувань.

Відповідно до вимог ст. 335 ЦПК України суд касаційної інстанції перевіряє в межах касаційної скарги правильність застосування судом першої та апеляційної інстанції норм матеріального та процесуального права і не може встановлювати або вважати доведеними обставини, що не були встановлені в рішенні суду чи відкинуті ним, вирішувати питання про достовірність або недостовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими.

Установлено, і це вбачається з матеріалів справи, що судові рішення ухвалено з додержанням судом норм матеріального та процесуального права і доводи скарги їх висновків не спростовують.

Керуючись статтями 331, 332, 335–337 ЦПК України, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України

УХВАЛИЛА:

Касаційну скаргу ОСОБА 3 відхилити.

Рішення Луцького міськрайонного суду від 19 грудня 2006 р. та рішення апеляційного суду Волинської області від 6 березня 2007 р. залишити без змін.

Ухвала оскарженню не підлягає.

Судді Верховного Суду України: Шевченко Є. Ф., Лиху Л. М. та Романюк Я. М.

Коментар. У справі про визнання недійсним заповіту, свідоцтва про право на спадщину та визнання права власності на спадкове майно нотаріус є неналежним відповідачем, оскільки сторонами такого спору можуть бути лише спадкоємці. Нотаріус може брати участь у таких справах залежно від підстав позову або як свідок, або як третя особа, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору.

Посадова особа виконавчого комітету сільської ради, яка вчиняє нотаріальні дії, не вправі вчиняти їх на ім'я і від імені працівників даного виконавчого комітету.

Р І Ш Е Н Н Я ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

29 січня 2007 р. колегія суддів судової палати в цивільних справах Апеляційного суду Київської області у складі:

головуючого: Воробйової Н. С.,

суддів: Олійника В. І., Оношко Г. М.,

при секретарі: Велицькому О. О.,

розглянувши у відкритому судовому засіданні в м. Києві цивільну справу за апеляційною скаргою ОСОБА 1 на рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області від 24 листопада 2006 р. в цивільній справі за позовом ОСОБА 2 до ОСОБА 1, третя особа – Михайлівсько-Рубежівська сільська рада Києво-Святошинського району Київської області, про визнання недійсними заповіту, свідоцтва про право на спадщину за заповітом та визнання права власності на спадкове майно,

ВСТАНОВИЛА:

У червні 2006 р. позивач звернувся до суду з указаним позовом, посилаючись на те, що (ІНФОРМАЦІЯ 1) помер його брат по матері – ОСОБА 3 і після його смерті відкрилася спадщина на житловий будинок АДРЕ-

СА 1 і він є єдиним спадкоємцем другої черги за законом та своєчасно прийняв спадщину шляхом подачі заяви до нотаріальної контори.

У березні 2006 р. йому стало відомо про те, що спадщина оформлена за заповітом ОСОБА 3, посвідченим секретарем Михайлівсько-Рубежівської сільської ради, на ОСОБА 1, яка від ІНФОРМАЦІЯ 2 працює на посаді ІНФОРМАЦІЯ 3 сільської ради.

Позивач вважав, що заповіт повинен бути визнаним недійсним на підставі ст. 9 Закону України «Про нотаріат».

Рішенням Києво-Святошинського районного суду від 24 листопада 2006 р. позов задоволено.

Визнано недійсними заповіт від імені ОСОБА 3, посвідчений секретарем Михайлівсько-Рубежівської сільської ради ІНФОРМАЦІЯ 4 за реєстровим НОМЕР 1 на ім'я ОСОБА 1, і свідоцтво про право на спадщину, видане Київською обласною державною нотаріальною конторою НОМЕР 2 на ім'я ОСОБА 1, та визнано за ОСОБА 2 право власності на будинок АДРЕСА 1 в порядку спадкування за законом після смерті ОСОБА 3.

В апеляційній скарзі з підстав порушення судом норм матеріального і процесуального права ставиться питання про скасування рішення і ухвалення нового про відмову позивачу ОСОБА 2 у задоволенні його позовних вимог.

Колегія суддів вважає, що апеляційну скаргу необхідно задовольнити, виходячи з наступних підстав.

Задовольняючи позовні вимоги ОСОБА 2, суд виходив із того, що заповіт не відповідає вимогам ст. 9 Закону України «Про державний нотаріат».

Колегія суддів з таким висновком не може погодитись.

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про нотаріат» посадова особа виконавчого комітету сільської ради, яка вчиняє нотаріальні дії, не вправі вчиняти їх на ім'я і від імені працівників даного виконавчого комітету.

Проте судом першої інстанції було проігноровано та не досліджено структуру Михайлівсько-Рубежівської сільської ради, яка чітко розмежовує представницькі органи місцевого самоврядування та виконавчі органи за функціями і повноваженнями.

Згідно з регламентом роботи сільської ради, її структури та штатного розпису на 1999 р. до відділу управління входили: голова сільської ради, секретар, касир, начальник ВОС, спеціаліст по субсидіях, спеціаліст по землевпорядкуванню, паспортист-діловод, прибиральниця та ін.

Крім відділу управління, структура сільської ради включає в себе раду в складі 23 депутатів, виконавчий комітет у складі його голови, секретаря та дев'яти його членів.

Чисельність та склад виконавчого комітету сільської ради як однієї зі структурних одиниць сільської ради становили 11 осіб.

Відповідно до п. 3 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» сільська рада включає в себе представницькі органи місцевого самоврядування, сільського голову, виконавчі органи місцевого самоврядування, які діють за принципом розподілу повноважень у порядку і межах, визначених цим та іншими законами.

За ст. 11 Закону виконавчими органами сільських, селищних, міських, районних у містах рад є їх виконавчі комітети, відділи, управління та інші створювані радами виконавчі органи.

Виконавчі органи рад є підконтрольними і підзвітними відповідним радам, а з питань здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади є також підконтрольними органам виконавчої влади.

Виключною компетенцією сільської ради відповідно до п. 3 ст. 26 Закону є утворення виконавчого комітету ради, визначення його чисельності, затвердження персонального складу, внесення змін до складу виконавчого комітету та його розпуск і за п. 5 – затвердження за пропозицією сільського голову структури виконавчих органів ради, загальної чисельності апарату ради та їх виконавчих органів, витрат на їх утримання.

За п. 3 ст. 42 Закону до повноважень сільського голови належать:

1) забезпечення здійснення у межах наданих Законом повноважень органів виконавчої влади на відповідній території, дотримання Конституції та законів України, виконання актів Президента України та відповідних органів виконавчої влади;

2) організація в межах, визначених цим Законом, роботи відповідної ради та її виконавчого комітету;

3) підписання рішень ради та її виконавчого комітету;

4) внесення на розгляд ради пропозиції щодо кандидатури на посаду секретаря ради;

5) внесення на розгляд ради пропозиції про кількісний і персональний склад виконавчого комітету відповідної ради;

6) внесення на розгляд ради пропозиції щодо структури і штатів виконавчих органів ради, апарату ради та її виконавчого комітету.

Отже, виконавчий комітет ради є самостійною структурною одиницею, утворення якої, визначення її чисельності та персонального складу регламентуються своїми правовими актами. Приймається окреме рішення про створення виконавчого комітету, визначення його чисельності та затвердження його персоналу.

Законом врегульовано затвердження гербових печаток місцевих рад народних депутатів та їх виконавчих комітетів. Вони окремо мають свої печатки.

Персональний склад виконавчого комітету за пропозицією сільського голови затверджується радою, і на осіб, які входять до складу виконавчого комітету та працюють у ньому, поширюються вимоги щодо обмеження сумісництва їхньої діяльності з іншою роботою.

Відповідно до ст. 55 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» працівники сільської ради, в тому числі і управління, приймаються на роботу і звільняються з неї головою даної ради.

ОСОБА 1 була прийнята на роботу до Михайлівсько-Рубежівської сільської ради на посаду ІНФОРМАЦІЯ 3 роботодавцем — головою даної сільської ради і ніколи, в тому числі і в 1999 р., не обиралася та не затверджувалася в чисельність та склад виконавчого комітету ради, ніколи не виконувала функції комітету та ніколи не підпорядковувалася посадовим особам виконавчого комітету.

У ст. 9 Закону України «Про нотаріат» та п. 15 Інструкції «Про порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад народних депутатів України» посадові особи виконавчих комітетів рад не вправі вчиняти нотаріальні дії також на ім'я і від імені працівників даного виконавчого комітету.

Отже, є чітко визначеним перелік працівників, до яких застосовуються норми цієї статті і законом розмежовано працівників виконавчого комітету та інших працівників сільської ради.

Як убачається з матеріалів справи та встановлено судом, ОСОБА 1 протягом 15 років без будь-якої вигоди для себе опікувалася померлими, як найдорожчими для неї людьми, спочатку за батьком ОСОБА 3, оскільки він був лежачим хворим, потім за ним самим, допомагала їм матеріально, сплачувала зі своїх коштів комунальні платежі за будинок, в якому проживали померлі, готувала їм їжу, прибирала та прала і про заповіт узнала лише після смерті брата ОСОБА 3.

Позивач ОСОБА 2 ніколи не цікавився ні здоров'ям свого брата, ні його матеріальним становищем, а також ніколи не допомагав йому по господарству.

Згідно з ч. 1 ст. 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю.

Відповідно до п. 1 ст. 319 ЦК України власник володіє, користується та розпоряджається своїм майном на власний розсуд.

Заповіт, складений братом ОСОБА 1 ОСОБА 3 і посвідчений виконавчим комітетом Михайлівсько-Рубежівської сільської ради Києво-Святошинського району, є його особистим волевиявленням та розпорядженням і складений та оформлений з дотриманням вимог норм статей 1247, 1251, 1252 ЦК України.

За твердженнями секретаря виконкому, яка посвідчувала заповіт, вона в той час не звернула увагу на те, що заповіт був складений на ОСОБА 1.

Колегія суддів вважає, що судом першої інстанції рішення ухвалене з порушенням вимог статей 212, 213 ЦПК України.

Згідно зі ст. 212 ЦПК України суд зобов'язаний оцінити належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності. Результати оцінки доказів суд зобов'язаний відобразити у рішенні, в якому наводяться мотиви їх прийняття чи відмови у прийнятті.

Відповідно до ст. 213 ЦПК України рішення є законним, якщо суд, виконавши всі вимоги цивільного судочинства, вирішив справу згідно із законом, і обґрунтованим, якщо воно ухвалене на основі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені у судовому засіданні.

Оскільки судом неповно з'ясовано обставини, що мають значення для справи, не доведено обставини, що мають значення для справи, які суд вважав встановленими, висновки суду не відповідають обставинам справи і судом неправильно застосовано норми матеріального права, то колегія суддів приходиться до висновку про необхідність скасування рішення і ухвалення нового, яким відмовити ОСОБА 4 у задоволенні його позовних вимог до ОСОБА 1 про визнання недійсними заповіту, свідоцтва про право на спадщину та визнання права власності на спадкове майно.

Крім того, як зазначено у п. 2 ст. 308 ЦПК України, не може бути скасоване правильне по суті і справедливе рішення суду з одних лише формальних міркувань.

На підставі викладеного та керуючись статтями 303, 307, 309, 316 ЦПК України, колегія суддів

ВИРІШИЛА:

Апеляційну скаргу ОСОБА 1 задовольнити.

Рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області від 24 листопада 2006 р. скасувати і ухвалити нове рішення, яким відмовити ОСОБА 2 у задоволенні його позовних вимог до ОСОБА 1 про визнання недійсними заповіту, свідоцтва про право на спадщину за заповітом та визнання права власності на спадкове майно.

Рішення набирає законної сили з моменту його проголошення та може бути оскаржене в касаційному порядку до Верховного Суду України протягом двох місяців.

Коментар. Слід погодитися з висновком суду про те, що коло працівників, до яких застосовуються обмеження, закріплені у ст. 9 Закону України «Про нотаріат», є чітко визначеним і Законом розмежовано працівників виконавчого комітету та інших працівників сільської ради.

Визнання недійсним договору довічного утримання

Оскільки під впливом помилки, що має істотне значення, фактично було укладено договір довічного утримання, який за положеннями Цивільного кодексу України мав бути нотаріально посвідчений, чого не було здійснено, суд обґрунтовано визнав укладений договір дарування недійсним.

У Х В А Л А
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

21 березня 2007 р.

м. Київ

Колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України в складі:

головуючого: Гнатенка А. В.,

суддів: Балюка М. І., Гуменюка В. І., Григор'євої Л. І., Косенка В. Й.,

розглянувши справу за позовом ОСОБА 1 до ОСОБА 2, ОСОБА 3, треті особи – ОСОБА 4, Перша Київська державна нотаріальна контора, про визнання недійсною удаваної угоди та розірвання договору довічного утримання, за зустрічним позовом ОСОБА 2 до ОСОБА 1, ОСОБА 3 про визнання недійсним договору довічного утримання та визнання права власності,

ВСТАНОВИЛА:

ОСОБА 1 звернулася до суду із зазначеним позовом про визнання недійсним договору дарування від 26 травня 1995 р. квартири АДРЕСА 1, яким приховано договір довічного утримання та розірвання цього договору довічного утримання, посилаючись на те, що у 1995 р. вона підписала договір дарування квартири, будучи впевненою, що ОСОБА 3 – її племінник та його дочка ОСОБА 2 будуть доглядати її до смерті, надавати необхідну матеріальну допомогу та догляд, а вона при цьому буде пожиттєво проживати в квартирі АДРЕСА 1, оскільки іншого житла не має. У силу своєї малограмотності вона не розуміла, що підписала договір дарування, який не передбачає її утримання.

Коли допомога з боку сім'ї ОСОБА 3 з 1999 р. припинилася, а вона будучи інвалідом 2 групи та за віком потребувала догляду та лікування, відповідачі відмовилися від виконання цих обов'язків. Допомогу їй стали надавати працівники соціальних служб, які їй і роз'яснили, що підписаний нею договір є договором дарування та вона в будь-який момент може бути виселена з квартири і допомогу їй надавати ніхто не повинен.

Не погоджуючись з позовом ОСОБА 1, відповідачка ОСОБА 2 звернулася до суду із зустрічним позовом про визнання недійсним договору довічного утримання, укладеного 15 березня 2005 р. з ОСОБА 3, та визнання за нею права власності, посилаючись на те, що спірна квартира їй подарована та вона є її власником. Тому ОСОБА 1 не вправі була передавати квартиру у власність ОСОБА 4. Після винесення 1 березня 2005 р. рішення Шевченківським районним судом про визнання договору дарування недійсним, яке в апеляційному порядку 24 травня 2005 р. було скасовано, ОСОБА 1, скориставшись негайним виконанням цього рішення, допущеного судом, в БТІ знову оформила на себе право власності на спірну квартиру та 15 березня 2005 р. уклала з ОСОБА 4 договір довічного утримання, за яким останньому пе-

редала у власність квартиру. Указаний договір є недійсним, оскільки ОСОБА 1 не мала права розпоряджатися квартирою, яка їй не належить на праві власності з 1995 р.

Рішенням Шевченківського районного суду м. Києва від 29 грудня 2005 р. в задоволенні позову ОСОБА 1 про визнання недійсним договору дарування від 26 травня 1995 р. та розірвання договору довічного утримання, який фактично укладено замість цього договору дарування, – відмовлено.

Позовні вимоги ОСОБА 2 про визнання недійсним договору довічного утримання від 15 березня 2005 р. та визнання права власності на спірну квартиру задоволено частково. Розірвано договір довічного утримання, укладений між ОСОБА 1 та ОСОБА 3 15 березня 2005 р., посвідчений державним нотаріусом Першої Київської державної нотаріальної контори та зареєстрований в реєстрі за НОМЕР 1.

Рішенням апеляційного суду м. Києва від 13 квітня 2006 р. рішення Шевченківського районного суду м. Києва від 29 грудня 2005 р. скасовано та ухвалено нове, яким визнано недійсним договір дарування, укладений 26 травня 1995 р. між ОСОБА 1 та ОСОБА 2, посвідчений Першою Київською державною нотаріальною конторою та зареєстрований в реєстрі НОМЕР 2.

У задоволенні позову ОСОБА 1 в частині розірвання договору довічного утримання, який на її думку фактично укладений замість договору дарування від 26 травня 1995 р., – відмовлено.

У задоволенні зустрічного позову ОСОБА 2 про визнання недійсним договору довічного утримання від 15 березня 2005 р., укладеного ОСОБА 1 з ОСОБА 3, та визнання права власності на квартиру відмовлено.

У касаційній скарзі ОСОБА 3, від імені якого за довіреністю діє ОСОБА 5, просить скасувати рішення суду апеляційної інстанції та залишити рішення суду першої інстанції без змін у зв'язку з порушенням апеляційним судом норм матеріального і процесуального права.

Касаційна скарга задоволенню не підлягає.

Відповідно до ст. 337 ЦПК України суд касаційної інстанції відхиляє касаційну скаргу, якщо вважає, що рішення ухвалено з додержанням норм матеріального і процесуального права.

Судом встановлено, і ці висновки ґрунтуються на зібраних доказах, що внаслідок помилки, що має істотне значення, 26 травня 1995 р. між сторонами укладено договір дарування замість договору довічного утримання. За цим договором ОСОБА 2 взяла на себе зобов'язання надавати матеріальну допомогу та особистий догляд непрацездатній за віком і станом здоров'я ОСОБА 1 та остання залишається пожиттєво проживати у спірній квартирі. Ці умови ОСОБА 2 виконувала до 1999 р., про що не заперечує. Оскільки під впливом помилки, що має істотне значення, фактично було укладено договір довічного утримання, який за положеннями ст. 426 ЦК УРСР мав бути нотаріально посвідчений, чого не було здійснено, суд підставно визнав укладений договір дарування недійсним.

Підставно судом відмовлено і у визнанні недійсним договору пожиттєвого утримання від 15 березня 2005 р.

Так, рішенням Шевченківського районного суду м. Києва від 1 березня 2005 р. визнано недійсним договір дарування спірної квартири. Це рішення суду допущено до негайного виконання.

Скориставшись цим приписом суду про негайне виконання судового рішення, ОСОБА 1 у Київському міському бюро технічної інвентаризації та реєстрації права власності на об'єкти нерухомого майна зареєструвала за собою право приватної власності на спірну квартиру, НОМЕР 3, одержавши довідку – характеристику про реєстрацію квартири як її власник (ч. 4 ст. 334 ЦК України), у цей же день уклала з ОСОБА 4 договір довічного утримання (а. с. 172 т. 1).

Установлено, що останній виконував цей договір і тому підстав для його розірвання суд не знайшов.

Судом перевірено і решта позовних вимог ОСОБА 2 та ОСОБА 3 та вони свого підтвердження не знайшли.

Оскільки оскаржуване рішення відповідає вимогам матеріального та процесуального права, а наведені в касаційній скарзі доводи висновків суду не спростовують, касаційна скарга підлягає відхиленню із залишенням рішення апеляційного суду без змін.

Керуючись статтями 336, 337 ЦПК України, колегія суддів
УХВАЛИЛА:

Касаційну скаргу ОСОБА 3, від імені якого за довіреністю діє ОСОБА 5, відхилити.

Рішення апеляційного суду м. Києва від 13 квітня 2006 р. залишити без змін. Ухвала оскарженню не підлягає.

Головуючий: Гнатенко А. В.,

судді: Балюк М. І., Гуменюк В. І., Григор'єва Л. І., Косенко В. Й.

Коментар. Державна нотаріальна контора неправильно визначена у справі як третя особа, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, оскільки серед підстав позову немає обставин, що свідчили б про порушення нотаріусом закону при посвідченні договору.

Визнання недійсним договору дарування

Якщо особа, яка вчинила правочин, помилилася щодо обставин, які мають істотне значення, такий правочин може бути визнаний судом недійсним.

У Х В А Л А ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

3 жовтня 2006 р.

м. Ужгород

Колегія суддів судової палати в цивільних справах апеляційного суду Закарпатської області в складі:

головуючого: Куцина М. М.,

суддів: Чужа Ю. Г., Власова С. О.,

при секретарі: Гусар Н. В.,

за участю представника апелянта ОСОБА 1, позивачки ОСОБА 2 та її представника ОСОБА 3, розглянувши у відкритому судовому засіданні в м. Ужгороді цивільну справу за апеляційною скаргою ОСОБА 4 на рішення Хустського районного суду від 24 травня 2006 р. по справі за позовом ОСОБА 2 до ОСОБА 4, де третя особа на стороні відповідача — приватний нотаріус ОСОБА 5, про визнання недійсним договору дарування,

ВСТАНОВИЛА:

У січні 2006 р. ОСОБА 2 звернулася до суду з даним позовом, у якому зазначала, що 1 жовтня 2004 р. нею було укладено з відповідачкою договір відчуження квартири АДРЕСА 1, на підставі якого вона продала цю квартиру за 30 тис. дол. США і в рахунок авансу отримала 10 тис. дол. США, решту грошей відповідачка повинна була сплатити до 1 жовтня 2005 р. Відповідачка в зазначений строк решту грошей не

передала, і вона звернулася до нотаріуса, від якого отримала копію договору, і виявилось, що між ними було укладено не договір купівлі-продажу, а договір дарування.

Цю квартиру вона не мала наміру дарувати чужій людині, і цей договір дарування вона підписала помилково. Помилку нею допущено щодо природи правочину, оскільки, підписуючи цей договір та отримавши аванс, вона думала, що підписує договір купівлі-продажу, при цьому не маючи намір приховати інший правочин.

Позивачка, посилаючись на зазначені в позовній заяві обставини в суді першої інстанції, просила суд задовольнити її позовні вимоги.

Рішенням Хустського районного суду від 24 травня 2006 р. позов ОСОБА 2 задоволено.

ОСОБА 4 оскаржила в апеляційному порядку рішення Хустського районного суду від 24 травня 2006 р., яким позов ОСОБА 2 задоволено та договір дарування квартири АДРЕСА 1, укладений між ОСОБА 2 та ОСОБА 4, визнано недійсним.

В апеляційній скарзі апелянт, посилаючись на невідповідність висновків суду обставинам справи та порушення норм матеріального права, що призвело до неправильного вирішення справи, просить рішення суду скасувати та ухвалити нове рішення про задоволення позову.

Представник апелянта в суді апеляційної інстанції просить рішення суду скасувати та ухвалити нове рішення про задоволення позову.

Позивачка та її представник апеляційну скаргу вважають безпідставною, а рішення суду законним та обґрунтованим.

Заслухавши доповідача, осіб, які взяли участь у розгляді справи, дослідивши матеріали справи та обговоривши доводи апеляційної скарги, колегія суддів вважає, що апеляційна скарга до задоволення не підлягає з наступних підстав.

Відповідно до ст. 308 ЦПК України апеляційний суд відхиляє апеляційну скаргу і залишає рішення без зміни, якщо визнає, що суд першої інстанції ухвалив рішення з додержанням вимог матеріального і процесуального права.

Не може бути скасоване правильне по суті і справедливе рішення суду з одних лише формальних міркувань.

Задовольняючи позов ОСОБА 2, місцевий суд виходив з того, що при підписанні зазначеної угоди позивачка помилилася щодо природи правочину, оскільки, отримавши від відповідачки аванс за оплату квартири, думала, що квартиру продає, а не дарує.

Матеріалами справи, зокрема поясненнями позивачки, встановлено, що вона отримала від відповідачки аванс за квартиру в сумі, еквівалентній 10 тис. дол. США, і цю суму згідна повернути відповідачці.

Відповідачкою по справі визнається факт передачі позивачці 10 тис. дол. США, але заперечується, що ці гроші вона передала у вигляді авансу, однак вона надала ці гроші у вигляді позики. Це твердження відповідачки не підтверджується доказами у встановленому законом порядку.

Цим поясненням підтверджується факт відсутності волевиявлення позивачки дарувати чужій людині квартиру.

Факт того, що 1 жовтня 2004 р. між сторонами фактично було укладено договір купівлі-продажу спірної квартири, підтверджується поясненнями третьої особи по справі приватного нотаріуса ОСОБА 5, який у суді першої інстанції ствердив, що хоч між сторонами був підписаний договір дарування, однак він знав, що фактично ця спірна квартира продається, тому що оформити договір дарування було дешевше, ніж договір купівлі-продажу.

Отже, суд першої інстанції правильно встановив, що позивачка отримала від відповідачки аванс за квартиру в сумі 10 тис. дол. США.

Відповідачкою по справі у встановленому законом порядку не доведено доказами мотив того, що позивачка по справі мала намір подарувати їй квартиру, як чужій людині.

Окрім цього, із пояснень позивачки в суді апеляційної інстанції вбачається, що вона не мала можливості прочитати та ознайомитися з текстом зазначеного договору, наданого їй для підпису приватним нотаріусом ОСОБА 5, оскільки вона за віком погано бачить та не мала при собі окулярів, а нотаріусом копії договору їй вручено не було.

Заперечення відповідачки ОСОБА 4 про те, що гроші в сумі 10 тис. дол. США, які вона раніше передала позивачці, як позику без укладення письмово договору позики і про які вона не ставить питання повернення позики, підтверджує пояснення позивачки ОСОБА 2 та стверджує факт того, що спірну квартиру було передано відповідачці платно у вигляді часткової оплати авансу, в сумі 10 тис. дол. США.

Відповідно до ст. 229 ЦК України, якщо особа, яка вчинила правочин, помилилася щодо обставин, які мають істотне значення, такий правочин може бути визнаний судом недійсним.

Розглядаючи спір, судова колегія вважає, що районний суд повно і всебічно дослідив обставини по справі, надані сторонами докази,

правильно визначив юридичну природу спірних правовідносин і закон, який їх регулює.

Доводи ОСОБА 4 про те, що гроші в сумі 10 тис. дол. США, які вона раніше передала позивачці за договором позики без укладення письмового договору позики, слід відхилити як такі, що не ґрунтуються на встановленому законом порядку.

Зокрема, відповідачка по справі в зазначених доводах не вказала час, місце, мотив та інші обставини укладення договору позики та не подала доказів на підтвердження цих доводів.

Доводи апелянта про те, що суд першої інстанції порушив положення ст. 728 ЦПК України, не заслуговують уваги, оскільки строк позовної давності в один рік поширюється на вимоги про розірвання договору дарування, однак у цьому випадку ставиться питання про визнання недійсним договору дарування, отже, до цих правовідносин застосується загальний строк позовної давності.

Таким чином, судова колегія вважає, що доводи апеляційної скарги суттєвими не являються і не дають підстави для висновку про неправильне застосування судом першої інстанції норм матеріального чи процесуального права, які призвели або могли призвести до неправильного вирішення справи.

Таким чином, судова колегія приходять до висновку, що суд першої інстанції у відповідності зі ст. 229 ЦК України правильно визнав недійсним договір дарування спірної квартири, через те що позивачка, підписавши зазначений договір та отримавши аванс за оплату квартири, думала, що продає, а не дарує квартиру, отже, підписання договору було вчинено під впливом помилкового розуміння своїх дій.

Таким чином, судова колегія доходить висновку, що позивачка по справі уклала договір купівлі-продажу квартири, а не договір дарування, оскільки вона мала намір продати цю спірну квартиру і купити квартиру в місті Ужгороді.

Суд вірно встановив фактичні обставини справи, правильно застосував матеріальний закон та дотримався процедури розгляду справи, тому рішення суду є законним та обґрунтованим і підстав для його зміни чи скасування немає.

Керуючись статтями 218, 303, 307, 308 ЦПК України, колегія суддів
УХВАЛИЛА:

Апеляційну скаргу ОСОБА 4 залишити без задоволення, а рішення Хустського районного суду від 24 травня 2006 р. – без змін.

Ухвала набирає законної сили з моменту її проголошення, однак може бути оскаржена до Верховного Суду України протягом двох місяців шляхом подачі скарги безпосередньо до суду касаційної інстанції.

Коментар. Нотаріус обгрунтовано залучений до участі у даній справі як третя особа, що не заявляє самостійних вимог стосовно предмета спору, оскільки серед фактів, якими позивачка обгрунтовувала свій позов, є посилання на порушення нотаріусом закону при посвідченні договору дарування, а саме: позивачка була позбавлена можливості прочитати та ознайомитися з текстом зазначеного договору, оскільки вона за віком погано бачить, а нотаріус копії договору не вручив.

Якщо одна із сторін правочину ввела іншу сторону в оману щодо обставин, які мають істотне значення, такий правочин визнається судом недійсним. Обман має місце, якщо сторона заперечує наявність обставин, які можуть перешкодити вчиненню правочину, або якщо вона замовчує їх існування.

У Х В А Л А ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

9 січня 2007 р. колегія суддів судової палати в цивільних справах Апеляційного суду Тернопільської області в складі:

головуючого: Мішія С. Я.,

суддів: Храпак Н. М., Бахметової В. Х.,

при секретарі: Заєць К. В.,

з участю позивача ОСОБА 1, відповідача ОСОБА 2 та його представника ОСОБА 3, розглянувши у відкритому судовому засіданні в м. Тернополі справу за апеляційною скаргою ОСОБА 1 на рішення Тернопільського міськрайонного суду від 13 жовтня 2006 р. по цивільній справі за позовом ОСОБА 1 до ОСОБА 2, приватного нотаріуса ОСОБА 4 про визнання недійсним договору дарування 49/100 частин будинковолодіння, скасування реєстраційного посвідчення та зустрічним позовом ОСОБА 2 до ОСОБА 1, третьої особи приватного нота-

ріуса ОСОБА 5 про визнання недійсним договору дарування 51/100 частини будинковолодіння, усунення перешкод в користуванні належною його частиною будинковолодіння та вселення,

ВСТАНОВИЛА:

У грудні 2005 р. позивач ОСОБА 1 звернувся в суд з позовом до ОСОБА 2, приватного нотаріуса ОСОБА 4 про визнання недійсним договору дарування 49/100 частин будинковолодіння від 17 вересня 2004 р., що знаходиться в АДРЕСА 1, скасування виданого на його ім'я реєстраційного посвідчення, неодноразово змінюючи підстави для визнання вказаного договору недійсним. Після уточнення позовних вимог просив визнати недійсним договір дарування від 17 вересня 2004 р., складений ОСОБА 6 на користь ОСОБА 2, з підстав вчинення обману та допущених порушень Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України при його посвідченні з боку приватного нотаріуса ОСОБА 4.

Позивач ОСОБА 1 указав, що для посвідчення спірного договору дарування нотаріус ОСОБА 4 прийняв як правовстановлюючі документи – дублікат договору про надання в безстрокове користування земельної ділянки, виданий 16 вересня 2004 р. на ім'я дарувальниці ОСОБА 7, який не був зареєстрований у міському бюро технічної інвентаризації; акт прийняття в експлуатацію індивідуального будинковолодіння, виданий на підставі рішення Тернопільської міської ради народних депутатів від 14 березня 1986 р. та зареєстрований Тернопільським бюро технічної інвентаризації 5 квітня 1986 р. за реєстром НОМЕР 1, які вважалися втраченими з 1988 р.; не витребував оригінали документів про виділення в натурі 49/100 частин будинку та земельної ділянки, а також письмової згоди інших співвласників відносно поділу будинковолодіння в натурі. Крім того, зазначив, що у посвідченому договорі дарування нотаріус допустив виправлення, що теж є порушенням названої Інструкції. Вважаючи, що вказаним договором дарування порушуються його права як спадкоємця першої черги на спадкування будинку, просив задовольнити його позовні вимоги.

У січні 2006 р. відповідач ОСОБА 2 звернувся в суд із зустрічним позовом до ОСОБА 1, третьої особи приватного нотаріуса ОСОБА 5 про визнання недійсним договору дарування 51/100 частини будинковолодіння, що знаходиться в АДРЕСА 1 та вселення його у будинок, посилаючись на те, що оспорюваний ним договір підписано не ОСОБА 6.

Рішенням Тернопільського міськрайонного суду від 13 жовтня 2006 р. у задоволенні позову ОСОБА 1 до приватного нотаріуса ОСОБА 4, ОСОБА 2 про визнання недійсним договору дарування від 17 вересня 2004 р. 49/100 частин АДРЕСА 1, скасування реєстраційного посвідчення відмовлено.

Зустрічні позовні вимоги ОСОБА 2 задоволено частково. Зобов'язано ОСОБА 1 усунути перешкоди в користуванні належною ОСОБА 2 на праві приватної власності 49/100 частин АДРЕСА 1, вселивши його у вказане будинковолодіння.

У позовних вимогах ОСОБА 2 про визнання недійсним договору дарування від 12 листопада 2003 р. 51/100 частини АДРЕСА 1 відмовлено.

В апеляційній скарзі ОСОБА 1 просить рішення суду скасувати й ухвалити нове рішення, яким його позовні вимоги задовольнити у повному обсязі, а в зустрічному позові ОСОБА 2 відмовити, посиляючись на те, що висновки суду не відповідають фактичним обставинам справи і судом неправильно були застосовані норми матеріального права.

Вивчивши матеріали справи, заслухавши доповідача, пояснення сторін, колегія суддів прийшла до висновку, що апеляційна скарга до задоволення не підлягає з таких підстав.

Відповідно до вимог ч. 1 ст. 215 ЦК України підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені частинами першою – третьою, п'ятою та шостою ст. 203 цього Кодексу.

Як роз'яснив Пленум Верховного Суду України в п. 2 постанови № 3 від 28.04.1978 р. зі змінами, внесеними постановою Пленуму № 13 від 25.12.1992 р. «Про судову практику в справах про визнання угод недійсними», угода може бути визнана недійсною лише з підстав і наслідків, передбачених законом.

За нормами ст. 230 ЦК України, якщо одна із сторін правочину ввела другу сторону в оману щодо обставин, які мають істотне значення (ч. 1 ст. 229 цього Кодексу), такий правочин визнається судом недійсним. Обман має місце, якщо сторона заперечує наявність обставин, які можуть перешкодити вчиненню правочину, або якщо вона замовчує їх існування.

Відмовляючи в позові ОСОБА 1, суд вірно виходив із того, що допущені нотаріусом ОСОБА 4 окремі порушення вимог Інструкції

про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України не можуть бути підставою для визнання спірного договору недійсним, оскільки зміст посвідченого правочину відповідає загальним вимогам цивільного законодавства, що ставляться до договорів дарування, носить правовий характер, відображав реальну волю дарувальниці ОСОБА 6 і був спрямований на реальне настання правових наслідків, що ним обумовлені. Про волю дарувальниці ОСОБА 6 розпорядитися належним їй будинком саме таким чином свідчить і заповіт від 27 серпня 2004 р., посвідчений державним нотаріусом Першої Тернопільської нотаріальної контори, згідно з яким ОСОБА 6 заповіла належний їй на праві власності житловий будинок з надвірними будівлями по АДРЕСА 1 в рівних частках ОСОБА 2 та ОСОБА 8.

Крім цього, колегія суддів вважає, що доводи апелянта щодо необхідності для посвідчення договору дарування витребування оригіналу документів про виділення в натурі 49/100 частин будинку та земельної ділянки, а також письмової згоди інших співвласників відносно поділу будинковолодіння в натурі є безпідставними з огляду на те, що чинним законодавством надання зазначених документів для посвідчення договору дарування не передбачено.

Таким чином, колегія суддів прийшла до висновку, що постановлене судом рішення відповідає вимогам закону і зібраним по справі доказам, а тому підстав для його скасування не вбачає.

Керуючись статтями 307 ч. 1 п. 1, 308, 314 ч. 1 п. 1, 315 ЦПК України, колегія суддів

УХВАЛИЛА:

Апеляційну скаргу ОСОБА 1 відхилити.

Рішення Тернопільського міськрайонного суду від 13 жовтня 2006 р. – залишити без змін.

Ухвала апеляційного суду Тернопільської області набирає чинності з моменту проголошення, однак може бути оскаржена безпосередньо до Верховного Суду України в касаційному порядку протягом двох місяців з дня проголошення ухвали апеляційного суду Тернопільської області.

Коментар. Нотаріус ОСОБА 4 неправильно визначений відповідачем у справі про визнання недійсним договору дарування, оскільки належним відповідачем є ОСОБА 2 – суб'єкт спірних матеріальних

правовідносин. Участь нотаріуса можлива в якості третьої особи, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, оскільки позивач в обґрунтування свого позову посилається на факт порушення нотаріусом законодавства при посвідченні договору дарування, зокрема, нотаріус не витребував письмової згоди інших співвласників відносно поділу будинковолодіння в натурі, у посвідченому договорі дарування допустив виправлення тощо. Зазначені порушення можуть слугувати в подальшому підставою позову до нотаріуса про відшкодування шкоди, заподіяної його незаконними діями.

Недійсним є правочин, якщо його недійсність встановлено законом. Якщо недійсність правочину прямо не встановлена законом, але одна із сторін або інша заінтересована особа заперечують його дійсність на підставах, встановлених законом, такий правочин може бути визнаний судом недійсним. У разі недійсності правочину кожна із сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину.

Р І Ш Е Н Н Я ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

30 жовтня 2002 р.

Н-ський районний суд м. Києва

у складі: головуючого судді,

при секретарі,

розглянувши у відкритому судовому засіданні в залі суду в м. Києві справу за позовом Д. до С., третя особа – Є., Дев'ята Київська державна нотаріальна контора про визнання договору дарування недійсним,

ВСТАНОВИВ:

Позивачка звернулася до суду з вищезазначеним позовом до відповідача, мотивуючи свої позовні вимоги тим, що її брат М. згідно з

договором купівлі-продажу від ХХ.12.1999 р. був власником квартири № 5 по вул. М-ській, 1 в м. Києві.

ХХ.12.2001 р. М. помер, вона як спадкоємець по закону звернулася до Дев'ятої Київської державної нотарконтори із заявою про визнання її спадкоємицею. По запиті Дев'ятої Київської державної нотарконтори вона звернулася в БТІ м. Києва для отримання довідки – характеристики на вищевказану квартиру, у видачі якої їй відмовили, мотивуючи тим, що квартира належить С. на підставі договору дарування, укладеного ХХ.02.2001 р., посвідченого приватним нотаріусом. Смерть її брата настала в січні 2001 р., про це вона дізналася лише в березні 2001 р., хто і яким чином міг скористатися паспортом її брата вона не знає.

У судові засідання відповідач не з'явився, місце знаходження його не відоме, а тому суд вважає за можливе слухати справу за останнім відомим місцем проживання.

Треті особи – приватний нотаріус Є., Дев'ята та Київська держнотарконтора у судові засідання не з'явилися, просять слухати справу в їх відсутність та винести рішення за матеріалами цивільної справи.

У судовому засіданні встановлено, що позивачка є рідною сестрою М., згідно з дослідженими у судовому засіданні свідоцтвами про народження її та М., свідоцтвом про одруження її з Д. та записом акта про шлюб М. з К. та згідно зі ст. 530 ЦК України є спадкоємицею М. за законом.

Суд, вислухавши пояснення позивачки, дослідивши матеріали справи, приходить до висновку про задоволення позову, виходячи з наступного.

У судовому засіданні встановлено, що згідно з договором купівлі-продажу від ХХ.12.1999 р. Мартур В. М. придбав у власність квартиру № 5 за адресою: м. Київ, вул. М-ська, 1 (а. с. 8).

Згідно із свідоцтвом про смерть М. помер ХХ.12.2000 р. (а. с. 9).

Установлено, що ХХ.02.2001 р. договором дарування вищевказана квартира подарована покійним на той час М. С.

Згідно зі ст. 48 ЦК України недійсною є та угода, що не відповідає вимогам закону. По недійсній угоді кожна зі сторін зобов'язана повернути другій стороні все одержане за угодою.

Згідно зі ст. 243 ЦК України за договором дарування одна сторона передає безоплатно другій стороні майно у власність. У судовому засіданні встановлено, що на момент укладення договору дарування М. помер, тобто не міг подарувати вищевказану квартиру.

Таким чином, суд приходиться до висновку, що вказана угода – договір дарування не відповідає вимогам ст. 243 ЦК України та у зв'язку з цим договір дарування, укладений ХХ.02.2001 р. між М. та С., посвідчений приватним нотаріусом Київського міського округу Є., зареєстрований у реєстрі за № 5, слід визнати недійсним.

Керуючись статтями 48, 243, 530 ЦК України, статтями 15, 30, 62, 202¹, 203 ЦПК України, суд

ВИРІШИВ:

Позов задовольнити.

Визнати договір дарування квартири № 5 по вул. М-ській, 1 в м. Києві, укладений 20.02.2001 р. між М. та С., посвідчений приватним нотаріусом Київського міського округу Є., зареєстрований у реєстрі за № 5, – недійсним.

Рішення може бути оскаржене до Апеляційного суду м. Києва через райсуд протягом місяця з наступного дня після проголошення.

Коментар. У даній справі приватний нотаріус Є. правильно залучений як третя особа, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, оскільки саме він посвідчив договір дарування від імені особи, яка на час посвідчення вже померла, і тому існує потенційна можливість пред'явлення до нього в подальшому позову про відшкодування шкоди, заподіяної його незаконними діями. Дев'ята Київська державна нотаріальна контора неправильно залучена до участі у справі як третя особа, що не заявляє самостійних вимог стосовно предмета спору, оскільки рішення у справі між первісними сторонами не вплине на права та обов'язки зазначеної нотаріальної контори як юридичної особи.

Неодержання свідоцтва про право на спадщину не позбавляє заінтересовану особу права власності на спадкове майно, і воно не може перейти до інших спадкоємців.

У Х В А Л А
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

1 серпня 2007 р.

м. Київ

Колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України в складі:

головуючого: Патрюка М. В.,

суддів: Балюка М. І., Григор'євої Л. І., Барсукової В. М., Лященко Н. П.,

розглянувши в судовому засіданні справу за позовом ОСОБА 1 до ОСОБА 2 і ОСОБА 3, третя особа без самостійних вимог – приватний нотаріус Вознесенського міського нотаріального округу ОСОБА 4, про визнання права власності на частину спадкового майна в порядку спадкування за законом та визнання договору дарування частково недейсним, за касаційною скаргою ОСОБА 1 на рішення апеляційного суду Миколаївської області від 9 листопада 2006 р.,

ВСТАНОВИЛА:

У березні 2006 р. ОСОБА 1 звернулася до суду з позовом до ОСОБА 2 і ОСОБА 3 про визнання права власності на 1/6 частину жилого будинку АДРЕСА 1 в порядку спадкування за законом та визнання частково недейсним договору дарування від 10 серпня 2004 р., згідно з яким ОСОБА 5 подарувала ОСОБА 2 жилий будинок за вищевказаною адресою. ОСОБА 1 просила суд задовольнити її позов, посилаючись на те, що ОСОБА 5 не мала правових підстав для укладення договору дарування щодо всього будинку, оскільки даний будинок належав на праві спільної сумісної власності ОСОБА 5 (матері позивачки) і ОСОБА 6 (батьку позивачки), а після смерті останнього, який не залишив заповіту, належну йому 1/2 частину даного будинку успадковують його дружина – ОСОБА 5 та діти: ОСОБА 2, ОСОБА 3 і вона, ОСОБА 1, які є спадкоємцями першої черги.

Рішенням Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 10 червня 2006 р. позов ОСОБА 1 задоволено. За нею визнано право власності на 1/6 частину жилого будинку АДРЕСА 1 у порядку спадкування за законом. Договір дарування, посвідчений приватним нотаріусом Вознесенського міського нотаріального округу ОСОБА 4, згідно з яким ОСОБА 5 подарувала ОСОБА 2 жилий будинок за вищевказаною адресою, визнано недійсним в частині дарування 1/6 частини будинку. Стягнуто з ОСОБА 2 на користь позивачки судові витрати на загальну суму 817 грн 97 коп., у вигляді судового збору (державного мита) у сумі 287 грн 97 коп., витрат на інформаційно-технічне забезпечення у сумі 30 грн та витрат на правову допомогу у сумі 500 грн.

Рішенням апеляційного суду Миколаївської області від 9 листопада 2006 р. рішення Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 10 червня 2006 р. скасовано та ухвалено нове рішення, яким у задоволенні позовних вимог ОСОБА 1 відмовлено.

У касаційній скарзі ОСОБА 1 ставиться питання про скасування рішення апеляційного суду Миколаївської області на підставі порушення судом норм матеріального та процесуального права.

Задовольняючи позовні вимоги, районний суд обґрунтовано виходив з того, що позивачка ОСОБА 1 стала власником 1/6 частини спірного будинку на підставі ст. 548 ЦК УРСР, прийнявши в установленому порядку частку, належну їй після смерті батька, який мав право на 1/2 частину цього будинку, неодержання свідоцтва про успадкування не позбавляло її права на це майно й воно не могло перейти до матері, а тому незаконно відійшло за договором дарування ОСОБА 2.

Висновки апеляційного суду про пропуск позивачкою строку позовної давності на виділ частки квартири зі спільного майна не ґрунтуються на законі, а відсутність такого виділу не позбавляє ОСОБА 1 права на майно, набуте на підставі ст. 548 ЦК УРСР.

З урахуванням наведеного, що свідчить про неправильне застосування судом апеляційної інстанції норм матеріального права та помилкового скасування рішення районного суду, постановленого згідно із законом, рішення суду апеляційної інстанції підлягає скасуванню із залишенням у силі рішення суду першої інстанції.

Керуючись ст. 334 ЦПК України, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України

УХВАЛИЛА:

Касаційну скаргу ОСОБА 1 задовольнити.

Рішення апеляційного суду Миколаївської області від 9 листопада 2006 р. скасувати та залишити рішення Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 10 червня 2006 р. без змін.

Головуючий: Патрюк М. В.,

судді: Балюк М. І., Барсукова В. М., Григор'єва Л. І., Лященко Н. П.

Коментар. Участь нотаріуса у даній справі як третьої особи, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, зумовлена підставами позову: договір дарування було посвідчено з порушенням вимог закону, тому в подальшому зазначені обставини можуть стати підставою для пред'явлення до нотаріуса позову про відшкодування шкоди, заподіяної його незаконними діями.

Визнання недійсним договору купівлі-продажу

Якщо недійсність правочину прямо не встановлена законом, але одна із сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом, такий правочин може бути визнаний судом недійсним.

Р І Ш Е Н Н Я ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

27 грудня 2006 р.

м. Рівне

Колегія суддів судової палати у цивільних справах апеляційного суду Рівненської області у складі:

головуючого: Малько О. С.,

суддів: Оніпко О. В., Сабіни І. М.,

при секретарі судового засідання: Томашевській І. М.,

розглянула справу за позовом ОСОБА 1 до ОСОБА 2, ОСОБА 3, приватного нотаріуса ОСОБА 4, приватного нотаріуса ОСОБА 5, Рівненського бюро технічної інвентаризації, Рівненського міського управління житлового господарства про визнання недійсними доручення, наказу про приватизацію, свідоцтва про право власності, договору купівлі-продажу квартири.

Заслухавши доповідача, перевірівши матеріали справи, колегія суддів **ВСТАНОВИЛА:**

Рішенням Рівненського міського суду від 25 вересня 2006 р. визнано недійсними:

доручення ОСОБА 1, надане ОСОБА 2, посвідчене приватним нотаріусом ОСОБА 4 19 липня 2003 р.;

наказ управління комунального господарства Рівненського міськвиконкому НОМЕР 1 від 8 липня 2003 р. про приватизацію квартири АДРЕСА 1 в м. Рівне;

свідоцтво про право власності від 8 липня 2003 р. на вказану квартиру;

договір купівлі-продажу цієї квартири, укладений між ОСОБА 2 та ОСОБА 3, зареєстрований приватним нотаріусом ОСОБА 5.

В апеляційній скарзі на вказане рішення представник ОСОБА 3 – ОСОБА 6 посилається на порушення судом норм матеріального та процесуального права при вирішенні справи.

Судом справу розглянуто у відсутність відповідача ОСОБА 2 – чоловіка позивачки, вирішивши при цьому питання щодо його прав та обов'язків.

Судом не дано вірної оцінки показанням нотаріуса ОСОБА 4, яка посвідчувала довіреність від імені позивачки, на підставі якої діяв ОСОБА 2, і стверджувала, що довіреність вчинена в присутності позивачки.

Судом після проведення експертизи не залучено як відповідача приватного нотаріуса ОСОБА 4, тоді як згідно з експертизою довіреність є фіктивною.

Суд також на залучив до участі в справі орган опіки та піклування, хоча позивачка доводить, що вона діє в інтересах неповнолітніх дітей.

Судом при вирішенні справи не враховано, що позивачка є власником лише 1/4 спірної квартири, однак заявила вимоги про визнання недійсним договору купівлі-продажу в повному обсязі, на що не мала права.

Його довіритель є добросовісним набувачем спірної квартири, а тому він не може бути позбавлений цього майна незалежно від того,

чи вибуло воно з володіння власника за його волею чи поза волею власника.

Суд, визнавши угоду недійсною на підставі ч. 1 ст. 216 Цивільного кодексу України, не вирішив питання обов'язкової двосторонньої реституції, що в даному випадку було обов'язковим.

Просить рішення суду скасувати, а справу направити на новий судовий розгляд до суду першої інстанції.

Апеляційна скарга підлягає відхиленню, а рішення суду першої інстанції – зміні через застосування судом закону, який не набрав чинності на час виникнення спірних правовідносин.

Із матеріалів справи вбачається, і це встановлено в судовому засіданні, що спірні правовідносини мали місце в 2003 р., а тому судом першої інстанції при вирішенні справи помилково застосовано норми Цивільного кодексу, який набрав чинності з 1 січня 2004 р.

Висновки суду першої інстанції щодо визнання недійсними доручення ОСОБА 1, наданого ОСОБА 2 і посвідченого приватним нотаріусом ОСОБА 4 19 липня 2003 р.; наказу управління комунального господарства Рівненського міськвиконкому НОМЕР 1 від 8 липня 2003 р. про приватизацію квартири АДРЕСА 1 в м. Рівне; свідоцтва про право власності від 8 липня 2003 р. на вказану квартиру; договору купівлі-продажу цієї квартири, укладеного між ОСОБА 2 та ОСОБА 3, зареєстрованого приватним нотаріусом ОСОБА 5, відповідають фактичним обставинам справи і підтверджені відповідними доказами.

Судом встановлено, що приватизація спірної квартири від імені позивачки та продаж цієї квартири вчинено на підставі доручення, яке згідно з висновком експертизи позивачка не підписувала, і продаж квартири здійснено з порушенням прав неповнолітніх дітей, оскільки відчуження часток дітей в квартирі здійснено з порушенням вимог статей 78 та 145 Кодексу України про шлюб та сім'ю, який діяв на час укладення угоди.

Органи опіки і піклування дозволу на продаж часток неповнолітніх дітей у спірній квартирі не давали, а витяг з розпорядження міського голови від 17 липня 2003 р. про надання дозволу на продаж цієї квартири (а. с. 41) не є дозволом органів опіки і піклування, оскільки відповідно до ст. 128 Кодексу про шлюб та сім'ю безпосереднє ведення справ по опіці і піклуванню покладалось на відповідні відділи і управління виконавчих комітетів міських рад.

Окрім того, судом встановлено, що в 2003 р. такого розпорядження міським головою не видавалося (а. с. 63).

Зазначені обставини не спростовані доводами апеляційної скарги, а покликання в скарзі на добросовісність набувача не заслуговує на увагу, оскільки із матеріалів справи вбачається, що набувач повинен був знати про відсутність у особи, яка відчужувала для нього майно, права на відчуження майна інших осіб (позивачки та 2 неповнолітніх дітей).

Із відповіді заступника начальника СВ Рівненського МВ УМВС України в Рівненській області (а. с. 79) на адвокатський запит убачається, що ОСОБА 2 обвинувачується у вчиненні в період 2003 р. злочину, передбаченого ч. 3 ст. 190 Кримінального кодексу України (шахрайство), з 25 квітня 2004 р. його оголошено в розшук і станом на грудень 2006 р. його місцезнаходження невідоме.

Згідно з вимогами ст. 48 Цивільного кодексу України, чинного на час укладення договору купівлі-продажу спірної квартири, недійсною є та угода, що не відповідає вимогам закону, в тому числі ущемлює особисті або майнові права неповнолітніх дітей, а відповідно до ст. 145 цього Кодексу майно може бути витребувано, коли воно вибуло з володіння власника поза його волею.

Постановлене судом рішення відповідає фактичним обставинам справи та вимогам закону.

Разом з тим покликання в рішенні як на підставу задоволення позовних вимог на норми чинного Цивільного кодексу є невірним, оскільки спір виник з приводу правовідносин, які виникли до набрання цим Кодексом чинності – до 1 січня 2004 р., а його норми застосовуються до цивільних відносин, що виникли після набрання ним чинності згідно з п. 4 Прикінцевих та перехідних положень.

На підставі наведеного, статей 48, 145 Цивільного кодексу 1963 р., керуючись п. 4 ч. 1 ст. 309, ч. 2 ст. 314, статтями 316, 317, 319, 324, 325 ЦПК України, колегія суддів

ВИРІШИЛА:

Рішення Рівненського міського суду від 25 вересня 2006 р. в частині покликання в рішенні як на підставу задоволення позовних вимог на норми чинного Цивільного кодексу змінити, вказавши норми Цивільного кодексу 1963 р., якими регулювались спірні правовідносини в 2003 р.

У решті рішення суду залишити без зміни, відхиливши доводи апеляційної скарги.

Рішення суду апеляційної інстанції набирає законної сили з моменту проголошення.

Сторони мають право оскаржити в касаційному порядку рішення суду першої інстанції та рішення апеляційного суду протягом двох місяців з дня набрання законної сили рішенням апеляційного суду.

Коментар. Приватні нотаріуси у даній справі є неналежними відповідачами, а належними відповідачами є суб'єкти спірних матеріальних правовідносин – ОСОБА 2 і ОСОБА 3. Участь нотаріусів можлива як третіх осіб, що не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, оскільки серед фактів, якими обґрунтовується позов, є порушення закону зазначеними нотаріусами при посвідченні відповідно договорів доручення купівлі-продажу або в судовому засіданні встановлено, що довіреність, на підставі якої відчужувалася квартира, є фіктивною.

Відповідно до правил про опіку і піклування угода про відчуження батьками майна їхніх неповнолітніх дітей може бути укладена лише за наявності згоди на це органу опіки і піклування. Опікунська рада не є належним органом для вирішення цього питання.

ПРЕЗИДІЯ ЗАПОРІЗЬКОГО ОБЛАСНОГО СУДУ
П О С Т А Н О В А

від 05.09.97

(Витяг)

У травні 1996 р. Б. звернувся до суду з позовом до К. про усунення порушень прав власності і відшкодування моральної шкоди. У позовній заяві позивач зазначав, що 2 грудня 1995 р. він купив у К. квартиру. Договір купівлі-продажу цієї квартири був нотаріально посвідчений. Хоча він провів із відповідачкою К. відповідні розрахунки, остання не звільняє квартиру, порушуючи його права власника. Посилаючись на зазначені обставини, позивач просив виселити відповідачку з неповнолітньою дочкою зі спірної квартири та стягнути на його користь моральну шкоду в сумі 350 млн крб.

К. звернулась до суду із зустрічним позовом про визнання договору купівлі-продажу квартири і договору застави недійсними.

Рішенням Енергодарського міського суду від 22 жовтня 1996 р., залишеним без змін ухвалою судової колегії в цивільних справах Запорізького обласного суду від 4 лютого 1997 р., постановлено позов Б. задовольнити і виселити К. та її дочку із зазначеної квартири. З відповідачки К. на користь Б. постановлено стягнути 100 грн на відшкодування моральної шкоди. У задоволенні зустрічного позову К. відмовлено.

Заступник Голови Верховного Суду України порушив у протесті питання про скасування судових рішень і направлення справи на новий розгляд. Президія Запорізького обласного суду визнала, що протест підлягає задоволенню з таких підстав.

Задовольняючи позов Б., суд виходив із того, що угода купівлі-продажу квартири, яка була укладена між позивачем і К., відповідає вимогам закону. Судова колегія обласного суду визнала цей висновок обґрунтованим і залишила рішення без зміни. Проте з такою позицією суду погодитись не можна.

Згідно зі ст. 78 КпШС у випадку, коли у неповнолітніх є належне їм майно, батьки розпоряджаються ним як опікуни з додержанням відповідних правил про опіку. Опікун не вправі без дозволу органів опіки і піклування укладати угоди, якщо останні виходять за межі побутових (ст. 145 КпШС).

Із матеріалів справи вбачається, що 2 грудня 1995 р. К., яка діяла також від імені неповнолітньої доньки, продала Б. двокімнатну квартиру. Цей договір було нотаріально посвідчено.

Згоду на відчуження квартири, яка належала К. та її неповнолітній доньці, дала опікунська рада. Ці обставини підтверджуються копіями договору купівлі-продажу та виписки із протоколу засідання опікунської ради від 15 листопада 1995 р. № 10.

Згідно зі ст. 129 КпШС опіка і піклування встановлюються державною адміністрацією районів, виконавчими комітетами міських чи районних у містах, сільських, селищних рад. Безпосереднє ведення справ щодо опіки і піклування покладається на відповідні відділи та управління місцевої державної адміністрації районів, виконавчих комітетів міських чи районних у містах рад.

Опікунська рада, яка дала дозвіл на продаж квартири, до перелічених вище органів не належить, тому її рішення про дозвіл на укладення зазначеної угоди не відповідає вимогам ст. 145 КпШС.

Оскільки за таких обставин визнати постановлені в справі рішення законними й обґрунтованими не можна, президія Запорізького обласного суду протест заступника Голови Верховного Суду України задовольнила, рішення Енергодарського міського суду та ухвалу судової колегії Запорізького обласного суду скасувала, а справу направила на новий розгляд до суду першої інстанції.

Надруковано: «Рішення Верховного Суду України», 20 квітня 1999 р.

Коментар. Нотаріус мав бути залучений до участі у даній справі як третя особа, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, оскільки при посвідченні договору купівлі-продажу від імені неповнолітньої особи він був зобов'язаний перевірити наявність згоди органу опіки і піклування, а невиконання ним цього обов'язку є порушенням закону. Зазначені обставини можуть слугувати в подальшому підставою пред'явлення до нотаріуса позову про відшкодування шкоди.

Якщо одна із сторін правочину навмисно ввела другу сторону в оману щодо обставин, які мають істотне значення, такий правочин визнається судом недійсним.

У Х В А Л А
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

8 серпня 2007 р.

м. Київ

Колегія суддів Судової палати Верховного Суду України у цивільних справах у складі:

головуючого: Патрюка М. В.,

суддів: Балюка М. І., Лященко Н. П., Барсукової В. М., Охрімчук Л. І.,

розглянувши в судовому засіданні за позовом ОСОБА 1 до ОСОБА 2, ОСОБА 3, треті особи: Двадцять друга Київська державна нотаріальна контора, головне управління земельних ресурсів Київської міської державної адміністрації, Київське міське головне управління

земельних ресурсів державного комітету України по земельних ресурсах, про визнання договору купівлі-продажу земельної ділянки частково недійсним та відшкодування матеріальної та моральної шкоди; за зустрічним позовом ОСОБА 3 до ОСОБА 1, ОСОБА 2, треті особи: головне управління земельних ресурсів Київської міської державної адміністрації, Київське міське управління юстиції, про визнання договорів купівлі-продажу недійсними, за касаційною скаргою ОСОБА 1 на рішення Дарницького районного суду м. Києва від 22 серпня 2005 р. та ухвалу Апеляційного суду м. Києва від 24 лютого 2006 р.

ВСТАНОВИЛА:

У квітні 2002 р. ОСОБА 1 звернулася в суд із зазначеним позовом, посилаючись на те, що 16 жовтня 2001 р. між сторонами укладено договір купівлі-продажу земельної ділянки, за яким вона придбала у відповідачів 0,1106 га земельної ділянки за 169 498 грн, що знаходиться за адресою: АДРЕСА 1. Проте зазначену земельну ділянку таким розміром не змогла зареєструвати на своє ім'я, оскільки відповідно до земельного кадастру за вказаною адресою рахується 0,06 га земельної ділянки, яка належала відповідачам на праві власності. Посилаючись на зазначені обставини, позивачка просила на підставі вимог статей 56, 60 ЦК УРСР визнати недійсним договір купівлі-продажу спірної земельної ділянки як укладений унаслідок помилки в частині її розміру та ціни, указуючи на те, що як ціна, так і розмір земельної ділянки завищені в два рази, і стягнути з відповідачів на її користь зайво сплачені грошові кошти й моральну шкоду. При розгляді справи ОСОБА 1 змінила підстави позову та просила визнати договір недійсним у частині розміру та ціни внаслідок обману її позивачами – ст. 57 ЦК України.

У вересні 2003 р. ОСОБА 3 і ОСОБА 2 звернулися до суду із зустрічними позовними вимогами та просили визнати недійсними угоди купівлі-продажу будинку, розташованого на спірній земельній ділянці, і самої земельної ділянки, посилаючись на те, що вони укладені з порушенням вимог статей 48 та 233 ЦК УРСР.

Справа розглядалася судами неодноразово.

Рішенням Дарницького районного суду м. Києва від 22 серпня 2005 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду м. Києва від 24 лютого 2006 р., позов ОСОБА 1 задоволено частково. Внесено змі-

ни в п. 1 договору купівлі-продажу земельної ділянки, який укладений 16 жовтня 2001 р. між ОСОБА 2, ОСОБА 3 та ОСОБА 1, і встановлено, що грошова оцінка земельної ділянки становить 84 749 грн 26 коп. У решті позовних вимог відмовлено. Відмовлено в задоволенні й зустрічних позовних вимог ОСОБА 2 і ОСОБА 3.

У касаційній скарзі ОСОБА 1 ставить питання про скасування судових рішень у частині відмови у задоволенні вимог з підстав порушення норм матеріального та процесуального права та постановлюється рішення про задоволення вимог.

Касаційна скарга підлягає частковому задоволенню з таких підстав.

Відповідно до статей 202, 202¹ ЦПК України 1963 р., статей 213, 214 ЦПК України 2004 р. рішення суду повинно бути законним і обґрунтованим та стосуватися питань: чи мали місце обставини, якими обґрунтовувалися вимоги і заперечення, та якими доказами вони підтверджуються; які правовідносини сторін впливають із встановлених обставин; яка правова норма підлягає застосуванню до цих правовідносин, а згідно зі ст. 337 ЦПК України 1963 р., ст. 338 нині діючого ЦПК України висновки і мотиви суду касаційної інстанції, з яких скасовані рішення, є обов'язковими для суду першої чи апеляційної інстанції при новому розгляді справи.

Судові рішення в оскаржуваній частині не відповідають цим нормам.

Частково задовольняючи позовні вимоги ОСОБА 1 із внесенням змін до пунктів 1, 5 договору купівлі-продажу земельної ділянки відносно розміру та грошової оцінки ділянки, районний суд виходив із того, що при посвідченні договору нотаріусом була допущена арифметична помилка, в результаті чого площа ділянки збільшилася в два рази та подвоєна грошова оцінка земельної ділянки. Ця помилка стала можливою внаслідок подання продавцями на одну і ту ж земельну ділянку двох актів про право власності на землю за різними номерами і двох довідок про визначення грошової оцінки земельної ділянки за різними номерами.

При цьому суд виходив із того, що ці обставини не можуть бути підставою для визнання договору недійсним з повернення позивачці половини сплаченої нею вартості за земельну ділянку, оскільки розрахунки за земельну ділянку проведено до посвідчення угоди нотарі-

усом, та що позивачка неодноразово бачила розміри ділянки, ніякого сумніву не викликало щодо цього об'єкта і всі істотні умови договору сторонами були визначено заздалегідь.

Проте з такими висновками погодитися не можна.

Скасовуючи 16 грудня 2004 р. судові рішення у справі та направляючи справу на новий розгляд до суду першої інстанції, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України зазначила, що суд, відмовляючи у задоволенні позову без правових підстав, вніс значні зміни в істотні умови договору купівлі-продажу земельної ділянки, зменшивши її площу та ціну, не звернувши увагу на те, що в договорі зазначено про те, що вказані у договорі гроші продавці отримали від покупця до його підписання.

При новому розгляді суди цих обставин не врахували.

Позивачка ОСОБА 1 та її представник доводили, що до укладення та посвідчення договору купівлі-продажу спірної ділянки позивачка бачила земельну ділянку, відповідачі надали їй два різних акти про право власності на неї по 0,0553 га та дві довідки з оцінкою права власності кожного на ділянку по 84 749 грн 28 коп. та що виходячи з цих документів й візуального бачення ділянки позивачка вважала, що придбаває ділянку, розмір якої становить 0,1106 га, а загальна вартість 169 498 грн 52 коп.

Ці кошти були сплачені до посвідчення договору, а при його посвідченні відповідачі подали ті ж документи й підписали договір, у якому розмір ділянки та його вартість зазначено виходячи з оформленого за цими документами права відповідачів, та вона вважала, що придбана земельна ділянка за розміром 0,1106 га є спільною вартістю обох ділянок відповідачів у 169 498 грн 52 коп.

Такі доводи позивачки, пояснення відповідачки ОСОБА 2 (а. с. 312 зворот) про те, що у паспорті розмір земельної ділянки вказано 0,11 га, «але в дійсності їх там немає», показання нотаріуса ОСОБА 4 (а. с. 309) про те, що у неї та сторін, які читали договір, не виникло сумніву у вірності тексту договору, залишилися без з'ясування та оцінки.

Висновок суду про те, що у діях відповідачів відсутні ознаки обману позивачки, а наявна тільки помилка нотаріуса щодо розміру та грошової оцінки землі, а не її вартості, є передчасним, оскільки не з'ясовано, з якою метою відповідачі отримали та надали позивачці

й нотаріусу, що визнано і судом, два державних акти на землю за різними номерами та дві різні довідки про вартість землі за такими актами, чому вони, знаючи про те, що в дійсності продають ділянку розміром 0,0553 га грошовою оцінкою 84 749 грн 26 коп., без заперечень підписали договір про продаж земельної ділянки у 0,1106 га та грошовою оцінкою у 169 498 грн 52 коп.

Залишено судами поза увагою й пояснення матері відповідачів ОСОБА 5 (а. с. 35) про те, що у своєї знайомої у землевпорядній організації вона просила видати дві довідки на землю, які й отримала на ОСОБА 3 за НОМЕР 1, на ОСОБА 2 за НОМЕР 2 (а. с. 10, 11), та тексти позовних заяв ОСОБА 3, ОСОБА 2 (а. с. 85, 186, 197) про те, що за таких обставин нотаріус, а не вони, штучно збільшила інформацію про земельні ділянки.

Наведені порушення призвели до неправильного вирішення справи у частині відмови у задоволенні позовних вимог ОСОБА 1, а тому судові рішення у цій частині підлягають до скасування з підстав, передбачених ч. 2 ст. 338 ЦПК України, з направленням справи на новий розгляд до суду першої інстанції.

Керуючись ст. 338 ЦПК України, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України

УХВАЛИЛА:

Касаційну скаргу ОСОБА 1 задовольнити частково.

Рішення Дарницького районного суду м. Києва від 22 серпня 2005 р. та ухвалу Апеляційного суду м. Києва від 24 лютого 2006 р. у частині відмови у задоволенні позовних вимог ОСОБА 1 скасувати, а справу в цій частині направити на новий розгляд до суду першої інстанції.

Ухвала оскарженню не підлягає.

Головуючий: Патрюк М. В.,

судді: Балюк М. І., Борсукова В. М., Ляшенко Н. П., Охрімчук Л. І.

Коментар. Нотаріус обґрунтовано залучений до участі у справі як третя особа, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, оскільки серед фактів, що обґрунтовують позовні вимоги і заперечення проти позову, а тому входять до предмета доказування, є помилка нотаріуса при посвідченні договору.

При вирішенні позовів про визнання правочину недійсним на підставі статей 230–233 ЦК України суди повинні мати на увазі, що такі вимоги можуть бути задоволені при доведеності фактів обману, насильства, погрози, зловмисної угоди представника однієї сторони з другою стороною або збігу тяжких для сторони обставин і наявності їх безпосереднього зв'язку з волевиявленням сторони укласти правочин на вкрай не вигідних для неї умовах.

Н-СЬКИЙ РАЙОННИЙ СУД м. КИЄВА

Р І Ш Е Н Н Я ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

5 серпня 1999 р. районний суд м. Києва у складі головуючого судді при секретарі з участю адвоката, розглянувши у відкритому судовому засіданні в м. Києві цивільну справу за позовом п. О., п. М. до п. Н., 3-тя особа Третя Київська держнотконтора про визнання договору купівлі-продажу 3/4 частин квартири недійсним

і зустрічний позов п. Н. до п. О., п. М. про зобов'язання не вчиняти перешкод в користуванні власністю і визначення конкретного порядку користування жилим приміщенням,

ВСТАНОВИВ:

Позивачі звернулися до суду з цим позовом, що ХХ.ХХ.1994 р. вони продали відповідачці 3/4 частини своєї квартири № 1 будинку № 1 по пр-ту Н-ському в м. Києві. Але зробили вони цей крок унаслідок обману з боку п. Н., її шантажу, погроз про фізичну розправу, збігу тяжких обставин і, крім того, вони були впевнені, що продали 1/4 частину квартири, а не 3/4 частини, грошей за квартиру вони не отримали.

Відповідачка позов не визнає, пред'явила суду зустрічний позов з тих підстав, що вона на законних підставах придбала 3/4 частини спірної квартири, але позивачі перешкоджають їй у користуванні власністю.

Зустрічний позов п. О. і п. М. не визнають.

Треті особи належним чином повідомлені про день слухання справи, просять розглянути позов у їх відсутності.

Вислухавши пояснення сторін, свідків, вивчивши матеріали по справі, суд знаходить, що основний позов задоволенню не підлягає, а зустрічний повинен бути задоволеним, оскільки в судовому засіданні встановлено, що спірна квартира № 1 будинку № 1 по пр-ту Н-ському в м. Києві є ізольована трикімнатна квартира загальною площею 59,4 кв. м.

До грудня 1994 р. власниками цієї квартири були 4 особи: п. О., її недієздатна сестра п. В., опікуном якої є п. О., п. М. і п. Г., яка померла XX.XX.1995 р.

XX.XX.1994 р. п. О., п. Г. і п. М. продали належні їм 3/4 частини квартири № 1 будинку № 1 по Н-ському пр-ту в м. Києві п. Н. Цей договір було складено, підписано і посвідчено в 0-й Київській державній нотаріальній конторі м. Києва, зареєстровано в реєстрі за № 0.

Один із продавців своєї частини спірної квартири п. Г. від часу продажу квартири до часу своєї смерті XX.XX.1995 р. ніяких претензій щодо правомірності продажу квартири не мала.

Після укладеного договору купівлі-продажу 3/4 частини спірної квартири п. М. добровільно виписався зі спірної квартири, п. О. переписалася на 1/4 частину квартири, яка належить її сестрі п. В., в кімнату жилою площею 9,8 кв. м, куди повністю переселилася, звільнила для п. Н. дві кімнати в квартирі жилою площею 14,9 кв. м і 14,8 кв. м, що відповідало її частинам 3/4, вивезла решту своїх речей на квартиру до онука. Відповідачка прописалася на свою частину живої площі, отримала розрахункову книжку, почала вносити платежі квартплати і комунальних послуг, зробила у своїх кімнатах ремонт.

XX.XX.1997 р. (за 5,5 місяця до спливу строку позовної давності) позивачі звернулися до суду з даним позовом про визнання договору купівлі-продажу недійсним, висувачи при цьому в обґрунтування своєї позиції декілька обставин – обман, збіг тяжких обставин, застосування погроз і насильства.

Жодна із висунутих позивачами обставин не знайшла свого підтвердження в судовому засіданні.

Позивачі посилаються на те, що вони не розуміли того, що проводять відчуження свого майна, нотаріус не роз'яснювала їм наслідків договору купівлі-продажу, п. М. нічого не розумів, оскільки перебував в похмільному стані, п. О. сліпа і не читала договір, позивачі були впевнені, що продають 1/4 частину квартири, а не 3/4, грошей за квартиру вони не отримали.

Ці обставини спростовуються показаннями нотаріуса п. С., яка допитана в судовому засіданні як свідок. Пояснила, що ХХ.ХХ.1994 р. до неї в 0-ю Київську державну нотаріальну контору за попередньою домовленістю на конкретну годину приїхали позивачі, відповідачка і п. Г. Сторони просили укласти договір купівлі-продажу належних позивачам і Г. В. 3/4 частин квартири № 1 будинку № 2 по Н-ському пр-ту в м. Києві на користь п. Н. Із собою сторони мали всі необхідні документи. Нотаріус подивилася документи і з'ясувала, що одна із співвласників квартири п. В. є недієздатною, опікуном якої є п. О. Нотаріус роз'яснила їй, що та як опікун має переважне право на купівлю 3/4 частини спірної квартири. П. О. написала заяву, що від свого права в інтересах п. В. вона відмовляється. Після цього нотаріус уклала типовий договір купівлі-продажу 3/4 частин квартири, передала його сторонам на ознайомлення, зачитала вголос, роз'яснила зміст цього договору і правові наслідки, після чого договір було підписано сторонами. У нотаріуса не виникло жодних сумнівів щодо дієздатності сторін, їх розуміння того, що відбувається.

У договорі було чітко зазначено, що предметом договору купівлі-продажу є 3/4 частини квартири, договір підписували всі власники частин, що продаються, п. О. письмово відмовилася від переважного права в інтересах п. В. придбати 3/4 частини квартири. Після укладення договору п. О. П., п. Г. і п. М. звільнили відповідачці дві кімнати, що відповідає придбаним нею частинам, провели переписку і переселення згідно з наявними частинами власності. Оплату квартплати і комунальних послуг п. Н. проводила із розрахунку 3/4 частин, а п. О. – із 1/4 частини, а тому, виходячи із фактичних обставин справи, суд знаходить встановленим, що позивачі достовірно усвідомлювали, що вони продали саме 3/4 частини квартири, а не 1/4.

Основним питанням при вирішенні даного спору було встановлення грошового розрахунку за придбану частину квартири.

Як встановлено в судовому засіданні, п. Н. і п. М. були знайомі з 1992 р., перебували між собою у фактичних шлюбних стосунках. П. М. привів п. Н. у свою квартиру, познайомив зі своєю матір'ю п. О. У них між собою склалися приємні, майже родинні стосунки. П. Н. мала намір одружитися з п. М. і проживати з ним і його матір'ю разом однією сім'єю.

ХХ.ХХ.1994 р. п. М. позичив у п. Н. В. 20 000 доларів США строком на 1 місяць, тобто до ХХ.ХХ.1994 р., що підтверджено сторонами і наданою відповідачкою розпискою, дійсність якої визнав п. М. В.

Оскільки п. М. на кінець року не мав змоги розрахуватися з п. Н. і сплатити їй борг, 3/4 частини спірної квартири були їй запропоновані позивачами і продані як Perezalik по несплаченому боргу на суму 16 000 дол. США.

П. Н. погодилася на таку пропозицію, оскільки на кінець 1994 р. її стосунки з чоловіком повністю зіпсувалися і вона змушена була вирішувати своє питання з житлом. Гроші п. М. не повертали, а придбання квартири було їй у край необхідності.

Той факт, що до цього судового засідання п. Н. стверджувала, що заплатила за квартиру 2 млрд крб, а зараз посилається на Perezalik по боргах, пояснюється тим, що вона тільки на час цього судового засідання знайшла цю розписку, яку до цього часу вважала загубленою при крадіжці із її попередньої квартири. П. М. до цього судового засідання весь час заперечував проти будь-яких боргів п. Н. і тільки після пред'явлення розписки визнав цей факт. Суд погоджується з її позицією, що посилатися на наявність перед нею боргів з боку М. В. вона могла лише при наявності розписки.

У судовому засіданні п. М. визнав той факт, що можливість погасити борг 16 000 дол. США можливо лише за 3/4 частини квартири, а не за 1/4 частину.

За таких обставин суд доходить висновку, що договір купівлі-продажу відбувся у повному обсязі і ніякого обману позивачів з боку відповідачки не існувало.

Застосування погроз, шантажу та насильства з боку відповідачки на позивачів також не знайшло свого підтвердження в судовому засіданні.

Як встановлено в судовому засіданні, в 1996 р. стосунки Н. М. з позивачами стали погіршуватися. Виникали між позивачами і відповідачкою сварки, оскільки на цей час п. М. знайшов собі іншу жінку і перейшов до неї проживати, а п. Н. відмовилася прописати його на своїй частині квартири. Унаслідок цих сварок п. Н. зверталася по допомогу в Н-ський РУ ГУ МВС України в м. Києві. При опитуванні позивачів дільничим інспектором ті заявляли, що жодних претензій до п. Н. не мають, конфліктів у них не існує. П. Н. перевезла свої речі і розпаковує їх за згодою позивачів.

Позивачі ніколи у правоохоронні органи за допомогою стосовно погроз, шантажу або фізичної розправи з боку п. Н. не зверталися.

Допитані в судовому засіданні свідки п. А., п. Б., п. Ч. – друзі позивачів – пояснили суду, що про існування якихось погроз з боку п. Н.

їм відомо лише зі слів п. О. Самі вони особисто ніколи не чули, щоб п. Н. погрозувала п. О. або будь-кому іншому, хоча неодноразово бачили її в квартирі разом з позивачами. При тому між позивачами і відповідачкою в їх присутності були рівні, нормальні стосунки, вони ніколи не сварилися. У присутності свідків п. О. або п. М. ніколи жодних претензій п. Н. стосовно квартири або чого іншого не висловлювали.

П. З. на прохання п. Н. за її замовленням робила ремонт в її двох кімнатах, за що п. Н. сплатила їй гроші. Кімнати були повністю звільнені від меблів та речей п. О. і п. М., п. Н. М. привезла і розпакувала свої речі, ніяких свар між відповідачкою і позивачами не було.

П. Ч. бачила, як п. Н. зі своєю подругою і адвокатом намагалися ввійти в спірну квартиру, оскільки добровільно квартиру не відкривали. На запитання сусідки п. Н. відповіла, що вона власник квартири і має право ввійти в неї, але їй у цьому перешкоджають. Цей факт стався в 1996–1997 рр., тобто під час погіршення стосунків, але не під час придбання квартири.

П. А. пояснив, що онук п. О., який має своє власне житло – двокімнатну квартиру, нібито переховувався в нього, оскільки хтось його налякав. Але хто саме, свідок не знає, ніколи не бачив, щоб хлопцю хтось погрожував, хлопець не називав прізвищ тих осіб, хто йому погрожує небезпекою. Свідок стверджує, що онук п. О. когось боявся з кінця 1994 р. по травень 1995 р., коли п. А. пішов в армію. Але свідок не зміг пояснити, чому хлопцю продовжували погрожувати ще через 4–5 місяців після продажу квартири.

Оцінюючи в сукупності показання вищеназваних свідків, суд ставиться до них критично, оскільки вони дають показання лише зі слів зацікавлених осіб – позивачів по справі, а особисто свідками ніяких протиправних дій п. Н. щодо позивачів не були.

Що стосується показань свідка п. У., то суд взагалі не може їх прийняти, оскільки цей свідок повністю зацікавлена у вирішенні справи, займається підготовкою і залученням адвокатів з боку позивачів, у попередніх судових засіданнях, що відбулися в Н-ському райсуді м. Києва, весь час перебувала як вільний слухач.

Таким чином, суд знаходить, що посилання позивачів на те, що договір купівлі-продажу квартири вони склали під застосуванням з боку п. Н. насильства, погроз та шантажу, не відповідає дійсності і не може бути підставою для визнання договору недійсним.

Наполягаючи на визнанні договору купівлі-продажу недійсним, позивачі посилаються на те, що вони його уклали під збігом тяжких

обставин. Однак ці обставини також не знайшли свого підтвердження в судовому засіданні.

Дійсно, невістка п. О. померла ХХ.ХХ.1994 р., п. О. – інвалід II групи, є опікуном недієздатної сестри В. П., в листопаді 1995 р. померла її мати п. Г.

Проте, оцінюючи фактичні обставини по справі, суд не може дійти висновку, що ці обставини є збігом тяжких обставин, оскільки п. О. визнана інвалідом II групи з 1987 р., п. Г. проживала весь час разом з п. О. і померла у віці 86 років через рік після укладення оскаржуваного договору. На похованні п. Г. п. М. не був присутнім, а п. Н. брала безпосередню участь (як працюю, так і грошима) в підготовці і проведенні поховання.

П. В. на лікуванні у психічній лікарні перебуває з 1979 р. по цей час, родичі відвідують хвору дуже рідко, від виписки хворої на тривалий час категорично відмовляються.

До часу смерті дружини п. М. більше року знаходився у фактично шлюбних стосунках з п. Н. М., якій він постійно скаржився на поведінку дружини, яка зловживала спиртними напоями. Перебування п. М. в стані запою суд не може вважати поважною причиною для визнання договору недійсним.

Відповідно до вимог п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України від 28 квітня 1978 р. № 3 із змінами і доповненнями «Про судову практику в справах про визнання угод недійсними» при вирішенні позовів про визнання угоди недійсною на підставі ст. 57 ЦК України суди повинні мати на увазі, що такі вимоги можуть бути задоволені при доведеності фактів обману, насильства, погроз, зловмисної угоди представника однієї сторони з другою стороною або збігу тяжких для сторони обставин і наявності їх безпосереднього зв'язку з волевиявленням сторони укласти угоду на вкрай не вигідних для неї умовах.

Такі обставини в судовому засіданні встановлені не були, а тому суд не може прийняти правову позицію позивачів і визнати недійсним договір купівлі-продажу квартири внаслідок збігу тяжких обставин для позивачів.

Крім того, суд дає належну оцінку тому факту, що висунуті позивачами по основному позову обставини визнання договору купівлі-продажу квартири недійсними виключають один одного. Якщо п. О. не знала, що вона продала свою частину квартири і продала її внаслідок обману, то яким чином вона тоді її продала внаслідок збігу тяжких обставин і внаслідок застосування до неї погроз?

Отже, оцінюючи в сукупності добути в судовому засіданні докази, суд знаходить основний позов необґрунтованим, недоведеним, а тому задоволенню він не підлягає.

Що стосується зустрічного позову, то суд знаходить, що він підлягає задоволенню, оскільки п. Н. як співвласниця квартири має право використовувати своє право власності, а тому позивачі не мають правових підстав перешкоджати їй у користуванні її власністю.

Оскільки п. Н. М. має право власності на 3/4 частини спірної квартири, вона має право визначити порядок користування квартирою, співвласницею якої вона є. При тому суд враховує ті обставини, що між співвласниками п. Н. і п. О. фактично вже укладся порядок користування квартирою. Позивачі по зустрічному позову фактично виділені дві кімнати, що повністю відповідає її часткам власності, оскільки 9,8 кв. м складає 1/4 частину спірної квартири і є окремою кімнатою. Саме таку кімнату як власниця 1/4 частини займає п. О.

Таким чином, суд знаходить зустрічний позов обґрунтованим, доведеним у судовому засіданні і таким, що підлягає задоволенню.

При вирішенні питання про сплату судових витрат суд виходить із того, що вартість 3/4 частини квартири відповідає 16 000 дол. США, що встановлено в судовому засіданні. На час розгляду справи 16 000 дол. США складають 72 000 грн, а тому 5 % – розмір необхідного до сплати держмита складає 3600 грн, які належить стягнути з п. М., оскільки п. О. як інвалід II групи звільнена від сплати держмита.

На підставі викладеного, керуючись статтями 48, 50 Закону України «Про власність», ст. 57 ЦК України, статтями 15, 30, 62, 76, 202 ЦПК України, суд

ВИРІШИВ:

В основному позові п. О., п. М. до п. Н., третя особа: Третя Київська державна нотаріальна контора про визнання договору купівлі-продажу 3/4 квартири недійсним відмовити.

Зустрічний позов задовольнити.

Зобов'язати п. О. і п. М. не вчиняти перешкод п. Н в користуванні її власністю 3/4 частинами квартири № 1 будинку № 1 по Н-ському пр-ту в м. Києві.

Визначити конкретний порядок користування жилим приміщенням квартири № 1 будинку № 1 по пр-ту Н-ському в м. Києві, передавши в користування п. Н. жилу кімнату площею 14,9 кв. м і жилу кімнату площею 14,8 кв. м.

П. О. в інтересах п. В передати в користування жилу кімнату площею 9,8 кв. м.

Стягнути з п. М. держмитю на користь держави в розмірі 3600 грн.

Рішення може бути оскаржено до Київського міського суду через районний суд протягом 10 днів.

Коментар. У даній справі державна нотаріальна контора не повинна брати участь як третя особа, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, оскільки серед фактів, які обґрунтовують позов, немає жодних посилок на факти порушення нотаріусом закону при посвідченні договору купівлі-продажу. Державний нотаріус, який посвідчував цей договір, може брати участь у справі як свідок.

Визнання недійсним виконавчого напису

Спiр про визнання вчиненого нотаріусом виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню повністю або частково, або про повернення стягненого за виконавчим написом нотаріуса розглядається судом за позовом боржника до стягувача.

У Х В А Л А ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

28 серпня 2007 р.

м. Київ

Колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України в складі:

суддів: Барсукової В. М., Лященко Н. П., Прокопчука Ю. В.,

розглянувши в попередньому судовому засіданні справу за позовом ОСОБА 1 до акціонерного комерційного банку «Національний кредит», треті особи: приватний нотаріус ОСОБА 2, старший державний виконавець державної виконавчої служби Миколаївської області Погорелов Валентин Олександрович, товариство з обмеженою відповідальністю «Меридіан», про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню,

ВСТАНОВИЛА:

У червні 2006 р. ОСОБА 1, звернувшись до суду з указаним позовом, зазначав, що згідно з виконавчим написом, вчиненим 6 березня 2006 р. приватним нотаріусом ОСОБА 2, звернуто стягнення на його майно, яке за договором іпотеки від 5 березня 2004 р. заставлено для забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором від 30 грудня 2003 р., укладеним між відповідачем та ТОВ «Меридіан».

Посилаючись на те, що вказаний виконавчий напис не відповідає вимогам чинного законодавства України щодо змісту виконавчих документів, а зазначена в ньому сума – фактичному розміру боргу, просив задовольнити позовні вимоги.

Рішенням Заводського районного суду м. Миколаєва від 17 листопада 2006 р. позов задоволено і виконавчий напис визнано таким, що не підлягає виконанню у повному обсязі.

Рішенням Апеляційного суду Миколаївської області від 26 січня 2007 р. зазначене рішення суду скасовано, постановлено нове, яким у задоволенні позову відмовлено.

У касаційній скарзі ОСОБА 1 просить рішення апеляційного суду скасувати, посилаючись на порушення судом норм матеріального та процесуального права, і залишити в силі рішення суду першої інстанції.

Відповідно до ч. 2 ст. 324 ЦПК України підставами касаційного оскарження є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Відповідно до вимог ст. 335 ЦПК України суд касаційної інстанції не може встановлювати або (та) вважати доведеними обставини, що не були встановлені в рішенні суду чи відкинуті ним, вирішувати питання про достовірність чи недостовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими.

Оскільки з матеріалів справи та змісту касаційної скарги не вбачається порушення апеляційним судом норм матеріального та процесуального права, колегія суддів вважає за необхідне касаційну скаргу відхилити.

Керуючись ст. 332 ЦПК України, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України

УХВАЛИЛА:

Касаційну скаргу ОСОБА 1 відхилити.

Рішення Апеляційного суду Миколаївської області від 26 січня 2007 р. залишити без змін.

Ухвала оскарженню не підлягає.

Судді: Борсукова В. М., Ляшенко Н. П., Прокопчук Ю. В.

Коментар. Нотаріуса у даному випадку обґрунтовано визнано третьою особою, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, оскільки у справі про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, позивач посилається на те, що виконавчий напис не відповідає вимогам чинного законодавства щодо змісту виконавчих документів, а зазначена в ньому сума – фактичному розміру боргу, що може розглядатися як порушення нотаріусом законодавства при вчиненні виконавчого напису і слугувати підставою для пред'явлення до нього в подальшому позову про відшкодування шкоди.

Спiр про визнання вчиненого нотаріусом виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню повністю або частково, або про повернення стягненого за виконавчим написом нотаріуса розглядається судом за позовом боржника до стягувача.

У Х В А Л А
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

11 квітня 2007 р.

м. Київ

Колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України в складі:

головуючого: Прокопчука Ю. В.,

суддів: Костенка А. В., Пшонки М. П.,

розглянувши справу за позовом ОСОБА 1 до приватного нотаріуса Чернігівського районного нотаріального округу Запорізької області ОСОБА 2, Бердянської філії акціонерного поштово-пенсійного банку «Аваль», ОСОБА 3, третя особа – державна виконавча служба у Чернігівському районі про визнання майна спільним сумісним майном подружжя, визнання права власності на 1/2 його частину, визнання частково недійсним договору застави АЗС та виконавчого напису нотаріуса, відшкодування матеріальної та моральної шкоди, стягнення

вартості безпідставно отриманого майна, за касаційною скаргою ОСОБА 1 на рішення Чернігівського районного суду Запорізької області від 21 липня 2006 р. та ухвалу апеляційного суду Запорізької області від 6 листопада 2006 р.,

ВСТАНОВИЛА:

Оскаржуваними рішеннями зазначений позов задоволено частково.

Визнано спільним сумісним майном подружжя ОСОБА 1 АЗС станом на 27 серпня 2002 р. та визнано за позивачкою право власності як за дружиною на 1/2 частину вказаного майна на цей період. У решті позовних вимог відмовлено.

У касаційній скарзі ОСОБА 1 просить скасувати вказані судові рішення в частині відмови їй у позові, посиляючись на їх необґрунтованість та порушення норм процесуального права, постановити нове рішення по суті заявлених позовних вимог.

Згідно з ч. 2 ст. 324 ЦПК України підставами касаційного оскарження судового рішення є неправильне застосування судом норм матеріального чи порушення норм процесуального права.

Відповідно до вимог ст. 335 ЦПК України суд касаційної інстанції не може встановлювати або (та) вважати доведеними обставини, що не були встановлені в рішенні суду чи відкинуті ним, вирішувати питання про достовірність або недостовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими.

Встановлено, і це вбачається з матеріалів справи, що судові рішення ухвалені з додержанням судом норм матеріального і процесуального права і відсутні передбачені ст. 338 ЦПК України підстави для обов'язкового скасування судового рішення.

Наведені у касаційній скарзі доводи висновків суду не спростовують.

Касаційна скарга підлягає відхиленню, а оскаржувані рішення – залишені без зміни.

Керуючись ст. 332 ЦПК України, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України

УХВАЛИЛА:

Касаційну скаргу ОСОБА 1 відхилити, а рішення Чернігівського районного суду Запорізької області від 21 липня 2006 р. та ухвалу апеляційного суду Запорізької області від 6 листопада 2006 р. залишити без змін. Ухвала оскарженню не підлягає.

Судді Верховного Суду України: Костенко А. В., Прокопчук Ю. В., Пшонка М. П.

Коментар. Суд обґрунтовано відмовив у позові до нотаріуса, оскільки вимоги про визнання виконавчого напису недійсним можуть бути пред'явлені не до нотаріуса, а до кредитора – суб'єкта спірних матеріальних правовідносин. Нотаріус залежно від підстав позову може бути у таких справах або третьою особою, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору (якщо при вчиненні виконавчого напису ним було порушено вимоги закону), або свідком (якщо серед підстав позову немає посилань на факти, що свідчили б про порушення нотаріусом закону при вчиненні виконавчого напису).

При безпідставності зазначених у виконавчому написі вимог суд скасовує виконавчий напис і відмовляє в їх задоволенні, а в разі часткової їх обґрунтованості – ухвалює рішення про скасування виконавчого напису і стягнення з боржника на користь кредитора дійсної суми боргу.

У Х В А Л А
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

18 квітня 2007 р.

м. Київ

Колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України у складі:

головуючого: Яреми А. Г.,

суддів: Левченка Є. Ф., Романюка Я. М., Охрімчук Л. І., Сеніна Ю. Л.,

розглянувши в судовому засіданні справу за позовом ОСОБА 1 до ОСОБА 2 та ОСОБА 3, третя особа – приватний нотаріус ОСОБА 4, про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню за касаційною скаргою ОСОБА 2 на рішення апеляційного суду Миколаївської області від 20 грудня 2006 р.,

ВСТАНОВИЛА:

У липні 2006 р. ОСОБА 1 звернувся в суд з позовом до ОСОБА 2 та ОСОБА 3, третя особа – приватний нотаріус ОСОБА 4, про визнання

вчиненого нотаріусом виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, посилаючись на безпідставність зазначених у ньому вимог, оскільки отримані від ОСОБА 2 за договором позики кошти він повернув її чоловіку ОСОБА 3.

Рішенням Южноукраїнського міського суду від 10 жовтня 2006 р. в задоволенні позову відмовлено.

Рішенням апеляційного суду Миколаївської області від 20 грудня 2006 р. зазначене рішення скасовано та ухвалено нове про задоволення позову.

У касаційній скарзі ОСОБА 2 просить скасувати рішення апеляційного суду та залишити в силі рішення суду першої інстанції, посилаючись на його необґрунтованість та порушення судом норм матеріального та процесуального права.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, дослідивши матеріали справи та перевіривши наведені у скарзі доводи, колегія суддів дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає до задоволення.

Відповідно до ст. 214 ЦПК України під час ухвалення рішення суд серед іншого вирішує такі питання: 1) чи мали місце обставини, якими обґрунтовувалися вимоги і заперечення, та якими доказами вони підтверджуються; 2) чи є інші фактичні дані (пропущення строку позовної давності тощо), які мають значення для вирішення справи, та докази на їх підтвердження; 3) які правовідносини сторін впливають із встановлених обставин; 4) яка правова норма підлягає застосуванню до цих правовідносин.

Ухвалюючи рішення про відмову в позові, суд першої інстанції виходив із підтвердженої відповідними документами наявності безспірної заборгованості боржника перед стягувачем як передбаченої законом підстави для вчинення нотаріусом виконавчого напису.

Скасовуючи це рішення та ухвалюючи нове про задоволення позову, апеляційний суд указав, що нотаріус належним чином не перевірив безспірності вимог стягувачки ОСОБА 2, оскільки у справі наявні дані про повернення позичених грошей її чоловіку ОСОБА 3.

Однак погодитися з таким висновком не можна.

Відповідно до статей 34, 36, 87, 88 Закону України «Про нотаріат» нотаріус вчиняє виконавчий напис за умови, що наявність безспірної заборгованості або іншої відповідальності боржника

перед стягувачем підтверджується документами, передбаченими затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 р. № 1172 Переліком документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріуса, і що з дня виникнення права вимоги минуло не більше трьох років.

Судом першої інстанції встановлено, і цього не заперечив апеляційний суд, що наявність заборгованості позивача за договором позики перед ОСОБА 2 підтверджена передбаченими зазначеним вище Переліком документами. Закон не покладає на нотаріуса обов'язок по перевірці наявності безспірної заборгованості боржника перед стягувачем шляхом дослідження інших документів, не передбачених Переліком, заслуховування пояснень сторін за договором та інших осіб, невиконання чого нотаріусом ОСОБА 4 апеляційний суд поклав в основу ухваленого ним рішення.

Крім того, апеляційним судом не взято до уваги, що згідно зі ст. 4 ЦПК України суд захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законами України, та не з'ясовано чи передбачено законом такий спосіб захисту порушеного права, як визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню. Разом з тим відповідно до роз'яснень, які містяться в ч. 2 п. 13 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах за скаргами на нотаріальні дії або відмову в їх вчиненні» від 31 січня 1992 р. № 2, при безпідставності зазначених у виконавчому написі вимог суд скасовує виконавчий напис і відмовляє в їх задоволенні, а в разі часткової їх обґрунтованості – ухвалює рішення про скасування виконавчого напису і стягнення з боржника на користь кредитора дійсної суми боргу.

Таким чином, апеляційним судом помилково скасовано судові рішення, ухвалені згідно із законом, а тому рішення суду апеляційної інстанції слід скасувати і залишити в силі рішення суду першої інстанції.

Керуючись п. 3 ч. 1 ст. 336, ст. 339, п. 4 ч. 1 ст. 344 ЦПК України, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України

УХВАЛИЛА:

Касаційну скаргу ОСОБА 2 задовольнити.

Рішення апеляційного суду Миколаївської області від 20 грудня 2006 р. скасувати і залишити в силі рішення Южноукраїнського міського суду від 10 жовтня 2006 р.

Ухвала оскарженню не підлягає.

Головуючий: Ярема А. Г.,

судді: Левченко Є. Ф., Охрімчук Л. І., Романюк Я. М., Сенін Ю. Л.

Коментар. Нотаріуса у даній справі обгрунтовано визначено як третю особу, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета позову, оскільки суд встановлював факти порушення ним законодавства при вчиненні виконавчого напису і це може слугувати підставою для пред'явлення до нотаріуса в подальшому позову про відшкодування шкоди, заподіяної його незаконними діями.

Спiр про визнання вчиненого нотаріусом виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню повністю або частково, або про повернення стягненого за виконавчим написом нотаріуса розглядається судом за позовом боржника до стягувача.

У Х В А Л А
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

6 листопада 2006 р.

м. Запоріжжя

Колегія суддів судової палати у цивільних справах апеляційного суду Запорізької області у складі:

головуючого: Денисенко Т. С.,

суддів: Каракуші К. В., Коваленко А. І.,

при секретарі: Бабенко Т. І.,

розглянувши у відкритому судовому засіданні цивільну справу за апеляційною скаргою ОСОБА 1 на рішення Чернігівського районного суду Запорізької області від 21 липня 2006 р. по справі за позовом ОСОБА 1 до приватного нотаріуса Чернігівського районного нотаріального округу Запорізької області ОСОБА 2, Бердянської філії ак-

ціонерного поштово-пенсійного банку «Аваль», ОСОБА 1, третя особа: Державна виконавча служба у Чернігівському районі, про визнання майна спільним сумісним майном подружжя, визнання права власності на 1/2 його частину, визнання частково недійсним договору застави АЗС та виконавчого напису нотаріуса, відшкодування матеріальної шкоди, стягнення вартості безпідставно отриманого майна,

ВСТАНОВИЛА:

У грудні 2003 р. ОСОБА 1 звернулась до суду з позовом до приватного нотаріуса Чернігівського районного нотаріального округу Запорізької області ОСОБА 2, Бердянської філії акціонерного поштово-пенсійного банку «Аваль», ОСОБА 1, третя особа: Державна виконавча служба у Чернігівському районі, про визнання недійсним договору застави АЗС між ОСОБА 3 та Бердянською філією АППБ «Аваль», посвідченого 27 серпня 2002 р. приватним нотаріусом та виконавчого напису нотаріуса на цьому договорі.

У позові зазначила, що перебувала в шлюбі з ОСОБА 3 з 1985 р. по 2003 р. У 1999 р. ОСОБА 3 придбав автозаправочну станцію (АЗС), яка розташована по АДРЕСА 1 в Запорізькій області. Незважаючи на те, що ця АЗС є спільною сумісною власністю подружжя, приватний нотаріус ОСОБА 2 посвідчила договір застави АЗС між ОСОБА 3 та Бердянською філією АППБ «Аваль» на забезпечення договору кредиту. Через невиконання ОСОБА 3 кредитних зобов'язань перед банком, ВДВС на підставі виконавчого напису нотаріуса в примусовому порядку реалізувало АЗС без врахування інтересів позивача як співвласниці цього майна.

Згодом позивачка, остаточно уточнивши свої вимоги, просила суд визнати спільним сумісним майном подружжя ОСОБА 3 АЗС та визнати за нею право власності, як за дружиною, на 1/2 частину вказаного майна станом на 27 серпня 2002 р., у зв'язку з чим визнати недійсним договір застави АЗС між ОСОБА 3 та Бердянською філією АППБ «Аваль», посвідчений 27 серпня 2002 р. приватним нотаріусом ОСОБА 2 в частині застави належної їй 1/2 частини АЗС, визнати недійсним виконавчий напис нотаріуса на цьому договорі застави в 1/2 його частині, стягнути з приватного нотаріуса ОСОБА 2 у відшкодування заподіяної їй неправомірними діями матеріальної шкоди у сумі 56 571, 78 грн, стягнути з АППБ «Аваль» на її користь безпід-

ставно отримане майно по виконавчому напису нотаріуса ОСОБА 2 в розмірі 6573 грн 22 коп.

Рішенням Чернігівського районного суду Запорізької області від 21 липня 2006 р. позов ОСОБА 1 задоволено частково. Визнано спільним сумісним майном подружжя ОСОБА 3 та ОСОБА 1 АЗС станом на 27 серпня 2002 р. та визнано за ОСОБА 1 право власності, як за дружиною, на 1/2 частину вказаного майна станом на 27 серпня 2002 р. У решті позовних вимог відмовлено.

В апеляційній скарзі ОСОБА 1, посилаючись на невідповідність висновків суду обставинам справи та неправильне застосування норм матеріального права, просить суд скасувати рішення суду в частині відмови в задоволенні позовних вимог та ухвалити нове рішення.

Заслухавши доповідача, пояснення учасників процесу, що з'явились, дослідивши обставини справи в межах доводів апеляційної скарги, колегія суддів вважає, що апеляційна скарга не підлягає задоволенню з наступних підстав.

У відповідності до ст. 308 ЦПК України апеляційний суд відхиляє апеляційну скаргу і залишає рішення без змін, якщо визнає, що суд першої інстанції ухвалив рішення з додержанням норм матеріального та процесуального права.

Не може бути скасоване правильне по суті і справедливе рішення суду з одних лише формальних міркувань.

З матеріалів справи вбачається, що 27 серпня 2002 р. ОСОБА 3 в забезпечення кредитного договору уклав нотаріально посвідчений договір застави з Бердянською філією АППБ «Аваль». Предметом договору застави була АЗС, що придбана ОСОБА 3 в період шлюбу з ОСОБА 1, проте всупереч вимогам Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, приватний нотаріус ОСОБА 2 не витребувала письмову згоду дружини ОСОБА 1. У зв'язку з тим, що ОСОБА 3 не повернув кредит, приватний нотаріус учинив виконавчий напис, на підставі якого було відкрито виконавче провадження і 26 липня 2004 р. зазначену АЗС продано з прилюдних торгів ОСОБА 4.

Посилаючись на вказані обставини, ОСОБА 1 просила суд визнати за нею право власності, як за дружиною, на 1/2 частину вказаного майна станом на 27 серпня 2002 р., визнати недійсним договір застави АЗС між ОСОБА 3 та Бердянською філією АППБ «Аваль», посвідче-

ний 27 серпня 2002 р. приватним нотаріусом ОСОБА 2 в частині застави належної їй 1/2 частини АЗС, визнати недійсним виконавчий напис нотаріуса на цьому договорі застави в частині 1/2 його частини, стягнути з приватного нотаріуса ОСОБА 2 в рахунок заподіяної їй матеріальної шкоди суму в розмірі 56 571,78 грн, стягнути з АППБ «Аваль» на її користь безпідставно отримане майно по виконавчому напису нотаріуса ОСОБА 2 в розмірі 6573 грн 22 коп.

Як встановлено судом, подружжя ОСОБА 3 в добровільному порядку розділили спільно нажите майно, про що свідчить відсутність будь-яких матеріальних претензій до колишнього чоловіка ОСОБА 3 з боку позивача та наявність розписки від 1 серпня 2003 р. (а. с. 270), згідно з якою ОСОБА 1 належить навис металевий, декоративна плитка, металева огорожа та інше майно, яке за позовом ОСОБА 1 на підставі рішення суду від 26 грудня 2005 р. (а. с. 270) звільнено з-під арешту. Ними також було добровільно поділено і інше сумісно нажите майно.

Доводи апелянта про те, що вона розділила в добровільному порядку тільки те майно, яке не знаходилось в заставі, не спростовують правильності висновків суду, оскільки позивач мала право звернутись з відповідним позовом про виключення з-під арешту майна, яке перебувало і під заставою. Проте, як свідчать матеріали справи № 2-174/05 за її позовом про звільнення майна з-під арешту, подружжя ОСОБА 3 дійшли згоди про поділ майна таким чином, що право на заставлену АЗС вона не оскаржувала і не просила звільнити з-під арешту.

Таким чином, суд першої інстанції, дослідивши всі обставини справи, дійшов обґрунтованого висновку про те, що немає підстав для визнання недійсним зазначеного договору застави та виконавчого напису на цьому договорі.

Крім того, позовні вимоги ОСОБА 1 до приватного нотаріуса про стягнення матеріальної шкоди в розмірі неотриманих коштів за 1/2 частину реалізованої АЗС є такими, що не ґрунтуються на вимогах закону та суперечать змісту ст. 27 Закону «Про нотаріат», враховуючи, що фактично отримав кредит за спільне майно та витратив його без відома позивачки її колишній чоловік ОСОБА 3, отже, ОСОБА 1 не втратила можливості стягнення саме з нього грошової компенсації за це майно у порядку статей 22, 29 КпШС України, ст. 71 СК України.

За таких обставин указана сума не може бути шкодою, що заподіяна безпосередніми діями нотаріуса у зв'язку із посвідченням на ви-

могу одного зі співвласників майна договору застави без згоди другого співвласника. При цьому слід також враховувати те, що позивачка, хоча і вказала на ОСОБУ 3 як відповідача, проте заперечувала в суді як першої, так і другої інстанції проти стягнення з нього матеріальної шкоди. Таким чином, вимоги позивача щодо стягнення матеріальної шкоди з приватного нотаріуса відповідно до ст. 1166 ЦК України є безпідставними. З цих самих підстав не підлягають задоволенню і вимоги ОСОБА 1 щодо стягнення коштів з кредитора за виконавчим провадженням АППБ «Аваль».

Помилковий висновок суду першої інстанції про те, що приватний нотаріус не повинен брати письмову згоду одного з подружжя при укладанні договору застави, суттєво не вплинув на правильність вирішення справи.

Таким чином, колегія суддів вважає, що доводи апеляційної скарги суттєвими не являються і не дають підстав для висновку про неправильне застосування судом першої інстанції норм матеріального та процесуального права, які призвели або могли призвести до неправильного вирішення справи.

Керуючись статтями 307, 308, 313, 314, 315 ЦПК України, колегія суддів

УХВАЛИЛА:

Апеляційну скаргу ОСОБА 1 відхилити.

Рішення Чернігівського районного суду Запорізької області від 21 липня 2006 р. по цій справі залишити без змін.

Ухвала набирає законної сили з моменту її проголошення, проте може бути оскаржена шляхом подачі касаційної скарги до Верховного Суду України протягом двох місяців.

Коментар. У даній справі нотаріус є неналежним відповідачем, оскільки належним відповідачем має бути кредитор за виконавчим написом – суб'єкт спірних матеріальних правовідносин. Нотаріус має бути притягнутий до справи як третя особа, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, оскільки позивач посилається як в обґрунтування позову на порушення нотаріусом вимог закону при вчиненні виконавчого напису. Позов про відшкодування шкоди, заподіяної незаконними діями нотаріуса, має розглядатися в окремому процесі за умови встановлення судом фактів порушення нотаріусом законодавства.

Правильність вимог, зазначених у виконавчому написі, може бути оспорена боржником в позовному порядку. При безпідставності цих вимог суд скасовує виконавчий напис і відмовляє у їх задоволенні, а у разі їх обґрунтованості – постановляє рішення про скасування виконавчого напису і стягнення з боржника на користь кредитора дійсної суми боргу.

АПЕЛЯЦІЙНИЙ СУД
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Справа № 22ц-2185 2006 р.

Р І Ш Е Н Н Я
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

14 грудня 2006 р. колегія суддів судової палати в цивільних справах апеляційного суду Черкаської області в складі:

головуючого: Храпка В. Д.,

суддів: Магди Л. Ф., Сіренка Ю. В.,

при секретарі: Авласовій М. Л.,

розглянувши у відкритому судовому засіданні в місті Черкаси апеляційну скаргу ОСОБА 1 на рішення Уманського міськрайонного суду від 11 жовтня 2006 р. по справі за позовом ОСОБА 1 до ОСОБА 2, третя особа – приватний нотаріус ОСОБА 3, про скасування нотаріального напису, вчиненого за заявою відповідачки,

ВСТАНОВИЛА:

ОСОБА 1 22 червня 2005 р. звернувся до суду з позовом до ОСОБА 2, третя особа – приватний нотаріус ОСОБА 3, про скасування нотаріального напису, вчиненого за заявою відповідачки. У позовній заяві вказував, що 27 грудня 2001 р. приватний нотаріус Уманського міського нотаріального округу ОСОБА 3 повідчила безстроковий договір займу на 23 625 грн, укладений між ним та ОСОБА 2. Згідно з цим договором гроші підлягають поверненню в тримісячний строк після попередження про повернення боргу.

Однак відповідачка не попереджала позивача про повернення боргу, а 23 травня 2004 р. звернулася до суду з позовом про стягнення боргу.

20 серпня 2004 р. приватний нотаріус ОСОБА 3 на підставі заяви відповідачки вчинила виконавчий напис на суму 23 925 грн, включивши до суми стягнення 300 грн витрат по вчиненню нотаріального напису. З 20 серпня 2004 р. цей виконавчий напис знаходиться на виконанні в Уманському міському відділі виконавчої служби, про що позивач дізнався лише після виклику державного виконавця.

Виконавчий напис вчинено з порушенням норм чинного законодавства, без надання ОСОБА 2 необхідних документів і в той час, коли в провадженні суду вже перебувала на розгляді цивільна справа за позовом відповідачки про стягнення боргу.

У зв'язку з наведеним позивач просив суд скасувати виконавчий напис нотаріуса від 20 серпня 2004 р.

Справа неодноразово розглядалася судовими інстанціями. Рішенням Уманського міськрайонного суду від 11 жовтня 2006 р. в задоволенні позову ОСОБА 1 відмовлено.

Не погоджуючись з рішенням суду, позивач подав апеляційну скаргу, в якій просить про скасування рішення суду і ухвалення нового рішення по суті його вимог з тих підстав, що суд дав неналежну оцінку зібраним у справі доказам. Його висновки не відповідають обставинам справи.

Заслухавши суддю-доповідача, заперечення проти доводів апеляційної скарги відповідачки та третьої особи, вивчивши матеріали справи, перевіrivши законність і обґрунтованість рішення суду в межах доводів апеляційної скарги та вимог, заявлених в суді першої інстанції, колегія суддів доходить висновку про те, що апеляційна скарга підлягає до часткового задоволення, а рішення суду повинно бути скасовано і по справі ухвалено нове рішення про часткове задоволення позову ОСОБА 1 виходячи з наступного.

Відмовляючи в задоволенні вимог позивача про скасування виконавчого напису, суд виходив із того, що цей виконавчий напис вчинено нотаріусом з дотриманням вимог закону, зокрема вимог гл. 14 Закону України «Про нотаріат».

При цьому судом не були враховані роз'яснення, що містяться у п. 13 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах за скаргами на нотаріальні дії або відмову у їх вчиненні», яким передбачено, що правильність вимог, зазначених у виконавчому написі, може бути оспорена боржником у позовному порядку. При безпідставності цих вимог суд скасовує виконавчий напис і від-

мовляє в їх задоволенні, а у разі їх обґрунтованості – постановляє рішення про скасування виконавчого напису і стягнення з боржника на користь кредитора дійсної суми боргу.

Згідно з ч. 7 ст. 50 Закону України «Про нотаріат» спір про право, заснований на вчиненій нотаріальній дії, розглядається судом у порядку позовного провадження. Спір про визнання вчиненого нотаріусом виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню повністю або частково, або про повернення стягненого за виконавчим написом нотаріуса розглядається судом за позовом боржника до стягувача.

З матеріалів справи вбачається, що спір з приводу стягнення суми боргу розглянутий судом з постановленням рішення від 28 вересня 2005 р., за яким з ОСОБА 1 на користь ОСОБА 2 стягнута сума боргу за договором позики від 27 грудня 2001 р. Рішення суду набрало чинності і звернуто до виконання, що підтвердила ОСОБА 2 під час розгляду справи в апеляційному суді.

Отже, зважаючи на те, що сума боргу на користь ОСОБА 2 стягнута за рішенням суду, яке звернуто до виконання і виконавчий лист перебуває на виконанні у державній виконавчій службі, виконавчий напис, вчинений нотаріусом на ту саму суму боргу повинен бути визнаний таким, що не підлягає виконанню.

Керуючись ст. 50 Закону України «Про нотаріат», статтями 307, 309, 316 ЦПК України, колегія суддів

ВИРІШИЛА:

Апеляційну скаргу ОСОБА 1 задовольнити частково, рішення Уманського міськрайонного суду від 11 жовтня 2006 р. скасувати.

Позов ОСОБА 1 до ОСОБА 2 про скасування виконавчого напису нотаріуса задовольнити частково.

Визнати виконавчий напис, вчинений приватним нотаріусом ОСОБА 3 20 серпня 2004 р. про пропозицію стягнення боргу в сумі 23 925 грн за договором позики, укладеним між ОСОБА 2 і ОСОБА 1 27 грудня 2001 р., таким, що не підлягає виконанню.

Рішення набирає чинності одразу після проголошення і може бути оскаржене до Верховного Суду України в касаційному порядку протягом двох місяців.

Коментар. Участь нотаріуса у даній справі як третьої особи, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, зумовлена тим, що серед фактів, що обґрунтовують позов, є посилення на порушення нотаріусом закону при вчиненні зазначеного виконавчого напису, а саме:

виконавчий напис вчинено без надання кредитором необхідних документів і в той час, коли в провадженні суду вже перебувала на розгляді цивільна справа за позовом відповідачки про стягнення боргу.

Правильність вимог, зазначених у виконавчому написі, може бути оспорена боржником в позовному порядку. При безпідставності цих вимог суд скасовує виконавчий напис і відмовляє у їх задоволенні, а у разі їх обґрунтованості – постановляє рішення про скасування виконавчого напису і стягнення з боржника на користь кредитора дійсної суми боргу.

Р І Ш Е Н Н Я ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

26 січня 2007 р. колегія суддів судової палати в цивільних справах Апеляційного суду Миколаївської області у складі:

головуючого: Паліюка В. П.,

суддів: Шолох З. Л., Мурлигіної О. Я.,

при секретарі судового засідання: Негрун І. О.,

за участю: представника позивача: ОСОБА 2, представника відповідача: Чайкіна О. С.,

розглянувши у відкритому судовому засіданні у м. Миколаєві цивільну справу за апеляційною скаргою акціонерного комерційного банку «Національний кредит» на рішення Заводського районного суду м. Миколаєва від 17 листопада 2006 р. у справі за позовом ОСОБА 1 до Акціонерного комерційного банку «Національний кредит» (далі – АКБ «Національний кредит») про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню,

ВСТАНОВИЛА:

У червні 2006 р. ОСОБА 1 звернувся до суду з позовом до АКБ «Національний кредит» про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню. Позивач зазначав, що ТОВ «Меридіан» (далі – товариство) отримало від АКБ «Національний кредит» (в особі його Спаської філії у м. Миколаєві) 3 210 000 грн кредиту на підставі кредитного договору від 30 грудня 2003 р. та додатково угоди від 3 лютого 2004 р.

ОСОБА 1 вказував, що він за договором іпотеки від 5 березня 2004 р. виступив майновим поручителем по кредиту, отриманому товариством.

Рішенням господарського суду Миколаївської області від 9 листопада 2004 р. (що набрало законної сили) зазначений кредитний договір розірвано та стягнуто з товариства на користь АКБ «Національний кредит» 3 725 795,75 грн заборгованості по кредиту, 268 453,80 грн відсотків за користування кредитом. Товариство та АКБ «Національний кредит» 19 травня 2005 р. уклали угоду про порядок та строки погашення заборгованості, яка не виконується.

У зв'язку з цим на вимогу АКБ «Національний кредит» приватним нотаріусом Київського міського нотаріального округу ОСОБА 3 6 березня 2006 р. вчинений нотаріальний напис, яким звернено стягнення на майно позивача, заставлене за договором іпотеки.

Посилаючись на те, що виконавчий напис не відповідає всім вимогам, які ставляться до виконавчого документа, а зазначена в ньому сума заборгованості не відповідає вартості предмета іпотеки, позивач просив задовольнити його позов.

Рішенням Заводського районного суду м. Миколаєва від 17 листопада 2006 р. позовні вимоги задоволені у повному обсязі.

В апеляційній скарзі представник АКБ «Національний кредит», посилаючись на незаконність та необгрунтованість рішення суду, просив його скасувати та постановити нове, яким відмовити у задоволенні позову.

Заслухавши суддю-доповідача, пояснення сторін, перевіривши законність та обгрунтованість рішення суду в межах доводів апеляційної скарги, колегія суддів вважає, що апеляційна скарга підлягає задоволенню, виходячи з наступного.

Задовольняючи позов, місцевий суд виходив із того, що оспорюваний виконавчий напис не відповідає вимогам ст. 19 Закону України «Про виконавче провадження», а розмір зазначеної в ньому заборгованості не відповідає заставній вартості предмета іпотеки (яка є значно меншою і складає 301 306 грн).

Між тим з такими висновками суду погодитися не можна, оскільки вони не відповідають обставинам справи.

Як вбачається із матеріалів справи, приватний нотаріус Київського міського нотаріального округу ОСОБА 3 обгрунтовано, у відповідності до вимог статей 87–89 Закону України від 2 вересня 1993 р. «Про нотаріат», 6 березня 2006 р. видав нотаріальний напис, яким звернув

стягнення на заставлене майно позивача для задоволення вимог АКБ «Національний кредит».

Відповідно до п. 1 договору іпотеки, укладеного між позивачем та АКБ «Національний кредит» 5 березня 2004 р., банк має право задовольнити свої вимоги у повному обсязі, включаючи суму боргу, сплату процентів, неустойки, що не суперечить вимогам ст. 7 Закону України від 5 червня 2003 р. «Про іпотеку». Тому посилання ОСОБА 1 на невірне визначення у виконавчому написі обсягу його відповідальності безпідставні.

До того ж вимоги щодо форми та змісту виконавчого напису вписані в статтях 89, 91 Закону України «Про нотаріат» та п. 287 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженої наказом Міністерства юстиції України 3 березня 2004 р., які є спеціальними відносно ст. 19 Закону України від 21 квітня 1999 р. «Про виконавче провадження».

Крім того, підставою вчинення виконавчого напису є цивільно-правова угода, а не судове рішення (п. 1 Переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих документів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 р.). У зв'язку з чим вимоги п. 5 ст. 19 Закону України «Про виконавче провадження» щодо строку набрання чинності на виконавчі написи нотаріусів не розповсюджуються.

Відсутність у виконавчому написі місця народження та роботи боржника має формальний характер, не перешкоджає ідентифікації стягувача, а також проведенню виконавчих дій, а тому не може бути підставою для визнання цього напису таким, що не підлягає виконанню.

На думку колегії суддів, при вчиненні оспорюваного виконавчого напису порушень законних прав та інтересів позивача не встановлено, а тому відсутні підстави для задоволення його позову.

За таких обставин рішення місцевого суду підлягає скасуванню на підставі ч. 3 ст. 309 ЦПК України з постановленням нового рішення про відмову у задоволенні позову.

Керуючись статтями 303, 309, 316 ЦПК України, колегія суддів
ВИРІШИЛА:

Апеляційну скаргу АКБ «Національний кредит» задовольнити.

Рішення Заводського районного суду м. Миколаєва від 17 листопада 2006 р. скасувати та постановити нове судове рішення.

Відмовити у задоволенні позовних вимог ОСОБА 1 до АКБ «Національний кредит» про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню.

Рішення апеляційного суду набирає законної сили з моменту його проголошення, але може бути оскаржене у касаційному порядку безпосередньо до Верховного Суду України протягом двох місяців з дня проголошення.

Коментар. Нотаріус помилково не притягувався до участі у даній справі як третя особа, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, попри те що при розгляді справи встановлювалися факти, пов'язані із дотриманням вимог законодавства нотаріусом при вчиненні виконавчого напису. Зазначені обставини свідчать про потенційну можливість пред'явлення до нотаріуса в подальшому позову про відшкодування шкоди, заподіяної його незаконними діями.

Спір про визнання вчиненого нотаріусом виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню повністю або частково, або про повернення стягненого за виконавчим написом нотаріуса розглядається судом за позовом боржника до стягувача.

СУДОВА КОЛЕГІЯ В ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

У Х В А Л А

від 13.09.2000

(Витяг)

У серпні 1998 р. М. звернувся до суду зі скаргою на вчинення 3 березня 1998 р. приватним нотаріусом виконавчого напису. У скарзі він зазначив, що виконавчий напис не може бути підставою для стягнення заборгованості за кредитним договором, оскільки при його вчиненні порушено п. 9 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України (затверджена наказом Міністерства юстиції України від 18 червня 1994 р. № 18/5), сума заборгованості, вказана

у виконавчому написі, перевищує фактичний розмір заборгованості перед банком, і його вчинено на користь іншої кредитної установи, а не тієї, яка зазначена в договорі як заставадержатель.

Рішенням Радянського районного суду м. Києва від 15 лютого 1999 р. та додатковим рішенням цього суду від 18 лютого 1999 р., залишеними без зміни ухвалою судової колегії в цивільних справах Київського міського суду від 7 квітня того ж року, скаргу було задоволено. Виконавчий напис приватного нотаріуса про звернення стягнення на належне М. майно на користь АКБ «Інтеграл» скасовано.

Постановою президії Київського міського суду від 24 квітня 2000 р. протест заступника прокурора м. Києва на зазначені судові рішення було залишено без задоволення.

Заступник Генерального прокурора України порушив у протесті питання про скасування постановлених у справі рішень, оскільки суд не з'ясував її дійсних обставин. Судова колегія в цивільних справах Верховного Суду України протест задовольнила з таких підстав.

Задовольняючи скаргу, суд виходив із того, що найменування стягувача у виконавчому написі не відповідає офіційній назві банку, на користь якого вчинено цей виконавчий напис. Проте такий висновок не є обґрунтованим.

Відповідно до ст. 23 Закону від 20 березня 1991 р. «Про банки і банківську діяльність» (який був чинним на той час) у статуті комерційного банку визначаються його повна та скорочена назви, а також місцезнаходження.

Згідно з пп. 1.1 та 1.2 статуту АКБ «Інтеграл», зареєстрованого рішенням Правління НБУ від 30 вересня 1994 р. № 250, передбачено повне і скорочене найменування цього банку, обидва з яких є офіційними. У Статуті зазначено, що повним найменуванням є «Акціонерний комерційний банк «Інтеграл», а скороченим – АКБ «Інтеграл-банк».

Крім того, законами від 2 жовтня 1992 р. «Про заставу» (ст. 12), від 2 вересня 1993 р. «Про нотаріат» (ст. 89) і згаданою вище Інструкцією (п. 167) передбачено, що у договорах застави та у виконавчих написах повинні зазначатися найменування та адреса сторін без будь-яких застережень щодо повних чи скорочених їхніх назв.

За таких обставин висновок суду про те, що у виконавчому написі й у договорі застави значаться різні юридичні особи, не заслуговує на увагу.

Постановляючи рішення, суд не врахував, що за змістом ст. 285 ЦПК і згідно з роз'ясненнями Пленуму Верховного Суду України,

викладеними у п. 13 постанови від 31 січня 1992 р. № 2 «Про судову практику в справах за скаргами на нотаріальні дії або відмову в їх вчиненні», у передбаченому гл. 39 ЦПК порядку оскаржується тільки відмова у вчиненні виконавчого напису, а правильність зазначених у ньому вимог може бути оспорена боржником лише в позовному порядку. При безпідставності цих вимог суд скасовує виконавчий напис і відмовляє в їх задоволенні, а в разі часткової їх обґрунтованості постановляє рішення про скасування виконавчого напису та стягнення з боржника на користь кредитора дійсної суми боргу. У цих випадках справа розглядається в позовному провадженні, позивачем в якому є кредитор, а відповідачем – боржник.

Як убачається з матеріалів справи, самим боржником фактично оспорювалася сума боргу, зазначена у виконавчому написі. За таких обставин суду слід було з'ясувати, чи мав місце спір про право, оскільки це має важливе значення для правильного вирішення спору.

Поновлюючи М. строк для оскарження виконавчого напису, суд виходив із того, що той не знав про вчинення цього напису, а дізнався про нього лише в кінці липня – на початку серпня 1998 р. Однак висновку про поважність причин пропуску строку звернення зі скаргою суд дійшов, не давши оцінки всім зібраним у справі доказам та не перевірявши достовірності пояснень скаржника і його представника.

Із долученої справи видно, що М. подав скаргу на виконавчий напис від 3 березня 1998 р. № 2860 28 червня того ж року, тому висновок суду про те, що він дізнався про виконавчий напис у липні – серпні 1998 р., не заслуговує на увагу.

Відхиляючи акт від 19 березня 1998 р. як доказ того, що М. ще у березні цього року знав про початок стягнення за виконавчим написом, суд послався на те, що сам скаржник цього акта не підписав і зміст його заперечує.

Проте такий висновок не є обґрунтованим, оскільки оцінку цій обставині дано без урахування змісту акта, з якого вбачається, що у Московському районному суді вже у березні 1998 р. було відкрито виконавче провадження на підставі спірного виконавчого напису і що вручення М. документа державним виконавцем фіксувалося відеозйомкою. Суд не витребував матеріалів виконавчого провадження, не з'ясував, які повідомлення надсилалися державним виконавцем М. у березні – квітні 1998 р., не запропонував представити матеріали відеозйомки про вручення йому документів, не залучив як свідків осіб, які підписали акт.

Оскільки, не врахувавши зазначеного, суд постановив рішення з порушенням вимог закону, а судова колегія в цивільних справах та президія Київського міського суду не взяли цього до уваги, судові рішення залишатись у силі не можуть і підлягають скасуванню.

Виходячи з наведеного, судова колегія в цивільних справах Верховного Суду України протест заступника Генерального прокурора України задовольнила, зазначені в ньому судові рішення скасувала і направила справу на новий розгляд.

«Рішення Верховного Суду України», 2001 р.

Коментар. Предметом судового розгляду є не скарга на дії нотаріуса, а спір про право цивільне, оскільки боржником фактично оспорується сума боргу, зазначена у виконавчому написі, а отже, і власне обов'язок сплачувати зазначену суму. Нотаріус у такій справі є неналежним відповідачем, оскільки сторонами такого судового спору є тільки боржник та стягувач.

Спір про визнання вчиненого нотаріусом виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню повністю або частково, або про повернення стягненого за виконавчим написом нотаріуса розглядається судом за позовом боржника до стягувача.

У Х В А Л А
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

20 грудня 2006 р.

м. Київ

Колегія суддів судової палати у цивільних справах Верховного Суду України в складі:

головуючого: Гнатенка А. В.,

суддів: Балюка М. І., Барсукової В. М., Григор'євої Л. І., Косенка В. Й.,

розглянувши в судовому засіданні справу за позовом ОСОБА 1 до ОСОБА 2, приватного нотаріуса Дніпропетровського міського нотаріального округу ОСОБА 3, треті особи: приватне підприємство (далі –

ПП «НД-БУД», товариство з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ) «Торговий дім “Метізмаш”», про визнання договору позики неукладеним та виконавчого напису нотаріуса недійсним; за позовом ПП «НД-БУД» до ОСОБА 2, приватного нотаріуса Дніпропетровського міського нотаріального округу ОСОБА 3 про визнання договору поруки та виконавчого напису нотаріуса недійсними; за позовом ТОВ «Торговий дім “Метізмаш”» до ОСОБА 2, приватного нотаріуса Дніпропетровського міського нотаріального округу ОСОБА 3 про визнання договору поруки та виконавчого напису нотаріуса недійсними, за касаційною скаргою ОСОБА 1 на рішення колегії суддів судової палати у цивільних справах апеляційного суду Дніпропетровської області від 11 січня 2006 р.,

ВСТАНОВИЛА:

У липні 2004 р. ОСОБА 1 звернувся до суду з даним позовом. В обґрунтування своїх вимог указував, що 6 листопада 2003 р. придбав у ОСОБА 2 акції закритого акціонерного товариства «Виробниче об'єднання “Лугафарм”» (далі – ЗАТ «ВО “Лугафарм”») у кількості 45 штук за ціною 187 грн 50 коп. за кожен акцію та заплатив загальну суму 8 437 грн 50 коп. Згідно з п. 3.1 указанного договору відповідач зобов'язався протягом трьох днів з моменту переходу права власності передати незалежному реєстратору належним чином оформлені документи, необхідні для перереєстрації права власності на цінні папери. Однак відповідач почав ухилятися від виконання вказаних дій, мотивуючи тим, що реальна вартість акцій значно вища за їх номінальну вартість, тому що ЗАТ «ВО “Лугафарм”» є високоприбутковим підприємством. ОСОБА 2 неодноразово змінював суми, які позивач повинен був доплатити йому, а на початку березня 2004 р. заявив, що ОСОБА 1 винен йому 715 500 гривень і поки ці гроші він не отримає, перереєстрацію цінних паперів ОСОБА 1 зробити не зможе. Оскільки такої суми в позивача не було, відповідач запропонував підписати договір позики на вказану суму. 9 березня 2004 р. ОСОБА 2 у присутності ОСОБА 4 власника ПП «НД-БУД» і директора ТОВ «Торговий дім “Метізмаш”» спонукав ОСОБА 1 підписати договір позики на зазначену суму. У цей же день були оформлені також два договори поруки, відповідно до яких два вищевказаних підприємства поручилися за позивача. Після підписання договору позики відповідач передав незалежному реєстратору належним чином оформлені документи, необ-

хідні для перереєстрації права власності на цінні папери, про що позивач 12 березня 2004 р. отримав випіску з реєстру власників цінних паперів, а сертифікат акцій – 18 травня 2004 р. Після оформлення права власності на акції ОСОБА 2 продовжував вимагати передати йому гроші в сумі 715 500 грн. 23 березня 2004 р. відповідач оформив у того ж самого нотаріуса заяву про те, що нібито позивач віддав йому 10 000 доларів США в рахунок повернення позики, чого ОСОБА 1 не робив. 15 червня 2004 р. на договорі позики було вчинено виконавчий напис і розпочато виконавче провадження. Указуючи на те, що передачі грошей не було й договір позики не можна вважати укладеним, позивач просив задовольнити його вимоги.

У серпні 2004 р. до суду з окремими позовами звернулися ТОВ «Торговий дім “Метізмаш”» та ПП «НД-БУД», в яких просили визнати недійсними договори поруки, укладені між підприємствами та ОСОБА 2 9 березня 2004 р., та визнати недійсним виконавчий напис нотаріуса на договорі позики від 9 березня 2004 р., укладеному між ОСОБА 2 і ОСОБА 1.

Рішенням Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 13 вересня 2004 р. позовні вимоги задоволено. Постановлено:

визнати неукладеним договір позики від 9 березня 2004 р. між ОСОБА 2 і ОСОБА 1, посвідчений приватним нотаріусом Дніпропетровського нотаріального округу ОСОБА 3 за реєстром НОМЕР 1; визнати недійсним виконавчий напис, вчинений 15 червня 2004 р. на вказаному договорі позики приватним нотаріусом Дніпропетровського нотаріального округу ОСОБА 3;

визнати недійсними договори поруки від 9 березня 2004 р. між ОСОБА 2 і ПП «НД-БУД», ОСОБА 2 і ТОВ «Торговий дім “Метізмаш”», посвідчені приватним нотаріусом Дніпропетровського нотаріального округу ОСОБА 3 за реєстром НОМЕР 2 і НОМЕР 3 відповідно;

визнати недійсними виконавчі написи на вказаних договорах поруки, вчинені 29 червня 2004 р. приватним нотаріусом Дніпропетровського нотаріального округу ОСОБА 3 за реєстром НОМЕР 4 і НОМЕР 5;

стягнути з ОСОБА 2 на користь ОСОБА 1, ПП «НД-БУД» і ТОВ «Торговий дім “Метізмаш”» по 1 700 гривень витрат на оплату державного мита.

Ухвалою колегії суддів судової палати у цивільних справах апеляційного суду Дніпропетровської області від 29 грудня 2004 р. зазначене рішення місцевого суду скасовано, а справу направлено на новий судовий розгляд.

Ухвалою колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 19 жовтня 2005 р. ухвалу суду апеляційної інстанції скасовано, а справу направлено на новий апеляційний розгляд.

Рішенням колегії суддів судової палати у цивільних справах Апеляційного суду Дніпропетровської області від 11 січня 2006 р. рішення місцевого суду від 13 вересня 2004 р. скасовано, у задоволенні позову відмовлено.

ОСОБА 1 звернувся до Верховного Суду України з касаційною скаргою, в якій просить скасувати рішення суду апеляційної інстанції від 11 січня 2006 р. й залишити в силі рішення суду першої інстанції, посилаючись на порушення апеляційним судом норм процесуального права та неправильне застосування норм матеріального права.

Касаційна скарга підлягає частковому задоволенню, а постановлені судові рішення – скасуванню з направленням справи на новий розгляд у суд першої інстанції з таких підстав.

Загальні вимоги, дотримання яких є необхідним для чинності правочину, викладені в ст. 203 ЦК України.

Згідно з правилом ст. 204 ЦК України правочин є правомірним, якщо його недійсність прямо не встановлена законом (нікчемний правочин) або якщо він не визнаний судом недійсним (оспорювані правочини).

Якщо недійсність правочину прямо не встановлена законом, але одна зі сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом, то згідно з ч. 3 ст. 215 ЦК України такий правочин може бути визнаний недійсним (оспорюваний правочин), а не таким, що є неукладеним.

Стаття 1051 ЦК України надає позичальнику право оспорити договір позики на тій підставі, що грошові кошти або речі насправді не були одержані ним від позикодавця або були одержані у меншій кількості, ніж встановлено договором.

З матеріалів справи вбачається, що між ОСОБА 2 і ОСОБА 1 9 березня 2004 р. укладений і нотаріально посвідчений договір, згідно з яким позивач позичив відповідачеві 715 500 грн; платіж повинен бути проведений у м. Дніпропетровську з поверненням його до 1 квітня 2004 р.

Визнаючи цей договір неукладеним у зв'язку з його безгрошовістю, а також виконавчі написи та договори поруки недійсними, місцевий суд не звернув увагу на проголошену ст. 204 ЦК України презумпцію правомірності правочину, яка може бути спростована не шляхом визнання його судом неукладеним, а за позовом про визнання його судом недійсним з підстав, установлених законом.

Крім того, оскільки правильність вимог, зазначених у виконавчому написі, оспорена боржниками, то, визнавши їх безпідставними, тому що договір безгрошовий, суд не тільки повинен скасувати виконавчі написи, але й відмовити в їх задоволенні.

Скасовуючи зазначене рішення місцевого суду та постановляючи нове рішення про відмову в задоволенні вимог ОСОБА 1 про визнання договору позики неукладеним і скасування вчиненого на цьому зобов'язанні виконавчого напису, а також позовних вимог ТОВ «Торговий дім «Метізмаш»» та ПП «НД-БУД», суд апеляційної інстанції виходив із того, що факт передачі ОСОБА 2 ОСОБА 1 суми, указаної в договорі позики, був підтверджений у судовому засіданні свідком ОСОБА 5.

Проте з таким висновком погодитися не можна, тому що в договорі відсутні дані про передачу грошей позичальником у момент нотаріального посвідчення договору, відсутня розписка позичальника або інший документ, який підтверджує передачу йому позикодавцем визначеної договором грошової суми.

Крім того, суд не перевіряв доводи позивача про незаконне вчинення виконавчого напису, оскільки подані нотаріусу документи не підтверджували безспірність заборгованості боржника, та не звернув увагу на вимоги ч. 3 ст. 215 ЦК України.

Оскільки позивач стверджував, що позикове зобов'язання укладено в зв'язку з компенсацією сум по договору купівлі-продажу акцій заводу, тобто для приховання від держави справжніх доходів, то суду при розгляді позову слід було залучити в якості третьої особи державу в особі органів, які її представляють (податкові органи, органи прокуратури), для з'ясування їхньої позиції стосовно вказаного договору позики.

У зв'язку з тим, що місцевим та апеляційним судами допущені порушення процесуального й матеріального права, то постановлені судові рішення не можуть залишатися без зміни та підлягають скасуванню з направленням справи на новий розгляд у суд першої інстанції з підстав, передбачених ст. 338 ЦПК України.

Керуючись статтями 336, 338 ЦПК України, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України

УХВАЛИЛА:

Касаційну скаргу ОСОБА 1 задовольнити частково.

Рішення колегії суддів судової палати у цивільних справах апеляційного суду Дніпропетровської області від 11 січня 2006 р. та рішення Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 13 вересня 2004 р. скасувати, а справу направити на новий розгляд у суд першої інстанції.

Ухвала оскарженню не підлягає.

Головуючий: Гнатенко А. В.,

судді: Балюк М. І., Барсукова В. М., Григор'єва Л. І., Косенко В. Й.

Коментар. Нотаріус у справі про визнання виконавчого напису недійсним є неналежним відповідачем, оскільки належним є тільки кредитор – суб'єкт спірних матеріальних правовідносин. Нотаріус може бути у такій справі або третьою особою, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору (якщо позивач стверджує, що підставою визнання виконавчого напису недійсним є порушення нотаріусом закону при його вчиненні), або свідком (якщо таких фактів серед підстав позову немає).

§ 2. Розгляд справ про відшкодування шкоди, заподіяної незаконними чи недбалими діями нотаріуса

Шкода, заподіяна фізичній чи юридичній особі внаслідок незаконних або недбалих дій державного нотаріуса, відшкодовується в порядку, передбаченому законодавством.

У Х В А Л А
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

23 травня 2007 р.

м. Київ

Колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України в складі:

головуючого: Патрюка М. В.,

суддів: Пшонки М. П., Костенка А. В., Лященко Н. П., Прокопчука Ю. В.,

розглянувши в судовому засіданні справу за позовом ОСОБА 1 до Київського міського управління юстиції, Державного казначейства України, Одинадцятої Київської державної нотаріальної контори, треті особи: ОСОБА 2, прокуратура Оболонського району м. Києва, про відшкодування матеріальної та моральної шкоди, за касаційними скаргами ОСОБА 1, Київського міського управління юстиції, Державного казначейства України на рішення Оболонського районного суду м. Києва від 13 вересня 2006 р. та ухвалу апеляційного суду м. Києва від 27 грудня 2006 р.,

ВСТАНОВИЛА:

У вересні 2004 р. позивач звернувся до суду із зазначеним позовом, в якому просив стягнути з відповідачів на відшкодування матеріальної шкоди 8 500 грн та 10 000 грн моральної шкоди. Зазначав, що внаслідок неправомірного посвідчення 5 квітня 2001 р. нотаріусом ОСОБА 3 довіреності від його імені на ім'я ОСОБА 4 на право користування та розпорядження автомобілем «Порше 924», належним йому на праві власності, автомобіль був знятий із реєстраційного обліку та проданий. Крім того, ОСОБА 1 просив відшкодувати йому моральну шкоду, яку пов'язує з психологічним стресом, порушенням нормальних життєвих зв'язків та психологічною травмою, отриманою в результаті незаконного позбавлення права власності на автомобіль.

Справа розглядалася судами неодноразово.

Останнім рішенням Оболонського районного суду м. Києва від 13 вересня 2006 р., залишеним без зміни ухвалою апеляційного суду міста Києва від 27 грудня 2006 р., позовні вимоги ОСОБА 1 задоволено частково. Стягнуто з Державного казначейства України на користь позивача на відшкодування матеріальної шкоди 8 500 грн. У задоволенні інших позовних вимог відмовлено.

У касаційних скаргах ОСОБА 1, Київське міське управління юстиції, Державне казначейство України ставлять питання про скасування постановлених у справі судових рішень, мотивуючи свою вимогу порушенням судами норм матеріального та процесуального права.

Вивчивши матеріали справи, заслухавши пояснення прокурора про законність судових рішень, колегія суддів вважає, що касаційні скарги підлягають відхиленню з таких підстав.

Згідно зі ст. 335 ЦПК України під час розгляду справи в касаційному порядку суд перевіряє в межах касаційної скарги правильність застосування судом першої та апеляційної інстанцій норм матеріального чи процесуального права і не може встановлювати або вважати доведеними обставини, що не були встановлені в рішенні чи відкинута ним, вирішувати питання про достовірність або недостовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими.

Відповідно до ст. 43 Закону України «Про нотаріат» при вчиненні нотаріальних дій нотаріуси та інші посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, встановлюють особу громадянина, його представника або представницьких підприємств, установи, організації, що звернулися за вчиненням нотаріальних дій.

Установлення особи здійснюється за паспортом або іншими документами, які виключають будь-які сумніви щодо особи громадянина, який звернувся за вчиненням нотаріальних дій.

При розгляді справи судом встановлено, що на підставі оформленої нотаріусом Одинадцяті Київської державної нотаріальної контори довіреності автомобіль «Порше 924», який належав ОСОБА 1, був проданий, чим позивачеві заподіяна шкода.

При цьому судом встановлені спеціальні обставини, необхідні для виникнення в держави обов'язку по відшкодуванню ОСОБА 1 шкоди, а саме: внаслідок злочину майнова шкода, завдана майну фізичної особи – позивачу; шкода, завдана особою, яка слідством не встановлена.

Судом дана належна оцінка доказам, що при оформленні доручення від імені позивача третя особа – нотаріус ОСОБА 3 допустила порушення вимог ст. 43 Закону України «Про нотаріат».

За правилами ст. 21 Закону України «Про нотаріат» шкода, заподіяна фізичній чи юридичній особі внаслідок незаконних або недбалих дій державного нотаріуса, відшкодовується в порядку, передбаченому законодавством.

Таким чином, встановлено, і це вбачається з матеріалів справи, що судові рішення ухвалено з додержанням норм матеріального та процесуального права, відсутні передбачені ст. 338 ЦПК України підстави для обов'язкового скасування судового рішення.

Наведені в касаційних скаргах доводи висновків суду не спростовують.

Керуючись статтями 337, 344, 345 ЦПК України, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України

УХВАЛИЛА:

Касаційні скарги ОСОБА 1, Київського міського управління юстиції, Державного казначейства України відхилити.

Рішення Оболонського районного суду м. Києва від 13 вересня 2006 р. та ухвалу апеляційного суду м. Києва від 27 грудня 2006 р. залишити без зміни. Ухвала оскарженню не підлягає.

Головуючий: Патрюк М. В.,

судді: Пшонка М. П., Костенко А. В., Лященко Н. П., Прокопчук Ю. В.

Коментар. У справах про відшкодування шкоди, заподіяної незаконними або недбалими діями державних нотаріусів, відповідачем має бути відповідна державна нотаріальна контора, де ці нотаріуси працюють. При цьому незаконність дій нотаріуса має бути встановлена судовим рішенням.

**Шкода, заподіяна фізичній чи юридичній особі
внаслідок незаконних або недбалих дій державного
нотаріуса, відшкодовується в порядку, передбачено-
му законодавством.**

СУДОВА ПАЛАТА У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ
ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

У Х В А Л А
21.08.2003

(Витяг)

У вересні 2001 р. Т. звернулася до суду з позовом до П'ятнадцятої Київської державної нотаріальної контори (далі – Контора) про відшкодування моральної шкоди, заподіяної у зв'язку з неправомірними діями державного нотаріуса. Позивачка зазначала, що через незаконну відмову нотаріуса у реєстрації заяви про прийняття спадщини їй завдано моральну шкоду, зокрема позбавлено можливості вчасно прий-

няти спадщину. Унаслідок таких дій істотно погіршився стан її здоров'я, вона втратила душевну рівновагу, відчувала невпевненість, була позбавлена можливості поліпшити умови свого життя, змушена кожен день приймати заспокійливі ліки.

Ватутінський районний суд м. Києва рішенням від 18 жовтня 2001 р. позов задовольнив частково – ухвалив стягнути з Контори на користь Т. 600 грн на відшкодування моральної шкоди.

Апеляційний суд м. Києва рішенням від 15 січня 2002 р. рішення Ватутінського районного суду м. Києва від 18 жовтня 2001 р. скасував, Т. у задоволенні позову відмовив.

У касаційній скарзі Т., посилаючись на неправильне застосування судом норм матеріального та процесуального права, просила рішення апеляційного суду скасувати, а рішення суду першої інстанції залишити в силі.

Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України визнала, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Відповідно до ст. 21 Закону від 2 вересня 1993 р. № 3425-ХІІ «Про нотаріат» (далі – Закон) шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних або недбалих дій державного нотаріуса, відшкодовується в порядку, передбаченому законодавством України. Законом не визначено, яка саме шкода має відшкодовуватись: моральна чи матеріальна. Отже, згідно із зазначеною статтею підлягає відшкодуванню моральна шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних або недбалих дій державного нотаріуса.

Рішенням Ватутінського районного суду м. Києва від 18 жовтня 2001 р. факт заподіяння моральної шкоди встановлено, суд апеляційної інстанції цієї обставини не спростував.

Суд першої інстанції у рішенні, зокрема, зазначив, що рішенням цього ж суду від 23 квітня 2001 р. встановлено незаконність відмови Т. у реєстрації заяви і про прийняття спадщини, оскільки державний нотаріус неправильно обрахував строки подання заяви. Крім того, обґрунтовуючи суму відшкодування моральної шкоди, суд врахував характер, тривалість та обсяг заподіяних позивачці моральних страждань, істотність вимушених змін у її житті, ступінь вини відповідача. Таким чином, посилання суду апеляційної інстанції на те, що суд не застосував закон, який підлягав застосуванню, є неправомірним.

Положення ст. 21 Закону кореспондують зі ст. 440¹ ЦК 1963 р., відповідно до якої моральна (немайнова) шкода, заподіяна громадянину

діяннями іншої особи, яка порушила його законні права, відшкодовується особою, яка заподіяла шкоду, якщо вона не доведе, що моральна шкода заподіяна не з її вини.

Суд обґрунтовано поклав обов'язок з відшкодування моральної шкоди на Контору, оскільки відповідно до змісту гл. 40 ЦК 1963 р. відшкодування шкоди, заподіяної з вини працівників під час виконання ними своїх трудових (службових) обов'язків, має здійснювати організація.

Зважаючи на такі обставини та керуючись ст. 334 ЦПК, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Т. задовольнила, рішення апеляційного суду м. Києва від 15 січня 2002 р. скасувала, залишивши в силі рішення Ватутінського районного суду м. Києва від 18 жовтня 2001 р.

«Вісник Верховного Суду України», 2004, № 4.

Коментар. У справах про відшкодування шкоди, заподіяної незаконними або недбалими діями державних нотаріусів, відповідачем має бути відповідна державна нотаріальна контора, де ці нотаріуси працюють. При цьому незаконність дій нотаріуса має бути встановлена судовим рішенням.

§ 3. Розгляд справ про незаконність вчинення нотаріальної дії або незаконність відмови в її вчиненні

Спір про право, оснований на вчиненій нотаріальній дії, розглядається судом у порядку позовного провадження.

**Р І Ш Е Н Н Я
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ**

3 жовтня 2007 р.

м. Київ

Колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України в складі:

головуючого: Гнатенка А. В., суддів: Балюка М. І., Гуменюка В. І., Григор'євої Л. І., Данчука В. Г., розглянувши в судовому засіданні справу за позовом ОСОБА 1 до акціонерного поштово-пенсійного банку (далі – АППБ) «Аваль» про усунення перешкод у розпорядженні майном, за касаційною скаргою відкритого акціонерного товариства (далі – ВАТ) «Райффайзен Банк Аваль» на рішення Сєверодонецького міського суду від 25 липня 2006 р. та ухвалу колегії суддів судової палати у цивільних справах апеляційного суду Луганської області від 31 січня 2007 р.,

ВСТАНОВИЛА:

У травні 2006 р. ОСОБА 1 звернувся в суд із зазначеним позовом. В обґрунтування своїх вимог указував, що він як єдиний спадкоємець після смерті своєї матері – ОСОБА 2 – у встановлений законом строк звернувся до нотаріальної контори із заявою про прийняття спадщини, яка складається у тому числі з нерухомого майна – будівлі, розташованої за адресою: АДРЕСА 1. Однак отримати свідоцтво про право на спадщину він не має можливості, оскільки в Єдиному реєстрі заборон відчуження об'єктів нерухомого майна існує заборона на відчуження вказаного об'єкта нерухомості, вчинена Першою Сєверодонецькою державною нотаріальною конторою за повідомленням приватного нотаріуса ОСОБА 3, який посвідчував договір застави вказаного майна, укладеного з АППБ «Аваль». На теперішній час ніяких правовідносин між ОСОБА 1 та АППБ «Аваль» не існує, ніяких боргових зобов'язань після ОСОБА 2 перед АППБ «Аваль» не залишилося, але останній не надає нотаріусу відомості про скасування заборони на відчуження майна, який у свою чергу не може надати таке повідомлення державній нотаріальній конторі, яка здійснила заборону. Ці обставини перешкоджають позивачу отримати свідоцтво про право на спадщину та розпоряджатися належним йому в порядку спадкування майном.

Рішенням Сєверодонецького міського суду від 25 липня 2006 р., залишеним без зміни ухвалою колегії суддів судової палати у цивільних справах Апеляційного суду Луганської області від 31 січня 2007 р., позов задоволено. Постановлено: усунути перешкоди в розпорядженні ОСОБА 1 нерухомим майном, розташованим за адресою: АДРЕСА 1; зобов'язати АППБ «Аваль» надати приватному нотаріусу ОСОБА 3

відомості про виключення вказаного об'єкта нерухомості з Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна.

ВАТ «Райффайзен Банк Аваль» звернулося до Верховного Суду України з касаційною скаргою, в якій просить скасувати постановлені судові рішення та ухвалити нове рішення, яким у задоволенні позову відмовити, посилаючись на порушення судами норм процесуального права та неправильне застосування норм матеріального права.

Касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Зобов'язуючи правонаступника АППБ «Аваль» – ВАТ «Райффайзен Банк Аваль» – усунути перешкоди в розпорядженні позивачем нерухомим спадковим майном шляхом надання приватному нотаріусу відомостей про виключення спірного об'єкта нерухомості з Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна, місцевий суд, з висновками якого погодилася й апеляційна інстанція, виходив із того, що без заяви відповідача про виключення об'єкта з Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна нотаріус не вправі видати свідоцтво про право на спадщину на нерухоме майно за законом.

Проте з таким висновком судів погодитися не можна, оскільки він не ґрунтується на законодавстві.

Відповідно до п. 31 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України (далі – Інструкція) нотаріус відмовляє у вчиненні нотаріальної дії, зокрема, якщо вчинення такої дії суперечить законові.

На прохання особи, якій відмовлено у вчиненні нотаріальної дії, нотаріус повинен викласти причини відмови у письмовій формі і роз'яснити порядок їх оскарження. У цих випадках нотаріус не пізніше як у триденний строк виносить постанову про відмову у вчиненні нотаріальної дії з посиланням на чинне законодавство. Нотаріус не має права на безпідставну відмову у вчиненні нотаріальної дії.

Позивач не надав суду такої постанови, нотаріус в судовому засіданні не послався на чинне законодавство, яке давало йому право відмовити у вчиненні нотаріальної дії стосовно нерухомого майна, зареєстрованого за спадкодавцем, а суди, погоджуючись із вимогами ОСОБА 1 про зобов'язання відповідача, також не послалися на норму права, яка давала б право нотаріусу відмовити у вчиненні нотаріальної дії.

Згідно з п. 216 Інструкції видача свідоцтва про право на спадщину на майно, яке підлягає реєстрації, проводиться нотаріусом після

подання правовстановлюючих документів про належність цього майна спадкодавцеві та перевірки відсутності заборони або арешту цього майна, у тому числі наявності чи відсутності застав за даними відповідних реєстрів.

У разі наявності заборони нотаріус повідомляє кредитора про те, що спадкоємцям боржника видано свідоцтво про право на спадщину.

Видача свідоцтва про право на спадщину затримується, якщо на задане вище майно накладено арешт судовими чи слідчими органами.

У матеріалах справи відсутні дані про накладення арешту судовими чи слідчими органами на спірне майно, як і інші дані з відповідних реєстрів про неможливість вчинення нотаріальної дії нотаріусом.

За таких обставин у суду не було підстав зобов'язувати відповідача вчинити зазначені в позові та судовому рішенні дії.

Оскільки місцевий та апеляційний суди не застосували закон, який регламентує діяльність нотаріусів, зокрема: Закон України «Про нотаріат» та Інструкцію про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України від 3 березня 2004 р., і не послалися на норми законодавства, які давали підстави для зобов'язання відповідача вчинити зазначені в позові та судовому рішенні дії, то постановлені судові рішення підлягають скасуванню з ухваленням нового рішення про відмову в позові з підстав, передбачених ст. 341 ЦПК України.

Керуючись ст. 341 ЦПК України, пп. 206, 216 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України

ВИРІШИЛА:

Касаційну скаргу відкритого акціонерного товариства «Райффайзен Банк Аваль» задовольнити.

Рішення Сєверодонецького міського суду від 25 липня 2006 р. та ухвалу колегії суддів судової палати у цивільних справах апеляційного суду Луганської області від 31 січня 2007 р. скасувати.

У задоволенні позову ОСОБА 1 відмовити.

Рішення оскарженню не підлягає.

Головуючий: Гнатенко А. В.,

судді: Балюк М. І., Гуменюк В. І., Григор'єва Л. І., Данчук В. Г.

Коментар. Нотаріус не був визначений як особа, що бере участь у справі, а був допитаний лише як свідок. Але суд при розгляді даної справи вийшов за межі позовних вимог і фактично замість справи про усунення перешкод у розпорядженні майном розглянув справу про визнання незаконною відмови нотаріуса у вчиненні нотаріальної дії, не забезпечивши при цьому належну участь нотаріуса і не визнавши його відповідачем.

Спiр про право, оснований на вчиненiй нотарiальнiй дiї, розглядається судом у порядку позовного провадження.

У Х В А Л А
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

16 січня 2007 р.

м. Івано-Франківськ

Колегія суддів судової палати в цивільних справах апеляційного суду Івано-Франківської області в складі:

головуючого: Меленко О. Є.,

суддів: Горблянського Я. Д., Соколовського В. М.,

секретаря: Пилипчук Н. Б.,

за участю: нотаріуса ОСОБА 2,

розглянувши у відкритому судовому засіданні цивільну справу за позовом ОСОБА 1 до державного нотаріуса Першої державної нотаріальної контори м. Івано-Франківська ОСОБА 2 та Першої державної нотаріальної контори м. Івано-Франківська про визнання неправомірними дій щодо видачі свідоцтва про право на спадщину за законом, визнання його незаконним та стягнення моральної шкоди з апеляційною скаргою ОСОБА 1 на рішення Івано-Франківського міського суду від 10 жовтня 2006 р.,

ВСТАНОВИЛА:

ОСОБА 1 оскаржує рішення Івано-Франківського міського суду від 10 жовтня 2006 р., яким їй відмовлено в позові до державного нотаріуса Першої державної нотаріальної контори м. Івано-Франківська ОСОБА 2 та Першої державної нотаріальної контори м. Івано-

Франківська про визнання неправомірними дій щодо видачі свідоцтва про право на спадщину за законом, визнання його незаконним та стягнення моральної шкоди.

В апеляційній скарзі на зазначене рішення ОСОБА 1 ставить питання про його скасування, ухвалення нового рішення про задоволення її вимог у повному обсязі. Посилається на те, що судом безпідставно не враховано тієї обставини, що нотаріусом видано свідоцтво про право на спадкове майно на підставі дубліката правовстановлюючого документа, який був виданий та зареєстрований ОБТІ після смерті ОСОБА 3. Постановою суду дії ОБТІ з цього приводу визнані незаконними. Крім цього, суд не врахував порушення нотаріусом ст. 49 Закону України «Про нотаріат», оскільки вона вчинила нотаріальну дію на підставі документа, що не відповідав вимогам закону та був виданий неналежній особі. Суд також не з'ясував причин, з яких залишилася без реагування її заява від 26 червня 2002 р. про прийняття спадщини, адже відповідь за підписом завідуючої Першої державної нотаріальної контори адресована не заявнику, а управлінню юстиції. На думку апелянта, суд також невірно витлумачив ст. 46 Закону України «Про нотаріат» щодо запиту державного нотаріуса. Вважає, що суд першої інстанції мав правові підстави для визнання неправомірними дій нотаріуса. Безпідставно їй відмовлено й у задоволенні вимог про відшкодування моральної шкоди в сумі 10 000 грн – неправомірні дії нотаріуса спричинили виникнення спору в суді, що тривав протягом трьох років. Це призвело до хвилювань, принижень з боку зацікавленої особи, втрати сну, погіршення стану здоров'я.

У суді апеляційної інстанції нотаріус ОСОБА 2 апеляційну скаргу не визнала, просить про її відхилення.

Заслухавши пояснення нотаріуса ОСОБА 2, перевіривши матеріали справи, колегія суддів вважає, що апеляційну скаргу слід відхилити, виходячи з наступного.

Установлено, що спір виник з приводу правомірності дій нотаріуса Першої державної нотаріальної контори м. Івано-Франківська ОСОБА 2 щодо витребування дубліката договору дарування квартири АДРЕСА 1, що був укладений 24 листопада 1998 р. між позивачем та ОСОБА 3 та посвідчений приватним нотаріусом ОСОБА 4; правомірності видачі 10 липня 2002 р. на його підставі свідоцтва про право на спадщину за законом після смерті ОСОБА 3 спадкоємцям першої черги і, як наслідок, – законності цього свідоцтва.

Відмовляючи в позові ОСОБА 1, суд першої інстанції правильно виходив із того, що згідно зі ст. 46 Закону України «Про нотаріат» нотаріуси та інші посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, вправі витребувати від підприємств, установ і організацій відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій.

Доводи апелянта про порушення вимог ст. 8 Закону «Про нотаріат» не заслуговують на увагу, оскільки дублікат правовстановлюючого документа було витребувано за заявою спадкоємців обдарованого ОСОБА 3, за відсутності у нього оригіналу самого договору, чого, власне, не заперечує й сама апелянт. При цьому, як правильно зазначив суд першої інстанції, законодавець не покладає на нотаріуса обов'язку перевірки обставин втрати документа.

Виходячи з наведеного, суд дійшов правильного висновку про те, що нотаріус діяла у межах своєї компетенції і підстав для задоволення позову з мотивів, наведених ОСОБА 1, немає. Посилання апелянта на визнання неправомірними дій ОБТІ щодо реєстрації права власності на об'єкт нерухомості після смерті ОСОБА 3 як на підставу для визнання дій нотаріуса також неправомірними не заслуговують на увагу, оскільки постанова суду про визнання неправомірними дій ОБТІ була ухвалена 25 вересня 2006 р., тобто після вчинення нотаріальної дії. Що ж стосується звернення позивача до Першої державної нотаріальної контори м. Івано-Франківська, то з матеріалів справи вбачається, що листом від 4 червня 2004 р. ОСОБА 1 було роз'яснено порядок спадкування, як спадкоємцем другої черги.

Рішення суду ухвалено з дотриманням вимог матеріального та процесуального закону, підстав для його скасування з мотивів, наведених ОСОБА 1, колегія суддів не знаходить.

На підставі наведеного, керуючись статтями 307, 308, 313–315 ЦПК України, колегія суддів

УХВАЛИЛА:

Апеляційну скаргу ОСОБА 1 відхилити, а рішення Івано-Франківського міського суду від 10 жовтня 2006 р. в даній справі залишити без змін.

Ухвала набирає чинності негайно, однак може бути оскаржена в касаційному порядку безпосередньо до Верховного Суду України протягом двох місяців з дня її проголошення.

Судді: Меленко О. Є., Горблянський Я. Д., Соколовський В. М.

Коментар. У даній справі слід розрізнити дві заявлені позивачкою вимоги: про визнання свідоцтва про право на спадщину незаконним та про відшкодування моральної шкоди, заподіяної незаконними діями нотаріуса при видачі свідоцтва про право на спадщину. Нотаріус може бути відповідачем тільки у справі про відшкодування моральної шкоди, заподіяної його незаконними діями при видачі свідоцтва про право на спадщину, але ця справа має розглядатися тільки після розгляду справи про визнання свідоцтва про право на спадщину недійсним, в межах якої державна нотаріальна контора (а не державний нотаріус) може бути не відповідачем, а лише третьою особою, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, оскільки як на підставу позову позивачка посилалася на порушення нотаріусом закону при видачі свідоцтва, що й зумовило позов про відшкодування шкоди. Щодо визнання свідоцтва про право на спадщину недійсним, то зазначена вимога свідчить про існування спору про право між позивачем ОСОБА 1 та іншими спадкоємцями, на користь яких видане свідоцтво і які є належними відповідачами у цій справі, але попри це помилково взагалі не притягувалися судом до участі у справі, хоча вирішувалося питання про їх права та обов'язки.

Свідоцтво про право на спадщину видається після закінчення шести місяців із дня відкриття спадщини спадкоємцям, які прийняли її в установленому порядку.

СУДОВА КОЛЕГІЯ В ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ
ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

У Х В А Л А

від 26.01.2000

(Витяг)

У квітні 1998 р. К. А. звернувся до суду зі скаргою на дії нотаріуса, який відмовив йому у видачі свідоцтва про право на спадщину після

смерті його матері К. О. Заявник зазначав, що після смерті матері подав до нотаріальної контори заяву про прийняття спадщини. У шестимісячний строк із дня відкриття спадщини інший спадкоємець – К. П. не виконав жодних дій, які б свідчили про прийняття спадщини. Незважаючи на це, нотаріус запропонував йому одержати свідоцтво про право на спадщину не на все майно, а лише на 1/2. Вважаючи такі дії незаконними, К. А. просив зобов'язати нотаріуса видати йому свідоцтво про право на спадщину на все майно.

Рішенням Личаківського районного суду м. Львова від 7 травня 1998 р., залишеним без зміни ухвалою судової колегії в цивільних справах Львівського обласного суду від 8 червня того ж року, в задоволенні скарги було відмовлено.

Постановою президії Львівського обласного суду від 21 жовтня 1999 р. протест заступника Генерального прокурора України на зазначені судові рішення було залишено без задоволення.

Заступник Генерального прокурора України у новому протесті порушив питання про скасування постановлених у справі судових рішень і направлення її на новий розгляд. Судова колегія в цивільних справах Верховного Суду України протест задовольнила з таких підстав.

Постановляючи рішення, районний суд виходив із того, що один із спадкоємців першої черги – К. П. не знав про відкриття спадщини, а тому нотаріус правомірно відмовив К. А. у видачі свідоцтва про право на спадщину на все спадкове майно.

Судова колегія та президія обласного суду з такими висновками погодились. Проте вони не є обґрунтованими.

Так, згідно зі ст. 561 ЦК свідоцтво про право на спадщину видається після закінчення шести місяців із дня відкриття спадщини спадкоємцям, які прийняли її в установленому порядку. Оскільки у визначений законом термін спадщину прийняв лише К. А., нотаріус не вправі був відмовити йому у видачі свідоцтва про право на спадщину на все майно.

Крім того, відповідно до ч. 3 ст. 49 Закону від 2 вересня 1993 р. «Про нотаріат» при відмові у вчиненні нотаріальної дії нотаріус не пізніше ніж у триденний строк виносить постанову про таку відмову.

Як роз'яснено у пп. 5, 7 постанови Пленуму Верховного Суду України від 31 січня 1992 р. № 2 «Про судову практику в справах за скаргами на нотаріальні дії або відмову в їх вчиненні», для забезпечення правильного та своєчасного розгляду скарг суддя зобов'язаний,

зокрема, витребувати постанову державного нотаріуса. Сам нотаріус бере участь у справі як заінтересована особа (ст. 98 ЦПК) і несе обов'язки та користується правами, передбаченими ст. 99 цього Кодексу.

На порушення зазначених положень нотаріусом не було винесено постанову про відмову у вчиненні нотаріальної дії, а судом не приймалися міри до її витребування та належного повідомлення нотаріуса про розгляд справи.

За наявності таких недоліків рішення районного суду підлягає скасуванню. Судова колегія та президія обласного суду не взяли до уваги допущені судом першої інстанції порушення закону і залишили зазначене рішення без зміни.

Виходячи з наведеного, судова колегія в цивільних справах Верховного Суду України протест заступника Генерального прокурора України задовольнила, рішення Личаківського районного суду м. Львова, ухвалу судової колегії в цивільних справах та постанову президії Львівського обласного суду скасувала і направила справу на новий розгляд.

«Рішення Верховного Суду України», 2001 р.

Коментар. Заінтересована особа, яка вважає неправильно вчинену нотаріальну дію або відмову у вчиненні нотаріальної дії, вправі подати про це скаргу до районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду за місцезнаходженням державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради народних депутатів чи робочого місця приватного нотаріуса. Розгляд таких скарг провадиться районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом у порядку, встановленому цивільним процесуальним законодавством. Із введенням у дію Цивільного процесуального кодексу 2004 р. такі справи розглядаються за правилами позовного провадження, де позивачем є заінтересована особа, що вважає неправильно вчиненою нотаріальну дію або незаконною відмову в її вчиненні, а відповідачем – нотаріус.

§ 4. Розгляд справ про визнання незаконним рішення про анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю

Свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю може бути анульоване Міністерством юстиції України у випадку неодноразового порушення нотаріусом чинного законодавства при вчиненні нотаріальних дій або грубого порушення закону, яке завдало шкоди інтересам держави, підприємств, установ, організацій, громадян.

Н-СЬКИЙ РАЙОННИЙ СУД Р І Ш Е Н Н Я ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

Н-ський районний суд м. Києва в складі:
головуючого – судді
при секретарі,
розглянувши у відкритому судовому засіданні цивільну справу за скаргою В. на неправомірні дії Міністерства юстиції,
ВСТАНОВИВ:

В. звернулась до суду із скаргою на рішення Міністерства від ХХ.ХХ.1999 р., яким анульоване свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю, видане їй ХХ.ХХ.1997 р. за № 000. Свої вимоги скаржниця підтримала в судовому засіданні, посилаючись на те, що під час вчинення нею нотаріальних дій неодноразових грубих порушень не допускала, а виявлені при перевірці помилки можна виправити і, крім того, ніякої шкоди державі або окремим громадянам не завдали.

Представник Міністерства в судовому засіданні заперечував проти задоволення вимог скаржниці, пояснивши, що наказ про анулювання свідоцтва було видано на підставі чинного законодавства за неодноразові порушення нотаріусом В. законодавства при вчиненні нею нотаріальних дій, що було підтверджено проведеною перевіркою і складено відповідну довідку.

Вислухавши пояснення скаржниці В., представника М., вивчивши письмові докази по справі, суд доходить висновку, що скарга задоволенню не підлягає, виходячи з наступних підстав.

Відповідно до ст. 12 Закону України «Про нотаріат» свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю може бути анульоване Міністерством юстиції України в разі неодноразового порушення нотаріусом чинного законодавства при вчиненні нотаріальних дій або грубого порушення закону, яке завдало шкоди інтересам держави, підприємств, установ, організацій, громадян.

Зазначене рішення може бути оскаржено до суду в місячний строк з дня його одержання.

Установлені в судовому засіданні обставини свідчать про те, що наказом по Міністерству юстиції України № від XX.XX.1999 р. було анульовано свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю, видане В. на підставі п. «е» ч. 2 ст. 12 Закону України «Про нотаріат». Зазначений наказ винесений за повідомленням начальника управління юстиції в м. Києві про допущення нотаріусом В. неодноразових грубих порушень чинного законодавства при вчиненні нотаріальних дій. До повідомлення додано довідку про перевірку діяльності Т-ської державної нотаріальної контори.

За ст. 22, 23 КпШС України майно, нажите подружжям за час шлюбу, є його спільною сумісною власністю. Для укладення угод з відчуження спільного майна подружжя, що потребують обов'язкового нотаріального засвідчення, згода другого з подружжя повинна бути висловлена у письмовій формі. При цьому в п. 36 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій передбачені підстави і дії нотаріуса при посвідченні угоди про відчуження або застави майна без згоди другого подружжя або від імені особи, яка не має чоловіка або дружини.

Так, в одному із посвідчених нотаріусом В. договорів були порушені вищезазначені вимоги чинного законодавства, оскільки відсутні заяви другого подружжя про його згоду на продаж спільного майна та заява особи, в якій немає чоловіка. Посилання скаржника на те, що при посвідченні договору за № 0 було доручення другого подружжя, суд до уваги не бере, оскільки останнє стосується іншого спільного майна, а не майна, зазначеного в договорі.

Посилання скаржника на те, що при посвідченні договору № 0 нею зроблено запис про відсутність відмітки в паспорті відчужувача про реєстрацію шлюбу судом, оцінюється критично, оскільки в даному

випадку подається відповідна письмова заява цієї особи, яка повинна бути доведена до відома другого учасника угоди. Посилання скаржника на те, що при посвідченні договору № 00 була письмова заява другого подружжя про його згоду на продаж спільного майна, яка зафіксована в книзі вхідної кореспонденції, судом до уваги не береться, оскільки ці посилання ніякими доказами не підтверджені, крім того, такі відмітки відсутні і в посвідченому договорі.

Відповідно до ст. 425 ЦК України за договором довічного утримання одна сторона, що є непрацездатною особою за віком або станом здоров'я (відчужувач), передає у власність другій стороні (набувачеві майна) будинок або частину його, взамін чого набувач майна зобов'язується надавати відчужувачеві довічне матеріальне забезпечення в натурі у вигляді житла, харчування, догляду і необхідної допомоги. При цьому в пп. 55, 57 вищезазначеної Інструкції передбачено, що при посвідченні таких договорів державний нотаріус повинен перевірити, чи є відчужувач непрацездатним (за віком чи за станом здоров'я), про що зазначається в тексті договору, крім того, накладається заборона відчуження. Про зазначені обставини робляться відмітка та напис нотаріуса на всіх примірниках договору.

При посвідченні нотаріусом В. договорів довічного утримання за реєстрами № 000 вищезазначені вимоги чинного законодавства були порушені, оскільки в тексті були відсутні реквізити документа, що підтверджує непрацездатність відчужувача, а також напис про накладення заборони відчуження. Посилання скаржника на ту обставину, що непрацездатний стан відчужувача відображався у книзі вхідної кореспонденції, а накладення заборони відчуження майна робиться окремою постановою, суд до уваги не бере, враховуючі, що ці дії нотаріуса при вчиненні ним нотаріальних дій суперечать вимогам чинного законодавства.

При посвідченні нотаріусом В. договору дарування, зареєстрованого в реєстрі за № 001, порушені вимоги ст. 55 Закону України «Про нотаріат», а також п. 21 вищезазначеної Інструкції, а саме: не приєднана копія документа та відсутня відмітка про перевірку документа, на підставі якого вчинено нотаріальну дію.

При посвідченні нотаріусом В. договорів дарування, купівлі-продажу відповідно за реєстровими номерами порушені вимоги чинного законодавства, а саме: статей 78, 146 КпШС України при посвідченні договору дарування М. від імені своєї неповнолітньої дитини

М. Ю., ст. 13 ЦК України, ст. 144 КпШС України та п. 31 Інструкції при посвідченні договору купівлі-продажу Я. від імені своєї неповнолітньої дитини С., яка мала на час укладення угоди 17 років, статей 23, 145 КпШС України та пп. 31, 35 Інструкції при посвідченні договору купівлі-продажу квартири Б. та її неповнолітньої дитини, оскільки відсутнє відповідне розпорядження про дозвіл на укладення угоди, відмітка щодо другого із подружжя або його відсутність.

При посвідченні нотаріусом В. установчих договорів порушені вимоги ст. 44 ЦК України і п. 29 Інструкції, оскільки в примірниках угод відсутні підписи їх учасників.

При посвідченні нотаріусом В. договору купівлі-продажу, зареєстрованого в реєстрі за № (а. с.), порушені вимоги ст. 22 Закону України «Про нотаріат» і п. 19 Інструкції, оскільки підпис нотаріуса В., яка мала реєстровий індекс № 2, скріплено печаткою № 1. Посилання скаржника в цій частині на те, що відсутній наказ, який би закріплював печатку № 1 чи № 2 саме за нею, судом оцінюється критично, оскільки відповідно до вимог чинного законодавства у державній нотаріальній конторі, де працюють декілька нотаріусів, кожний державний нотаріус веде свій окремий реєстр, яким присвоюються індекси, що, у свою чергу, збігаються з номером печатки державного нотаріуса. У даному випадку нотаріус В. мала індекс реєстру № 2 і відповідний номер печатки.

При цьому суд вважає, що посилання в довідці, направленої в додатку до подання на порушення нотаріусом В. вимог чинного законодавства при вчиненні нотаріальних дій щодо договору застави та установчого договору, є необгрунтованим, і в цій частині посилання скаржника знайшли своє підтвердження в судовому засіданні, оскільки зазначених порушень у них не вбачається. Ураховуючи встановлені в судовому засіданні обставини, суд доходить висновку, що наказ Міністерства юстиції України відносно В. видано обгрунтовано, в межах наданих повноважень та на законних підставах, оскільки дійсно мало місце неодноразове порушення нотаріусом В. чинного законодавства при вчиненні нею нотаріальних дій.

Посилання скаржника на ту обставину, що при цьому її діями не завдано ніякої шкоди, суд до уваги не бере, оскільки заподіяння шкоди не враховується при неодноразовому порушенні, а належить до грубого порушення закону, яке, у свою чергу, завдало шкоди інтересам держави, іншим.

На підставі викладеного та керуючись статтями 15, 30, 62, 202, 203, 248¹, 248⁷ ЦПК України, ст. 12 Закону України «Про нотаріат», суд
ВИРШИВ:

У задоволенні скарги В. про визнання рішення Міністерства про анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю незаконним відмовити.

Рішення може бути оскаржено до апеляційного суду протягом 10 діб через райсуд.

Коментар. Заінтересована особа, стосовно якої було прийнято рішення про анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю, може оскаржити відповідне рішення Міністерства юстиції до суду в місячний строк з дня його одержання. Зазначені справи мають розглядатися за правилами Кодексу адміністративного судочинства за участю нотаріуса як позивача.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Назвіть категорії цивільних справ, що пов'язані із нотаріальною діяльністю.
2. За правилами якого виду судочинства розглядаються справи за участю нотаріуса?
3. В яких справах нотаріус може брати участь як відповідач?
4. Які існують підстави залучення нотаріуса до участі у цивільній справі як третьої особи, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору?

Список рекомендованої літератури

1. Гулевська, Г. Аналіз зарубіжного досвіду державного регулювання нотаріальною діяльністю та пріоритети запозичення в Україні [Текст] / Г. Гулевська // Підприємництво, госп-во і право. – 2003. – № 7. – С. 57–61.
2. Добролюжа, В. Нотаріальна практика в аспекті нового Земельного кодексу України [Текст] / В. Добролюжа // Нотаріат для вас. – 2002. – Черв. (№ 6). – С. 4–6.
3. Дякович, М. Чому реформа нотариата в Україні ще не закончена [Текст] / М. Дякович // Юрид. практика. – 2002. – 20 марта (№ 12). – С. 6.
4. Єрух, А. М. Довідник нотаріуса [Текст] / А. М. Єрух, Ю. М. Козьяков, Н. В. Круковес. – К., 2000. – Вип. 1–4.
5. Єфіменко, Л. В. Правове регулювання нотаріальної діяльності має зазнати змін [Текст] / Л. В. Єфіменко // Бюл. М-ва юстиції України. – 2003. – № 1. – С. 74–79.
6. Жеффре, А. Тальпіс. Нотаріат у світі загальносвітових глобальних процесів [Текст] / Жеффре А. Тальпіс // Нотаріат для вас. – 2002. – Лип. – серп. (№ 7). – С. 5–9.
7. Комаров, В. В. Законодавство про нотаріат: очікувані зміни [Текст] / В. В. Комаров, В. В. Баранкова // Право України. – 2003. – № 11. – С. 60–64.
8. Комаров, В. В. Нотариат и нотариальный процесс [Текст] : учебник / В. В. Комаров, В. В. Баранкова. – Харьков, 1999.
9. Комаров, В. В. Нотаріат (нотаріальні дії) [Текст] / В. В. Комаров, В. Д. Котенко. – Х. : Укр. юрид. акад., 1992. – 25 с.
10. Круковес, Н. Нотаріальна форма угоди [Текст] / Н. Круковес // Уряд. кур'єр. – 2003. – 24 квіт. (№ 77). – С. 16.
11. Круковес, Н. Перспективи розвитку законодавства про нотаріат: погляди не завжди збігаються [Текст] / Н. Круковес // Юрид. вісн. України. – 2003. – 2–8 серп. (№ 31). – С. 7.
12. Лешенко, М. О. Нотаріальне оформлення цивільно-правових документів [Текст] / М. О. Лешенко, Ю. М. Козьяков. – К., 1999. – 399 с.
13. Марценишин, Д. Нотаріальне оформлення операцій з нерухомістю [Текст] / Д. Марценишин // Пенсійний кур'єр. – 2005. – 11 лют. (№ 6). – С. 10.

14. Ніколаєва, Т. Вексель: від опротестування до виконавчого документа (Протест нотаріуса та вчинення виконавчого напису на векселі) [Текст] / Т. Ніколаєва // Юрид. вісн. України. – 2001. – 20–26 жовт. (№ 42). – С. 13.
15. Нотаріальне оформлення цивільно-правових документів: Зразки, роз'яснення, нормативні акти [Текст]. – К., 1999. – 400 с.
16. Радзівєвська, Л. К. Нотаріат в Україні [Текст] / Л. К. Радзівєвська, С. Г. Пасічник. – К., 2001. – 528 с.
17. Саєнко, О. Депозитні операції нотаріусів (проблеми та перспективи) [Текст] / О. Саєнко // Право України. – 2003. – № 3. – С. 100–102.
18. Саєнко, О. Реалізація права власності на землю: окремі проблеми нотаріату [Текст] / О. Саєнко // Право України. – 2003. – № 5. – С. 94–96.
19. Семаков, Г. С. Нотаріат в Україні [Текст] / Г. С. Семаков, С. П. Кондракова. – К., 2001. – 120 с.
20. Сидоров, І. Деякі питання вчинення нотаріусами виконавчих написів на опротестованих векселях [Текст] / І. Сидоров // Підприємництво, госп-во і право. – 2002. – № 11. – С. 35–37.
21. Слiнько, С. В. Зразки нотаріальних документів [Текст] / С. В. Слiнько. – Х., 1999. – 304 с.
22. Фурса, С. Я. Нотаріальний процес: Теоретичні основи [Текст] / С. Я. Фурса. – К., 2002. – 320 с.
23. Фурса, С. Я. Нотаріат в Україні [Текст] / С. Я. Фурса, С. І. Фурса. – К., 2001. – 478 с.
24. Шевченко, О. М. Реформування законодавства України про нотаріат [Текст] / О. М. Шевченко, Н. П. Дмітрієва // Влада. Людина. Закон. – 2003. – № 1. – С. 123–124.

Алфавітно-предметний покажчик

А

Акт нотаріальний 89
Акт про морський протест 193
Акт про протест векселя 219

В

Вжиття заходів до охорони спадкового майна 195
Виконавець заповіту 203
Виконавчий напис 211
Вища кваліфікаційна комісія нотаріату 64
Відкладення нотаріальної дії 111
Відмова у вчиненні нотаріальної дії 124
Встановлення особи 127

Г

Громадянин іноземний 226

Д

Депозит нотаріуса 191
Державне мито 113
Довіреність 180
Довічного утримання договір 165
Докази 97
Доказова сила нотаріальних актів 42
Дублікат нотаріального документа 128

Е

Експертиза 118
Етика професійна 52

З

Забезпечення доказів 229
Загальні правила вчинення нотаріальних дій 109
Заінтересовані особи 85
Заповідальний відказ 175
Заповіт 173
Засвідчення вірності копій документів і витягів з них 183
Засвідчення вірності перекладу 186

Засвідчення справжності підпису на документах 185
Застава 170
Зупинення нотаріального провадження 112

І

Іноземне право 227
Іпотека 172
Історія розвитку нотаріату 9

К

Кваліфікаційна комісія нотаріату 64
Класифікація нотаріальних дій 93
Компетенція нотаріальних органів 58

Л

Легалізація 227

М

Метод нотаріального процесуального права 46
Міжнародний союз нотаріату 240
Мова нотаріального провадження 128

Н

Накладення заборони відчуження 204
Нерухоме майно 157
Нотаріальна палата України 36
Нотаріальне свідоцтво 123
Нотаріальний округ 65
Нотаріальний процес 81
Нотаріальні акти-документи 122
Нотаріальні органи:
компетенція 58
система 58
Нотаріальні провадження 91
Нотаріальні процесуальні відносини 44, 82
Нотаріат 41

Нотаріус:
вимоги до особи, що бажає займати посаду нотаріуса 63
державний 64
права та обов'язки 59
приватний 69
як представник юридичної професії 49

О

Об'єднання нотаріусів 36
Обов'язкова доля 174
Оплата нотаріальних дій 112

П

Перевірка дієздатності 128
Передача заяв 189
Перекладач 187
Підписання нотаріальних документів 128
Порушення нотаріального провадження 86
Посадові особи, уповноважені вчинювати нотаріальні дії 60, 61
Посвідчення правочинів 148
Посвідчення юридичних фактів 187
Посвідчувальний напис 121
Право переважної купівлі 158
Правовий характер нотаріальної діяльності 43
Правочин 148
Превентивний характер нотаріальної діяльності 37
Предмет нотаріального процесуального права 45
Приватна нотаріальна діяльність 69
Призначення на посаду нотаріуса 63
Прийняття документів на зберігання 209
Принципи нотаріального процесу 100
Припинення приватної нотаріальної діяльності 68

Присяга нотаріуса 66
Протест векселя 218
Професійна етика 52

Р

Реєстрація нотаріальної дії 129
Реєстрація приватної нотаріальної діяльності 67
Реєстри нотаріальних дій 130
Ренти договір 164

С

Свідок 84
Свідоцтво про право власності на долю в спільному майні подружжя 142
Свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю: анулювання 68
порядок видачі 66
Свідоцтво про право на спадщину 139
Світові системи нотаріату: англосаксонська 31
латинська 32
Спадковий договір 141
Спадковий реєстр 179
Спадкоємці 139
Спеціальні бланки нотаріальних документів 125
Стадії нотаріального процесу 85
Стажист нотаріуса 63
Стажування 64
Суб'єкти нотаріального процесу 83

Т

Табеліони 9

Ф

Функції нотаріальної діяльності 42

Ш

Шлюбний договір 168

Навчальне видання

Комаров Вячеслав Васильович
Баранкова Вікторія Валеріївна

НОТАРІАТ В УКРАЇНІ

Підручник

Редактор-коректор *М. М. Поточняк*
Комп'ютерна верстка *О. І. Євтєєвої*
Дизайн *В. М. Зеленька*

Підписано до друку з оригінал-макета 19.05.2011.
Формат 60x90 ¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 24. Обл.-вид. арк. 20,1. Вид. № 569.
Тираж 3000 прим. (1-й завод 1 – 700 прим.)

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»
Україна, 61002, Харків, вул. Чернишевська, 80а

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 559 від 09.08.2001 р.

Віддруковано ТОВ «Видавництво “Манускрипт”»
(057) 758-35-98